

Economisch Tijdschrift

December 2012

© Nationale Bank van België

Alle rechten voorbehouden.
De gehele of gedeeltelijke vermenigvuldiging van deze publicatie
voor educatieve en niet-commerciële doeleinden is toegestaan met
bronvermelding.

ISSN 1371 - 1229

Inhoud

ECONOMISCHE PROJECTIES VOOR BELGIË – NAJAAR 2012	7
DE INSCHAKELING VAN PERSONEN VAN BUITENLANDSE ORIGINE OP DE ARBEIDSMARKT	25
VOORTGANG IN BELGIË NAAR HET GEMEENSCHAPPELIJK EUROBETALINGSGEBIED OF SEPA (SINGLE EURO PAYMENTS AREA)	47
RESULTATEN EN FINANCIËLE SITUATIE VAN DE ONDERNEMINGEN IN 2011	71
DE SOCIALE BALANS 2011	105
ENDOGEEN FINANCIËEL RISICO : ZEVENDE INTERNATIONAAL COLLOQUIUM VAN DE NBB	141
SUMMARIES OF ARTICLES	155
ABSTRACTS FROM THE WORKING PAPERS SERIES	159
CONVENTIONELE TEKENS	163
LIJST VAN AFKORTINGEN	165

Economische projecties voor België – Najaar 2012

Inleiding

Na de opleving die volgde op de grote recessie van 2008 en 2009, liet de groei van de bedrijvigheid, zowel in België als in het eurogebied, reeds vroeg in 2011 een duidelijke vertraging optekenen. Deze conjuncturele neergang blijkt dieper en langduriger te zijn dan waar verschillende nationale en internationale instellingen, waaronder de Bank, in het voorjaar 2012 van uitgingen.

De beperkte conjunctuuropleving die in België tijdens het eerste kwartaal van dit jaar plaats had, bleek niet de voorbode te zijn van een krachtiger herstel. Terwijl in het voorjaar reeds werd voorzien dat de groei van de bedrijvigheid in de daaropvolgende maanden zou vertragen, liep de productie in werkelijkheid fors terug. Ten opzichte van het eerste kwartaal viel die teruggang in België overigens groter uit dan in het eurogebied.

De verdere conjuncturele neergang in 2012 gebeurde tegen de achtergrond van de voortwoekerende crisis in het eurogebied. Hoewel er ontegensprekelijk stappen werden gezet in de richting van een betere *governance* en het wegwerken van de macro-economische onevenwichtigheden, blijft een definitieve oplossing voor wat ondertussen is uitgegroeid tot een institutionele crisis, vooralsnog uit. Dit blijft een belangrijke bron van onzekerheid rond de externe omgeving.

Wat de bestedingscomponenten van het bbp betreft, valt in België vooral de zwakke binnenlandse vraag op. Zo zijn de bestedingen van de huishoudens naar volume, kwartaal na kwartaal, en dit zowel voor de particuliere consumptie als voor de investeringen in woningbouw, reeds geruime tijd vrijwel onafgebroken aan het dalen. Dit kan zeker niet los worden gezien van de nu reeds twee jaar

durende gestage afname van hun beschikbaar inkomen in reële termen, ook al vloeit die afname grotendeels voort uit de daling van het inkomen uit vermogen en hebben de gezinnen dit tot op zekere hoogte gecompenseerd door hun gemiddelde spaarneiging te verminderen. Daarnaast kunnen de binnenlandse bestedingen, zowel die van de huishoudens als die van de ondernemingen, evenwel ook worden gedrukt door onzekere toekomstverwachtingen ten aanzien van nationale en internationale factoren.

Het najaar werd getekend door een verdere verslechtering van de conjunctuurindicatoren en, vooral, door een toenemende somberheid met betrekking tot de werkgelegenheidsvooruitzichten. Die somberheid wordt gevoed door een duidelijke toename van berichten over sluitingen of herstructureringen van veelal industriële ondernemingen, waar aanzienlijke verliezen aan arbeidsplaatsen mee gepaard zullen gaan. Ondernemers zijn dan weer vooral bezorgd over een teruglopende vraag naar hun producten. Dit houdt verband met de scherpe conjunctuurvertraging tijdens de laatste maanden van 2012 in de voor onze exporteurs belangrijkste buurlanden, met name Duitsland. Tegen die achtergrond zal wellicht ook de Belgische economie nog verder vertragen en kan het nog enkele maanden duren vooraleer de conjunctuur omslaat. De zwakke economische toestand in 2012 en de vrij pessimistische inschatting van de groei van de bedrijvigheid aan het einde van 2012 en voor het begin van 2013 wegen ook zwaar op de groeiramingen voor 2013. Zelfs indien de economie, zoals verwacht, in het voorjaar van 2013 opveert, zal de groei over het hele jaar naar verwachting zeer beperkt blijven.

De economische projecties voor 2013 die in dit artikel worden voorgesteld, zijn afgesloten op 23 november 2012. Ze werden opgesteld op grond van technische

hypothesen die door het Eurosysteem op 16 november werden vastgelegd en waarvan de voornaamste worden beschreven in het Kader in de eerste paragraaf van dit artikel. Zoals bij dergelijke oefeningen gebruikelijk is, wordt bij de projecties inzake overheidsfinanciën, waarvoor wordt verwezen naar de vijfde paragraaf, enkel rekening gehouden met de maatregelen die door de overheid reeds voldoende zijn gepreciseerd en reeds formeel zijn goedgekeurd – of waarvan de goedkeuring heel waarschijnlijk is – op de datum dat de oefening wordt afgesloten.

In dat verband kon met het op 20 november 2012 bereikte politieke akkoord over een begroting voor de federale overheid en maatregelen om de groei van de nominale lonen af te remmen, in deze projecties nog geen rekening worden gehouden aangezien vóór de afsluitingsdatum nog geen precieze en gedetailleerde informatie over deze beslissingen beschikbaar was. Teneinde geen achterhaalde resultaten voor te stellen, reiken de ramingen voor de overheidsfinanciën in dit artikel dan ook niet verder dan 2012. In de laatste paragraaf worden enkele risicofactoren met betrekking tot de projecties opgesomd. Het spreekt voor zich dat, naast de grote onzekerheid over de internationale omgeving, de recentelijk aangekondigde maatregelen een impact kunnen hebben op het verloop van de bedrijvigheid in 2013.

1. Internationale omgeving en hypothesen

De mondiale bedrijvigheid en het handelsverkeer zijn in de loop van 2012 sterker vertraagd dan waar in het voorjaar werd van uitgegaan. De geavanceerde landen lieten nog slechts een heel gematigde groei optekenen en een aantal onder hen belandde zelfs in een recessie. De groei van de bedrijvigheid werd afgeremd door de verdere schuldfbouw van de overheid en van de private sector, door de strikte financiële voorwaarden in een aantal landen en door de voortdurende onzekerheid over voornamelijk de eurocrisis. Ook in de opkomende landen vertraagde de economische expansie als gevolg van de zwakte van de uitvoermarkten, maar ook van de minder dynamische binnenlandse vraag die het resultaat was van de beleidsverkrapping in 2011.

Begin 2012 trok de mondiale economische bedrijvigheid nog aan onder impuls van, onder meer, enkele tijdelijke factoren zoals het herstel van de mondiale productieketens na de overstromingen in Thailand in de herfst van 2011 en een zachtere dan normale winter in het noordelijk halfrond. Tijdens de eerste maanden van het jaar zorgde de verbetering van de economische conjunctuur,

samen met een aantal beleidsmaatregelen zoals de twee speciale langetermijnherfinancieringstransacties (driejaars LTRO's) van de ECB, voor een gunstiger sentiment op de financiële markten.

Desalniettemin bleven de meeste markten nog verre van normaal functioneren en in de tweede helft van maart begon de toestand opnieuw te verslechteren naar aanleiding van een nieuwe opflakking van de eurocrisis. Deze laatste had voornamelijk betrekking op Spanje, Italië en Griekenland en de langetermijnsreads op de overheids-effecten van deze landen namen tijdens de lentemaanden dan ook fors toe. Als gevolg van de spanningen op deze markten en de nauwe relatie tussen de toestand van de overheidsfinanciën en die van de banken, was er in het eurogebied een steeds toenemende fragmentatie in de kredietvoorwaarden merkbaar; daardoor werd in sommige landen van het eurogebied een correcte transmissie van het monetair beleid verhinderd. In de loop van het tweede kwartaal verslechterde het sentiment op de financiële markten eveneens vanwege de publicatie van zwakkere economische cijfers, dit als gevolg van het wegebben van de tijdelijke groeiondersteunende factoren en de toename van de grondstoffenprijzen begin 2012. Ook in landen die voorheen nog een robuuste groei hadden vertoond, zoals Duitsland en de opkomende landen, deed zich een groeivertraging voor en de economie van het eurogebied kromp in het tweede kwartaal. De crisis in het eurogebied werd in de andere regio's voelbaar via de kanalen van de internationale handel, de financiële markten en het vertrouwen. Buiten het eurogebied werd de groei echter ook afgeremd door een aantal andere factoren zoals de impact van de in 2011 in China genomen beleidsverkrappende maatregelen en de beginnende onzekerheid over het toekomstig budgettaire beleid in de Verenigde Staten.

Als reactie op de groeivertraging en de aanslepende eurocrisis werden er in het eurogebied, maar ook in andere landen, vanaf de zomer enkele belangrijke beleidsmaatregelen genomen. Op de Europese top van eind juni 2012 beklemtoonden de staats- en regeringsleiders van het eurogebied dat de vicieuze schuldcirkel tussen de banken en de overheden absoluut moest worden doorbroken. Ze werden het eens over de instelling van een gemeenschappelijk mechanisme voor het toezicht op de banken. Zodra dit mechanisme zou zijn ingevoerd, zou het Europees stabiliteitsmechanisme (ESM) banken rechtstreeks kunnen herkapitaliseren, onder passende voorwaarden. Volgens de voorstellen die de Europese Commissie hierover formuleerde, zal de ECB de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het toezicht dragen. Wat het Eurosysteem betreft, werden begin juli eerst de belangrijkste beleidsrentes met 25 basispunten verlaagd. Vervolgens kondigde de

President van de ECB eind juli aan er alles te zullen aan doen om de euro te beschermen. Dit sorteerde een sterk aankondigingseffect, wat tot uiting kwam in afnemende spreads en een appreciërende koers van de euro.

De financiële markten reageerden vervolgens zeer positief op de begin september 2012 genomen beslissing van de ECB om op secundaire markten voor overheidspapier Outright Monetary Transactions (OMT's) mogelijk te maken, die de gepaste transmissie en de eenheid van het monetair beleid beogen. Ook het nieuws dat het Duits Grondwettelijk Hof geen bezwaar had tegen de ratificering van het ESM-verdrag (het ESM ging uiteindelijk van start op 8 oktober) werd gunstig onthaald. De financiële markten kregen in de loop van september en oktober bovendien verdere ondersteuning van het beleid buiten het eurogebied. Zo besloten de Federal Reserve, de Bank of England en de Bank of Japan hun programma's voor de aankoop van effecten uit te breiden. In de belangrijkste opkomende landen werd een geplande verkrapping van het beleid dan weer uitgesteld of teruggedraaid.

Tijdens het derde kwartaal stabiliseerde de economische groei zich op een laag niveau en de vooruitzichten blijven uiterst precair. De onzekerheidsfactoren betreffen voornamelijk het verder verloop van de crisis in het eurogebied, maar ook de toenemende bezorgdheid over de overheidsfinanciën in de Verenigde Staten. Die bezorgdheid is in de eerste plaats het gevolg van de budgettaire verkrapping – door aflopende belastingverlagingen en uitgavenverhogingen – waar de Amerikaanse overheid bij onveranderd beleid in 2013 mee zal worden geconfronteerd, beter bekend als de *fiscal cliff*. Een andere belangrijke factor van onzekerheid heeft betrekking op het verloop van de bedrijvigheid in de opkomende landen en meer bepaald op het risico van een structureel tragere groei in deze economieën.

Sinds eind 2011 zijn de grondstoffenprijzen gemiddeld beschouwd gedaald, maar de belangrijkste grondstofcategorieën lieten daarbij een divergerend verloop optekenen. Voedingsgrondstoffen werden duurder als gevolg van tegenvallende oogsten, terwijl industriële grondstoffen goedkoper werden. Ruwe aardolie van het type Brent was met een prijs van \$ 108 per vat midden november 2012 ongeveer even duur als eind 2011. In de loop van het jaar waren er echter prijschommelingen binnen een vork van \$ 90 tot \$ 126 onder invloed van conjuncturele en geopolitieke factoren.

Tegen deze achtergrond zijn de groeivoorzichten voor 2012 en 2013 ten aanzien van de economische bedrijvigheid voor de meeste economieën de afgelopen maanden neerwaarts herzien. De groei zou in 2012 nog verder

vertragen en een herstel zou pas in de loop van 2013 inzetten. De najaarprognoses van de EC wijzen bijvoorbeeld op een gematigde expansie van het mondiaal bbp met 3,1 % in 2012 en met 3,3 % in 2013. De groei zou vooral in 2012 veel krachtiger zijn in de Verenigde Staten en in Japan dan in de Europese Unie en in het eurogebied, waarvoor een negatieve groei wordt geraamd van respectievelijk 0,3 % en 0,4 %. Europa in het algemeen en het eurogebied in het bijzonder vormen, ook al bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de lidstaten, de zwakke schakels voor de expansie van de wereldeconomie. Ook in de belangrijkste opkomende landen zou de groei in 2012 vertragen vooraleer hij in 2013 opnieuw zou aantrekken. Als gevolg van de zwakke conjunctuur zou de werkloosheidsgraad in de Europese Unie hoog blijven en zelfs nog stijgen, terwijl hij in de VS verder zou dalen.

TABEL 1 PROJECTIES VOOR DE VOORNAAMSTE ECONOMISCHE ZONES

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

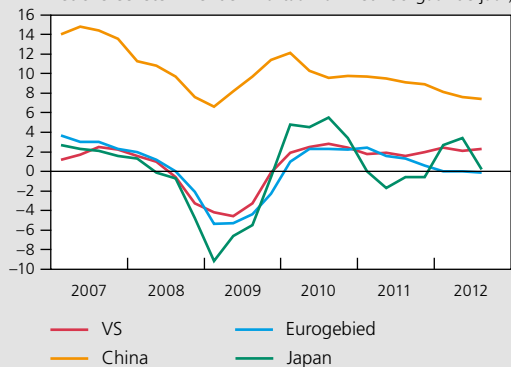
	2011	2012	2013
	Realisaties	Projecties	
Bbp naar volume			
Wereld	3,8	3,1	3,3
waarvan:			
Verenigde Staten	1,8	2,1	2,3
Japan	-0,8	2,0	0,8
Europese Unie	1,5	-0,3	0,4
China	9,2	7,7	7,7
India	7,2	5,0	5,8
Rusland	4,3	3,7	3,9
Brazilië	2,7	1,5	3,9
<i>p.m. Wereldinvoer</i>	7,7	3,5	4,3
Inflatie⁽¹⁾			
Verenigde Staten	3,2	2,1	2,0
Japan	-0,3	-0,2	-0,1
Europese Unie	3,1	2,7	2,0
China	5,4	3,0	3,0
Werkloosheidsgraad⁽²⁾			
Verenigde Staten	8,9	8,2	7,9
Japan	4,6	4,8	4,7
Europese Unie	9,7	10,5	10,9

Bronnen: EC, IMF.

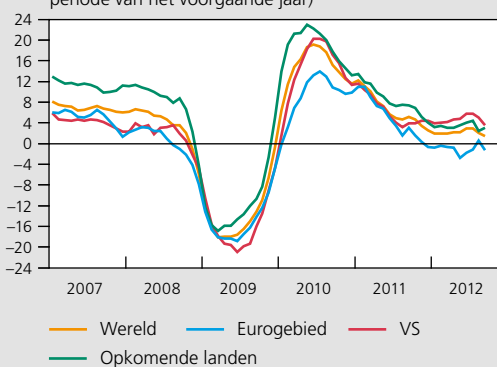
(1) Consumptieprijsindex.

(2) In % van de beroepsbevolking.

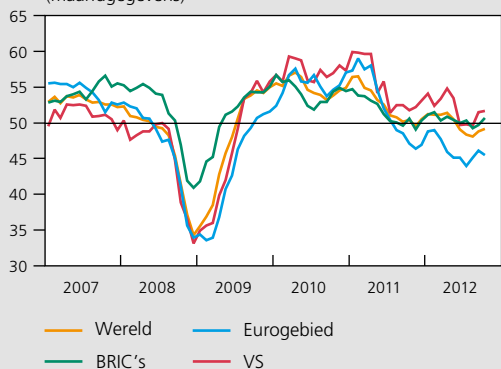
VERLOOP VAN HET BBP NAAR VOLUME
(kwartaalgegevens, veranderingspercentages t.o.v. het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar)

VERLOOP VAN DE INTERNATIONALE HANDEL
(seizoengezuiverd driemaands voortschrijdend gemiddelde van de uitvoer- en invoervolumes, veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar)

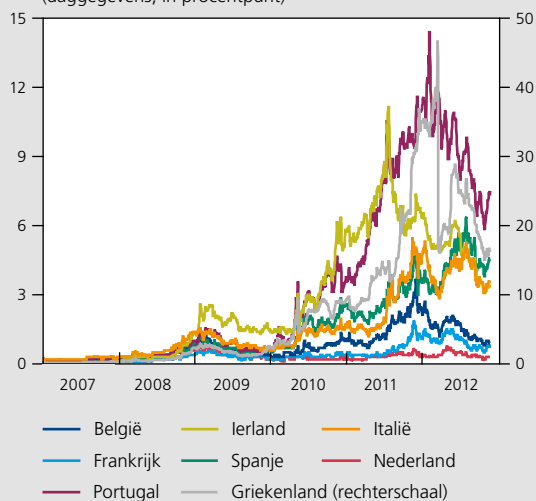
VERTROUWENSINDICATOREN IN DE VERWERKENDE NIJVERHEID (PMI-ENQUÊTE)
(maandgegevens)

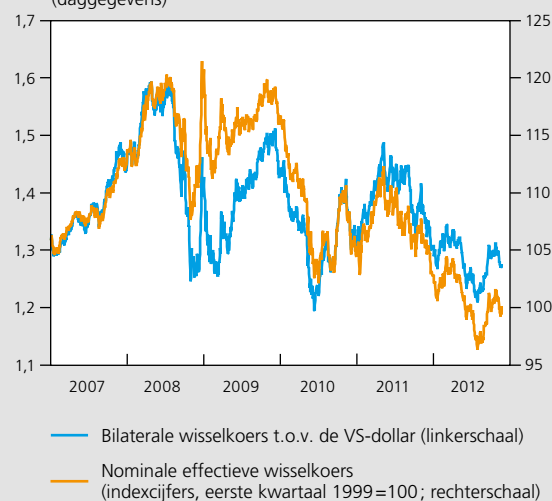
GRONDSTOFFENPRIJZEN
(daggegevens, VS-dollar)

RENDEMENTSVERSCHILLEN VAN DE STAATSLeningen
OP TIEN JAAR T.O.V. DE DUITSE BUND
(daggegevens, in procentpunt)

WISSELKOERSEN VAN DE EURO
(daggegevens)

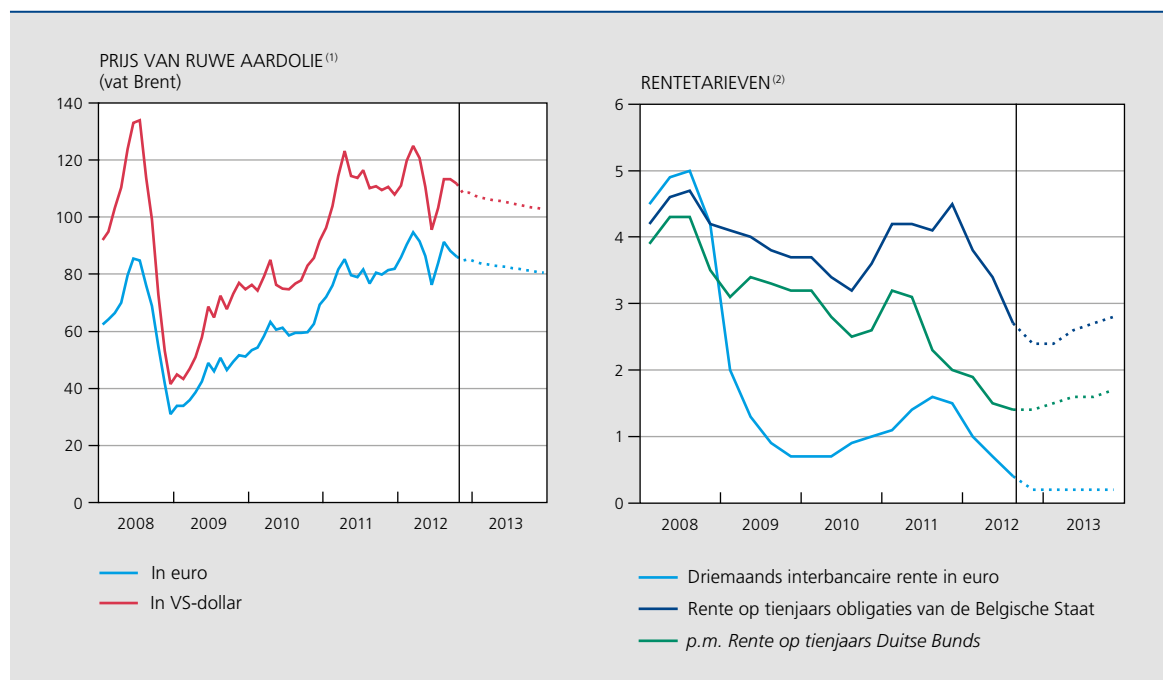
Bron: Thomson Reuters Datastream.

Kader – Hypothesen voor de projecties

De in dit artikel voorgestelde economische projecties voor België maken deel uit van de gezamenlijke projecties van het Eurosysteem voor het eurogebied. Deze oefening is gebaseerd op enkele technische hypothesen en vooruitzichten inzake de internationale omgeving, die gezamenlijk worden vastgelegd door de deelnemende instellingen, namelijk de ECB en de nationale centrale banken van het eurogebied.

Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de wisselkoersen ongewijzigd zullen blijven op het peil dat gemiddeld werd opgetekend tijdens de laatste tien werkdagen vóór de vastlegging van de hypothesen omstreeks medio november 2012. Wat de VS-dollar betreft, gold toen een wisselkoers van \$ 1,28 voor 1 euro. Dat stemt overigens overeen met het gemiddelde peil van 2012.

HYPOTHESEN BETREFFENDE HET VERLOOP VAN DE AARDOLIEPRIJS EN DE RENTETARIEVEN

Bron: ECB.

(1) Werkelijk verloop tot en met medio november 2012, hypothesen vanaf medio november 2012.

(2) Werkelijk verloop tot en met het derde kwartaal van 2012, hypothesen vanaf het vierde kwartaal van 2012.

Wat de prijzen van minerale oliën betreft, wordt rekening gehouden met de marktverwachtingen die blijken uit de termijncontracten op de internationale markten. Medio november 2012 gaf die indicator aan dat de prijs van een vat Brent-olie over de projectiehorizon geleidelijk zou dalen van gemiddeld \$ 109,6 in het laatste kwartaal van 2012 tot \$ 103,2 in het laatste kwartaal van 2013.

Ook de hypothesen met betrekking tot de rentetarieven berusten op marktvooruitzichten van medio november 2012. De rente op driemaands interbancaire deposito's, die in het laatste kwartaal van 2012 gezakt is tot een ongewoon laag peil van nog slechts 20 basispunten, zou tot het laatste kwartaal van 2013 stabiel blijven. Het jaargemiddelde voor het rentepeil op het korte marktsegment zou in 2013 dan ook nog eens met ongeveer twee derde afnemen ten opzichte van het jaargemiddelde van 2012.

In het verwachte verloop van de rentes die banken toepassen op investeringskredieten van ondernemingen en op hypothecaire kredieten van particulieren, is rekening gehouden met de transmissie die doorgaans wordt vastgesteld ten opzichte van de marktrentes. In het kader van deze voorspellingsoefeningen van het Eurosysteem zijn de door de banken van ieder land gehanteerde rentes voor het eerst gemodelleerd naar de marktrentes waar ze het nauwst mee gelinkt zijn, en zijn hun projecties gebaseerd op die met betrekking tot deze referentierentes.

Zo wordt de hypothecaire rente in België sinds het begin van de financiële crisis (en vooral van de overheidsschuldencrisis) in hoge mate beïnvloed door de tienjaars swaprentes van de Euribor, veeleer dan door de rente op overheidsobligaties. De rente die wordt toegepast op de kredieten aan ondernemingen, hangt over het algemeen af van rentes voor kortere looptijden.

Eind 2013 zou de langlopende hypothecaire rente 3,4 % bedragen, tegen 3,5 % in september 2012. De rente op kortlopende kredieten aan ondernemingen zou teruglopen van 2,2 % naar 2 %. De lichte daling van deze bancaire rentetarieven heeft te maken met de tot eind 2012 of begin 2013 verwachte daling van de marktrente.

Een andere belangrijke hypothese betreft het verloop van de voor België relevante buitenlandse afzetmarkten. In de loop van 2012 is de invoer van België's handelspartners scherp vertraagd. Over het hele jaar beschouwd, zouden de uitvoermarkten, naar volume, met slechts 1,4 % groeien (vergeleken met 5 % in 2011). De teruggang is het grootst voor de afzetmarkten binnen het eurogebied – wat ongetwijfeld verband houdt met de algemene conjunctuurvertraging in het eurogebied – maar hij doet zich, zij het in mindere mate, ook voor op de afzetmarkten buiten het eurogebied. De groei van de afzetmarkten zou in 2013 licht aantrekken tot 2,2 %. Het verloop van de Belgische uitvoer wordt niet alleen bepaald door de groei van deze afzetmarkten, maar ook door het verloop van de marktaandelen en, derhalve, door het Belgisch concurrentievermogen. Belangrijk wat de kostenaspecten van dit concurrentievermogen betreft, is het verloop van de door concurrenten op de uitvoermarkten gehanteerde prijzen. De projecties gaan in dat verband uit van een heel gematigd prijsverloop: in 2013 zouden de prijzen van de concurrenten op de uitvoermarkten met minder dan 2 % stijgen, wat veel trager is dan in de periode van 2011 tot 2012.

Het verloop van de voor België relevante exportmarkten kan uiteraard niet los worden gezien van de mondiale economische groei. In dat opzicht berusten de projecties van het Eurosysteem op twee belangrijke veronderstellingen.

HYPOTHESEN BIJ DE PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM

	2011	2012	2013
	(jaargemiddelden)		
Driemaands interbancaire rente in euro	1,39	0,57	0,18
Rente op tienjaars obligaties van de Belgische Staat	4,2	3,1	2,6
Wisselkoers van de euro t.o.v. de VS-dollar	1,39	1,28	1,28
Aardolieprijs (VS-dollar per vat)	111,0	111,7	105,0
Rente op hypothecaire leningen	3,9	3,6	3,3
Rente op kredieten aan ondernemingen	2,8	2,2	1,9
	(veranderingspercentages)		
Voor België relevante uitvoermarkten	5,0	1,4	2,2
Prijzen van de concurrenten bij de uitvoer	4,2	4,0	1,8

Bron: ECB.

Enerzijds wordt ervan uitgegaan dat de begrotingsonderhandelingen in de Verenigde Staten niet zullen leiden tot een ontwrichting van het economisch beleid: er wordt gerekend op een verlenging van ongeveer 60 % van de aflopende belastingverlagingen en uitgavenverhogingen. De verscherping van het Amerikaans begrotingsbeleid begin 2013 zou dan ook beperkt blijven tot circa 1,6 % bbp. Anderzijds wordt aangenomen dat het huidige beleid ten aanzien van de eurocrisis tot het einde van de projectieperiode wordt voortgezet. Dit betekent dat er geen definitieve oplossing komt voor de institutionele problemen, maar tevens dat er geen grote negatieve vertrouwensschokken zijn die de economische bedrijvigheid in het eurogebied zwaar kunnen treffen.

Gelet op de snel verslechterende conjunctuur werden de projecties van het Eurosysteem inzake de groei van het bbp in het eurogebied heel fors neerwaarts bijgesteld. Na de scherpe inkrimping van de bedrijvigheid met 0,4 à 0,6 % in 2012, zou de reële groei ook in 2013 erg zwak blijven. De groeiraming bevindt zich voor dat jaar nu in een vork van -0,9 % tot 0,3 %. Hoewel de neerwaartse herziening van de groeivoorzichten in het eurogebied vrij algemeen is en ook de landen betreft waar de economische bedrijvigheid vooralsnog het minst is getroffen door de eurocrisis, blijven de ramingen voor de individuele landen sterk uiteenlopen. De landen die de zwaarste inspanningen moeten leveren om de overheidsfinanciën gezond te maken en het concurrentievermogen te herstellen, zouden ook in 2013 hun economische bedrijvigheid fors zien verzwakken dan gemiddeld in het eurogebied.

De inflatie in het eurogebied zou in 2012 nog op gemiddeld 2,5 % uitkomen, maar ze bevindt zich op een dalend pad. Dat profiel vloeit vooral voort uit het verloop van de olieprijs die in het eerste kwartaal nog sterk stegen,

maar daarna terugliepen. De kostendruk van binnenlandse oorsprong – en met name de loonkosten – blijft onder controle. Voor 2013 gaat het Eurosysteem ervan uit dat de inflatie, gelet op de veronderstelde verdere afkoeling van de grondstoffenprijzen, in een vork van 1,1 tot 2,1 % zou uitkomen.

2. Bedrijvigheid en vraag

Begin 2012 zag het er even naar uit dat de vertraging van het groeitempo van de economie was beëindigd. De groei van de bedrijvigheid bleek in het eerste kwartaal van dit jaar verrassend positief te zijn, na de stagnatie in de tweede helft van 2011. In het tweede kwartaal volgde evenwel een ongewoon scherpe inzinking van de productie. De economie kromp toen op kwartaalbasis met 0,5 %. Volgens de eerste ramingen van het INR zou in het derde kwartaal vervolgens opnieuw een nulgroei zijn opgetekend. Naar het einde van dat kwartaal toe blijkt de conjunctuur overigens opnieuw sterk te zijn afgekoeld.

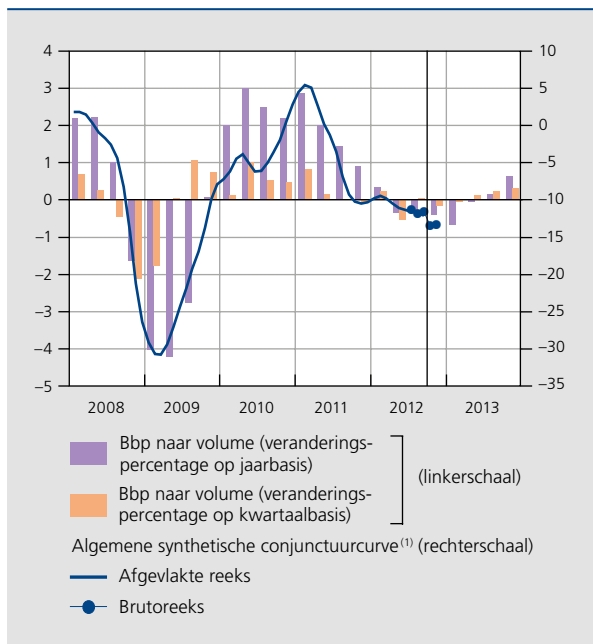
TABEL 2 PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Eurogebied			p.m. België		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Inflatie (HICP)	2,7	2,5 / 2,5	1,1 / 2,1	3,5	2,6	1,6
Bbp naar volume	1,5	-0,6 / -0,4	-0,9 / 0,3	1,8	-0,2	0,0
waarvan:						
Particuliere consumptie	0,1	-1,2 / -1,0	-1,1 / -0,1	0,2	-0,7	0,0
Overheidsconsumptie	-0,2	-0,6 / -0,2	-1,2 / 0,0	0,8	0,5	1,5
Investerings	1,6	-4,2 / -3,4	-4,2 / -1,0	4,1	-0,5	-1,3
Uitvoer	6,5	2,1 / 3,7	-0,4 / 5,0	5,5	0,3	0,6
Invoer	4,3	-1,1 / 0,3	-1,7 / 3,7	5,7	-0,2	0,4

Bronnen: ECB, NBB.

GRAFIEK 2 VERLOOP VAN HET BBP EN CONJUNCTUURINDICATOR

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, tenzij anders vermeld)

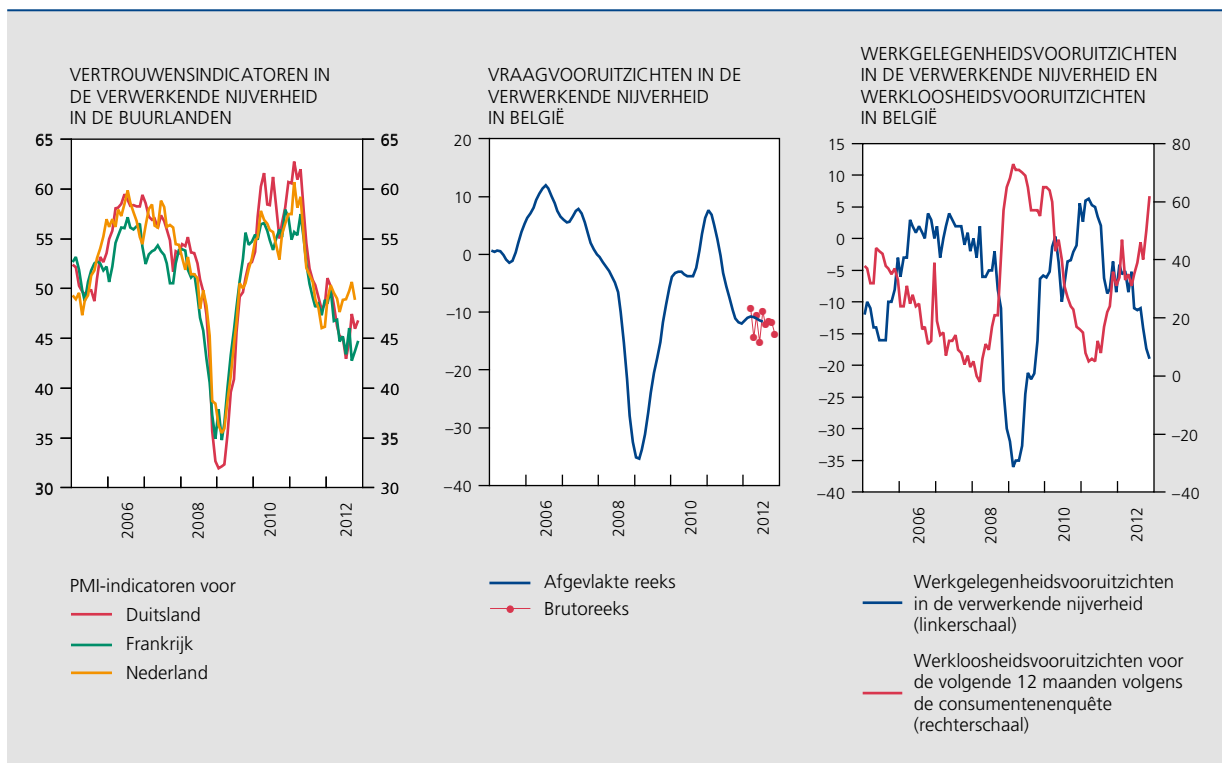

Bronnen : INR, NBB.
(1) Seizoengezuiverde gegevens.

Dit laatste element maakt ook dat, in de nieuwe projecties van de Bank, de groeivoorzichten voor het laatste kwartaal van 2012 en voor het begin van 2013 vrij somber worden ingeschat. Dit heeft twee belangrijke oorzaken. Enerzijds wijzen verschillende indicatoren op een aanzienlijke conjunctuurvertraging in de ons omringende landen, zoals blijkt uit de vertrouwensindicatoren in de verwerkende nijverheid. De verwachte tragere, en wellicht negatieve, groei bij onze belangrijkste handelspartners zal ongetwijfeld wegen op de Belgische exportresultaten. Anderzijds lijken de sterk verslechterende werkgelegenheidsvoorzichten het consumentenvertrouwen verder aan te tasten. Door onder meer een verhoogd voorzorgsparen kan dat opnieuw een rem zetten op de bestedingen van de particulieren.

Als gevolg van de reeds vastgestelde conjunctuurvertraging in de loop van 2012 en de verwachte nieuwe verzwakking in het laatste kwartaal van dit jaar, komen de nieuwe macro-economische projecties al met al uit op een voor 2012 licht negatieve economische groei van $-0,2\%$. In 2013 zou de economie zich wel geleidelijk herstellen. Vanaf het tweede kwartaal van volgend jaar worden weer duidelijk positieve groeicijfers verwacht. Ten gevolge van de verwachte verdere teruggang vóór en na de jaarwisseling, zal de bedrijvigheid op jaarbasis evenwel opnieuw in

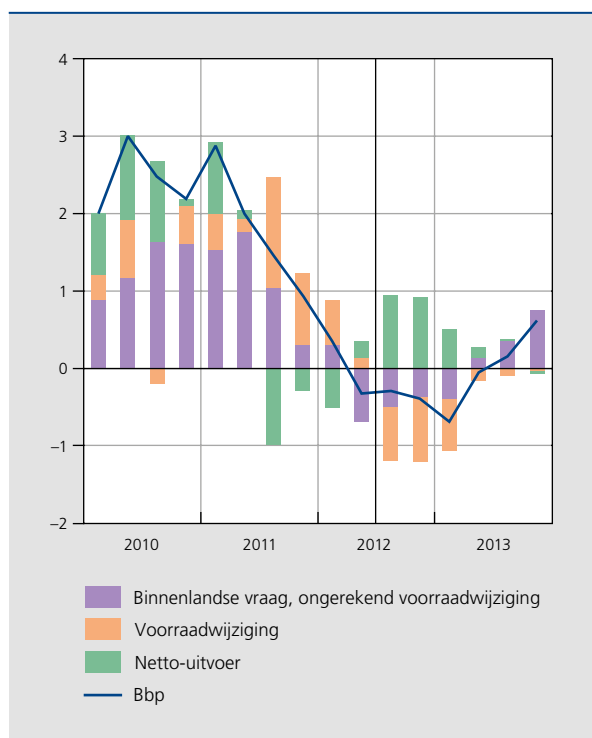
GRAFIEK 3 VERSLECHTERENDE CONJUNCTUUR- EN WERKGELEGENHEIDSVORUITZICHTEN

Bronnen : Markit Economics, NBB.

GRAFIEK 4 VOORNAAMSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(bijdragen tot de jaarlijkse bbp-groei, in procentpunt; voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)

Bronnen: INR, NBB.

slechts zeer beperkte mate groeien; de huidige projecties wijzen voor 2013 op een nulgroei.

Wat de bestedingscomponenten betreft, leverde de netto-uitvoer in 2011 een te verwaarlozen en zelfs licht negatieve bijdrage tot de groei: de toename van de uitvoer sloot zeer nauw aan bij die van de invoer. In beide gevallen impliceerde dit overigens een aanzienlijke vertraging ten opzichte van de in 2010 opgetekende groeicijfers. In 2011 werd de groei van de bedrijvigheid dan ook vooral geschraagd door de binnenlandse vraag. Hoewel deze laatste, ongerekend de voorraden, een bijna even grote bijdrage leverde als in het jaar voordien, bleek de samenstelling ervan erg verschillend te zijn. Terwijl de binnenlandse vraag in 2010 nog vrijwel integraal voortvloeide uit de bestedingen van de Belgische huishoudens, liet de groei van deze laatste in de loop van 2011 reeds een forse vertraging optekenen. Dit werd evenwel gecompenseerd doordat vooral de ondernemingen in 2011 hun investeringen fors opdreven. Ook de voorraadwijziging droeg in hoge mate, ten belope van bijna 40%, bij tot de in 2011 opgetekende groei van de bedrijvigheid. Dit verschijnsel, dat overigens ook in andere landen van het eurogebied voorkomt, kan

te maken hebben met het feit dat het productieproces zich slechts traag heeft aangepast aan de in de loop van 2011 verslechterde conjunctuurvooruitzichten.

Net als in 2009 zou in 2012 de bijdrage van de binnenlandse bestedingen tot de groei negatief worden: de particuliere consumptie blijft dalen, terwijl nu ook de groei van de investeringen stopt als gevolg van de verslechterde groeivooruitzichten. Deze laatste lijken er ook voor te zorgen dat ondernemingen in veel mindere mate voorraden opbouwen. Daartegenover wordt de inkrimping van de bedrijvigheid momenteel nog enigszins beperkt door de positieve bijdrage van de netto-uitvoer, die het resultaat is van een lichte toename van de uitvoer in combinatie met een even beperkte afname van de invoer.

Dat de groei van de uitvoer in vergelijking met die van de andere bestedingscomponenten nog relatief gunstig is, heeft vooral te maken met het feit dat de conjunctuur op onze belangrijkste afzetmarkten pas omstreeks het einde van het jaar sterk is beginnen te vertragen. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de Duitse economie, die tot het derde kwartaal van 2012 al met al nog solide groeicijfers kon voorleggen. Volgens voorlopige gegevens met betrekking tot de buitenlandse handel hebben de exporterende ondernemingen in de eerste drie kwartalen van 2012 hun reëel omzetvolume op de buitenlandse markten dan ook zien toenemen. Hoewel er mag worden van uitgegaan dat de uitvoer in het laatste kwartaal van 2012 zal teruglopen, zou de jaargroei toch licht positief blijven, ofschoon de voor België relevante uitvoermarkten ten opzichte van 2011 aanzienlijk trager zijn gegroeid. Zoals vermeld in het Kader, zouden deze laatste met 1,4% wel nog duidelijk sterker zijn gegroeid dan onze uitvoer. Dit betekent dat de Belgische exporterende ondernemingen opnieuw marktaandeelen hebben verloren. Volgens de gemeenschappelijke hypothesen voor de projecties van het Eurosysteem zouden de uitvoermarkten in 2013 ietwat krachtiger aantrekken dankzij het geleidelijk conjunctureel herstel in dat jaar, wat de uitvoer zal ondersteunen. Volgens de projecties van de Bank zou de groei van de export, als gevolg van een voortsluitend verlies aan marktaandeelen, wel opnieuw achterblijven bij de marktgroei.

De bestedingen van de huishoudens zouden zowel in 2012 als in 2013 neerwaarts gericht blijven. De Bank raamt dat de particuliere consumptie, na de sterke afname van deze laatste in de eerste helft van 2012, er gedurende de rest van het jaar naar volume nog verder op achteruit zou gaan. Op jaarbasis loopt ze met 0,7% terug. Deze daling is veel groter en van langere duur dan die aan het begin van de grote recessie van 2008 en 2009, toen – op jaarbasis – de consumptie van de huishoudens naar volume nog toenam. Ze is ook groter

TABEL 3

BBP EN VOORNAAMSTE BESTEDINGS-CATEGORIEËN IN KETTINGEURO'S, REFERENTIEJAAR 2010

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)

	2009	2010	2011	2012 r	2013 r
Consumptieve bestedingen van de huishoudens en de izw's . . .	0,6	2,7	0,2	-0,7	0,0
<i>p.m. Bruto beschikbaar inkomen in reële termen</i> ⁽¹⁾	2,8	-1,2	-0,8	-0,2	1,0
<i>Spaarquote</i>	18,3	15,4	14,4	14,9	15,7
Consumptieve bestedingen van de overheid	1,9	0,7	0,8	0,5	1,5
Bruto-investeringen in vaste activa	-8,4	-1,4	4,1	-0,5	-1,3
Woningen	-8,6	3,1	-5,3	-2,9	-1,6
Overheid	9,7	-3,1	5,3	1,9	-5,1
Ondernemingen	-10,2	-3,2	8,6	0,3	-0,6
<i>p.m. Binnenlandse bestedingen, ongerekend voorraadwijziging</i> ⁽³⁾	-1,2	1,4	1,2	-0,3	0,2
Voorraadwijziging ⁽³⁾	-1,0	0,3	0,7	-0,2	-0,2
Netto-uitvoer van goederen en diensten ⁽¹⁾	-0,6	0,7	-0,1	0,4	0,2
Uitvoer van goederen en diensten	-11,1	9,6	5,5	0,3	0,6
Invoer van goederen en diensten	-10,6	8,9	5,7	-0,2	0,4
Bbp	-2,7	2,4	1,8	-0,2	0,0

Bronnen: INR, NBB.

(1) Brutogegevens.

(2) In % van het bruto beschikbaar inkomen in de ruime zin, dat wil zeggen met inbegrip van de wijziging van de rechten van de huishoudens inzake aanvullende pensioenen die zijn aangelegd in het kader van een beroepsactiviteit.

(3) Bijdrage tot de verandering van het bbp.

dan de nieuwe daling van het reëel beschikbaar gezinsinkomen. De huishoudens zouden hun spaarquote, die in 2011 tot een voor België historisch laag peil was gedaald, opnieuw optrekken als gevolg van de onzekerheid over met name de werkgelegenheidsvooruitzichten en, meer algemeen, het verloop van hun koopkracht in de nabije toekomst. Nog volgens de ramingen van de Bank zou het beschikbaar gezinsinkomen in 2013, in reële termen, voor het eerst in drie jaar opnieuw stijgen. Deze toename wordt evenwel niet geschraagd door de inkomens uit arbeid, die er in reële termen nog heel licht op achteruit zouden gaan; ze is uitsluitend te danken aan de stijging van de overige inkomens, bijvoorbeeld die uit vermogen. Aangezien dergelijke inkomens relatief meer worden gespaard, verklaart dit – samen met de onzekerheid die wellicht nog tot begin 2013 op de consumptie zal wegen – waarom de particuliere consumptie achterblijft bij het beschikbaar gezinsinkomen en in 2013, naar volume, wellicht vrijwel ongewijzigd zal blijven.

De inzinking van de gezinsbestedingen betreft eveneens de investeringen in woongebouwen. Ook deze laatste vertonen een duidelijk dalende trend, nadat ze in 2010 tijdelijk waren gestimuleerd door het relancebeleid van de federale overheid, met name via een gerichte btw-verlaging. Behalve in het eerste kwartaal van 2012, zijn die

investeringen sindsdien kwartaal na kwartaal afgenomen ondanks het historisch lage rentepeil voor hypothecaire leningen. Behalve met de daling van het beschikbaar gezinsinkomen en met de onzekerheid, kan dit ook te maken hebben met kredietrestricties. In dat verband wijst de Bank Lending Survey erop dat de financiële instellingen de kredietvoorwaarden voor hypothecaire leningen in het tweede en het derde kwartaal van 2012 reeds hebben aangescherpt en dat ze dat in het laatste kwartaal nog verder zullen doen. De Bank gaat er in haar ramingen dan ook van uit dat pas in de loop van 2013 opnieuw zal worden aangeknoopt bij een beperkte positieve groei. Op jaarbasis zouden de investeringen in woongebouwen, naar volume, in 2012 en 2013 dan ook nog blijven afnemen.

De investeringen van de ondernemingen zouden, volgens de ramingen van de Bank, in de tweede helft van 2012 teruglopen als gevolg van de slechtere vraagvooruitzichten. De bezettingsgraad van het productievermogen in, bijvoorbeeld, de verwerkende nijverheid is sinds 2011 sterk gedaald en de investeringsbereidheid van de bedrijven heeft blijkbaar te lijden onder de conjunctuurvertraging. Ook daar kunnen striktere kredietvoorwaarden, zoals eveneens wordt gesuggereerd in de Bank Lending Survey, een rol spelen. Door de sterke groei in 2011, maar ook nog in het eerste kwartaal van dit jaar, zouden

de bedrijfsinvesteringen over heel 2012 naar volume toch nog een licht positieve groei laten optekenen. Door een overloopeffect van de teruggang in de loop van 2012 zouden ze in 2013 op jaarbasis wel licht dalen ondanks de verwachte opleving rond het midden van dat jaar.

Ondanks de consolidatie-inspanningen, zouden de overheidsbestedingen de groei van de bedrijvigheid in 2012 nog ondersteunen. De groei van de overheidsconsumptie valt slechts in beperkte mate terug, terwijl de overheidsinvesteringen in een jaar van lokale verkiezingen traditiegetrouw een hogere reële groei laten optekenen.

Al met al zou de groei van de binnenlandse vraag ook in 2013 minimaal blijven. Ook de positieve groeibijdrage van de netto-uitvoer blijft beperkt. Deels vanwege de zwakke vraag zou de invoer immers minder sterk opveren dan de uitvoer.

3. Werkgelegenheid

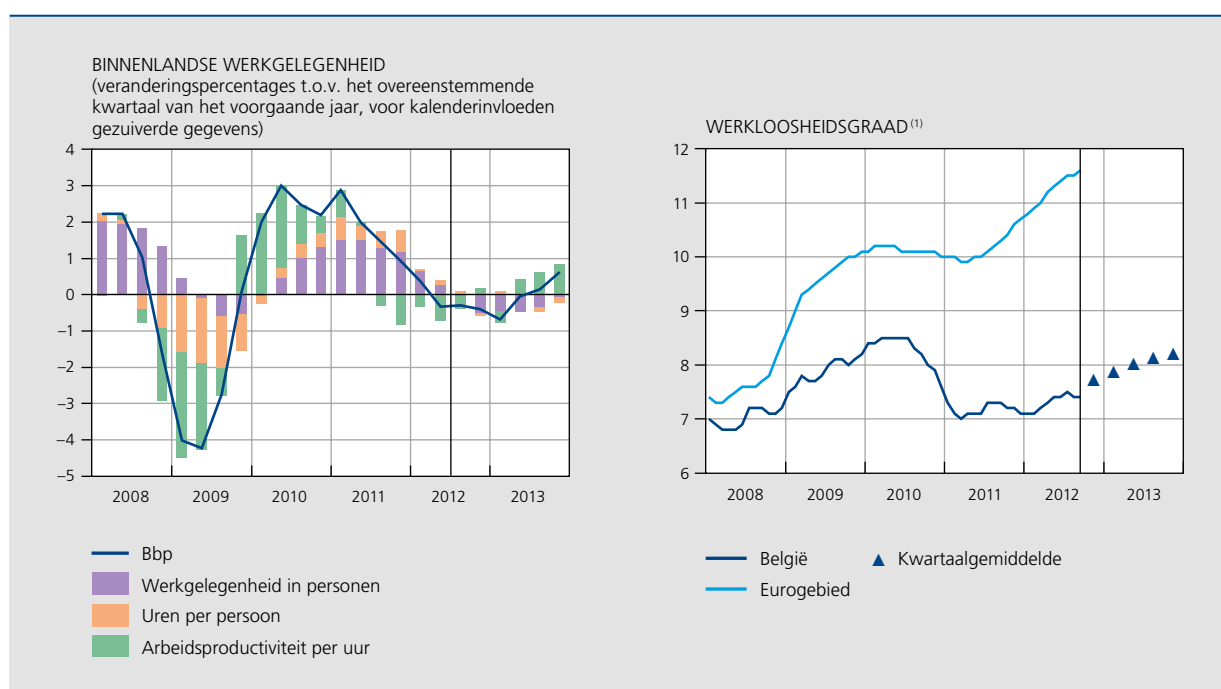
De minder gunstige vooruitzichten voor de economische bedrijvigheid leiden ook tot een neerwaartse bijstelling van de projecties inzake werkgelegenheid. Op jaarbasis zou het arbeidsvolume in 2012 nog nagenoeg constant blijven, maar in 2013 zou het afnemen. Anders dan in

2008 en 2009 zou de gemiddelde arbeidsduur minder sterk fungeren als buffer om de conjuncturele schommelingen op te vangen. De inkrimping van het arbeidsvolume zou zich dan ook sneller vertalen in een verlies aan arbeidsplaatsen. De binnenlandse werkgelegenheid, met aan het einde van 2011 4 562 000 werkenden, zal tegen eind 2012 met meer dan 23 000 personen slinken, en in de loop van 2013 verder dalen. Deze afname is het gevolg van het onderliggende verloop van de gesalarieerde werkgelegenheid en van het aantal zelfstandigen.

Wat de gesalarieerde werkgelegenheid betreft, zouden de conjunctuurgevoelige branches een zeer zwaar banenverlies laten optekenen. Ook de werkgelegenheid bij de overheid en in het onderwijs zou zowel in 2012 als in 2013 licht krimpen. De 'overige diensten' zijn binnen de gesalarieerde werkgelegenheid de enige branche die nog een positieve groei kan voorleggen. Zowel in 2012 als in 2013 is deze banengroei evenwel onvoldoende om het banenverlies in de andere branches goed te maken.

Een andere factor die, naast de conjunctuur, het verloop van de gesalarieerde werkgelegenheid beïnvloedt, is de verandering in de banencreatie als gevolg van programma's die, onder meer via subsidies, de arbeidskosten van bepaalde doelgroepen verlagen. De dienstencheques worden duurder gemaakt en de controles

GRAFIEK 5 WERKGELEGENHEID

Bronnen: EC, INR, RVA, NBB.

(1) Geharmoniseerde werkloosheidsgraad in % van de beroepsbevolking.

TABEL 4 ARBEIDSAANBOD EN -VRAAG

(voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, jaargemiddelden, tenzij anders vermeld)

	2008	2009	2010	2011	2012 r	2013 r
	(veranderingspercentages)					
Bbp	1,0	-2,7	2,4	1,8	-0,2	0,0
Arbeidsvolume	1,5	-1,6	0,9	1,9	0,1	-0,4
Binnenlandse werkgelegenheid in personen	1,8	-0,2	0,7	1,4	0,1	-0,3
	(veranderingen in duizenden personen)					
Binnenlandse werkgelegenheid	78,7	-8,8	30,8	61,6	4,6	-14,9
<i>p.m. Verandering tijdens het jaar</i> ⁽¹⁾	58,8	-24,3	58,9	53,1	-23,1	-3,3
Loontrekkenden	68,7	-13,3	25,0	52,0	-1,0	-17,1
waarvan:						
Conjunctuurgevoelige branches	46,0	-38,1	3,4	34,5	-10,2	-27,0
Overheid en onderwijs	9,9	13,8	6,7	0,8	-2,8	-2,3
Overige diensten	12,8	11,0	14,9	16,8	12,0	12,2
Zelfstandigen	10,0	4,5	5,8	9,6	5,5	2,2
Grensarbeiders	0,5	1,1	0,5	-2,3	-0,4	0,0
Totale werkgelegenheid	79,2	-7,7	31,3	59,3	4,2	-14,9
Niet-werkende werkzoekenden	-25,7	50,6	13,7	-19,8	16,6	45,4
<i>p.m. Verandering tijdens het jaar</i> ⁽¹⁾	-5,0	59,8	-10,0	-11,1	33,8	41,1
Beroepsbevolking	53,4	42,9	45,0	39,5	20,8	30,6
<i>p.m. Geharmoniseerde activiteitsgraad</i> ⁽²⁾	67,1	66,9	67,7	66,7	66,8	67,0
<i>Geharmoniseerde werkgelegenheidsgraad</i> ⁽³⁾	68,0	67,1	67,6	67,3	67,1	66,6
<i>Geharmoniseerde werkloosheidsgraad</i> ⁽⁴⁾	7,0	8,0	8,4	7,2	7,5	8,1

Bronnen: EC, INR, RVA, NBB.

(1) Verschil tussen het vierde kwartaal van het desbetreffende jaar en het vierde kwartaal van het voorgaande jaar.

(2) In % van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar), niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

(3) In % van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

(4) In % van de beroepsbevolking (15-64 jaar), niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

zijn opgeschroefd. Naast het saturatie-effect zal dit in 2013 wellicht verder op de groei wegen. Ook het aantal werkenden binnen het ACTIVA 'WIN-WIN'-programma is door het aflopen van deze regeling op 31 december 2011 sterk aan het teruglopen. Voor een deel van deze werknemers impliceert dit een terugkeer naar de werkloosheid. Een andere factor die verklaart waarom de verzwakking van de economische bedrijvigheid een zwaardere impact heeft op de werkgelegenheidscijfers, is het aflopen van de crisismaatregelen, ook al werd, onder andere, de tijdelijke economische werkloosheid voor bedienden vanaf januari 2012 permanent. Bovendien wordt de werkgevers die intensief gebruik maken van het systeem van tijdelijke werkloosheid, gevraagd om vanaf 2012 een responsabiliseringsbijdrage te betalen, waardoor ze mogelijk minder snel of minder langdurig een beroep op dit instrument zullen doen.

De daling van de werkgelegenheid wordt in 2012 nog enigszins afgeremd door de beperkte toename van het aantal zelfstandigen (met gemiddeld 5 500 personen). Tegen de achtergrond van de verslechterde conjunctuur zou de stijging van dat aantal in de loop van 2013 verder vertragen, maar wel positief blijven. Dat was trouwens ook het geval tijdens de grote recessie in de periode 2008-2009. Toen werd die groei wel ondersteund door institutionele factoren zoals de overgangsregeling inzake het vrij verkeer van personen die gold voor de EU-landen die in 2004 tot de EU toetraden. Deze – sinds 2009 afgeschafte – regeling, die bedoeld was om de arbeidsmarkten van de oude EU-lidstaten te vrijwaren van een aanbodschock, werd immers op grote schaal omzeild door zich als zelfstandige te vestigen, een statuut dat buiten deze regeling viel. Tot 31 december 2013 geldt eenzelfde maatregel voor personen uit Roemenië en Bulgarije, de landen die in 2007 toetraden.

De recente hervormingen inzake werkloosheid en vervroegd pensioen beogen vooral een intensivering van de incentives om zo snel mogelijk een (nieuwe) baan te vinden en om langer actief te blijven op de arbeidsmarkt. Vanwege de conjuncturele vertraging en de slinkende vraag naar arbeid, zal het op korte termijn niet mogelijk zijn de groei van de beroepsbevolking op te vangen. Hierdoor zal de werkloosheid dan ook stijgen. Ze is trouwens reeds sinds eind 2011 aan het toenemen en eind 2012 bereikte ze een niveau van bijna 580 000. Dit aantal zou in 2013 verder oplopen. Daardoor zal de werkloosheidsgraad voor de 15-64-jarigen, die in het tweede kwartaal van 2012 7,4% bedroeg, in 2013 stijgen tot gemiddeld 8,1%.

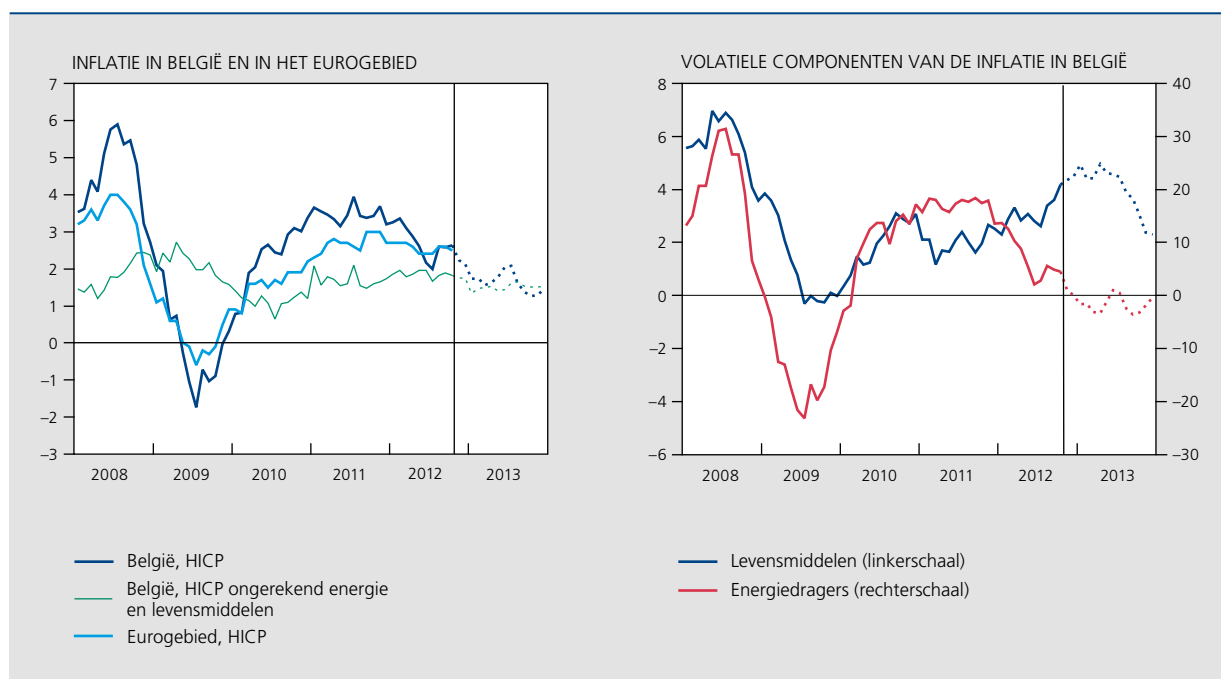
4. Prijzen en kosten

De inflatie van de consumptieprijzen gemeten volgens de HICP zou, volgens de huidige projecties, in 2012 op 2,6% uitkomen – tegen 2,5% in het eurogebied. In 2013 zou ze 1,6% bedragen. Terwijl de prijsstijging gedurende heel 2011 meer dan 3% beliep – gemiddeld 3,5% –, is ze vanaf april 2012 onder dit percentage gebleven en vanaf begin 2013 zou ze zelfs teruglopen tot minder dan 2%.

De opgetekende vertraging is vóór alles toe te schrijven aan de prijzen van de energiedragers die, na in 2011

fors te zijn opgelopen met 17%, in 2012 met gemiddeld 5,9% zouden stijgen. Dat is voornamelijk het gevolg van de aardolienoteringen op de internationale markten en van het verloop van de euro ten opzichte van de VS-dollar. Aan het begin van 2012 zette de koers van een vat Brent de stijgende tendens van 2011 voort; in maart bereikte hij een hoogtepunt van \$ 125 per vat (als maandgemiddelde). Vervolgens brokkelde de koers gedurende korte tijd af en in juni zakte hij tot een dieptepunt van \$ 96 per vat. Sindsdien is hij opnieuw gestegen, zodat het gemiddelde van 2012 in de buurt zou blijven van dat van 2011: de huidige projecties wijzen op \$ 112 in 2012, tegen \$ 111 in 2011. Tegelijkertijd is de euro in de loop van 2012 gedeprimeerd ten opzichte van de VS-dollar en in juli bereikte hij een dieptepunt van \$ 1,23. Daarna herstelde de Europese munt zich aanzienlijk, zodat de wisselkoers van de euro ten opzichte van de VS-dollar op jaarbasis gemiddeld 1,28 zou bedragen, tegen 1,39 in 2011. In combinatie met een nog steeds hoge dollarprijs voor een vat Brent, leidt een zwakkere euro tot een olieprijs (in euro) die in 2012 een stijging vertoont ten opzichte van die in 2011, hoewel het stijgingstempo op jaarbasis lager ligt. In 2013 zou het prijsverloop van de energiedragers jaar-op-jaar negatief worden, behalve in de periode juni-juli als gevolg van een basiseffect van de olieprijsdaling in het voorjaar van 2012. De bevrozing van de indexering van de gas- en elektriciteitsprijzen tot eind 2012 zou een

GRAFIEK 6 INFLATIE
(HICP, veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar)

Bronnen: EC, NBB.

beperkte invloed uitoefenen op de inflatie; voor 2012 wordt de impact op de totale inflatie, gemeten volgens de HICP, op -0,1 procentpunt geraamd.

Het prijsverloop van de niet-bewerkte levensmiddelen, dat in 2011 profijt trok van de gunstige aanbodvoorwaarden, is in 2012 versneld tot gemiddeld 3,5 %, tegen amper 0,2 % in 2011. In de lente en de zomer van 2012 waren de plaatselijke weersomstandigheden bijzonder ongunstig voor groenten en fruit, terwijl het aanbod van bepaalde vissoorten kleiner was dan gewoonlijk. Deze prijsstijgingen zullen in 2013 nog doorwerken in de jaar-op-jaar inflatie; in dat jaar zou de inflatie van de niet-bewerkte levensmiddelen gemiddeld over het jaar op 3,6 % uitkomen. Het gemiddeld jaar-op-jaar stijgingstempo van de prijzen van bewerkte levensmiddelen heeft zich in 2012 gestabiliseerd op 3,2 %, tegen 3,1 % in 2011. Achter dit verloop in 2012 gaat evenwel een compensatie-effect schuil tussen de in het tweede kwartaal opgetekende vertraging en de vanaf augustus snellere prijsstijging als gevolg van een nieuwe plotselinge verhoging van de internationale prijzen van levensmiddelengrondstoffen, onder meer door de droogte in de Verenigde Staten. Die versnelling zou in de eerste helft van 2013 aanhouden en in april zou ze een piek van 4,9 % bereiken. Zo zou de inflatie van de bewerkte levensmiddelen in 2013 op gemiddeld 4,1 % uitkomen.

De verhogingen van de indirecte belastingen voor bepaalde diensten alsook de prijsverhoging in de communicatiesector, beide de dato januari 2012, verklaren in hoge mate de lichte toename van de onderliggende inflatietendens in 2012, met een verwacht gemiddelde

van 1,8 %, tegen 1,7 % in 2011. In 2013 zullen die factoren de onderliggende tendens niet langer beïnvloeden en vanaf januari zou deze laatste afnemen tot een gemiddelde van 1,5 %.

De loonkosten per eenheid product in de private sector, die in 2011 met 2,2 % stegen, zouden in 2012 met 3,7 % toenemen. Deze forsere stijging dan die welke voor België's drie belangrijkste partners wordt verwacht, namelijk Duitsland, Frankrijk en Nederland, weegt op het concurrentievermogen van de Belgische producenten. Volgens de in aanmerking genomen hypothesen en rekening houdend met het conjunctuurklimaat, zou het stijgingstempo van de loonkosten per eenheid product in 2013 evenwel teruglopen tot 1,8 %.

Dit verloop wordt gunstig beïnvloed door de zich licht herstellende groei van de arbeidsproductiviteit in 2013, die te lijden had onder de vertraging van de bedrijvigheid aan het einde van 2011 en vooral in 2012. Ook het verloop van de uurloonkosten sorteert echter een belangrijk effect: terwijl deze kosten in 2011 stegen met 2,3 % en in 2012 met 3,2 %, zal dat in 2013 in de private sector nog slechts met 2,0 % zijn. Deze ontwikkeling geeft in hoge mate het verloop van de loonindexering weer. Volgens de projecties zou de gezondheidsindex, die dient als referentie voor de loonindexering, in 2012 met 2,6 % en in 2013 met 1,7 % toenemen, nadat hij in 2011 met 3,1 % was gestegen. Vanwege de vertraging die inherent is aan de indexeringsmechanismen in de verschillende paritaire comités, zouden de effecten van de automatische loonindexering in 2012 nog aanzienlijk blijven, hoewel de inflatie vanaf dat jaar begon te vertragen. In 2013 zouden

TABEL 5 PRIJS- EN KOSTENINDICATOREN
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011	2012 r	2013 r
HICP	0,0	2,3	3,5	2,6	1,6
Gezondheidsindex	0,6	1,7	3,1	2,6	1,7
Onderliggende inflatietendens ⁽¹⁾	2,1	1,1	1,7	1,8	1,5
Bbp-deflator	1,2	2,0	2,0	2,1	1,9
Loonkosten in de private sector					
Loonkosten per gewerkt uur	2,7	0,9	2,3	3,2	2,0
waarvan indexering	2,5	0,5	2,7	2,8	2,0
Arbeidsproductiviteit ⁽²⁾	-1,1	1,5	0,0	-0,5	0,3
Loonkosten per eenheid product	3,8	-0,6	2,2	3,7	1,8

Bronnen: EC; INR; FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg; NBB.

(1) Gemeten aan de hand van de HICP ongerekend levensmiddelen en energiedragers.

(2) Toegevoegde waarde naar volume per gewerkt uur door loontrekkenden en zelfstandigen.

de indexerings-effecten sterker afzwakken. De hypothese die wordt gehanteerd voor het verloop van de uurloonkosten in de private sector in 2012 gaat, los van de indexering en rekening houdend met de realisaties voor de eerste drie kwartalen van 2012, uit van een stijging van de conventionele lonen met 0,2 %. Dit cijfer ligt iets onder de maximale stijging van de conventionele lonen met 0,3 % zoals vastgelegd in de bepalingen van het ontwerp van centraal akkoord dat de regering voor de periode van 2011 tot 2012 heeft opgelegd. De overige factoren van de loonvorming zouden in 2012 een neutrale en, vervolgens, in 2013 een negatieve ontwikkeling vertonen, meer bepaald als gevolg van de lagere bonussen. De hypothese voor het verloop, in 2013, van de uurloonkosten in de private sector steunt voornamelijk op het verwachte indexerings-effect. Gelet op de recentelijk waargenomen overschrijdingen door de Belgische loonkosten van het groeitempo in de buurlanden en de futloze conjunctuur, wordt immers verondersteld dat de reële loonsverhogingen uiterst minimaal zullen blijven.

5. Overheidsfinanciën

Volgens de informatie die beschikbaar was op de afsluitingsdatum van de projecties zouden de overheidsfinanciën het boekjaar 2012 afsluiten met een tekort van 2,8 % bbp, een ratio die 0,9 procentpunt lager ligt dan vorig jaar⁽¹⁾. De in het recentste stabiliteitsprogramma vastgelegde doelstelling zou dus worden gehaald en het tekort zou, overeenkomstig de aanbevelingen van de Ecofin-raad, in 2012 onder de grens van 3 % bbp worden gebracht.

Het financieringssaldo is in 2012 aanzienlijk verbeterd dankzij een stijging van de ontvangsten met 1,7 procentpunt. Deze stijging deed zich voor in alle categorieën en ze was, in de eerste plaats, het gevolg van de consolidatiemaatregelen die werden genomen door de in december 2011 gevormde federale regering. Bovenop het effect van de structurele maatregelen, zoals de harmonisering van de belasting op roerende inkomsten of de beperking tot 3 % van het rentetarief dat als referentie wordt genomen voor de berekening van de belastingaftrek voor risicokapitaal, komt nog de impact van tijdelijke maatregelen of factoren zoals het uitstellen, van 2011 tot 2012, van de betaling van de nucleaire rente. Ook het toegenomen aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde heeft ertoe bijgedragen dat de opbrengst van de personenbelasting en van de sociale bijdragen gestegen is. De niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten werden opgevoerd door de stijging van de bij de financiële instellingen geïnde ontvangsten, door de terugbetaling, door bpost, van tussen 2006 en 2010 ten onrechte betaalde subsidies

TABEL 6 OVERHEIDSREKENINGEN⁽¹⁾
(in % bbp)

	2010	2011	2012 r
Ontvangsten	48,6	49,4	51,1
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,1	43,5	44,8
Overige	5,5	6,0	6,4
Primaire uitgaven	49,0	49,8	50,5
Primair saldo	-0,4	-0,4	0,6
Rentelasten	3,4	3,3	3,4
Financieringsbehoefte (-) of -vermogen	-3,8	-3,7	-2,8
<i>p.m. Effect van niet-recurrente factoren</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,3</i>
Geconsolideerde brutoschuld ..	95,5	97,8	100,6

Bronnen: INR, NBB.

(1) Volgens de methodologie die wordt gebruikt in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten.

en ook door de vervroegde inning van de anticipatieve voorheffing op de levensverzekeringen. In totaal zouden de tijdelijke factoren in 2012 ontvangsten genereren ten belope van 0,3 % bbp.

De primaire uitgaven zouden in 2012 met 0,7 procentpunt bbp toenemen tot een als historisch bijzonder hoog te beschouwen niveau. De toename is voornamelijk het resultaat van die van de sociale uitkeringen, in het bijzonder van de pensioenen, de gezondheidszorg en de uitkeringen voor ziekte en invaliditeit.

De rentelasten zouden in 2012 enigszins stijgen, aangezien de lichte verlaging van de impliciete rente op de overheidsschuld de impact van de verzwarende van deze schuld niet heeft geneutraliseerd.

De schuld van de gezamenlijke overheid zou vanaf 2012 opnieuw de drempel van 100 % bbp overschrijden als gevolg van de herkapitalisatie van Dexia, de aan Griekenland, Ierland en Portugal toegestane leningen, alsook van de eerste bijdragen tot het kapitaal van het Europees Stabiliteitsmechanisme.

(1) Deze raming gaat uit van de hypothese dat de geplande kapitaalverhoging van Dexia door de overheid als een louter financiële transactie kan worden beschouwd. Volgens het preliminair advies dat Eurostat hierover heeft verstrekt – na de afsluitingsdatum van de projecties –, dient deze transactie evenwel als een kapitaaloverdracht te worden geregistreerd.

6. Beoordeling van de risicofactoren

De in dit artikel beschreven projecties zijn opgesteld tegen een achtergrond van zeer grote onzekerheid. Zoals vaak het geval is wanneer het om de economische vooruitzichten voor België gaat, vindt deze onzekerheid haar oorsprong voornamelijk in de externe ontwikkelingen. Er zij in dat opzicht aan herinnerd dat de in dit artikel voorgestelde projecties ervan uitgaan dat de bedrijvigheid zich in de voornaamste partnerlanden geleidelijk en matig zal herstellen. Dit veronderstelt met name dat er zich geen zware schokken voordoen die de financiële markten en de toestand van de overheidsfinanciën binnen het eurogebied zouden kunnen destabiliseren. Zo wordt er ook van uitgegaan dat de in de Verenigde Staten gestarte onderhandelingen om het probleem van de *fiscal cliff* op te lossen, niet zullen leiden tot een politieke impasse, vergelijkbaar met die tijdens de zomer van 2011. Anderzijds kan de groei in 2013 duidelijk gunstiger uitvallen dan in de hierboven beschreven projecties, mocht de wereld-economie sterker aantrekken dan op dit ogenblik wordt verwacht.

Op binnenlands vlak worden de ramingen uiteraard vooral getekend door de niet-integratie van de recente, in het politiek akkoord van 20 november 2012 aangekondigde beslissingen van de federale overheid. Wat de begroting voor 2013 betreft, zou het gaan om een consolidatie-inspanning die volgens de regering € 3,4 miljard, of bijna 0,9% bbp, zou belopen. Om te beginnen, zouden de fiscale ontvangsten structureel met meer dan € 1 miljard worden opgekrikt. Het gaat daarbij om, onder meer, een forse verhoging van het tarief van de roerende voorheffing – van 21 tot 25% – waarvan het bevrijdend karakter wel werd hersteld, en een verdere aftopping van het rentetarief dat als referentie wordt genomen voor de berekening van de belastingaftrek voor risicokapitaal in de vennootschapsbelasting. Voorts zouden de primaire uitgaven van de federale departementen en de sociale zekerheid, volgens de berekeningen van de federale regering, met bijna € 1,4 miljard worden verlaagd ten opzichte van de raming van het Monitoring-comité van oktober 2012. Die besparingen zijn vooral geconcentreerd in de gezondheidszorg, in de uitgaven voor landsverdediging en ontwikkelingssamenwerking, alsook in de subsidies aan de NMBS-groep en bpost. Ten slotte worden ook nog, voor een totaal bedrag van € 1,3 miljard, diverse andere maatregelen aangekondigd; het zou gaan om, met name, verkopen van licenties en emissierechten en, vooral, hogere verwachte opbrengsten uit fraudebestrijding en een nieuwe regularisatie voor ontdoken belastingen. Een beperkt bedrag (zowat € 300 miljoen in 2013) wordt wel besteed aan een extra lastenverlaging voor de laagste lonen.

Daarnaast heeft de federale regering initiatieven aangekondigd om tijdens de komende jaren de nominale loongroei te beperken en, zodoende, het concurrentievermogen van de Belgische economie te verbeteren. Enerzijds zou de samenstelling van het indexcijfer van de consumptieprijzen nauwer aansluiten bij de werkelijke consumptiepatronen, waarbij rekening wordt gehouden met koopjesperiodes en het prijsverloop van huismerken van grote distributeurs. Anderzijds zou de overheid erop toezien dat de reële lonen, ongerekend de *wage drift*, in de jaren 2013 en 2014 niet stijgen.

Aangezien de precieze details van de budgettaire en andere maatregelen op de afsluitingsdatum van de projecties nog niet bekend waren, kon er ook geen rekening mee worden gehouden. Zonder vooruit te lopen op de resultaten van een meer gedegen analyse, kan wel al worden ingeschat in welke mate zij de macro-economische vooruitzichten zouden kunnen beïnvloeden. Wat de loongroei betreft, is voor 2013, zoals hierboven vermeld, al rekening gehouden met een nulgroei boven de indexering en de *wage drift*. De hierboven beschreven raming zou dus enkel bevestigd worden door de aangekondigde regeringsmaatregel. Voor de veranderingen in de samenstelling van het indexcijfer van de consumptieprijzen bestond er, op het ogenblik dat dit artikel werd opgesteld, nog onduidelijkheid over de precieze toepassing. De consolidatiemaatregelen zouden – in beperkte mate – het beschikbaar inkomen van de huishoudens verlagen, de consumptie van bepaalde producten duurder maken en de winstmarges van de ondernemingen uithollen. Al met al mag evenwel worden verwacht dat de impact op de groei van de bedrijvigheid in 2013 beperkt zal blijven.

Wat de overheidsfinanciën betreft, is de begroting voor 2013 nog opgemaakt op basis van de groeihypothese uit de Economische Begroting van september 2012. De in dit artikel gepresenteerde groeiraming ligt duidelijk lager. Bovendien valt de saneringsinspanning die de federale regering heeft aangekondigd, minder zwaar uit dan de begrotingsconsolidatie die werd voorgesteld door het Monitoring-comité voor de gezamenlijke overheid; er werd immers verondersteld dat een belangrijk deel van die laatste inspanning nog moet worden geleverd door Entiteit II (te weten de gemeenschappen, de gewesten en de lokale overheid), bovenop de door deze Entiteit reeds aangekondigde begrotingsmaatregelen. Het ziet er derhalve naar uit dat, uitgaande van de huidige economische prognoses, ook na de integratie van de recentste beslissingen van de federale regering, de in het vorige stabiliteitsprogramma opgenomen begrotingsdoelstelling voor 2013, namelijk een tekort van 2,15% bbp, niet wordt gehaald.

Bijlage

PROJECTIES VOOR DE BELGISCHE ECONOMIE: SYNTHESE VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011	2012 r	2013 r
Groei (voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)					
Bbp naar volume	-2,7	2,4	1,8	-0,2	0,0
Bijdragen tot de groei:					
Binnenlandse bestedingen, ongerekend voorraadwijziging	-1,1	1,3	1,1	-0,4	0,1
Netto-uitvoer van goederen en diensten	-0,6	0,7	-0,1	0,4	0,2
Voorraadwijziging	-1,0	0,3	0,7	-0,2	-0,2
Prijzen en kosten					
Geharmoniseerde consumptieprijsindex	0,0	2,3	3,5	2,6	1,6
Gezondheidsindex	0,6	1,7	3,1	2,6	1,7
Bbp-deflator	1,2	2,0	2,0	2,1	1,9
Ruilvoet	3,4	-1,6	-1,3	-0,1	0,1
Loonkosten per eenheid product in de private sector	3,8	-0,6	2,2	3,7	1,8
Uurloonkosten in de private sector	2,7	0,9	2,3	3,2	2,0
Productiviteit per arbeidsuur in de private sector	-1,1	1,5	0,0	-0,5	0,3
Arbeidsmarkt					
Binnenlandse werkgelegenheid (gemiddelde jaar-op-jaar verandering, in duizenden personen) ..	-8,8	30,8	61,6	4,6	-14,9
<i>p.m. Verandering tijdens het jaar⁽¹⁾, in duizenden personen</i>	-24,3	58,9	53,1	-23,1	-3,3
Totaal arbeidsvolume ⁽²⁾	-1,6	0,9	1,9	0,1	-0,4
Geharmoniseerde werkloosheidsgraad ⁽³⁾ (in % van de beroepsbevolking)	7,9	8,3	7,2	7,4	8,1
Inkomens					
Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren	2,8	-1,2	-0,8	-0,2	1,0
Spaarquote van de particulieren (in % van het beschikbaar inkomen)	18,3	15,4	14,4	14,9	15,7
Overheidsfinanciën⁽⁴⁾					
Financieringssaldo (in % bbp)	-5,5	-3,8	-3,7	-2,8	n.
Primair saldo (in % bbp)	-1,9	-0,4	-0,4	0,6	n.
Overheidsschuld (in % bbp)	95,7	95,5	97,8	100,6	n.
Lopende rekening (volgens de betalingsbalans, in % bbp)					
	-1,4	1,9	-1,4	-0,9	-0,9

Bronnen: EC, ADSEI, INR, NBB.

(1) Verschil tussen het vierde kwartaal van het desbetreffende jaar en het vierde kwartaal van het voorgaande jaar.

(2) Totaal aantal gewerkte uren in de economie.

(3) In % van de beroepsbevolking (15-64 jaar), niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

(4) Volgens de in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten (EDP) gebruikte methodologie.

De inschakeling van personen van buitenlandse origine op de arbeidsmarkt

T. De Keyser
Ph. Delhez
H. Zimmer^(*)

Inleiding

De problematiek van de inschakeling van buitenlanders op de arbeidsmarkt is in België uitermate belangrijk. Immigranten maken 14% van de ingezetenen uit – dat is een van de hoogste percentages van de EU-landen. Terwijl de werkgelegenheidsgraad van de Europese immigranten dicht in de buurt ligt van die van de in België geboren inwoners, ligt de werkgelegenheidsgraad van de immigranten van buiten Europa merkbaar lager en is die de laagste van alle lidstaten.

In onze analyse wordt de afkomst van een persoon bepaald door zijn geboorteland en niet door zijn nationaliteit, omdat ieder jaar een groot aantal immigranten de Belgische nationaliteit verwerven. Er wordt ook een onderscheid gemaakt tussen de landen van de EU en de andere landen.

Het artikel bestaat uit vier delen. In het eerste deel worden de definities en de gebruikte bronnen omschreven, alsook de kenmerken van de in België geïmmigreerde bevolking. In het tweede deel worden de voornaamste werkgelegenheidscijfers volgens de afkomst geschetst en worden ze vergeleken met die van de andere EU-landen. Aangezien de geïmmigreerde bevolking andere sociaal-demografische kenmerken heeft dan de in België geboren bevolking, dient daarmee rekening te worden gehouden in een studie over de arbeidsmarktresultaten volgens afkomst. In het derde deel worden de factoren geanalyseerd die de toegang tot de arbeidsmarkt beïnvloeden. Het gaat om zowel individuele als institutionele en door de vraag bepaalde factoren, met name discriminatieverschijnselen.

Er worden dus verschillende belemmeringen voor personen van buitenlandse origine besproken. In dit deel wordt ook stilgestaan bij de bijzondere situatie van de directe nakomelingen van immigranten. In het vierde deel, ten slotte, wordt het kwalitatieve aspect van de werkgelegenheid behandeld en worden de specifieke eigenheden bestudeerd van de banen die personen van buitenlandse afkomst uitoefenen.

1. Kenmerken van de geïmmigreerde bevolking in België

1.1 Definities

Volgens het Rijksregister telde België op 1 januari 2010 ongeveer 10 840 000 inwoners: 9 780 000 onder hen hadden de Belgische nationaliteit en 1 060 000 hadden een andere nationaliteit. Aangezien een groot aantal buitenlanders de Belgische nationaliteit hebben verworven, is het interessant om weten dat er op het Belgische grondgebied op die datum 1 500 000 mensen woonden die in het buitenland geboren waren.

Het aandeel van de geïmmigreerde bevolking in de totale bevolking bedroeg in 2010 aldus 13,9%, een verhouding die vergelijkbaar is met die in Spanje, maar lager ligt dan die in Oostenrijk (15,2%) en Zweden (14,3%).

^(*) De auteurs danken J. De Mulder en Y. Saks voor hun relevante opmerkingen bij dit artikel.

De grote groep in het buitenland geboren Belgen is recentelijk sterk aangegroeid doordat het gemakkelijker is geworden om de Belgische nationaliteit te verkrijgen, meer bepaald door de bekrachtiging van de wet van 2000 tot wijziging van het Wetboek van de Belgische nationaliteit (de 'Snel Belg-wet'). Sinds 2000 hebben zo'n 400 000 personen de Belgische nationaliteit verkregen⁽¹⁾. Volgens de laatst beschikbare cijfers van de Algemene Directie Statistiek en Economische informatie (ADSEI) ging het in de loop van 2009 om iets minder dan 33 000 personen. De Kamer stemde in oktober 2012 echter een wetsvoorstel tot verstrenging van de procedure om de nationaliteit te verwerven. De nieuwe regels bepalen dat kandidaat-Belgen moeten bewijzen dat ze één van de landstalen spreken en in België sociaaleconomisch geïntegreerd zijn. Na vijf jaar wettelijk verblijf kunnen ze de Belgische nationaliteit aanvragen, al voorziet de wet in een minder strikte procedure zodra de betrokken persoon meer dan tien jaar wettelijk in België verblijft. Deze nationaliteitsverwerving hoeft echter niet altijd een bewuste keuze te zijn. Een kind dat in België geboren wordt uit niet-Belgische ouders die aan de nodige voorwaarden⁽²⁾ voldoen, krijgt meteen de Belgische nationaliteit. Ook kinderen die geboren worden in het buitenland, maar waarvan (minstens) één van de ouders Belg is, krijgen automatisch de Belgische nationaliteit.

Personen die als 'Belg' worden geregistreerd, kunnen dus een bijzonder diverse achtergrond hebben. Indien deze verschillende achtergronden een impact hebben op de toegang tot de arbeidsmarkt, biedt een nationaliteitsgebaseerde analyse geen volledig beeld van de integratie van migranten of hun nakomelingen op de arbeidsmarkt. De in dit artikel gebruikte definitie van een 'immigrant' is dan ook niet gebaseerd op de nationaliteit, maar op de effectieve migratiegeschiedenis van een individu: een persoon wordt als immigrant beschouwd indien hij of zij in België verblijft, maar in het buitenland geboren is⁽³⁾.

Zodra men het eens is over de definitie van een 'immigrant', moet de bevolking, ten behoeve van de analyse, gegroepeerd worden op basis van afkomst. Het principe van vrij personenverkeer in de EU (in weerwil van de beperkingen die voorlopig nog van toepassing zijn op Roemeense en Bulgaarse werknemers) vereenvoudigt het migratieverkeer en kan mogelijk een invloed hebben op de motieven voor immigratie. Het verdient derhalve aanbeveling om de Europese migranten (met andere woorden die welke afkomstig zijn uit de EU) te onderscheiden van die afkomstig uit de rest van de wereld. In dit artikel is er dus sprake van drie duidelijk onderscheiden groepen: zij die in België zijn geboren, de Europese immigranten en de niet-Europese immigranten (respectievelijk afkomstig van binnen en buiten de EU).

Er bestaan in feite twee soorten van gegevensbronnen om de geïmmigreerde bevolking te determineren: administratieve en enquêtegegevens. Het voordeel van de administratieve gegevens is dat ze 'echt' zijn, maar er zijn bepaalde nadelen aan verbonden. Ze zijn bijvoorbeeld onvoldoende gedetailleerd om meer te weten te komen over de kenmerken en de sociaaleconomische situatie van de personen in kwestie en ze zijn niet direct internationaal vergelijkbaar. De gegevens afkomstig van de op Europees niveau geharmoniseerde Enquête naar de arbeidskrachten (EAK) beschrijven meer gedetailleerd de persoonlijke achtergrond van de respondenten. In dit artikel worden administratieve gegevens gebruikt om de absolute groottes van populaties weer te geven, terwijl de enquêtegegevens worden gehanteerd om de toegang tot de arbeidsmarkt te analyseren en om bepaalde kenmerken van die populaties grondiger te onderzoeken. Voor enkele specifieke onderdelen wordt gebruik gemaakt van de 'ad-hocmodule'⁽⁴⁾ van de Enquête uit 2008, die specifiek de arbeidsmarktsituatie van migranten peilt.

1.2 Structuur van de geïmmigreerde bevolking

1.2.1 Verloop van de immigratie en de belangrijkste geboortelanden

Het aantal immigranten is de laatste jaren fors toegenomen. Terwijl in 2001 iets meer dan 10 % van de geregistreerde inwoners buiten België was geboren, liep dat aandeel in 2010 op tot bijna 14 %, wat overeenkomt met ongeveer anderhalf miljoen mensen. Het percentage in het buitenland geboren is reeds tientallen jaren gestaag aan het stijgen, maar met een duidelijke versnelling sedert 2000. In de jaren dertig lag het aandeel immigranten rond 5 %, wat betekent dat het ongeveer zeventig jaar heeft geduurd vooraleer dit cijfer verdubbelde.

De afgelopen jaren zijn ook de voornaamste herkomstlanden van de immigranten veranderd. Beschouwt men de totale geïmmigreerde bevolking, dan waren Frankrijk en Italië in 2001 de belangrijkste landen van herkomst, met een aandeel van respectievelijk 14,2 en 12,8 %. De buurlanden en Italië waren samen goed voor ongeveer 44 %

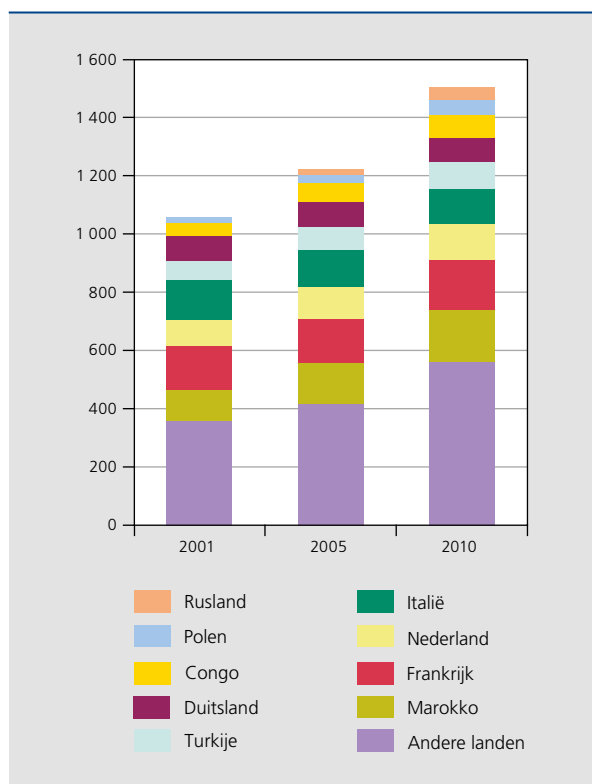
(1) De Belgische nationaliteit kan worden verkregen door een nationaliteitsverklaring, een 'gewone' nationaliteitskeuze, via een huwelijk met een Belg of door naturalisatie.

(2) Ten minste een van de ouders moet in België geboren zijn of België is voor een van beide ouders de hoofdverblijfplaats geweest gedurende ten minste vijf van de tien jaar die aan de geboorte voorafgingen.

(3) Slechts 1,3 % van de 15-64-jarige populatie heeft twee in België geboren ouders en is zelf in het buitenland geboren (data uit 2008, op basis van de ad-hocmodule van de Enquête naar de arbeidskrachten). Dit betekent dat de invloed van deze groep niet bijzonder groot zou mogen zijn.

(4) Elk tweede kwartaal wordt aan de individuele vragenlijst een 'speciale module' toegevoegd; deze bestaat uit enkele aanvullende vragen voor een bepaald deel van de bevolking. In 2008 was het thema 'de arbeidsmarktsituatie van migranten en hun directe nakomelingen', zodat deze aanvullende vragen voor de groep migranten in België golden.

GRAFIEK 1 UITSPLITSING VAN DE GEÏMMIGREERDE BEVOLKING VOLGENS GEBOORTELAND
(in duizenden personen, gegevens op 1 januari)

Bron: ADSEI.

van het totaal. De belangrijkste niet-EU-immigratielanden, namelijk Marokko en Turkije, vertegenwoordigden respectievelijk 10,1 en 6,3% van de geïmmigreerde bevolking. Vanwege België's koloniale verleden had ons land ook een niet te verwaarlozen aandeel geïmmigreerden uit Congo, namelijk 4,4%. De groep 'andere landen' maakte in 2001 iets meer dan een derde van het totaal uit.

Begin 2010 was het aandeel van de in Marokko geboren (11,9%) groter dan dat van de personen die in Frankrijk geboren zijn (11,4%), dit ofschoon deze laatste in aantal waren toegenomen. Nederland en Italië vertegenwoordigden respectievelijk 8,3 en 8% van de in België geïmmigreerde bevolking. De diversifiëring van de herkomstlanden komt duidelijk tot uiting, aangezien het aandeel van de 'andere landen' opgelopen is tot 37,2%. Er is echter ook de sterke immigratietoename vanuit de nieuwe EU-lidstaten: tussen 2001 en 2010 is het aantal geïmmigreerden uit Polen meer dan verdubbeld. Ook het aantal afkomstig uit Rusland is sterk toegenomen. Deze groepen wegen echter nog niet zwaar in de totale geïmmigreerde bevolking. Het is de forse groei van de immigratie vanuit Marokko en vanuit de 'andere landen',

die ervoor heeft gezorgd dat het percentage Europese migranten in de totale in het buitenland geboren bevolking begin 2010 slonk tot 49,6%, tegen nog 52% vóór de toetreding van de nieuwe EU-lidstaten in 2004.

Dit groeitempo is echter geen uniek verschijnsel in de Belgische immigratiegeschiedenis. In de jaren twintig groeide het aandeel van de in het buitenland geboren bevolking nog sneller dan vandaag. Dat kwam door de werving van buitenlanders om in de mijnen te werken. Deze arbeiders werden bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog echter massaal opgeroepen om hun legerdienst te vervullen in hun geboorteland, waardoor de groei nagenoeg stilviel. Na de oorlog werd opnieuw gebruik gemaakt van het migratie-instrument om de steenkoolindustrie van goedkope arbeidskrachten te voorzien en zodoende de grondstoffenprijzen laag te houden ten behoeve van de zich herstellende industrie. Naarmate het herstel verstevigde, doken er bovendien ook in andere sectoren structurele tekorten aan arbeidskrachten op. Door het optrekken van het IJzeren Gordijn was België voornamelijk aangewezen op Zuid-Europa en, in een later stadium, op Noord-Afrika en Turkije, om tijdens de naoorlogse jaren aan de arbeidsvraag te kunnen voldoen.

Na de Tweede Wereldoorlog wijzigde de aard van de migratie: terwijl het in de jaren twintig om buitenlandse arbeiders ging die bij een conjuncturomslag werden teruggestuurd, vestigden zich in de jaren zeventig, na de migratiestop in 1974, heel wat immigranten in België. Bovendien lieten velen onder hen hun families overkomen, waardoor het aandeel van de immigranten in de Belgische bevolking gestaag toenam (met circa 1 procentpunt per tien jaar sedert de migratiestop).

1.2.2 Immigratiemotieven

De ad-hocmodule van de Enquête uit 2008 maakt het mogelijk om, onder meer, de in het buitenland geboren bevolking op te delen volgens belangrijkste immigratiemotief. In 2008 bevond 44% van de uit de EU afkomstige immigranten zich in België om familiale redenen. In 29,3% van de gevallen werd 'werk' aangegeven als motivatie en dan volgden, met 20,8%, de 'andere redenen'⁽¹⁾. Ten slotte is 4,8% initieel naar België gekomen om hier te studeren.

De immigranten afkomstig uit landen die geen deel uitmaken van de EU vertonen een meer gediversifieerd profiel. Bijna de helft (47,0%) van hen is om familiale redenen naar België gekomen. Slechts 18% gaf als migratieredenen

(1) Volgens het kwaliteitsverslag van Eurostat (2010) wijst dit hoge percentage op een probleem in verband met de enquêtevragen voor deze groep; de vragen waren kennelijk onvoldoende gedetailleerd.

'werk' op, terwijl iets meer dan 15% van de immigranten uit deze groep asiël aanvraag. 'Andere redenen' en 'studies' vormden voor respectievelijk 10,2 en 9,6% van de niet-EU-immigranten de voornaamste motivatie.

Het feit dat een groot aandeel van zowel de migranten die afkomstig zijn uit de EU als uit landen die niet tot de EU behoren, voornamelijk om 'familiale redenen' beweert te immigreren, is het gevolg van de in 1974 ingevoerde migratiestop die de economische migratie sterk bemoeilijkte. De afwijkende resultaten tussen de beide herkomstgroepen hebben voornamelijk te maken met een verschil in regelgeving. Zoals reeds vermeld, is er binnen de EU immers vrij verkeer van personen, waarbij elkeen vrij is om zonder voorafgaande toestemming een betrekking te zoeken in een ander EU-land⁽¹⁾. Personen die geen onderdaan zijn van een land dat lid is van de Europese Economische Ruimte (EER) en die om redenen van 'werk' naar België willen komen, moeten daartoe evenwel een arbeidskaart krijgen⁽²⁾. België heeft immers aparte systemen voor de arbeidsvergunningen en voor de verblijfsvergunningen.

De arbeidskaart B geldt bij één werkgever en ze is maximaal één jaar geldig. Het is de werkgever die de werknemer in dienst wenst te nemen, die de arbeidskaart moet aanvragen. Als uit een arbeidsmarktonderzoek blijkt dat er ter plaatse en binnen een redelijke termijn geen geschikte Belgische of Europese werknemer kan worden gevonden, dan krijgt de werkgever een arbeidsvergunning en ontvangt de werknemer in kwestie automatisch een arbeidskaart B⁽³⁾.

De arbeidskaart A geldt voor alle in loondienst uitgeoefende beroepen, bij alle werkgevers en voor onbepaalde tijd. Deze kaart is pas verkrijgbaar na vier jaar werk via arbeidskaart B⁽⁴⁾ binnen een wettige verblijfsperiode van maximaal tien jaar, waardoor beduidend minder arbeidskaarten A worden toegekend dan arbeidskaarten B.

De in 2003 ingevoerde arbeidskaart C geldt voor alle in loondienst uitgeoefende beroepen en voor een bepaalde tijd. Ze wordt toegekend aan bepaalde categorieën buitenlandse onderdanen die slechts over een beperkt of onzeker verblijfsrecht in België beschikken (bv. studenten, kandidaat-vluchtelingen, ...).

Onderdanen van landen die geen deel uitmaken van de EU en die in het bezit zijn van een permanente verblijfsvergunning, hebben in principe geen arbeidskaart nodig. Alle personen die naar België komen in het kader van een gezinshereniging en over een permanente verblijfsvergunning beschikken (de procedure werd in 2007 van 15 maanden op drie jaar gebracht⁽⁵⁾) hebben dus

volwaardig en zonder voorafgaande toestemming toegang tot de arbeidsmarkt. Het verplicht beschikken over een arbeidskaart zou slechts in enkele specifieke gevallen een obstakel vormen voor de toegang tot werkgelegenheid van de immigranten.

Uit gegevens van de Federale overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (FOD WASO) met betrekking tot het aantal sedert 2005 jaarlijks toegevoerde arbeidskaarten blijkt dat het aantal arbeidskaarten A en B – die werden gebundeld vanwege het geringe aantal arbeidskaarten A – tot en met 2008 sterk toenam. Dat jaar werden meer dan 50 000 dergelijke arbeidskaarten toegekend; in 2009 liep dat aantal fors terug tot ongeveer 30 000 als gevolg van de economische crisis en het wegvallen van de overgangsregeling⁽⁶⁾ voor de tien lidstaten die in 2004 toetraden. Ook in 2010 bleef het aantal arbeidskaarten A en B verder dalen, namelijk tot 26 500. De samenstelling wordt gedomineerd door de nieuwe EU-landen en ze is binnen de beschouwde periode gewijzigd, met van 2005 tot en met 2008 een groot aantal Poolse begunstigden, die vanaf 2007 werden aangevuld met toenemende aantallen Bulgaren en Roemenen, de twee groepen die momenteel de meeste arbeidskaarten A en B bezitten. Het aantal arbeidskaarten C is veel minder conjunctuurgevoelig aangezien er niet in de eerste plaats arbeidsmigratie mee is gemoeid; het schommelt reeds verschillende jaren rond de 25 000.

1.2.3 Gewestelijke verdeling van de geïmmigreerde bevolking

De immigranten vestigen zich niet uniform over het Belgische grondgebied. Dat heeft te maken met verschillen in de beschikbaarheid van werk, maar ook met onder meer taal, culturele affiniteit en reeds aanwezige familieleden of groepen.

Begin 2011 woonde 39,8% van alle immigranten in Vlaanderen en, respectievelijk, 29,4 en 30,8% in Brussel en Wallonië. Doordat de respectieve gewestelijke populaties qua grootte verschillen, is – in verhouding tot hun inwoners – 10% van de Vlaamse en 13,8% van de Waalse bevolking in het buitenland geboren, terwijl dat percentage in Brussel maar liefst 41,5% bedraagt. Deze

(1) Met uitzondering van Roemenië en Bulgarije.

(2) Enkel Zwitserland is hier een uitzondering op.

(3) De regels zijn minder strikt voor werknemers die solliciteren voor een betrekking die voorkomt op de in dit kader opgestelde regionale lijsten van knelpuntberoepen en er wordt geen arbeidsmarktonderzoek verricht.

(4) In enkele gevallen kan deze termijn worden teruggebracht tot 2 à 3 jaar.

(5) Tijdens deze periode van drie jaar moeten zij wel over een arbeidskaart beschikken.

(6) Voor de meeste nieuwe EU-lidstaten werd het aantal werknemers uit die lidstaten beperkt als overgangsmaatregel om te voorkomen dat zich op de Belgische arbeidsmarkt schokken zouden voordoen. Voor de meeste landen viel deze verplichting op 1 mei 2009 weg, hoewel ze voor de meest recente lidstaten, namelijk Roemenië en Bulgarije, verlengd werd tot 31 december 2013.

grote fractie in de hoofdstad kan voor een deel worden verklaard door de aanwezigheid van grote internationale instellingen en bedrijven. Ze is er echter zo groot dat het bestaan van een reeds gevestigde populatie op zich een aantrekkingskracht uitoefent.

Meer dan 8 % van de Brusselse bevolking is in Marokko geboren; de inwoners die uit dat land afkomstig zijn, zijn er dus bijna dubbel zo talrijk als die welke afkomstig zijn uit Frankrijk (4,3 %). Ook de immigranten uit Congo (2,4 %), Polen (2,1 %) en Turkije (2,1 %) zijn, in relatieve termen, duidelijk sterker vertegenwoordigd in de hoofdstad dan in de rest van België. In Wallonië bestaan de grootste groepen immigranten uit personen afkomstig uit Frankrijk (2,8 %) en Italië (2,4 %). Vlaanderen, ten slotte, herbergt voornamelijk immigranten uit Nederland (1,8 %) en Marokko (1 %).

1.2.4 Leeftijdspiramide

De leeftijdspiramide van de in België geboren personen vertoont een relatief vlak profiel, met een verhoging in de bevolkingsgroepen tussen 40 en 59 jaar oud. Dit betekent dat de babyboomgeneratie thans de pensioenleeftijd nadert en dat zij de overgang naar inactiviteit zullen maken. Uit de toename aan het uiteinde van de leeftijdsschaal, die wijst op een relatief groot aandeel 70-plussers, blijkt duidelijk de hogere levensverwachting van de bevolking. De omvang van de jongste leeftijdsgroepen geeft echter ook weer dat het bevolkingsverloop, na de doorstroom van de babyboomgeneratie, relatief stabiel is.

Het demografische profiel van de geïmmigreerde populaties wijkt hiervan af. Vanwege de grote historische immigratiegolven zijn de ouderen toch al vrij prominent aanwezig in de populatie van de uit EU-landen afkomstige immigranten, maar ook hun bevolking op arbeidsleeftijd is relatief omvangrijker dan de Belgische. De jongste leeftijdsgroepen zijn relatief minder talrijk in de totale populatie in kwestie.

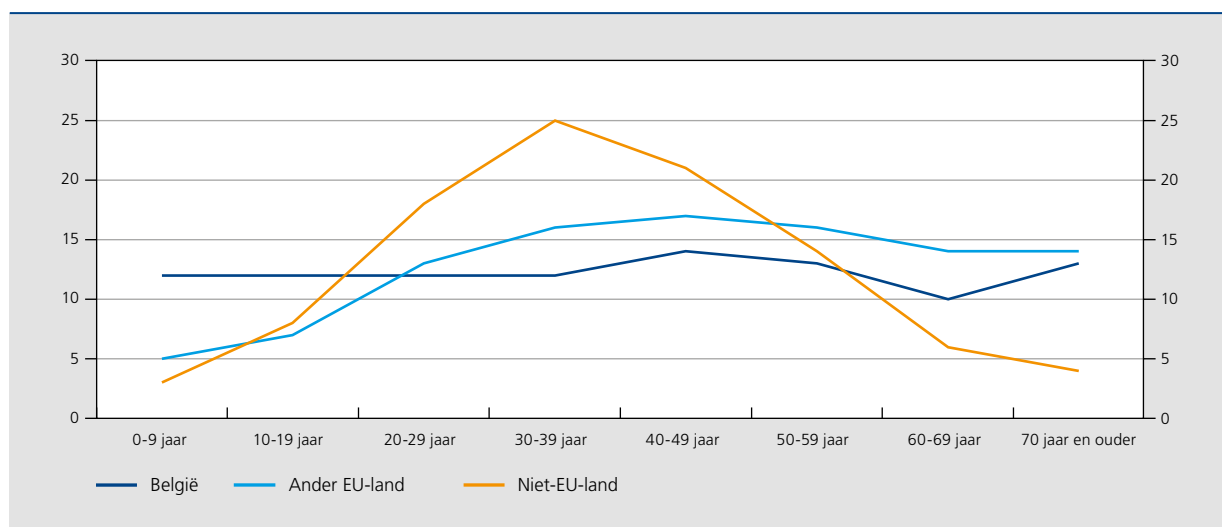
Immigranten van buiten de EU overbruggen veelal een grotere afstand en dienen vaak ook een strengere immigratieprocedure te doorlopen, wat kan verklaren waarom deze populatie nóg minder kinderen telt. Zij die van buiten de EU naar België zijn gekomen, zijn meestal relatief jonge mensen op arbeidsleeftijd. Bijna twee derde van de bevolking valt binnen de groep 20- tot 49-jarigen, terwijl dat bij de in België geboren bevolking voor amper vier op de tien personen geldt. Ook bij de 50-plussers is het contrast opvallend: terwijl zij een kwart uitmaken van de populatie immigranten van buiten de EU, hebben ze een aandeel van circa 37 % in de bevolking van de in België geboren.

2. Arbeidsmarktstatuut

2.1 Voornaamste resultaten

De inschakeling van deze verschillende groepen op de arbeidsmarkt wordt gemeten op basis van de objectieve statuten zoals die zijn gedefinieerd door het Internationaal

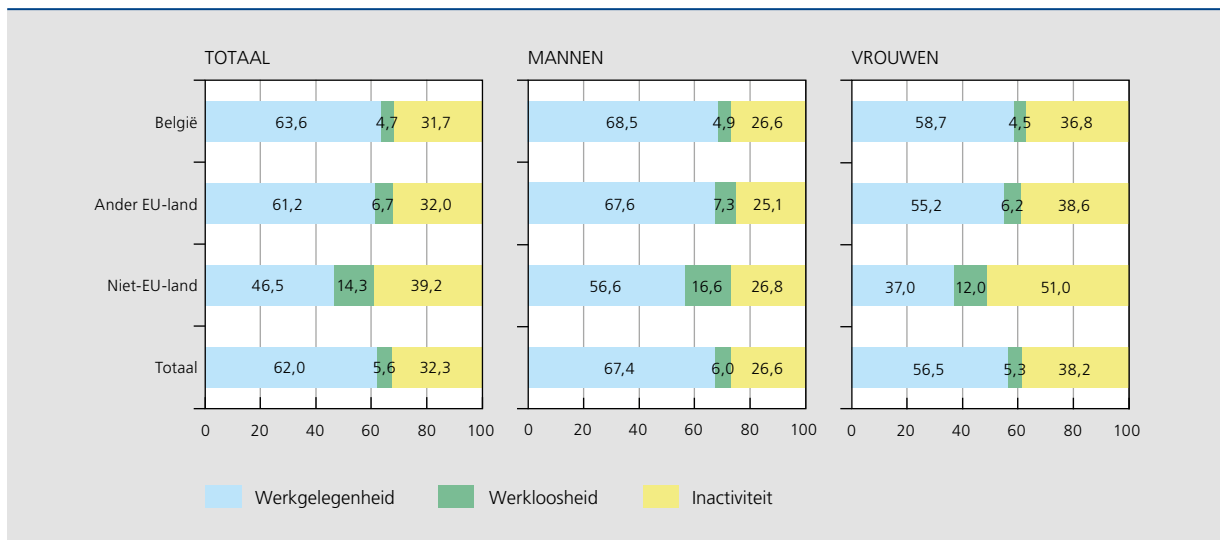
GRAFIEK 2 DE LEEFTIJDSPIRAMIDE VOLGENS GEBOORTELAND
(in % van de totale overeenstemmende bevolking, gegevens op 1 januari 2010)

Bron: ADSEI.

GRAFIEK 3 **UITSPLITSING VAN DE BEVOLKING NAAR GESLACHT EN ORIGINE VOLGENS HET ARBEIDSMARKTSTATUUT**

(in % van de bevolking van 15 tot 64 jaar in 2010)

Bron: EC (microgegevens EAK).

Arbeidsbureau (IAB) en zoals ze worden gehanteerd in de op Europees niveau geharmoniseerde Enquête naar de arbeidskrachten. Werkenden zijn personen die verklaren tijdens de referentieweek ten minste één uur bezoldigde arbeid (eventueel ook zwartwerk) te hebben verricht⁽¹⁾. Werklozen hadden gedurende de referentieweek geen baan, waren beschikbaar om te werken, en zochten ofwel tijdens de laatste vier weken actief naar werk of hadden reeds een baan gevonden die binnen de drie komende maanden aanving. Dat iemand ingeschreven is bij een overheidsdienst voor arbeidsbemiddeling en dat hij of zij een werkloosheidsuitkering ontvangt, zijn dus geen relevante criteria in de enquête. Inactieven zijn personen die niet werken en die geen baan zoeken. Ze maken bijgevolg geen deel uit van het arbeidsaanbod.

De meeste resultaten zijn berekend op basis van de microgegevens van de Enquêtes naar de arbeidskrachten. Het laatste jaar waarover we beschikken is 2010.

Totaal beschouwd, is de activiteitsgraad van de in een ander EU-land geboren personen vergelijkbaar met die van de in België geboren personen (ongeveer 68%). De werkenden en werklozen zijn echter enigszins anders verdeeld: terwijl 63,6% van de in België geboren bevolking in 2010 een baan had, gold dat voor 61,2% van de in een ander EU-land geboren personen. Hun respectieve werkloosheidsratio's bedroegen aldus 4,7 en 6,7%. De buiten de EU

geboren bevolking gaf een meer afwijkend beeld te zien. Bijna vier op tien personen waren inactief, terwijl slechts 46,5% van die populatie een baan had en 14,3% ervan werkloos was.

Wordt een onderscheid gemaakt tussen de geslachten, dan komen zeer duidelijk afgebakende resultaten naar voren. Hoewel de activiteitsgraad van de mannen vrij vergelijkbaar is voor de verschillende herkomstlanden van de ingezetenen, ligt de werkgelegenheidsgraad van buiten de EU geboren mannen, met 56,6%, meer dan 10 procentpunt lager dan die van de beide andere groepen. Van deze populatie is 16,6% op zoek naar werk, dat is tussen twee en drie en een halve keer meer dan voor de andere ingezetenen. Bij de vrouwen is slechts de helft van de immigranten uit een niet-EU-land actief: 37% van hen heeft een baan, terwijl 12% werkloos is. De activiteitsgraden van de twee overige categorieën van vrouwelijke ingezetenen zijn vrijwel gelijk en bedragen meer dan 60%. De verschillen in werkgelegenheidsgraad tussen de Europese immigrantes en de in België geboren vrouwen zijn relatief beperkt, aangezien respectievelijk 55,2 en 58,7% van hen een job hebben.

De hoge werkloosheidsratio's bij de niet-Europese immigranten en de zeer aanzienlijke inactiviteitsgraad bij de vrouwen van die origine rechtvaardigen dat er in het vervolg van dit artikel een onderscheid wordt gehandhaafd tussen de personen die geboren zijn in een EU-land (ongerekend België) en zij die buiten de EU geboren zijn.

(1) Of die niet hebben gewerkt, maar normaliter een baan hebben waarvan ze tijdelijk afwezig waren wegens ziekte, vakantie, sociaal conflict of opleiding.

Vanwege de grote verschillen in activiteitsgraad volgens origine en geslacht, wordt in de hieronder volgende analyse de werkgelegenheidsgraad (in procenten van de totale bevolking op arbeidsleeftijd, dat wil zeggen de beroepsbevolking en de inactieven) gehanteerd als indicator van de inschakeling op de arbeidsmarkt en niet de werkloosheidsgraad (in procenten van de beroepsbevolking).

2.2 Internationale vergelijking

De aanzienlijke verschillen tussen de werkgelegenheidsgraden van de immigranten en de in België geboren zijn geen recent verschijnsel. De werkgelegenheidsgraden van, enerzijds de in België geboren en, anderzijds, de buiten de EU geboren personen liepen in de jaren negentig reeds meer dan 15 procentpunt uiteen en aan het begin van de jaren 2000 beliep het verschil ongeveer 20 procentpunt⁽¹⁾. De kloof werd tijdens het daaropvolgende decennium echter minder diep. Het verschil tussen de in België en de in andere Europese landen geboren personen is steeds kleiner geweest.

Er bestaan dus wellicht specifieke belemmeringen voor de inschakeling van immigranten op de arbeidsmarkt. Alvorens nader in te gaan op bepaalde uitsluitingsfactoren,

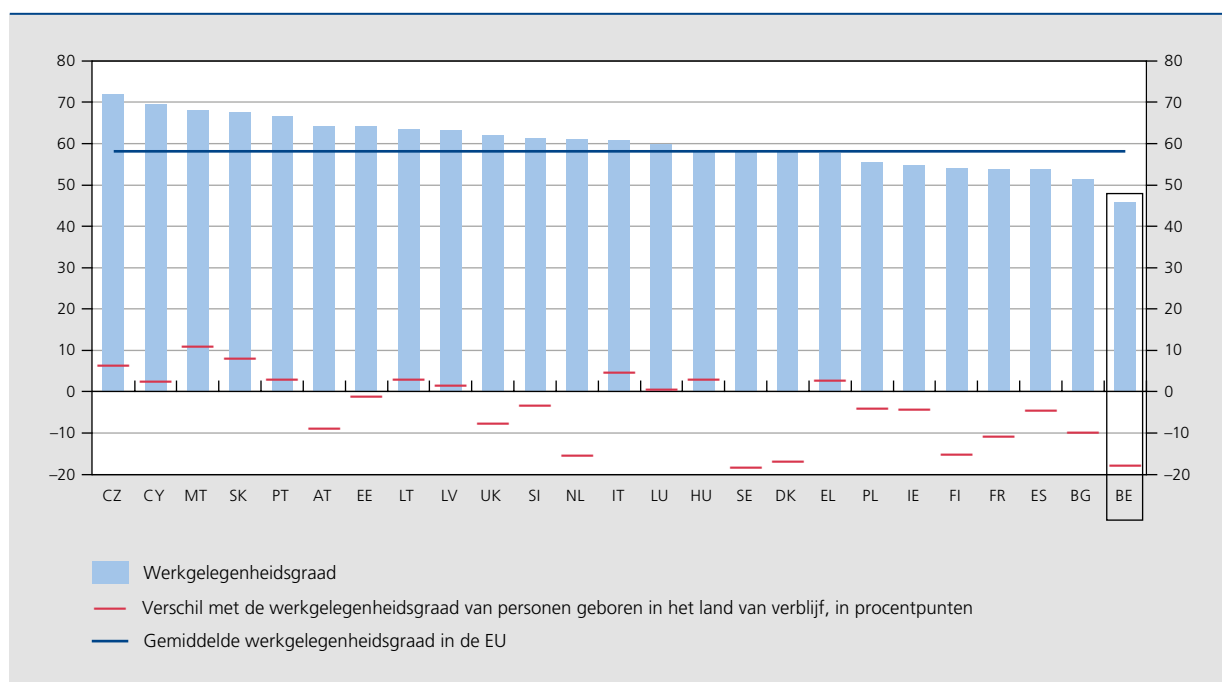
is het interessant België in een Europees perspectief te plaatsen. In 2011⁽²⁾ was de werkgelegenheidsgraad van de buiten de EU geboren personen in België de laagste van alle Europese landen, met 45,8%. Het Europees gemiddelde bedroeg 58,1%⁽³⁾. In dat opzicht is België's relatieve positie reeds verschillende jaren nauwelijks gewijzigd. Van de 'oude' EU-lidstaten neemt zij sinds 1995⁽⁴⁾ de minst gunstige positie in. Wat het verschil in procentpunt betreft tussen de werkgelegenheidsgraad van de in het land geboren personen en de van buiten de EU geïmmigreerde personen geven Zweden en België de slechtste resultaten te zien, met een verschil van ongeveer 18 procentpunt.

In het kader van de EU2020-strategie heeft België subdoelstellingen vastgelegd voor bepaalde bevolkingsgroepen met een werkgelegenheidsgraad die aanzienlijk onder het gemiddelde ligt. De verbetering van de resultaten inzake de werkgelegenheid van niet-EU-staatsburgers (in dit verband wordt het nationaliteitscriterium gebruikt)

- (1) Bij gebrek aan gegevens inzake de personen die buiten de huidige EU27 geboren zijn, bestaat de groep die voor deze periode wordt beschouwd, uit de personen die buiten de EU15 geboren zijn, dus een grotere groep migranten.
- (2) Voor deze Europese vergelijking op basis van de werkgelegenheidsgraad zijn geen microgegevens vereist; zo kan het jaar 2011 worden weergegeven.
- (3) Met uitzondering van Duitsland (dat in de Enquête naar de arbeidskrachten geen gegevens over het geboorteland vermeldt) en Roemenië.
- (4) Begin van de gepubliceerde reeks betreffende de werkgelegenheidsgraad per geboorteland.

GRAFIEK 4 WERKGELEGENHEIDSGRAAD VAN DE BUITEN DE EU GEBOREN PERSONEN⁽¹⁾

(in % van de bevolking van 15 tot 64 jaar in 2011, tenzij anders vermeld)

Bron: EC (EAK, Eurostat).

(1) Het geboorteland van de respondenten is niet beschikbaar voor Duitsland. Over Roemenië zijn geen gegevens beschikbaar voor 2011.

werd geformuleerd als een verkleining van het verschil tussen de werkgelegenheidsgraad van deze groep en die van de Belgen. De strategie heeft betrekking op de groep 20-64-jarigen. In 2011 beliep het verschil 29,1 procentpunt; in één decennium zou het moeten teruglopen tot minder dan 16,5 procentpunt.

3. Factoren die de toegang tot de werkgelegenheid beïnvloeden

3.1 Individuele kenmerken

De demografische en sociaaleconomische kenmerken van de in België wonende bevolking kunnen verschillen naargelang van de origine van de personen. In dit deel wordt nader ingegaan op de waarneembare parameters die de kansen om een baan te hebben, doorgaans kunnen beïnvloeden.

De relatie tussen de kans om te werken en verschillende verklarende variabelen kan worden geformaliseerd aan de hand van een eenvoudige econometrische raming, namelijk een logistische regressie. De afhankelijke variabele is binair en neemt de waarde 1 aan als de persoon aan het werk is en de waarde 0 indien dat niet het geval is. De verklarende – kwalitatieve – variabelen zijn ook dichoto-misch: bijvoorbeeld het feit een vrouw te zijn, in Wallonië

te wonen, een bepaald scholingsniveau te hebben, enz. Dankzij deze multivariate analyse kan het effect van een enkel kenmerk worden gemeten, terwijl gecontroleerd wordt voor alle andere kenmerken. Zo staat het effect van geboren te zijn in een land buiten de EU niet in verband met het verschillend gemiddeld scholingsniveau van de immigranten, omdat het model rekening houdt met deze specifieke effecten.

Voor deze raming bestaat de referentiegroep uit de in België geboren en in Vlaanderen wonende middengeschoolde⁽¹⁾ mannen tussen 25 en 54 jaar. De verkregen coëfficiënten vertonen allemaal het verwachte teken en zijn statistisch significant op de drempel van 1%. Overeenkomstig de verwachtingen, is de kans om een baan te hebben zeer groot voor de referentiegroep, namelijk 90%. Ceteris paribus en door slechts één kenmerk tegelijk te wijzigen ten opzichte van de referentiegroep, is de kans op een baan geringer als men een vrouw is, een jonger of ouder persoon is, indien men zijn middelbare studies niet heeft beëindigd, indien men niet in België is geboren en men in een ander gewest dan Vlaanderen woont. De kans is daarentegen groter voor wie over een diploma hoger onderwijs beschikt.

(1) De scholingsniveaus stemmen overeen met de internationale classificatie ISCED 1997. De drie voornaamste in aanmerking genomen groepen zijn: de laaggeschoolden die ten hoogste het preprimair of lager onderwijs of de eerste cyclus van het secundair onderwijs hebben afgerond (niveaus 0-2), de middengeschoolden die de tweede cyclus van het secundair onderwijs hebben afgerond of postsecundair niet-hoger onderwijs hebben genoten (niveaus 3-4) en de hooggeschoolden met een diploma hoger onderwijs (niveaus 5-6).

TABEL 1 KANS OM IN BELGIË TEWERKGESTELD TE ZIJN: ECONOMETRISCHE RESULTATEN
(logit-model, op basis van de gegevens van 2010)

	Coëfficiënt van de parameter	Standaardafwijking	Significantie ⁽¹⁾	Berekende kans ⁽²⁾
Referentie ⁽³⁾	2,197	0,0237	***	90,0
Vrouw	-0,714	0,0191	***	81,5
Leeftijd van 15 tot 24 jaar	-2,468	0,0253	***	43,3
Leeftijd van 55 tot 64 jaar	-1,928	0,0231	***	56,7
Laaggeschoold	-0,944	0,0217	***	77,8
Hooggeschoold	0,703	0,0247	***	94,8
Geboren in een andere EU-land	-0,140	0,0361	***	88,7
Geboren in een niet-EU-land	-0,979	0,0337	***	77,2
Wonend in Brussel	-0,483	0,0318	***	84,7
Wonend in Wallonië	-0,340	0,0202	***	86,5

Bronnen: EC (EAK, microgegevens), berekeningen NBB met niet-gewogen gegevens.

(1) ***: significant op 1%.

(2) De in de tabel opgenomen kansen zijn niet additief. De gehanteerde weergave is van het ceteris paribus-type: er wordt telkens één kenmerk gewijzigd ten opzichte van de referentiegroep.

(3) De referentie is een in België geboren en in Vlaanderen wonende middengeschoolde man tussen 25 en 54 jaar.

Het leeftijdseffect is veruit het belangrijkste: de kans op werk voor een in België geboren en in Vlaanderen wonende middengeschoolde tussen 15 en 24 jaar zou de helft lager liggen dan voor een volwassene tussen 25 en 54 jaar; deze kans zou, ten opzichte van diezelfde referentiegroep, met 33 procentpunt afnemen voor 55-64-jarigen. Dit is toe te schrijven aan het feit dat de meeste jongeren en ouderen inactief zijn doordat zij respectievelijk onderwijs volgen of de arbeidsmarkt definitief hebben verlaten. Ingeval de middelbare studies niet werden beëindigd, wordt de kans op arbeidsmarktintegratie met 12 punt kleiner ten opzichte van de referentiegroep. Dat men in een land buiten de EU is geboren, is een even belangrijke determinant als het scholingsniveau. Terwijl de in België geboren personen negen op tien kansen hebben om tewerkgesteld te zijn, bedraagt deze kans nog slechts 77 % voor personen met dezelfde kenmerken die evenwel buiten de EU zijn geboren. De vrouwen zijn benadeeld ten opzichte van hun mannelijke tegenhangers, en ook het feit van in Wallonië of Brussel te wonen vermindert de kansen op het vinden van een beroepsactiviteit. Er moet evenwel voor ogen worden gehouden dat het om een vereenvoudigd model gaat dat enkel maar het effect van bepaalde variabelen neutraliseert. Het beheersen van de taal van het land waarin men woont, de burgerlijke staat, de nationaliteit, de samenstelling van het gezin, de plaats waar het hoogste diploma werd behaald, het belang van het sociale netwerk zijn slechts enkele voorbeelden van andere, niet altijd in de Enquête naar de arbeidskrachten opgenomen factoren die een min of meer grote invloed kunnen uitoefenen op de toegang tot de arbeidsmarkt. En ook discriminatie vanwege de werkgevers mag uiteraard niet worden uitgesloten als beperkende factor voor bepaalde bevolkingsgroepen om werk te vinden (zie verderop).

Het verwerven van de nationaliteit kan worden beschouwd als een integratie-instrument. Indien voor de nationaliteitsverwerving echter aan bepaalde voorwaarden moet worden voldaan, kan dat een vertekening van de resultaten inzake arbeidsmarktintegratie veroorzaken, waarbij zowel positieve als negatieve selectiecriteria onzichtbaar aan het werk kunnen zijn en endogeniteit kunnen veroorzaken⁽¹⁾.

Indien het nationaliteitseffect geraamd wordt op basis van Belgische gegevens, zou het selectie-effect minder moeten spelen aangezien tot voor kort enkel een bepaalde verblijfsduur als voorwaarde gold om burger te worden (Corluy et al., 2011)⁽²⁾. De resultaten van een regressie die enkel wordt toegepast op de personen die buiten de EU zijn geboren, bevestigt het belang van de Belgische nationaliteit. De significante coëfficiënt geeft aan dat de kans om aan de slag te zijn sterk verbeterd – met 11 procentpunt – als men, bij overigens

gelijkblijvende omstandigheden, over de Belgische nationaliteit beschikt. Verschillende factoren zoals, met name, minder discriminatie, toegang tot werkgelegenheid bij de overheid, het niet moeten beschikken over een arbeidskaart, enz. kunnen eventueel een rol spelen bij deze 'nationaliteitspremie'.

3.2 Structuur van de bevolking en werkgelegenheidsgraad

De structuur van de bevolking volgens geslacht, leeftijd en scholingsniveau en de met elk van deze categorieën overeenstemmende werkgelegenheidsgraad verschilt naargelang van de origine: de migrantenpopulaties bevatten relatief meer 30-49-jarigen en minder 50-64-jarigen dan de populatie in België geboren. In het bijzonder bij de immigranten van buiten Europa behoort meer dan de helft tot de middelste leeftijdscategorie. Wat scholingsniveau betreft, moet een onderscheid worden gemaakt tussen Europese immigranten en immigranten van buiten de EU. Terwijl de eerstgenoemden veeleer evenwichtig verdeeld zijn over de drie scholingsniveaus – met verhoudingsgewijs zelfs meer hooggeschoolden dan bij de in België geboren –, heeft ongeveer 47 % van de laatstgenoemden de middelbare studies niet beëindigd en bezit slechts een kwart een diploma hoger onderwijs.

De lagere gemiddelde werkgelegenheidsgraad van de immigranten zou kunnen worden toegeschreven aan de andere structuur van hun bevolking, met kenmerken die eventueel ongunstiger zijn voor de toegang tot werk dan die van de in België geboren bevolking. Om zicht te hebben op het 'structuur'-effect, kan een voor de structuur van de bevolking (volgens geslacht, leeftijd en scholingsniveau) gecorrigeerde werkgelegenheidsgraad van de immigranten worden berekend. De referentie is de in België geboren bevolking. Door deze correctie uit te voeren, neemt de werkgelegenheidsgraad van de niet-Europese immigranten met slechts 1,8 procentpunt toe, tot 48,3 % in 2010. De werkgelegenheidsgraad van de Europese immigranten loopt daarentegen met 1,1 punt terug tot 60,1 %. Zo heeft de reële structuur van de bevolking van deze twee groepen respectievelijk een negatieve en een positieve invloed op hun kansen om werk te vinden. Het niveau van hun totale werkgelegenheidsgraad wordt

(1) Zo kunnen personen die voldoen aan de voorwaarden om de nationaliteit te verwerven, eigenschappen vertonen die er ook voor zorgen dat zij sneller een job zullen vinden. Zij kunnen bijvoorbeeld hoger opgeleid, meer gemotiveerd, beter omringd zijn, enz. Voorts is het ook mogelijk dat precies de migranten die tot het staatsburgerschap zijn aangetrokken sowieso een zwakkere groep op de arbeidsmarkt vormen en dat zij voornamelijk de voordelen willen genieten die dat staatsburgerschap met zich brengt. In zowel het positieve als het negatieve geval, wordt meer gemeten dan alleen maar het effect van de nationaliteit op zich (Corluy et al., 2011).

(2) De Kamer heeft in oktober 2012 een nieuw wetsvoorstel gestemd tot wijziging van het Wetboek van de Belgische Nationaliteit.

TABEL 2 OPSPLITSING VAN DE BEVOLKING NAAR AFKOMST VOLGENS BEPAALDE INDIVIDUELE KENMERKEN EN DE ERMEE OVEREENSTEMMENDE WERKGELEGENHEIDSGRADEN

(respectievelijk in % van de totale bevolking van 15 tot 64 jaar en in % van de overeenstemmende bevolking van 15 tot 64 jaar, in 2010)

	Aandeel in de totale bevolking				Werkgelegenheidsgraad			
	België	Ander EU-land	Niet-EU-land	Totaal	België	Ander EU-land	Niet-EU-land	Totaal
Geslacht								
Mannen	50,5	48,7	48,7	50,3	68,5	67,6	56,6	67,4
Vrouwen	49,5	51,3	51,3	49,7	58,7	55,2	37,0	56,5
Leeftijd								
15 tot 29 jaar	28,9	19,7	24,9	28,0	44,0	47,0	31,8	43,2
30 tot 49 jaar	41,2	47,1	53,1	42,6	85,7	77,6	56,5	82,0
50 tot 64 jaar	29,9	32,2	22,0	29,4	52,2	46,5	39,1	50,9
Scholingsniveau								
Laaggeschoolden	30,9	35,0	46,9	32,6	39,6	43,7	33,2	39,1
Middengeschoolden	37,9	31,3	28,8	36,7	66,9	63,1	51,8	65,7
Hooggeschoolden	31,1	33,6	24,2	30,7	83,5	77,8	66,1	81,9

Bron: EC (EAK, microgegevens).

evenwel vooral verklaard door de lage werkgelegenheidsgraad voor elke bestudeerde categorie.

Ter bevestiging van de uit de regressie hierboven naar voren gekomen resultaten blijkt dat de tewerkstellingsgraad van de buiten de EU geboren personen, ongeacht hun sociaaldemografische kenmerken, systematisch lager ligt dan die van de in België of in een ander EU-land geboren.

Wat leeftijd betreft is de werkgelegenheidsgraad is het hoogst in de middelste categorie, ongeacht de origine. Zo heeft 56,5 % van de niet-Europese immigranten en 77,6 % van de Europese immigranten van deze categorie een baan. Bij de in België geboren bevolking belooft deze een maximale werkgelegenheidsgraad evenwel 85,7 %, waardoor het verschil tussen de groepen van verschillende origine er aanzienlijk groter is dan bij de jongeren en ouderen.

De relatief lage werkgelegenheidsgraad van de jongeren wordt beïnvloed door het feit dat sommigen onder hen hun studies nog niet hebben beëindigd. De NEET⁽¹⁾-indicator, die het aandeel meet van de jongeren van 15 tot 24 jaar die niet werken en geen enkele vorm van opleiding volgen, wijst evenwel op een onrustwekkende situatie waarin competenties verloren dreigen te gaan en het risico bestaat om in werkloosheid of inactiviteit verzeild te raken. In 2010 bevond 20,8 % van de jonge immigranten van niet-Europese origine – ofwel

ongeveer één op vijf – zich in deze situatie, tegen 18 % bij de jongeren van Europese origine en 9,9 % bij de in België geboren bevolking.

3.2.1 Niveau en erkenning van de opleiding

Het hoogst behaalde opleidingsniveau is bepalend voor de inschakeling op de arbeidsmarkt en voor de uitbouw van de loopbaan. De laaggeschoolden maken echter de grootste categorie uit binnen de bevolking van buitenlandse origine.

Ongeacht de afkomst is de werkgelegenheidsgraad positief gecorreleerd met het scholingsniveau. Ook al verbetert de werkgelegenheidsgraad van buitenlanders naarmate ze hogere studies hebben afgerond, toch blijft er, met twee derde van de hooggeschoolden afkomstig uit een land van buiten de EU aan het werk, evenwel een verschil van ongeveer 17 punt bestaan met de in België geboren.

Wellicht helpen kwesties zoals erkenning en valorisatie van diploma's of studieniveaus deze verschillen in werkgelegenheidsgraad en het verschijnsel van overkwalificatie verklaren (zie paragraaf 4.2), in het bijzonder voor personen afkomstig uit een niet-Europees land. Ze weerspiegelen problemen inzake asymmetrische informatie (werkgevers kunnen zich vragen stellen over de inhoud van een in het buitenland behaald diploma), de omstandigheden van de kennisoverdracht (onvoldoende beheersing van de taal van het gastland kan de valorisatie bemoeilijken van in

(1) 'Not in education, employment or training'.

het land van herkomst verworven vaardigheden), de complexiteit van het certificeringsproces alsook de relevantie om deze kennis in een andere samenleving toe te passen (recht, gebruiken, enz.) (OECD, 2007).

Aan de hand van de Enquête naar de arbeidskrachten kan niet worden uitgemaakt waar het hoogste diploma werd behaald. Op basis van informatie afkomstig uit de Belgische sociaaleconomische telling van 2001 heeft de OESO (OECD, 2008) de verschillen inzake werkgelegenheidsgraad vergeleken tussen de in België geboren en de niet-Europese immigranten die, enerzijds, hun diploma in België behaalden en, anderzijds, in het buitenland: het verschil werd kleiner op het niveau van het secundair en hoger onderwijs indien de studies in België werden gevolgd, maar het verdwijnt niet.

In België volgen de drie taalgemeenschappen elk hun eigen erkenningsprocedure voor buitenlandse diploma's. Ze gaan na of het diploma gelijkwaardig is aan een ermee overeenstemmend Belgisch onderwijsdiploma. De gelijkwaardigheid van diploma's is onontbeerlijk om gereguleerde beroepen⁽¹⁾ uit te oefenen en indien de werkgever onder de overheid ressorteert. Wat de niet-gereguleerde beroepen betreft, staat het particuliere werkgevers vrij personeel in dienst te nemen op basis van het buitenlands diploma zonder beslissing inzake gelijkwaardigheid, maar zij kunnen deze gelijkwaardigheid wél vragen.

Op basis van de ad-hocmodule van 2008 van de Belgische enquête naar de arbeidskrachten heeft de ADSEI⁽²⁾ vastgesteld dat 83,7% van de immigranten van 15 jaar en ouder niet hebben bepaald met welk Belgisch diploma hun hoogst behaalde diploma overeenstemt (een derde deed dat niet omdat zij hun hoogste diploma in België behaalden) terwijl 11% naar gelijkwaardigheid heeft gevraagd en die heeft bekomen. Aan de resterende 5,3% werd de gelijkwaardigheid geweigerd of zij wachtten nog steeds op antwoord.

De diensten voor de validatie van vaardigheden zijn overigens pas vrij recentelijk opgericht⁽³⁾. Ze hebben tot doel de vakkennis en professionele knowhow die buiten de klassieke (Belgische of buitenlandse) opleidingskanalen werd verworven, officieel te erkennen. De drie Franstalige

overheden namen het initiatief om de validatie van professionele bekwaamheden te regelen. Bij dit initiatief zijn de sociale partners, de overheidsdiensten voor arbeidsbemiddeling en de partijen op het vlak van onderwijs en beroepsopleiding betrokken. Wie slaagt voor de door de validatiecentra georganiseerde proeven, ontvangt een bekwaamheidsbewijs voor alle aan een beroep verbonden bekwaamheden. In Vlaanderen bestaat een soortgelijke voorziening. Binnen de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV) worden specifieke certificaten ('Ervaringsbewijs') geregeld door de sociale partners. Het certificaat betreft het beroep in zijn geheel. Eind 2012 was het validatieproces beschikbaar voor een vijftigtal beroepen in Vlaanderen en in de Franse Gemeenschap.

3.2.2 Bijzondere situatie van de vrouwen

De werkgelegenheidsgraad van niet-Europese geïmmigreerde vrouwen ligt in België bijzonder laag. Ter herinnering: amper 37% van hen werkt, terwijl de meerderheid inactief is. De ongelijkheid tussen mannen en vrouwen van dezelfde origine is het opvallendst voor de immigranten uit een niet-Europees land: het verschil in werkgelegenheidsgraad tussen de geslachten bedraagt voor hen bijna 20 procentpunt, tegen ongeveer 10 punt voor diegenen die in België zijn geboren.

De enquête naar de arbeidskrachten wijst op de redenen die worden aangehaald om deze inactiviteit of, beter gezegd, het niet zoeken naar werk te verklaren. De redenen die kunnen worden vermeld, zijn de familiale of persoonlijke verantwoordelijkheden, ziekte of ongeschiktheid, een opleiding, de overtuiging dat er geen werk beschikbaar is, het pensioen en de (niet nader bepaalde) 'overige redenen'. Om het effect van de leeftijdsgroep tussen 15 en 24 jaar die vaak nog aan het studeren is, en dat van de groep tussen 55 en 64 jaar die de arbeidsmarkt kan hebben verlaten en veelal geen kinderen meer ten laste heeft, af te zwakken, wordt de spreiding van de redenen van inactiviteit bij de vrouwen tussen 25 en 54 jaar geanalyseerd.

Ongeacht de migratiecontext van de vrouwen vormen familiale en persoonlijke verantwoordelijkheden de voornaamste reden voor de inactiviteit. Het relatieve belang van de diverse redenen verschillen evenwel naargelang van de afkomst van de ondervraagde vrouwen. In 2010 haalde ongeveer 39% van de in België geboren vrouwen de familiale verantwoordelijkheden aan als grootste hinderpaal om werk te zoeken. Dan volgden medische redenen voor 28% onder hen. Bij de inactieve vrouwen afkomstig uit een ander EU-land haalde 47% van de respondenten familiale verantwoordelijkheden aan en 15% zocht geen werk vanwege ziekte of ongeschiktheid, wat ongeveer overeenstemt, met het aandeel van de 'overige

(1) Typisch: dokter, tandarts, dierenarts, apotheker, advocaat, architect, verpleger, psycholoog, enz.

(2) http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/arbeid_leven/werk/migranten/.

(3) In Vlaanderen werd het decreet van 30 april 2004 goedgekeurd 'betreffende het verwerven van een titel van beroepsbekwaamheid', terwijl op 24 juli 2003 een samenwerkingsakkoord werd ondertekend tussen het Waals Gewest, de Franse Gemeenschap en de Franse Gemeenschapscommissie betreffende de bekrachtiging van de bevoegdheden op het gebied van de voortgezette beroepsopleiding. Drie decreten houdende instemming met het samenwerkingsakkoord werden vervolgens goedgekeurd door de beleidsniveaus in kwestie.

redenen'. Meer dan de helft van de inactieve vrouwen die in een niet-EU-land werd geboren, zocht geen werk vanwege hun familiale verantwoordelijkheden. Ongeveer een op de tien kon in de enquête niet de gepaste categorie van redenen vinden en 18 % van het totaal bleek in opleiding of arbeidsongeschikt.

Bepaalde factoren kunnen een verklaring bieden voor deze onevenwichtige verdeling volgens origine alsook voor de grotere ongelijkheid tussen mannen en vrouwen van niet-Europese afkomst als het toetreding tot de arbeidsmarkt betreft. Zo hebben vrouwen uit deze bevolkingsgroep gemiddeld beschouwd meer kinderen jonger dan 15 jaar in hun gezin wonen dan vrouwen die in België zijn geboren. In 2010 woonde een vierde van de geïmmigreerde volwassenen van niet-Europese origine met één kind, 19 % met twee kinderen en 13 % met drie of meer kinderen. Bij de in België geboren was dat respectievelijk 17, 14 en 4 %. Het is bekend dat het in kroostrijke gezinnen meestal de vrouwen zijn die de arbeidsmarkt verlaten om voor de kinderen te zorgen (HRW, 2007). Daarnaast kunnen culturele verschillen niet worden uitgesloten, waarbij het familiale en economische model veel meer wordt geschraagd door de man als voornaamste kostwinner van het gezin ('male breadwinner'). Er zijn nog andere factoren – die niet noodzakelijkerwijs uitdrukkelijk in de enquête worden geformuleerd – die een rol kunnen spelen en die mensen er eventueel kunnen toe aanzetten om thuis te blijven, zoals te zwakke loonverwachtingen of slechte arbeidsvoorwaarden, vooral voor laaggeschoolde vrouwen.

3.3 Origine van de ouders

De door de immigranten van de eerste generatie ervaren problemen zouden kunnen doorwerken bij hun kinderen, de zogenoemde 'tweede generatie'⁽¹⁾: het gaat om personen die geboren zijn in het land van verblijf, maar wél uit ouders die in het buitenland geboren zijn, ongeacht hun nationaliteit en die van hun ouders⁽²⁾.

Dankzij de ad-hocmodule 2008 van de Enquête naar de arbeidskrachten kan de tweede generatie worden geïdentificeerd aan de hand van objectieve criteria. Naast het geboorteland van de respondent (beschikbaar in de regelmatige enquêtes) betreft een van de variabelen het geboorteland van de vader en van de moeder van de respondent. Aan de hand hiervan kan een onderscheid worden gemaakt tussen de immigranten van de eerste generatie (volgens de enquête 13,6 % van de bevolking van 15 tot 64 jaar in 2008), de in België geboren personen van wie beide ouders in het buitenland werden geboren (4,1 %), de in België geboren personen van wie slechts één ouder in het buitenland werd geboren (4,3 %) en

de in België geboren personen van wie beide ouders in België werden geboren (78 %). Het nut om de prestaties van deze verschillende groepen op de arbeidsmarkt te vergelijken, houdt verband met het feit dat de in België geboren kinderen van geïmmigreerde ouders normaal gezien het Belgisch onderwijsstelsel hebben gevolgd, dat zij op zeer jonge leeftijd de taal en de cultuur van het land hebben aangeleerd, dat zij onder het Belgisch sociaalezekerheidsstelsel vallen, enz. In theorie zouden zij bijgevolg gemakkelijker op de arbeidsmarkt moeten kunnen komen dan de immigranten van de eerste generatie. De cijfers tonen echter aan dat deze vroegtijdige integratie evenwel niet voldoende is om dezelfde kansen op toegang tot de arbeidsmarkt te garanderen als voor de kinderen van niet-geïmmigreerde ouders, noch om de resultaten te verbeteren ten opzichte van de immigranten van de eerste generatie, tenzij één van de ouders in België is geboren, zoals hieronder zal aangetoond worden.

De in aanmerking genomen leeftijdsgroep werd beperkt tot personen van 20 tot 54 jaar. Deze leeftijdsgroep omvat drie vierde van de bevolking op arbeidsleeftijd, zowel bij de eerste als bij de tweede generatie. Hij sluit een deel van de inactieven aan beide uiteinden van de verdeling uit (de schoolgaande 15-19-jarigen – verhoudingsgewijs talrijker bij de tweede generatie – en de 55-64-jarigen die soms uit de arbeidsmarkt zijn gestapt – verhoudingsgewijs talrijker bij de andere vergelijkingsgroepen), terwijl hij de 20-24-jarigen voor wie de toegang tot hogere studies afhankelijk van de origine ongelijk blijkt, wél in aanmerking neemt⁽³⁾.

De werkgelegenheidsgraad van in België geboren personen van wie de ouders niet zijn geïmmigreerd, bedroeg in 2008 80,6 %; het betreft hier de groep die er inzake toegang tot de arbeidsmarkt het beste voorstaat. Dan volgen de in België geboren van wie slechts één van beide ouders in het buitenland werd geboren; 72 % van deze groep was aan het werk. Van de immigranten van de eerste generatie in de leeftijdsgroep van 20 tot 54 jaar had in 2008 slechts 62,3 % een baan en, tot slot, was de werkgelegenheidsgraad bij de kinderen van twee geïmmigreerde ouders (EU en niet-EU door elkaar⁽⁴⁾) met 55,6 % de laagste van de vier bestudeerde bevolkingsgroepen. Het feit dat minstens één van de ouders geboren is in

(1) Zij worden gewoonlijk 'immigranten van de tweede generatie' genoemd. Deze term heeft evenwel een bepaalde connotatie aangezien er nog steeds wordt gesproken van 'immigranten', terwijl zij niet noodzakelijkerwijs een migratie hebben meegemaakt. Deze classificatie stemt overigens niet noodzakelijk overeen met de subjectieve identiteit van de personen in kwestie.

(2) De immigranten die op zeer jonge leeftijd zijn aangekomen, kunnen in bepaalde opzichten worden beschouwd als in België geboren immigrantenkinderen. Het is evenwel niet duidelijk vanaf welke leeftijd van aankomst in het gastland de vergelijking niet langer opgaat (OECD, 2007).

(3) Zo had in 2008 bijvoorbeeld 35 % van de jongeren van 20 tot 29 jaar die in België waren geboren en van wie ook de beide ouders in België waren geboren hogere studies afgerond, tegen 12 % bij de nakomelingen van immigrantenouders.

(4) Ter vereenvoudiging (er zijn echtparen van gemengde Europese en niet-Europese afkomst) en ter wille van de representativiteit van de gegevens.

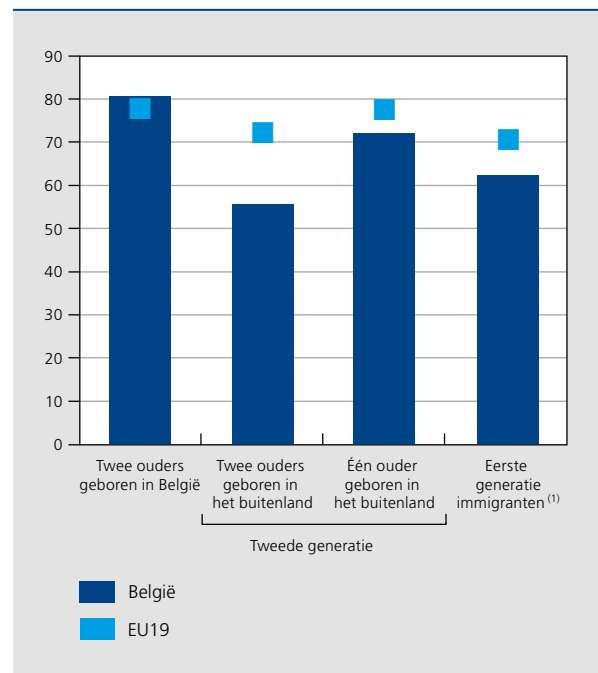
het land waar men woont, kan dus een positieve invloed hebben op het 'integratieproces' of, op z'n minst, op de kansen om zich beroepsmatig te integreren. Het ziet er hoe dan ook naar uit dat de door immigranten ervaren problemen om zich op de arbeidsmarkt te integreren, zich bij hun kinderen kunnen herhalen. Wordt in een soortgelijke regressie als die hierboven⁽¹⁾ een binaire variabele toegevoegd die de afkomst van de ouders weergeeft (minstens één ouder werd in het buitenland geboren), dan wordt trouwens bevestigd dat ceteris paribus de kans op werk afneemt (-3 procentpunt) indien de beide ouders niet in België werden geboren.

Het Europees gemiddelde dat als vergelijking dient, omvat slechts 19 landen, namelijk die waarvan de microgegevens van de ad-hocmodule beschikbaar zijn en waarvan de origine van de ouders van de respondenten met een voldoende hoge responsgraad kon worden bepaald. Gemiddeld in de EU vertonen alle groepen van buitenlandse origine (die zijn geïmmigreerd of die geboren zijn in het land van verblijf, maar waarvan minstens één van de ouders geïmmigreerd is) een hogere werkgelegenheidsgraad dan die van dezelfde, in België wonende, groepen. De nakomelingen van twee geïmmigreerde ouders vertonen een ietwat hogere werkgelegenheidsgraad dan die van de immigranten van de eerste generatie. Werd slechts één van de beide ouders in het buitenland geboren, dan is hun werkgelegenheidsgraad vergelijkbaar met die van de personen van wie de ouders niet geïmmigreerd zijn, namelijk zowat 78 %.

Achter het gemiddelde gaan evenwel grote verschillen tussen de landen schuil. Een verschillend immigratieverleden en uiteenlopende integratieprocedures voor de nieuwkomers kunnen de resultaten van hun kinderen in de samenleving beïnvloeden. Het verschil in werkgelegenheidsgraad tussen de inwoners van wie de ouders niet zijn geïmmigreerd en de inwoners van wie beide ouders in het buitenland werden geboren, is met 25 procentpunt het hoogst in België en in Spanje (16,9 procentpunt). In Frankrijk en Nederland, buurlanden van België⁽²⁾, is het verschil ten nadele van deze tweede generatie veel kleiner, met in 2008 respectievelijk 10,1 en 6,7 procentpunt.

Deze problematiek moet, onder meer, worden gezien tegen de achtergrond van de kansongelijkheid die reeds in de school wordt vastgesteld: op grond van de PISA-enquêtes van de OESO wordt vastgesteld dat er een aanzienlijk verschil blijft bestaan tussen de resultaten van de leerlingen met of zonder band met een migratieverleden, zowel in Vlaanderen als in de Franse Gemeenschap⁽³⁾. De voornaamste verklarende factor is de sociaaleconomische situatie van de ouders (scholingsniveau en beroep); de leerlingen met een immigrantenachtergrond komen vaak

GRAFIEK 5 WERKGELEGENHEIDSGRAAD VAN DE IMMIGRANTEN EN VAN DE IN BELGIË GEBORENEN VOLGENS ORIGINE VAN DE OUDERS
(in % van de bevolking van 20 tot 54 jaar in 2008)

Bron: EC (EAK, microgegevens, ad-hocmodule 2008).

(1) Ongeacht het geboorteland van de ouders.

uit gezinnen die zich in een minder gunstige sociaaleconomische situatie bevinden dan de 'autochtone' leerlingen (Jacobs et al. 2011). Deze parameter verklaart evenwel niet alles: de taal die thuis wordt gesproken, speelt een beslissende rol⁽⁴⁾, net als de studiekeuze. De kinderen van laaggeschoolde ouders en van geïmmigreerde ouders zijn oververtegenwoordigd in het technisch en beroeps-onderwijs en ondervertegenwoordigd in de algemene richtingen. De leerlingen uit het technisch en beroeps-onderwijs behalen evenwel zwakkere schoolresultaten. In beide onderwijstypes is het verschil tussen de prestaties van 'autochtone' leerlingen en die van leerlingen met een immigratieachtergrond hoe dan ook opvallend.

- (1) De referentie is een middengeschoolde man van 25 tot 54 jaar die in Vlaanderen woont en die in België werd geboren uit twee in België geboren ouders. De regressie berust op gegevens van 2008, het jaar van de ad-hocmodule van de enquête naar de arbeidskrachten betreffende de immigranten.
- (2) Het geboorteland aan de hand waarvan de immigranten van de eerste en tweede generatie kunnen worden bepaald, is een variabele die voor Duitsland niet beschikbaar is.
- (3) In de belangrijkste recente studie over het thema, uitgevoerd door Jacobs et al. (2011), worden drie categorieën van leerlingen onderscheiden afhankelijk van hun migratiesituatie. De eerste categorie zijn de 'autochtone leerlingen': dit zijn in België of in het buitenland geboren leerlingen van wie minstens één van de ouders in België werd geboren. De tweede categorie bestaat uit in België geboren leerlingen van wie evenwel beide ouders in het buitenland werden geboren. Zij worden in de studie de 'leerlingen van de tweede generatie' genoemd. De derde categorie is die van de 'migrantenleerlingen': deze leerlingen werden net als hun ouders in het buitenland geboren.
- (4) Leerlingen die thuis de onderwijstaal spreken, behalen vaak betere resultaten.

In 2008 lag het aandeel van de jongeren van 15 tot 24 jaar die geen baan hadden en ook geen opleiding volgden ('NEET') bij de nakomelingen van immigranten (beide ouders geboren in het buitenland) en bij de immigranten van de eerste generatie bijna twee tot drie keer hoger dan bij de in België geboren kinderen van wie de ouders in België werden geboren, namelijk respectievelijk 11,4 en 20,4%. Zonder diploma worden de kansen op een baan in hoge mate geschaad. Wanneer zonen en dochters van immigranten hun schooltijd of hun studies hebben beëindigd, ondervinden zij bovendien concurrentie van kinderen uit 'autochtone' gezinnen die over een groter nationaal cultureel kapitaal en efficiëntere sociale netwerken beschikken. Daarbovenop komen nog de eventuele problemen inzake discriminatie op basis van de (veronderstelde) origine.

3.4 Discriminatie bij de indienstneming

De impact van discriminatie op de arbeidsmarkt valt moeilijk te beoordelen. Zelfs voor personen met dezelfde sociaaleconomische kenmerken kunnen er op het vlak van arbeidskansen en bezoldiging verschillen blijven bestaan die toe te schrijven zijn aan moeilijk meetbare kenmerken zoals toegang tot netwerken of kennis van de werking van de arbeidsmarkt.

De wettelijke bepalingen die de discriminatiebestrijding⁽¹⁾ juridisch onderbouwen, zijn onder meer van toepassing op de arbeidsbetrekkingen, ongeacht of het daarbij gaat om de toegang tot werk, de arbeidsvoorwaarden of het verbreken van de arbeidsrelaties, zowel in de overheids- als in de private sector.

Onder discriminatie wordt verstaan elk verschil in behandeling dat gebaseerd is op leeftijd, seksuele geaardheid, burgerlijke staat, fortuin, geloof of levensbeschouwing, politieke overtuiging, taal, huidige of toekomstige gezondheidstoestand, een handicap, fysieke of genetische eigenschappen en sociale origine, geslacht, nationaliteit, een vermeend ras, huidskleur, afkomst, nationale of etnische afstamming⁽²⁾.

Op aanraden van het IAB werd in de loop van 1996 in België een studie uitgevoerd (Arrijn et al., 1998) die doorslaggevend was om deze problematiek op de politieke agenda te plaatsen. De studie was gebaseerd op de methode van de situatietest. Twee onderzoekers met dezelfde kenmerken (kwalificaties, geslacht, leeftijd, nationaliteit, gedrag) solliciteert volgens een identieke methode voor een openstaande betrekking voor een middengeschoolde werknemer. Enkel hun etnische afkomst verschilt – Belg van Belgische origine of Belg van

Marokkaanse origine –, door de klank van de naam of de fysieke identiteit die hun is toegekend. Indien slechts één van de twee wordt uitgenodigd, geïnterviewd of in dienst genomen⁽³⁾, kan het verschil in principe uitsluitend worden toegeschreven aan de etnische afkomst. Bij deze redenering wordt ervan uitgegaan dat de etnische afkomst nooit een criterium zou mogen vormen om personeel te selecteren. De verschillen tussen het aantal discriminerende handelingen tegen personen van Marokkaanse origine en tegen personen van Belgische origine worden voor de verschillende indienstnemingsfasen gebundeld en ze worden uitgedrukt in procenten van het aantal openstaande dossiers. Het discriminatiepercentage ten opzichte van de persoon van buitenlandse origine bedroeg 34,1% in Brussel, 39,2% in Vlaanderen en 27% in Wallonië⁽⁴⁾. Op basis van de situatietests kunnen de resultaten van een land of van een gewest niet rechtstreeks worden vergeleken met die van een ander land of gewest en kunnen de gewesten dus niet worden gerangschikt volgens discriminatie. Dankzij de percentages die middels de IAB-methode omstreeks het midden van de jaren negentig in andere landen werden berekend, kunnen de in België verkregen resultaten echter kwalitatief worden beoordeeld. Nederland en Spanje lieten tegenover kandidaten van Marokkaanse origine discriminatiepercentages optekenen van respectievelijk 36,6 en 35,6%; Duitsland had een discriminatiepercentage van 19% tegenover mensen van Turkse origine en in de Verenigde Staten liepen de resultaten uiteen afhankelijk van de origine: 19,4% voor de Afro-Amerikanen en 33,2% voor de hispanics.

Sedertdien is over dit thema zeer veel literatuur verschenen en wordt de problematiek van nabij gevolgd door het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding.

In 2005 baseerden de ULB en de KUL zich in een gezamenlijke studie (Martens et al., 2005) op de IAB-methode om die toe te passen op een niet-experimentele situatie. Uit de databank van Actiris werden twee groepen werkzoekenden geselecteerd: een populatie jongeren met een buitenlandse nationaliteit⁽⁵⁾ en een controlepopulatie jongeren met een zo vergelijkbaar mogelijk profiel, maar van Belgische nationaliteit. Van de gekoppelde dossiers zou bijna de helft van de buitenlandse werkzoekenden ongelijk zijn behandeld.

(1) Drie wetten vormen hier de juridische basis van:

- de algemene wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, die de wet van 25 februari 2003 vervangt;
- de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, die de wet van 7 mei 1999 op de gelijke behandeling van mannen en vrouwen vervangt;
- de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden.

(2) Bron: FOD WASO.

(3) Er is bijvoorbeeld geen sprake van een discriminerende handeling als beide kandidaten in aanmerking komen voor de volgende indienstnemingsfase of indien beiden worden afgewezen.

(4) Respectievelijk 87/255, 71/181 en 54/201.

(5) Marokkaanse, Turkse, subsaharaanse en Oost-Europese nationaliteit.

Uit het meest recente door de EC in 2012 uitgevoerd Eurobarometer-onderzoek naar discriminatie (EC, 2012) blijkt dat wanneer in België een onderneming iemand in dienst wil nemen en daarbij kan kiezen tussen twee kandidaten met identieke bekwaamheden en kwalificaties, de antwoorden aangeven⁽¹⁾ dat de huidskleur of de etnische afkomst van een kandidaat de voornaamste criteria in zijn nadeel zijn. 60 % van de respondenten vermelden deze factor, tegen gemiddeld 39 % in de EU, wat relatief stabiele resultaten zijn ten opzichte van voorgaande edities.

Meer recentelijk, in 2012, heeft het Centrum voor Gelijkheid van Kansen aan de hand van de diversiteitsbarometer⁽²⁾ de toegang tot werk onderzocht volgens verschillende criteria zoals leeftijd, geslacht, handicap en origine. Het Centrum baseerde zich daarbij op drie wetenschappelijke studies⁽³⁾ die ieder een verschillende methode toepassen: gedragstesten waarmee de eventuele verschillen in de selectiekansen van bepaalde bevolkingsgroepen kunnen worden nagegaan, interviews bij het humanresourcesmanagement en de presentatie van een reeks indicatoren waarmee ongelijkheden ten opzichte van de hierboven vermelde criteria kunnen worden vastgesteld. Wanneer een kandidaat uitgenodigd wordt voor een selectiegesprek worden de personen van buitenlandse origine duidelijk anders behandeld: de kans dat een persoon van buitenlandse origine in tegenstelling tot zijn equivalent van Belgische afkomst niet wordt uitgenodigd voor dit gesprek ligt 6,6 procentpunt hoger dan de kans dat geen van beiden wordt uitgenodigd (Capéau et al., 2011). Van het ondervraagde humanresourcesmanagement bevestigt 10 % dat de afkomst van de kandidaat de uiteindelijke selectie beïnvloedt; 5 % wijst erop dat ook de huidskleur een rol speelt (Lamberts en Eeman, 2011). Niettemin mag worden verondersteld dat, in het kader van zulk een enquête, de vraag naar de invloed van de origine meer maatschappelijk aanvaardbare antwoorden teweegbrengt⁽⁴⁾.

4. Kenmerken van de werkgelegenheid

In dit deel wordt het kwalitatieve aspect van de beroepsbezigheid behandeld. Wanneer mensen van buitenlandse origine werk hebben gevonden, vertoont hun baan, gemiddeld beschouwd, andere kenmerken dan de jobs van de werkenden die in België geboren zijn.

4.1 Bedrijfstakken

Bij de analyse van de werkgelegenheid per bedrijfstak wordt een onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen volgens hun relatieve specialisatie. De voornaamste werkterreinen van mannen verschillen immers doorgaans van die

van vrouwen, en dit ongeacht hun origine: de mannen zijn oververtegenwoordigd in de nijverheid, de bouwnijverheid en ook het vervoer, terwijl verhoudingsgewijs meer vrouwen actief zijn in bepaalde diensten zoals gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening, onderwijs en ook de vastgoedsector en diensten aan bedrijven.

Geïmmigreerde mannen en vrouwen zijn systematisch ondervertegenwoordigd bij de overheid en in het onderwijs. Dat heeft verschillende oorzaken; enerzijds zijn er juridische obstakels voor wie niet de Belgische of een Europese nationaliteit heeft en, anderzijds, zijn er de bijzondere scholingsvereisten. In verband met de juridische obstakels heeft de OESO (OECD, 2008) aangetoond dat genaturaliseerde immigranten bijna even vaak in de openbare sector werken als Belgen van geboorte⁽⁵⁾.

Een ander markant feit is dat de mannelijke werkenden die buiten de EU zijn geboren, meer dan de in België geboren mannen, actief zijn in de horeca (9,8 % tegen 2,2 %) en in de 'andere branches'⁽⁶⁾ (6,7 % tegen 4,9 %). Werkenden uit een ander land van de EU, daarentegen, zijn verhoudingsgewijs sterker dan de in België geboren werkenden vertegenwoordigd in voornamelijk de bouwnijverheid (19 %) en de 'andere branches' (12,4 %). Die grote aanwezigheid in de bouwsector kan worden uitgelegd door de vele arbeidskrachten die afkomstig zijn uit een van de 'nieuwe' lidstaten (meer dan de helft van hen zijn in deze bedrijfstak tewerkgesteld); voor de 'andere branches' heeft dat te maken met het feit dat er in de extraterritoriale organisaties en instellingen veel werkenden uit de 'oude' lidstaten werken.

Ook bij de vrouwen tekenen zich verschillen af volgens origine. Zijn ze afkomstig uit een niet-EU-land, dan is de kans drie keer zo groot dat ze in de horeca werken dan wanneer ze in België zouden zijn geboren (8 % tegen 2,8 %). Ze zijn ook vaker actief in de vastgoedsector en de diensten aan bedrijven (14,2 % tegen 8,7 %) en in de 'andere branches' (12,6 % tegen 7 %), wat in het eerste geval, onder andere, kan worden verklaard door hun werk in schoonmaakbedrijven of hun inschrijving in interrimbedrijven en, in het tweede geval, door huishoudelijke

(1) Op een totaal van 1 059 interviews in België.

(2) De diversiteitsbarometer betreft drie domeinen van het maatschappelijk leven: werk, huisvesting en onderwijs.

(3) Capéau et al. (2011), Lamberts en Eeman (2011) en Desmarez et al. (2011).

(4) Deze veronderstelling wordt geschraagd door de resultaten van vergelijkbare vragen over het dragen van de hoofddoek. Blijkbaar oefent de religieuze overtuiging minder invloed uit op de uiteindelijke keuze dan het dragen van de uiterlijke tekenen van die overtuiging. Bijna de helft (45 %) van het humanresourcesmanagement beweert dat sommige religieuze tekenen, zoals de hoofddoek, een effect hebben op de uiteindelijke keuze. De vraag is uiteraard in welke mate dit onderscheid gebaseerd is op de godsdienst of op de etnische afkomst.

(5) Op basis van de sociaaleconomische telling van 2001.

(6) De andere branches zijn de landbouw, de kunsten en het amusement, de overige diensten, de huishoudens als werkgever en de extraterritoriale organisaties.

TABEL 3 UITSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID PER BEDRIJFSTAK VOLGENS GESLACHT EN AFKOMST

(in % van de overeenstemmende werkende bevolking van 15 tot 64 jaar in 2010)

	Mannen				Vrouwen			
	België	Ander EU-land	Niet-EU-land	Totaal	België	Ander EU-land	Niet-EU-land	Totaal
Nijverheid	22,8	20,0	20,0	22,4	9,1	7,9	6,6	8,9
Bouwnijverheid	11,7	19,0	11,1	12,2	1,2	n.r.	n.r.	1,2
Handel en reparatie	13,0	10,6	14,5	13,0	13,4	12,0	11,1	13,2
Horeca	2,2	5,8	9,8	3,0	2,8	5,4	8,0	3,3
Vervoer en communicatie	13,2	10,4	14,2	13,1	5,0	5,0	4,2	4,9
Financiële dienstverlening	3,8	2,6	1,8	3,6	3,6	2,5	2,5	3,5
Vastgoedsector en diensten aan bedrijven	8,2	7,4	8,5	8,2	8,7	14,4	14,2	9,4
Overheid	9,4	4,6	4,3	8,7	10,1	7,1	6,4	9,7
Onderwijs	5,4	3,7	3,6	5,2	15,0	7,9	8,8	14,2
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,5	3,4	5,5	5,3	23,9	17,6	24,8	23,5
Andere branches ⁽¹⁾	4,9	12,4	6,7	5,5	7,0	18,5	12,6	8,1
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: EC (EAK, microgegevens).

(1) Landbouw, kunst en amusement, overige diensten, huishoudens als werkgever en extraterritoriale organisaties.

activiteiten bij particulieren. Net als de in België geboren vrouwen zijn de van buiten Europa geïmmigreerde vrouwen echter vooral actief in de gezondheidszorg en in de maatschappelijke dienstverlening. De in Europa geboren vrouwen werken meestal in de 'andere branches' – voornamelijk diensten – (18,5%), maar in dit geval hoofdzakelijk vanwege de aanwezigheid, op het Belgische grondgebied, van internationale instellingen. Ze zijn in vergelijking met de in België geboren vrouwen ook oververtegenwoordigd in de vastgoedsector en in de diensten aan bedrijven (14,4%) wat te maken heeft met onder meer hun werk in schoonmaakbedrijven.

4.2 Overkwalificatie in de werkgelegenheid

Overkwalificatie betekent dat iemand over meer competenties of formele kwalificaties beschikt dan noodzakelijk is voor zijn of haar baan. Dit kan op verschillende manieren worden bepaald. In dit artikel meet de overkwalificatiegraad het aandeel van de hooggeschoolden (met een diploma hoger onderwijs) die een functie van laag- of middengediplomeerden uitoefenen⁽¹⁾.

In België is er slechts een klein verschil tussen de overkwalificatiegraad van de in België geboren werkenden en

die van de arbeidskrachten die in een ander EU-land zijn geboren; in 2010 bedroeg die overkwalificatiegraad respectievelijk 21,6 en 20,3%. Van de werkenden die buiten de EU zijn geboren, heeft meer dan een op drie (35,1%) een baan die niet overeenstemt met zijn of haar scholingsniveau; hun overkwalificatiegraad ligt daarmee 1,6 keer zo hoog als die van de in België geboren. Deze waarden zijn sedert 2004 vrij stabiel⁽²⁾. Gemiddeld in de EU wordt een vergelijkbare overkwalificatiegraad opgetekend voor de personen die buiten de EU zijn geboren⁽³⁾. Deze ongelijkheid kan het gevolg zijn van problemen met de erkenning van in het buitenland gevolgde en verworven opleidingen en competenties, maar ze kan ook te maken hebben met een weinig ontwikkeld netwerk van contactpersonen, beperkte toegang tot bepaalde informatie of met discriminatie door de werkgevers.

Men zou er kunnen van uitgaan dat de kansen op erkenning van de diploma's of dat de kennis van de landstaal mettertijd zouden verbeteren, waardoor het risico op

(1) Stemt volgens Eurostat overeen met de ISCO-classificatie 4 tot 9: administratief personeel; personeel bij rechtstreekse dienstverlening aan particulieren, handelaars en verkopers; geschoolde beroepen in de industrie en de ambachtelijke sector; bestuurders van uitrustingen en machines en assemblagearbeiders; elementaire beroepen.

(2) Jaar vanaf wanneer de drie groepen van geboortelanden kunnen worden gevormd: België, ander EU-land, land buiten de EU.

(3) Gemiddelde met uitzondering van Duitsland.

overkwalificatie zou verkleinen. In België neemt de overkwalificatiegraad van de niet-Europese immigranten echter nauwelijks af naarmate ze langer in het land verblijven: voor hen blijft hij identiek, ongeacht of ze hier langer of korter dan zes jaar wonen.

4.3 Types van arbeidsovereenkomst en beroepsstatuut

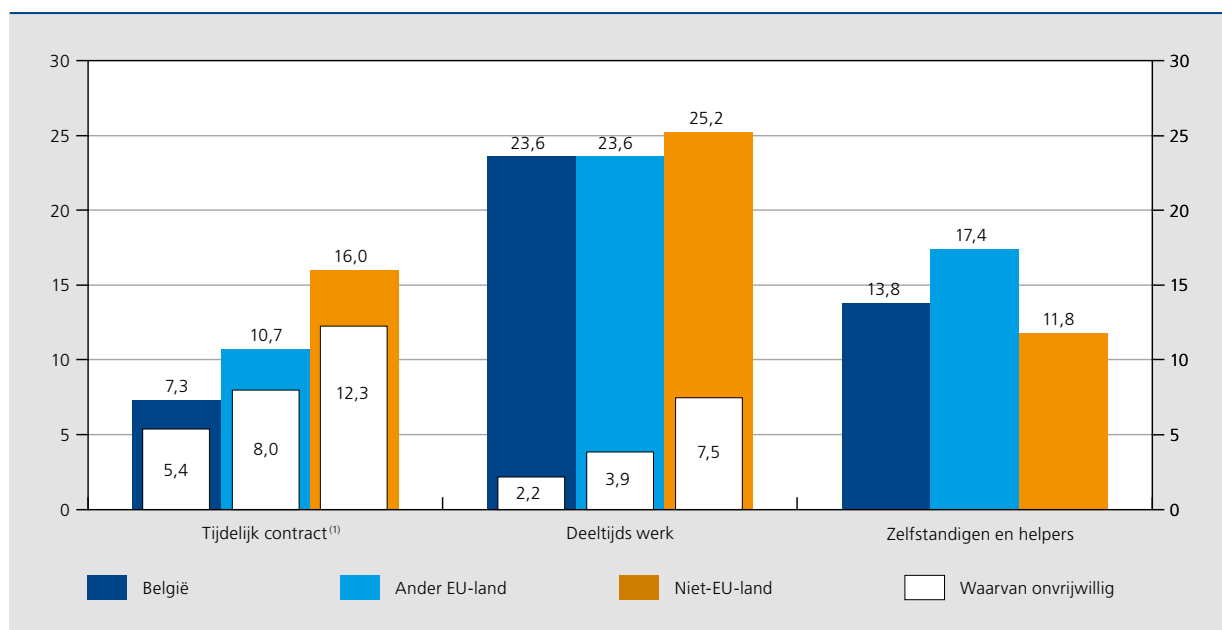
De kwaliteit van de werkgelegenheid kan ook worden beschouwd vanuit het oogpunt van het type arbeidsovereenkomst: van de in België geboren loontrekkenden heeft 7,3% een tijdelijke arbeidsovereenkomst; bij de werknemers afkomstig uit een ander EU-land is dat 10,7%, en bij diegenen die buiten de EU zijn geboren, is dat 16%. Ongeacht hun origine, kiest ongeveer drie vierde van deze werknemers niet uit eigen beweging voor een tijdelijke arbeidsovereenkomst (in de enquête geven ze als reden voor hun tijdelijk contract aan dat ze geen baan met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur konden vinden). Deze overeenstemming is verrassend, gelet op het grote aantal tijdelijke contracten bij de van buiten Europa afkomstige werknemers. Het valt derhalve niet uit te sluiten dat mensen uit de risicogroep minder stabiele jobs aanvaarden, aangezien ze in hun zoektocht naar een baan op verschillende obstakels stoten. In sommige andere Europese landen, waar tijdelijk

werk hoe dan ook reeds vaker voorkomt bij immigranten, hebben deze laatsten daar bovendien minder vaak dan de in het land zelf geboren vrijwillig voor gekozen (dat is het geval in Frankrijk, Spanje, Nederland en Zweden).

Ongeveer een kwart van de werknemers heeft een deeltijdbaai, ongeacht hun origine. Uit de gedetailleerde gegevens van de werkgelegenheid volgens geslacht blijkt echter dat 12,2% van de werkende mannelijke immigranten van buiten de EU deeltijds werkt, tegen slechts 8,2% van de in België geboren. Bij de vrouwen zijn de verschillen kleiner. Of de werknemers in kwestie al dan niet uit eigen beweging voor deeltijdarbeid hebben gekozen, verschilt echter aanzienlijk naargelang van de origine van de respondent: van de deeltijds werkende immigranten van buiten de EU had 29,9% daar niet zelf voor gekozen (de respondent verklaart geen voltijdbaai te hebben gevonden), tegen slechts 9,5% van de in België geboren werkenden.

Het ondernemerschap zou een middel kunnen zijn om bepaalde obstakels voor de uitoefening van een functie als loontrekkende te overwinnen, of zou een strategie kunnen zijn om te ontsnappen aan een al te laag loon (wegens onderbrenging in een lagere beroeps categorie bijvoorbeeld) of aan discriminatie. In 2010 waren het de immigranten uit andere landen van de EU die verhoudingsgewijs de grootste groep zelfstandigen uitmaakten,

GRAFIEK 6 TYPES VAN ARBEIDSOVEREENKOMST EN BEROEPSSTATUUT VOLGENS ORIGINE
(in % van de totale werkgelegenheid van de overeenstemmende bevolking van 15 tot 64 jaar in 2010)

Bron: EC (EAK, microgegevens).

(1) In % van enkel de loontrekkende werkgelegenheid.

namelijk 17,4%. Een meer gedetailleerde uitsplitsing per land van herkomst leert dat een kwart van de werknemers uit de 'nieuwe' lidstaten zich als zelfstandige had gevestigd. Dat heeft deels te maken met de overgangsregeling voor het vrij verkeer van werknemers; onderdanen van de landen die in 2004 tot de EU toetraden (met uitzondering van Cyprus en Malta), hadden tot in mei 2009 een arbeidskaart nodig om als loontrekkende te kunnen werken. Via het statuut van zelfstandige konden de barrières voor de toegang tot de Belgische arbeidsmarkt worden omzeild. Voor de Bulgaarse en Roemeense staatsburgers, die in 2007 tot de EU toetraden, blijft de overgangsregeling tot eind 2013 van kracht en blijft de vestiging als zelfstandige dus nog steeds een alternatief om zich in België toegang te verschaffen tot de arbeidsmarkt (in 2010 viel een derde van de Bulgaarse en Roemeense arbeidskrachten onder dit statuut). Daarentegen oefent slechts 11,8% van de uit derde landen geïmmigreerde arbeidskrachten een zelfstandige activiteit uit, dat is 2 procentpunt minder dan het aandeel van in België geboren werknemers. Ook wanneer ze zich als zelfstandigen willen vestigen, kunnen immigranten opnieuw op obstakels stoten aangezien ze, onder andere, moeilijk aan krediet kunnen raken om hun activiteit te financieren (OECD, 2011b).

Conclusies

In België hebben personen van buitenlandse origine een problematische positie op de arbeidsmarkt. In 2011 hadden de niet-EU-immigranten een werkgelegenheidsgraad van 45,8%, dat is het laagste percentage van alle lidstaten. Het verschil ten opzichte van de werkgelegenheidsgraad van wie in het land van verblijf is geboren, bedraagt bijna 20 procentpunt.

Van de totale bevolking die in België woont, is 14% geboren in het buitenland. Er is meer diversiteit gekomen in de landen van herkomst, maar de voornaamste landen blijven Marokko, Frankrijk, Nederland en Italië.

De demografische structuur van de geïmmigreerde bevolking verschilt van die van de in België geboren bevolking. Bijna twee derde van wie buiten de EU is geboren, bevindt zich in de leeftijdsgroep van 20 tot 49 jaar en een kwart is 50 jaar en ouder. Daarentegen maken de in België geboren personen in elk van die twee leeftijdsgroepen bijna 40% uit. In vergelijking met wie in België geboren is, zijn immigranten ook anders gespreid over de verschillende scholingsniveaus. Vooral bij de immigranten van buiten de EU is die verdeling bijzonder ongelijk, aangezien bijna de helft laaggeschoold is en nauwelijks een kwart een diploma van het hoger onderwijs heeft behaald.

Leeftijd, geslacht en scholingsniveau zijn individuele variabelen die een invloed kunnen uitoefenen op de waarschijnlijkheid om werk te hebben. Er is evenwel berekend dat, bij een bevolkingsstructuur identiek aan die van de in België geboren, de gemiddelde werkgelegenheidsgraad van immigranten amper zou veranderen. Uit een eenvoudige logistische regressie blijkt ook dat, ceteris paribus, het effect 'geboren in het buitenland' een negatieve impact heeft op de waarschijnlijkheid om een baan te vinden. Bepaalde parameters zoals de plaats waar het diploma is behaald, de beheersing van de taal van het land van woonplaats of ook de sociale netwerken vallen echter buiten de analyse, hoewel ze in dit opzicht eveneens verklarende factoren zouden kunnen zijn.

Scholingsniveau en werkervaring zijn bepalende factoren voor de toegang tot werk en voor het verloop van de loopbaan. Ongeveer één jonge immigrant op vijf volgt geen opleiding en heeft geen werk, wat een groot risico inhoudt om verzeild te raken in de werkloosheid en slachtoffer te worden van sociale uitsluiting. Zelfs wanneer mensen van buitenlandse origine een diploma van het hoger onderwijs hebben behaald (niet noodzakelijk in België), blijft hun kans op werk duidelijk kleiner dan voor in België geboren. Problemen met de erkenning van buitenlandse diploma's en de geringe vooruitgang in de validatie van de verworven vaardigheden vormen wellicht supplementaire bijkomende obstakels.

Minder dan vier op tien vrouwen die geïmmigreerd zijn uit een niet-EU-land hebben een baan. Hun arbeidsmarktparticipatie ligt heel wat lager dan die van de in België geboren vrouwen, maar ze valt ook kleiner uit dan die van de mannen van dezelfde origine. In beide gevallen belooft het verschil tussen hun respectieve werkgelegenheidsgraden 20 procentpunt. De verschillende gezinsverantwoordelijkheden, de vooruitzichten van onzeker werk, het sociaal model zijn enkele redenen die kunnen verklaren waarom zij geen werk zoeken.

De werkgelegenheidsgraad van de kinderen van immigranten, een nog vrij jonge populatie, ligt lager dan de werkgelegenheidsgraad van de kinderen die uit Belgische ouders zijn geboren. Als een van beide ouders in België is geboren, is de kans op werk echter groter, en dat bevestigt alleen maar hoe belangrijk taal en sociale aspecten zijn. Het mag opnieuw duidelijk zijn dat de ongelijkheid al begint nog vóór naar werk wordt gezocht. Volgens de PISA-studies behalen leerlingen uit geïmmigreerde gezinnen slechtere schoolresultaten dan leerlingen van Belgische origine, een verschijnsel dat grotendeels wordt verklaard door de sociaaleconomische situatie van de ouders.

Uit een studie van het IAB blijkt dat, afgezien van de individuele kenmerken, ook discriminatie bij de indienstneming kan spelen. Uit recentere studies, zoals de Diversiteitsbarometer Werk, blijkt inderdaad dat er bij indienstneming wordt gediscrimineerd.

Personen van buitenlandse origine die een baan hebben, zijn meer dan de in België geboren werkenden actief in bepaalde bedrijfstakken die als onzekerder worden beschouwd, zoals de horeca of de onderhoudsdiensten, terwijl ze ondervertegenwoordigd zijn bij de overheid en in het onderwijs. Meer dan één op drie arbeidskrachten die van buiten Europa afkomstig zijn, verricht werk dat

niet overeenstemt met zijn/haar scholingsniveau. Gelet op het grotere aandeel van tijdelijke contracten en onvrijwillige deeltijdbanen ten opzichte van de Belgen en de 'Europeanen', kan overigens niet worden uitgesloten dat mensen van niet-Europese origine zich genoodzaakt zien een minder stabiele of een deeltijdbaan te aanvaarden om aan werk te raken.

Uit de analyse van de toegang tot de arbeidsmarkt volgens origine blijkt dat de ongelijkheden zich jaar na jaar en generatie na generatie herhalen, terwijl werkgelegenheid het krachtigste instrument is om sociale integratie te bevorderen en armoede te bestrijden.

Bibliografie

- Adam, I. (2006), 'La discrimination ethnique à l'embauche à l'agenda politique belge', *Revue française de sciences sociales Formation Emploi*, 94, 11–25, avril-juin.
- Angel de Prada, M. et al. (1996), *Labour market discrimination against migrant workers in Spain*, International Migration Paper 9, ILO, Geneva.
- Arriijn, P., S. Feld en A. Nayer (1998), *Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin: The case of Belgium*, International Migration Paper 23, ILO, Geneva.
- Bendick, J. (1996), *Discrimination against racial/ethnic minorities in access to employment in the United States: Empirical findings from situation testing*, International Migration Paper 12, ILO, Geneva.
- Bovenkerk, F. et al. (1995), *Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in the Netherlands*, International Migration Paper 4, ILO, Geneva.
- Capéau, B. et al. (2011), *Wie heeft voorrang: jonge Turken of prille grijsaards? Een experimenteel onderzoek naar discriminatie op basis van persoonskenmerken bij de eerste selectie van sollicitanten - technisch verslag, Onderzoek in opdracht van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, HIVA*.
- CE (2008), *La discrimination dans l'Union Européenne: perceptions, expérience et attitudes*, Rapport Eurobaromètre spécial 296, juillet.
- CE (2009), *Discrimination dans l'UE en 2009*, Rapport Eurobaromètre spécial 317, novembre.
- CEDEFOP (2011), *Migrants, minorities, mismatch? Skill mismatch among migrants and ethnic minorities in Europe*, Research paper 16.
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (2012), *Diversiteitsbarometer: Werk*, september.
- Corluy, V. et al (2011), 'Employment chances and changes of immigrants in Belgium: the impact of citizenship', *International journal of comparative sociology*, 52 (4), 350–368.
- Desmarez, P. et al. (2011), *Répartition inégale sur le marché de l'emploi: âge, nationalité et handicap*, Rapport final, réalisé pour le compte du Centre pour l'égalité des chances et la lutte contre le racisme, METICES, ULB, octobre.
- EC (2008), *Employment in Europe*, Annual report.
- EC (2012), *Discrimination in the EU in 2012 Report*, Special Eurobarometer 393, November.
- Eurostat (2010), *Report on the quality of the LFS ad hoc module 2008 on the labour market situation of migrants and their descendants*, Draft.
- Eurostat (2011), *Migrants in Europe: A statistical portrait of the first and second generation*, December.
- Feld, S. (2010), *La main-d'œuvre étrangère en Belgique: analyse du dernier recensement*, Academia-Bruylant.
- Feld, S., M. Nantcho en S. Perin (2006), *Educational factors in the economic integration of the foreign population in Belgium*, GRESP, University of Liège, Department of Economics.
- FOD WASO (2009), *De immigratie in België: aantallen, stromen en arbeidsmarkt*, Studies en onderzoeken.

Geets, J. en F. Levrau (2010), *Steunpunt Gelijkekansenbeleid zoekt in op de arbeidsmarktpositie van hooggeschoolde immigranten*, Zoem 12, september.

Goldberg, A., D. Mourinho en U. Kulke (1996), *Labour market discrimination against foreign workers in Germany*, International Migration Paper 7, ILO, Geneva.

HRW (2007), *Jaarverslag - Deel II: gelijke kansen op de arbeidsmarkt*.

Itinera Institute (2012), *Belgique, terre d'immigration: statistiques et évolutions, analyse*, Analyse 9, mai.

Jacobs, D. en A. Rea (2011), *Verspild talent: De prestatiekloof in het secundair onderwijs tussen allochtone en andere leerlingen volgens het PISA-onderzoek 2009*, Koning Boudewijnstichting.

Lamberts, M. (2011), *Steunpunt Gelijkekansenbeleid zoekt in op Belgen van vreemde herkomst in administratieve databanken*, Zoem 14, Integratiekaart, maart.

Lamberts, M. en L. Eeman (2011), *De 'Gatekeepers' op de arbeidsmarkt*, Onderzoek in opdracht van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, HIVA.

Lodewyckx, I. en J. Wets (2011), *Gezinshereniging in België, de mythe ontcijferd*, Koning Boudewijnstichting.

Martens, A. et al. (2005), *Etnische discriminatie op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Onderzoek in het kader van het Sociaal Pact voor de Werkgelegenheid van de Brusselaars, KULeuven, Departement Sociologie, ULB, Centre de sociologie du travail, de l'emploi et de la formation, januari.

Mens, Y. (2006), 'La deuxième génération bouscule l'Europe', *Alternatives internationales*, 30, mars.

Nusche, D. (2009), *What works in migrant education? A review of evidence and policy options*, OECD Education Working Papers 22, February.

OECD (2007), *International migration outlook*.

OECD (2008), *Jobs for immigrants: Labour market integration in Belgium, France, the Netherlands and Portugal*.

OECD (2010), *International migration outlook*.

OECD (2011a), *Ensuring labour market success for ethnic minority and immigrant youth*.

OECD (2011b), *International migration outlook*.

OECD (2011c), *Naturalisation: A passport for the better integration of immigrants?*.

OECD (2012), *Free movement of workers and labour market adjustment*.

Tielens, M. (2005), 'Eens allochtoon, altijd allochtoon? De socio-economische etnostratificatie in Vlaanderen', *Steunpunt WAV*, december.

VDAB (2012), *Kansengroepen in kaart: Allochtonen op de arbeidsmarkt*.

Widmaier, S. en J-C. Dumont (2011), *Are recent immigrants different? A new profile of immigrants in the OECD based on DIOC 2005/06*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers 126, Directorate for Employment, Labour and Social Affairs.

Voortgang in België naar het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied of SEPA (Single Euro Payments Area)

J. Vermeulen

Inleiding

Meer dan vier jaren geleden gaf de Europese banksector het operationele startsein voor SEPA, de 'Single Euro Payments Area' of het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied. Sedert 28 januari 2008 kunnen immers over het hele SEPA-gebied (zie Kader 1) Europese overschrijvingen worden gebruikt om betalingen te verrichten. Sinds november 2009 kunnen ook Europese domiciliëringen worden gebruikt om over het hele SEPA-gebied automatisch invorderingen te verrichten. Beide betaalinstrumenten maken zowat de basis uit van SEPA, de 'Single Euro Payments Area' of het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied.

De doelstellingen van SEPA staan uitvoerig beschreven in de twee vorige artikelen die er in het Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België (NBB) aan werden gewijd⁽¹⁾. Het hoofddoel van SEPA is het bewerkstelligen van de verdere financiële integratie in Europa, meer bepaald in het vlak van girale betalingsdiensten en betaalsystemen. De economische actoren (ondernemingen, consumenten, overheidsdiensten en alle andere betalingsdienstgebruikers) over het gehele SEPA-gebied moeten betalingen kunnen verrichten met hetzelfde gemak en met dezelfde veiligheid en efficiëntie als thans het geval is binnen de grenzen van één land.

Ook de organisatie van SEPA in België werd in de vorige artikelen uitvoerig toegelicht. Het Steering Committee over de Toekomst van de Betaalmiddelen is het orgaan waar alle betrokken actoren samenkomen om toe te zien op een goede monitoring van de migratie naar SEPA. In dit overlegorgaan zijn alle economische actoren vertegenwoordigd (de banksector, kaartverwerkers, de bedrijven, de consumentenverenigingen en de overheidsdiensten). Het Steering Committee, onder voorzitterschap van de NBB, brengt de betrokken partijen samen om in België de overgang naar SEPA zo efficiënt mogelijk te organiseren.

In dit artikel wordt de vooruitgang beschreven die SEPA in België heeft geboekt en wordt de situatie vergeleken met die in de rest van Europa. De tussenliggende periode tussen dit en het vorige (het tweede) artikel is langer dan die tussen de eerste twee artikelen omdat een omvangrijk juridisch project moest worden beëindigd. In de loop van 2010 werd voor het eerst gesproken over een wetgevend initiatief op Europees niveau om de migratie naar SEPA te versnellen. Dit groeide uit tot een reëel project dat heel 2011 in beslag nam en dat, eind maart 2012, uitmondde in een nieuwe verordening van het Europees Parlement en de Raad. Het zelfregulerend karakter van het SEPA-project kon er niet voor zorgen dat de overgang op Europese overschrijvingen snel verliep of dat de Europese domiciliëring vlot opstartte. Nu nog, meer dan vier jaar na de ingebruikname van de Europese overschrijvingen, bedraagt het aantal verwerkte transacties van deze Europese overschrijvingen bijna 60 % van de verwerkte overschrijvingen in België en slechts 30 % van die in het eurogebied. Voor de domiciliëringen was de situatie nog moeilijker en lukte de opstart in het eurogebied niet (behalve in België).

(1) Maillard H. en J. Vermeulen (2007), 'Het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied: SEPA (Single Euro Payments Area)', NBB, *Economisch Tijdschrift*, september, 49-64. Vermeulen J. en A. Waterkeyn (2009), 'De Belgische overgang naar het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied: SEPA (Single Euro Payments Area)', NBB, *Economisch Tijdschrift*, juni, 69-85.

Kader 1 – De geografie van het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied of Single Euro Payments Area (SEPA)

De geografische definitie van het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied of SEPA is het gebied dat bestaat uit de volgende 32 landen:

- de zeventien landen die zijn overgegaan op de euro;
- de tien andere landen van de Europese Unie (EU). Kroatië wordt in 2014 verwacht als nieuw EU-lid en zal -bijgevolg ook tot het SEPA-gebied behoren;
- de drie andere landen van de Europese Economische Ruimte (IJsland, Liechtenstein en Noorwegen);
- Zwitserland: hoewel de Europese wetgeving niet is omgezet in het Zwitsers recht, mogen de Zwitserse banken deelnemen aan het SEPA-project indien ze de vereiste maatregelen nemen;
- Monaco dat vrijwillig deelneemt aan het SEPA-project indien het de vereiste maatregelen neemt.

Van een aantal gebieden wordt aangenomen dat ze tot de EU behoren (krachtens artikel 299 van het Verdrag van Rome). Het betreft overzeese gebieden en eilanden(groepen).

Negen van die gebieden hebben een eigen ISO-landencode. In totaal zijn er in SEPA dus 41 ISO-landencodes mogelijk. Een transactie wordt enkel beschouwd als een SEPA-transactie indien ze plaatsvindt tussen twee banken waarvan de Bank Identifier Code (BIC) een van die 41 ISO-landen codes bevat.

GEOGRAFIE VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK EUROBTALINGSGBIED OF SINGLE EURO PAYMENTS AREA (SEPA)

Land – Territorium	BIC bevat	IBAN start met	Valuta-code	Land – Territorium	BIC bevat	IBAN start met	Valuta-code
Åland-eilanden	FI	FI	EUR	Litouwen	LT	LT	LTL
Oostenrijk	AT	AT	EUR	Luxemburg	LU	LU	EUR
Azoren	PT	PT	EUR	Madeira	PT	PT	EUR
België	BE	BE	EUR	Malta	MT	MT	EUR
Bulgarije	BG	BG	BGN	Martinique	MQ	FR	EUR
Canarische Eilanden	ES	ES	EUR	Mayotte	YT	FR	EUR
Cyprus	CY	CY	EUR	Monaco	MC	MC	EUR
Tsjechische Republiek	CZ	CZ	CZK	Nederland	NL	NL	EUR
Denemarken	DK	DK	DKK	Noorwegen	NO	NO	NOK
Estland	EE	EE	EEK	Polen	PL	PL	PLN
Finland	FI	FI	EUR	Portugal	PT	PT	EUR
Frankrijk	FR	FR	EUR	Réunion	RE	FR	EUR
Frans-Guyana	GF	FR	EUR	Roemenië	RO	RO	RON
Duitsland	DE	DE	EUR	Sint-Bartholomeus	BL	FR	EUR
Gibraltar	GI	GI	GIP	Sint-Maarten	MF	FR	EUR
Griekenland	GR	GR	EUR	Saint Pierre en Miquelon	PM	FR	EUR
Guadeloupe	GP	FR	EUR	Slovakije	SK	SK	EUR
Hongarije	HU	HU	HUF	Slovenië	SI	SI	EUR
IJsland	IS	IS	ISK	Spanje	ES	ES	EUR
Ierland	IE	IE	EUR	Zweden	SE	SE	SEK
Italië	IT	IT	EUR	Zwitserland	CH	CH	CHF
Letland	LV	LV	LVL	Verenigd Koninkrijk	GB	GB	GBP
Liechtenstein	LI	LI	CHF				

Bron: EPC.

In afwachting van die nieuwe regulering draalden sommige actoren in Europa met het opstarten van de overgang. In België bleef het gebruik van de SEPA-overschrijving traag, doch gestaag, stijgen. De overgang naar de Europese domiciliëring kwam in België niet op gang totdat, eind 2011, een van de grootste factuureerders in België de overgang inzette en het totale aantal Europese domiciliëringen in december 2011 op 19 % van het totale aantal verwerkte domiciliëringstransacties bracht.

In hoofdstuk 2 wordt het juridische kader van SEPA besproken, dat vooral de belangrijke, nieuwe Verordening toelicht die data vastlegt om de migratie te verplichten. Hoofdstuk 3 handelt over het beheer ('*governance*') van het SEPA-project dat, sinds het vorige artikel, op Europees niveau steeds meer wordt geformaliseerd. In hoofdstuk 4 wordt aandacht besteed aan de in België reeds gevoerde en nog te voeren communicatiecampagnes om de migratie optimaal te begeleiden. Hoofdstuk 5 bespreekt het verloop van de migratie, in het Belgische betalingsverkeer, naar de Europese overschrijvingen en domiciliëringen; in dit hoofdstuk wordt tevens een vergelijking gemaakt met de situatie in de rest van Europa. Het laatste hoofdstuk biedt een overzicht van de belangrijkste infrastructuren die in België detailbetalingen verwerken: het Uitwisselings-Centrum en Verrekening (UCV), ATOS Worldline, Bancontact-MisterCash NV/SA en ISABEL.

1. De verordening betreffende de SEPA-migratie en andere juridische aspecten

1.1 Europese verordening betreffende een einddatum voor de migratie naar de SEPA-betaalinstrumenten.

Op 14 februari 2012 hechtte het Europees Parlement zijn goedkeuring aan de verordening tot vaststelling van technische en bedrijfsmatige vereisten voor overmakingen en automatische afschrijvingen in euro en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 924/2009 betreffende grensoverschrijdende betalingen.

Deze verordening die vervolgens door de Raad werd goedgekeurd, werd op 30 maart 2012 bekendgemaakt in het Publicatieblad van de Europese Unie en ze is op 31 maart 2012 in werking getreden.

In die verordening wordt een gemeenschappelijke datum vastgelegd, namelijk 1 februari 2014, vanaf wanneer de overschrijvingen en domiciliëringen moeten worden uitgevoerd conform de technische

vereisten van de verordening (moeten voldoen aan de SEPA-normen).

Enkel bij een snelle en volledige migratie naar Uniebrede overschrijvingen en domiciliëringen zullen de voordelen van een geïntegreerde markt voor betalingen ten volle kunnen worden benut zodat er niet langer hoge kosten vereist zijn voor het tegelijkertijd exploiteren van zowel bestaande als SEPA-betaalinstrumenten. De zelfregulering van de Europese banksector via het SEPA-initiatief is evenwel noch aan de aanbod- noch aan de vraagzijde toereikend gebleken om een gecoördineerde migratie naar Uniebrede schema's voor overschrijvingen en domiciliëringen te stimuleren.

Hoewel de mate waarin de migratie naar de Europese schema's voor overschrijvingen vordert, verschillend is van lidstaat tot lidstaat, zou de vaststelling van één tijdslimiet aan het einde van een adequate uitvoeringsperiode (die het mogelijk maakt alle vereiste procedures af te werken) bijdragen tot een gecoördineerde, coherente en geïntegreerde overgang naar SEPA en helpen voorkomen dat er een SEPA met twee snelheden ontstaat, waardoor de consumenten in verwarring zouden raken.

Daarom heeft het Europees Parlement op 14 februari 2012 zijn goedkeuring gehecht aan de verordening tot vaststelling van technische en bedrijfsmatige vereisten voor overmakingen en automatische afschrijvingen in euro en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 924/2009⁽¹⁾. Deze verordening, die vervolgens door de Raad werd goedgekeurd, werd op 30 maart 2012 bekendgemaakt in het Publicatieblad van de Europese Unie.

Daarin wordt een gemeenschappelijke datum vastgelegd, namelijk **1 februari 2014**, vanaf wanneer de overschrijvingen en domiciliëringen moeten worden uitgevoerd conform de technische vereisten van de verordening. Concreet moeten de formaten van de nationale domiciliëringen en overschrijvingen overal in Europa worden vervangen door de SEPA-formaten.

Algemeen beschouwd, hebben de voorschriften inzake de Europese domiciliëringen en overschrijvingen betrekking op de hieronder volgende punten:

- het internationaal bankrekeningnummer **IBAN** (zie Kader 2) zou voortaan voldoende moeten zijn (i.p.v. IBAN én BIC);

⁽¹⁾ Tegelijkertijd werd ook een gedetailleerde impactstudie gepubliceerd. Aangezien het een verordening betreft, is de omzetting in Belgisch recht niet nodig.

- de aanbieders van betalingsdiensten moeten **betalingsschema's** hanteren die
 - identieke regels toepassen voor de uitvoering van nationale en grensoverschrijdende betalingen;
 - door de meeste aanbieders van betalingsdiensten in de meeste lidstaten worden gebruikt (met andere woorden, enkel de betalingsschema's die reeds een aanzienlijk Europees marktaandeel hebben, worden aanvaard);
- de betalingssystemen moeten vanuit technisch oogpunt interoperabel zijn door de naleving van **normen**⁽¹⁾ die zijn opgesteld door de op Europees en internationaal niveau gespecialiseerde instellingen. Op die manier maken ze, zonder technische belemmering, de uitvoering van betalingen van het ene land naar het andere mogelijk;
- de verplichting inzake bereikbaarheid ('reachability') voor de aanbieders van betalingsdiensten wordt uitgebreid tot de overschrijvingen (die verplichting bestaat reeds voor de domiciliëringen). Zo moet iedere aanbieder van betalingsdiensten die zijn cliënteel domiciliëringen of nationale overschrijvingen aanbiedt, dezelfde transacties kunnen uitvoeren wanneer die komen of vertrekken vanuit een ander Europees land. De bereikbaarheid, die de European Payments Council (EPC) via een proces van zelfregulering wou opgelegd zien, wordt wettelijk verplicht;
- inzake de toegankelijkheid van betalingen ('accessibility'), mag een betaler die overschrijvingen gebruikt, niet weigeren een overschrijving te verrichten naar een rekening die wordt aangehouden door een in het buitenland gevestigd aanbieder van betalingsdiensten en mag een begunstigde die domiciliëringen gebruikt om geldmiddelen te innen, niet weigeren een rekening te debiteren die wordt aangehouden door een in het buitenland gevestigd aanbieder van betalingsdiensten. In de praktijk moet een bankklant op gelijk welke rekening kunnen betalen en een crediteur moet de rekening van zijn cliënt via domiciliëring kunnen debiteren, ongeacht het land waarin die rekening zich bevindt;
- als de gebruiker geen consument is zal hij, wanneer hij een betaling met gegroepede opdrachten verricht of ontvangt, deze doorsturen aan of ontvangen van zijn aanbieder van betalingsdiensten met gebruikmaking van de norm **ISO 20022**⁽²⁾;
- vanaf 1 november 2012 zijn de **multilaterale compensatievergoedingen** (Multilateral Interchange Fee of MIF) verboden voor grensoverschrijdende domiciliëringen. In het algemeen vertegenwoordigen deze MIFs een bijdrage die door de bank van de crediteur wordt betaald aan de bank van de debiteur in ruil voor de uitvoering van de domiciliëring. Voor nationale domiciliëringen geldt een overgangperiode tot 1 februari 2017. Een uitzondering wordt gemaakt voor de onuitvoerbare 'R'-transacties ('Reversal', 'Rejection', 'Return' en 'Refusal') waarvoor

soortgelijke vergoedingen zullen worden getolereerd voor zover ze effectief de reële kosten vertegenwoordigen die verbonden zijn aan de verwerking van een dergelijke 'R'-transactie en ze worden gebruikt om fouten te beperken⁽³⁾.

Voor de combinatie van, enerzijds, de bereikbaarheid van de aanbieders van betalingsdiensten (voornamelijk banken) en, anderzijds, de toegankelijkheid van betalingen tot alle bankrekeningen maakt de kern uit van het SEPA-concept. Betalingen worden over het hele Europese SEPA-gebied ongehinderd uitgewisseld.

Voor overschrijvingen, SCT (SEPA Credit Transfer) stemmen die technische vereisten in zeer hoge mate overeen met de door de European Payments Council (EPC) vastgelegde normen⁽⁴⁾.

Voor domiciliëringen, SDD (SEPA Direct Debit) wijken, wat het basisschema betreft, sommige vereisten evenwel af van de door de EPC vastgestelde normen. In de praktijk moet de betaler het recht hebben zijn betalingsdienstaanbieder op te dragen:

- de inning van de domiciliëringen te beperken tot een bepaald bedrag of tot een bepaalde periodiciteit, of beide;
- ingeval een mandaat uit hoofde van een betalingsschema niet voorziet in het recht op terugbetaling, elke domiciliëringstransactie te verifiëren en bovendien na te gaan of het bedrag en de periodiciteit van de te verwerken transactie gelijk is aan het bedrag en de periodiciteit die in het mandaat zijn overeengekomen, vooraleer de betaalrekening van de betalende op basis van de informatie over het mandaat te debiteren;
- domiciliëringen vanaf de betaalrekening van de betaler te blokkeren of domiciliëringen geïnitieerd door één of meer gespecificeerde begunstigden te blokkeren ('black list') of domiciliëringen uitsluitend door één of meer gespecificeerde begunstigden toe te staan ('white list').

De tabel hierna bevat de voornaamste data die in de verordening zijn opgenomen.

(1) De normen van de EPC zijn gebaseerd op de door andere internationale standaardiseringsinstellingen (bv. ISO en SWIFT) ontwikkelde normen.

(2) ISO (International Organization for Standardization) is een instelling die internationale normen ontwikkelt en publiceert; de norm ISO 20022 is voorbehouden voor de standaarden van financiële berichten.

(3) In het geval van de domiciliëringen vertegenwoordigen de MIFs een vergoeding die door de bank van de crediteur betaald wordt aan de bank van de debiteur. In sommige landen zijn de MIFs die moeten worden betaald voor 'R'-transacties zo hoog dat ze ertoe nopen dergelijke transacties te vermijden. In andere landen bestaat die differentiatie niet.

(4) De EPC is, met betrekking tot het betalingsverkeer, het coördinatie- en beslissingsorgaan van de banksector op Europees niveau.

TABEL 1 VOORNAAMSTE WIJZIGINGEN
IN EEN OOGOPSLAG

Datum	Impact	Wijziging
31-03-2012	SCT-SDD	Bereikbaarheid ('Reachability') verplicht voor de aanbieders van betalingsdiensten ⁽¹⁾
31-03-2012	SCT-SDD	Toegankelijkheid ('Accessibility') verplicht voor betalingen ⁽¹⁾
31-03-2012	SCT-SDD	Afschaffing van de limiet van € 50 000 voor het opleggen van gelijke kosten voor nationale en grensoverschrijdende betalingen
01-11-2012	SDD	Verbod van MIFs voor grensoverschrijdende domiciliëringen
01-02-2014	SCT-SDD	Einde van de migratie naar SEPA-overschrijvingen en SEPA-domiciliëringen ⁽¹⁾
01-02-2014	SDD	Continuïteit van de oude mandaten die SDD-mandaten worden
01-02-2014	Betalings-systemen	Verplichte technische interoperabiliteit tussen de betalingssystemen ⁽¹⁾
01-02-2014	SCT-SDD	Einde van de verplichting om de BIC te vermelden voor nationale betalingen
01-02-2016	SCT-SDD	Einde van de verplichting om de BIC te vermelden voor grensoverschrijdende betalingen
01-02-2017	SDD	Verbod van MIFs voor nationale domiciliëringen

(1) De datum wordt verschoven naar 31 oktober 2016 voor de lidstaten die geen deel uitmaken van het eurogebied.

1.2 Wijziging van de Europese verordening betreffende de grensoverschrijdende betalingen

Voorts wijzigt deze verordening de Verordening (924/2009) betreffende grensoverschrijdende betalingen in de Gemeenschap, voornamelijk door het plafond van € 50 000 af te schaffen teneinde de kosten voor binnenlandse en grensoverschrijdende transacties op gelijke hoogte te brengen.

Om te beginnen, wordt krachtens deze verordening de bestaande limiet van € 50 000 onmiddellijk afgeschaft teneinde de kosten die voor grensoverschrijdende betalingen door een aanbieder van betalingsdiensten aan een gebruiker worden gefactureerd op gelijke hoogte te brengen met de voor nationale betalingen gefactureerde kosten.

Voorts is de gebruiker niet langer verplicht de BIC-code uit de verordening betreffende de grensoverschrijdende betalingen te vermelden; de verschillende verplichtingen voor de consument om de BIC-code te vermelden, worden enkel nog vastgelegd in de verordening betreffende de einddatum voor de overgang naar SEPA. Ook de verplichtingen inzake bereikbaarheid bij domiciliëringen verdwijnen uit de verordening betreffende de grensoverschrijdende betalingen en worden nog uitsluitend vermeld in de verordening betreffende de einddatum.

Tot slot wijzigt deze verordening de tijdslimiet voor de facturatie van de op nationale domiciliëringen van toepassing zijnde multilaterale afwikkelingsvergoedingen; deze tijdslimiet wordt verschoven van 1 november 2012 naar 1 februari 2017.

1.3 Herziening van de Europese richtlijn betreffende de betalingsdiensten

De richtlijn betreffende de betalingsdiensten⁽¹⁾ beoogt de volledige harmonisatie van de betaalmarkt. Gelet op het verloop van deze markt zal de Europese Commissie aan het einde van dit jaar de herziening van deze richtlijn aanvatten.

Bij de uitwerking van deze herziening worden verschillende opties gevolgd, waarvan de voornaamste hieronder worden toegelicht.

Om eventuele verschillen in de verwerking van de diverse betalingen zoveel mogelijk te beperken, stelt de Commissie voor het toepassingsgebied van de richtlijn inzake betalingsdiensten uit te breiden tot de betalingen die slechts gedeeltelijk in euro worden verricht ('one-leg'), dit wil zeggen de betalingen tussen het eengemaakte eurogebied en de rest van de wereld.

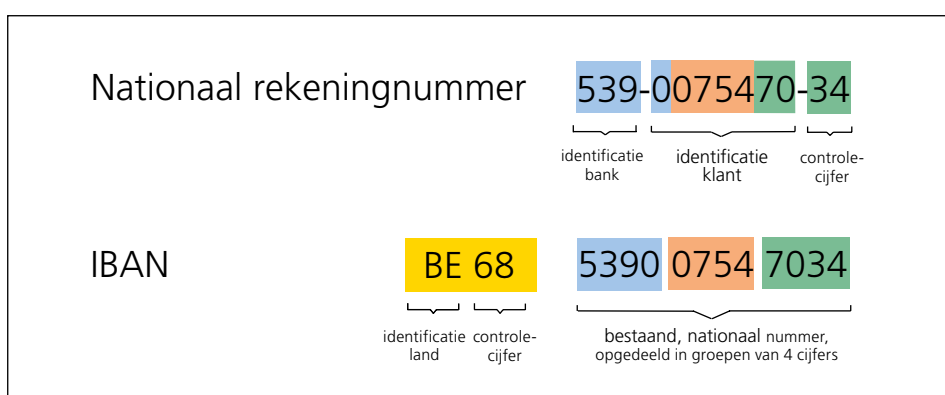
Er bestaat momenteel een Europese richtlijn die de via elektronisch geld verrichte transacties regelt ('e-money directive'). Deze richtlijn zou blijkbaar vlot kunnen worden geïntegreerd in de richtlijn betreffende de betalingsdiensten en ze zou een ruimere harmonisatie van de concepten ervan mogelijk maken.

(1) Omgezet in Belgisch recht in de wet van 10 december 2009 betreffende de betalingsdiensten, en in de wet van 21 december 2009 betreffende het statuut van de betalingsinstellingen, de toegang tot het bedrijf van betalingsdienstaanbieder en de toegang tot betalingssystemen.

Kader 2 – Het internationaal bankrekeningnummer of International Bank Account Number (IBAN)

Om betalingen volautomatisch uit te wisselen, moeten alle bankrekeningen in het SEPA-gebied op een unieke wijze kunnen worden geïdentificeerd. Daartoe wordt de internationale standaard IBAN gebruikt, die voorheen enkel diende voor grensoverschrijdende betalingen⁽¹⁾.

Concreet kan het IBAN worden toegepast zonder wijziging van de huidige nationale rekeningnummers. Voor Belgische bankrekeningen bestaat het uit een code BE (de landcode) gevolgd door een dubbelcijferig controlegetal, dat wordt gevolgd door het vertrouwd Belgisch rekeningnummer. Het IBAN-rekeningnummer is bijgevolg vier posities langer dan het Belgisch rekeningnummer en staat vermeld op ieder bank- of postrekeninguitreksel. Het wordt weergegeven in een gestructureerde vorm van 4 x 4 posities.

Het Belgisch rekeningnummer blijft dus volledig behouden en bestaat uit drie delen: de eerste drie cijfers zijn de identificatie van de bank, de zeven volgende cijfers zijn de identificatie van de klant en de laatste twee cijfers bestaan uit een controlegetal.

Aangezien het IBAN gebaseerd is op de bestaande nationale bankrekeningnummers, varieert het in lengte van land tot land, met een maximum van 34 karakters. In Europa varieert de lengte van 15 (Noorwegen) tot 31 karakters (Malta).

De IBAN-standaard is een algemene standaard die werd ontwikkeld door de International Standardization for Organization (ISO)⁽²⁾ en die, op zijn beurt, andere standaarden gebruikt. De code van het land is gespecificeerd in de ISO 3166 standaard die voor elk land uit 2 letters bestaat⁽³⁾.

Het IBAN bevat ook twee controlegetallen die telkens uit twee cijfers bestaan. Een eerste controlegetal is het controlegetal uit het oorspronkelijke, Belgische bankrekeningnummer (en staat achteraan, als laatste twee cijfers). Het tweede controlegetal is berekend op het oorspronkelijke Belgische nummer, inclusief de twee voorgaande letters (de landcode) en wordt gepositioneerd na de twee beginletters van het IBAN.

(1) In sommige gevallen, en tot 1 februari 2016, gecombineerd met de Bank Identifier Code (BIC) voor grensoverschrijdende betalingen.

(2) ISO 13616-1:2007, Financial services – International bank account number (IBAN)

(3) ISO 3166 International Standard for country codes

Als gevolg van de ontwikkeling van de transacties en de middelen om de betalingen uit te voeren, rijst de kwestie van de toegang tot bankrekeningen via het internet, bijvoorbeeld om bankoperaties uit te voeren, meer bepaald in het vlak van de veiligheid, maar ook inzake informatie en verantwoordelijkheid. Zo stelt het ontwerp tot herziening van de richtlijn dat bepaalde voorschriften moeten worden opgenomen betreffende de toegang tot betaalrekeningen, of bepaalde veiligheidsvoorschriften voor de betalingen – meer in het bijzonder voor de via het internet uitgevoerde betalingen – die met een kaart of via een door een aanbieder van betalingsdiensten aangeboden website worden uitgevoerd.

1.4 Groen Boek ('green paper'): 'Naar een geïntegreerde Europese markt voor kaart-, internet- en mobiele betalingen'

Parallel met de herziening van de betalingsdiensten richtlijn, is de Europese Commissie begin dit jaar ook van start gegaan met een specifieke raadpleging over de 'nieuwe' betaalmiddelen.

Op die manier probeert de Commissie na te gaan welke verwachtingen en behoeften de deelnemers aan de betaalmarkt hebben ten aanzien van SEPA en de kaart-, internet- en mobiele betalingen.

Doordat het aantal onlinebetalingen ('e-payments') en mobiele betalingen ('m-payments') blijft groeien, en vooral door de algemene verspreiding van smartphones wordt het betaallandschap hertekend en verschijnen nieuwe betaaltoepassingen zoals de elektronische geldbeugels of de via telefoon betaalde virtuele tickets voor het openbaar vervoer. De Europese Commissie wil ter zake nagaan in welke mate de SEPA-betaalinstrumenten zouden kunnen dienen als basis voor meer geïntegreerde en veiliger innovaties op betalingsgebied.

Voorts is de integratie van de Europese markt voor betaalkaarten verre van afgerond en zijn er nog veel te weinig tastbare resultaten. De Commissie stelt hierrond een reeks vragen om te bepalen welke factoren deze integratie vertragen en om te onderzoeken welke initiatieven zouden kunnen worden genomen.

De antwoorden op deze in april 2012 beëindigde raadpleging zijn beschikbaar op het internet⁽¹⁾. De eerste samenvattingen worden momenteel nog steeds geanalyseerd en worden vóór het einde van het jaar verwacht.

(1) http://ec.europa.eu/internal_market/payments/cim/index_en.htm

2. SEPA-Governance

2.1 De governance in België

Het Steering Committee, onder voorzitterschap van de NBB, brengt de betrokken partijen samen om de overgang naar SEPA in België zo efficiënt mogelijk te organiseren en te monitoren.

De maatschappelijke organisatiestructuur van waaruit de overgang naar SEPA in België wordt georganiseerd, is het 'Steering Committee over de Toekomst van de Betaalmiddelen', waarin alle economische actoren vertegenwoordigd zijn (de banksector, de verwerkers van betaalkaarten, de bedrijven, de consumentenverenigingen en de overheidsdiensten).

Rekening houdend met de vele betrokken economische actoren en met de complexiteit van de verandering, moet de overgang naar SEPA niet alleen op bancaire, maar ook op maatschappelijk niveau worden gecoördineerd. Voor dit maatschappelijk overleg werd de SEPA Werkgroep opgericht, die rapporteert aan het Steering Committee over de Toekomst van de Betaalmiddelen. Het mandaat van de SEPA Werkgroep behelst het organiseren van het overleg tussen alle betrokkenen om van de overgang naar SEPA een maatschappelijk succes te maken.

Aangezien de overgang naar SEPA de hele maatschappij raakt, heeft de SEPA Werkgroep besloten de concrete monitoring van de werkzaamheden op te splitsen naar de verschillende economische actoren. Daarom werden subwerkgroepen opgericht, die elk voor hun sector de overgang naar SEPA moeten ondersteunen en sturen, en die de ter zake geboekte vooruitgang moeten meten.

2.2 De governance in Europa: de SEPA-Council

De SEPA-Council is het hoogste orgaan op Europees niveau dat, samen met vertegenwoordigers uit alle sectoren, de overgang naar SEPA monitort.

Onder het voorzitterschap van de Europese Centrale Bank (ECB) en de Europese Commissie (EC) begeleidt de SEPA-Council de migratie naar SEPA op Europees niveau. Een van de bedoelingen is ervoor te zorgen dat alle actoren in Europa betrokken worden. Aan zowel de aanbod- (banken en betalingsinstellingen) als de vraagzijde (gebruikers van betaaldiensten) werden vijf vertegenwoordigers geselecteerd. De vijf vertegenwoordigers van de gebruikers komen uit de Europese koepelorganisaties van de consumenten, de kleinhandelaren, de ondernemingssector,

de kleine en middelgrote ondernemingssector en de nationale overheidsadministraties. Het Eurosysteem is vertegenwoordigd door de ECB en, alternerend, een aantal Nationale Centrale Banken (NCB's). Ook de Nationale Bank van België neemt op regelmatige basis deel aan de SEPA-Council. Het secretariaat wordt waargenomen door de ECB en de EC.

structuur worden gecreëerd waarin de SEPA-Council het hoogste niveau vertegenwoordigt; een tweede laag zou de business-overlegstructuur worden tussen de verschillende actoren, en een derde laag zou de technische laag zijn waar de specifieke standaarden en technische protocollen door aparte entiteiten worden uitgewerkt (bv. de EPC en andere standaardiseringsorganen).

Momenteel overleggen de leden van de SEPA-Council over de noodzaak tot aanpassing van het mandaat. Tot dusver is het mandaat beperkt gebleven tot het bevorderen van de totstandkoming van SEPA, en dit door de hoogste instanties van de betrokken partijen bij elkaar te brengen en een consensus na te streven voor de volgende stappen in het proces naar de SEPA. Voortaan zou de SEPA-Council een meer sturende rol spelen en strategische beslissingen nemen op het hoogste beleidsniveau. Er zou een meerlagige

TABEL 2 COMMUNICATIEACTIVITEITEN PER COMMUNICATOR EN PER DOELGROEP

Doelgroep Communicator	Banken, individueel	Overheidssector	Bedrijven	Consumenten
Febelfin	SEPA-Workshops UCV-Workshops Richtlijnen op het extranet	SCT-brochure www.sepabelgium.be	Persberichten SCT-folder SCT-brochure SDD-brochure www.sepabelgium.be	Persberichten SCT-folder www.sepabelgium.be
Banken, individueel	–	Klantgerichte brochures	Klantgerichte brochures Bedrijven-'events'	Websites 'on-the-spot'
NBB	–	Steering Committee, SEPA WG Bilaterale contacten	Persberichten Verspreiding memoberichten over juridische stappen Vooruitgangsrapporten Steering Committee, SEPA WG: <ul style="list-style-type: none"> • 'Big billers' • Overheden • Ondernemingen • Koepelfederaties • ERP- & IT-providers Bilaterale contacten met 'big billers'	Persberichten Steering Committee, SEPA-subWG Consumenten-vertegenwoordigers
Overheidssector	–	–	Persbericht minfin.fgov.be/portail2/nl/sepa fin.vlaanderen.be/sepa www.sepa.cfwb.be	Persbericht SCT-folder http://minfin.fgov.be/portail2/nl/sepa fin.vlaanderen.be/sepa www.sepa.cfwb.be

3. SEPA-Communicatie

3.1 De in België gevoerde communicatie

De communicatie in België loopt verder via de gebruikelijke 'top-down' strategie waarbij de actoren die SEPA aansturen, communiceren met de grootste gebruikers en gebruikersgroepen, die op hun beurt de informatie verspreiden ten behoeve van de middelgrote en kleinere spelers en van de burgers.

Sedert 2008 zijn reeds tal van communicatieactiviteiten opgezet. Hierbij wordt verwezen naar de vorige artikelen. Omdat er in België voor gekozen is de migratie naar SEPA geleidelijk aan te pakken, zijn ook de communicatieactiviteiten gradueel opgebouwd volgens de specifieke doelgroepen. De communicatiestrategie bestaat in een gediversifieerde aanpak per doelgroep met telkens een verschillend accent op de inhoudelijke aspecten.

Tabel 2 toont een overzicht van de belangrijkste communicatieactiviteiten tijdens de laatste jaren. Hij verwijst naar de actoren die communiceerden met verschillende doelgroepen; er wordt eveneens aangegeven via welke communicatiekanalen dat gebeurde.

Uit dit overzicht blijkt dat de communicatie wordt georganiseerd vanuit de bankfederatie, de individuele banken en de NBB naar de grootste klanten toe (overheid, grote factureerders). Op hun beurt verspreiden deze de informatie verder over de burgers en andere ondernemingen.

3.2 De nog te voeren communicatie

Het Europees Parlement en de Raad doen een beroep op de aanbieders van betalingsdiensten, overheden en nationale centrale banken om de algemene SEPA-communicatie te voeren en te coördineren.

In februari 2012 hebben het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie een verordening tot vaststelling van technische en bedrijfsmatige vereisten voor overmakingen en automatische afschrijvingen in euro goedgekeurd (de SEPA-verordening, zie hoofdstuk 1 hierboven).

Overweging 15 beklemtoont het belang van communicatie voor de overgang naar de Europese (SEPA-)betaalinstrumenten, overschrijvingen en domiciliëringen:

'Het is van het grootste belang dat alle actoren, en met name burgers van de Unie, goed en tijdig worden geïnformeerd, zodat ze volledig zijn voorbereid op de

veranderingen die de SEPA meebrengt. Belangrijke belanghebbenden zoals betalingsdienstaanbieders, overheden en nationale centrale banken, alsmede andere intensieve gebruikers van geregelde betalingen, moeten daarom specifieke en uitgebreide voorlichtingscampagnes voeren die in verhouding staan tot de behoeften en toegesneden zijn op hun publiek, teneinde de publieke bewustwording te verhogen en burgers voor te bereiden op de invoering van de SEPA. Met name moeten de burgers vertrouwd worden gemaakt met de overstap van BBAN's naar IBAN's. Dergelijke voorlichtingscampagnes kunnen het best worden gecoördineerd door nationale SEPA-coördinatiecomités'.

De NBB dient, in haar rol van voorzitter van het Steering Committee, de vooruitgang van SEPA bij de verschillende stakeholders te volgen; zij moet er tevens op toezien dat de communicatie-inspanningen coherent verlopen. Een vlotte migratie naar SEPA is alleen dan mogelijk als alle actoren zich voldoende inspannen om de informatie over SEPA tijdig te verspreiden. Daarom moeten de verschillende actoren zich er vóór alles toe verbinden voldoende communicatie-inspanningen te leveren.

In het verleden werd reeds besloten geen algemene nationale SEPA-communicatiecampagne op te zetten omdat het aan de burgers en de individuele bedrijven is om hun migratiemoment te kiezen. Indien de noodzaak daartoe bestaat (afhankelijk van de vooruitgang die SEPA in België in 2013 zal hebben geboekt), zal worden bepaald of er toch een algemene, nationale communicatiecampagne moet worden georganiseerd waarbij de media worden ingeschakeld (radio/TV). Dit kan het geval zijn, mochten er nog heel wat burgers niet vertrouwd zijn met de Europese overschrijvingen (en domiciliëringen). Momenteel maken de SEPA-overschrijvingen in België 59,9% van het totale aantal overschrijvingen uit. Dit laat verhopen dat de Europese overschrijving en domiciliëring tegen eind 2013 in België een zeer hoge penetratiegraad zullen bereiken, waardoor een nationale mediacampagne niet meer noodzakelijk zou blijken.

Indien alle stakeholders voldoende inspanningen leveren, is het best mogelijk dat de volledige migratie vóór 1 februari 2014 gebeurd is zonder dat een nationale informatiecampagne noodzakelijk is. Het is in ieder geval onontbeerlijk dat een dergelijke omvangrijke maatschappelijke campagne expliciet wordt ondersteund door de hoogste niveaus bij de verschillende stakeholders.

Bijlage 1 bevat het NBB-SEPA-communicatieplan met, vanaf het tweede kwartaal van 2012 tot het einde van de migratie in februari 2014, de afgeronde en geplande activiteiten.

4. Ontwikkeling van SEPA in België

4.1 De Europese overschrijving (SEPA Credit Transfer of SCT)

4.1.1 Invoering van de Europese overschrijving in België

De Europese overschrijving heeft in België een markt-aandeel van bijna 60%, wat veel meer is dan in de meeste andere landen.

Nagenoeg 60 % van alle Belgische overschrijvingen worden uitgevoerd in het formaat van de Europese overschrijving, met IBAN als rekeningaanduiding voor de bank die de betalingsdienst verleent. De snelle ontwikkeling in België is te danken aan de vroege start van de overheidsdiensten, kort erop gevolgd door de grote factureerders.

Daarnaast werd een SEPA-variant van het nationale overschrijvingsformulier ontwikkeld dat een zeer zichtbaar medium was dat alle burgers onder ogen kwam (en komt). De 'oude' nationale papieren overschrijvingsformulieren zijn afgeschaft en worden sinds 17 oktober 2011 niet langer door de banken verwerkt.

In de onderstaande grafiek wordt een vergelijking gemaakt tussen de volumes van Europese overschrijvingen die werden verwerkt door het Belgische detailbetalingssysteem (het UCV) en de geaggregeerde volumes van de belangrijkste Europese detailbetalingssystemen in het eurogebied.

In de huidige fase van de migratie gaan de middelgrote en kleinere bedrijven over op SEPA, elk volgens hun eigen planning. Daardoor blijft de stijging geleidelijk verlopen, zonder uitschieters.

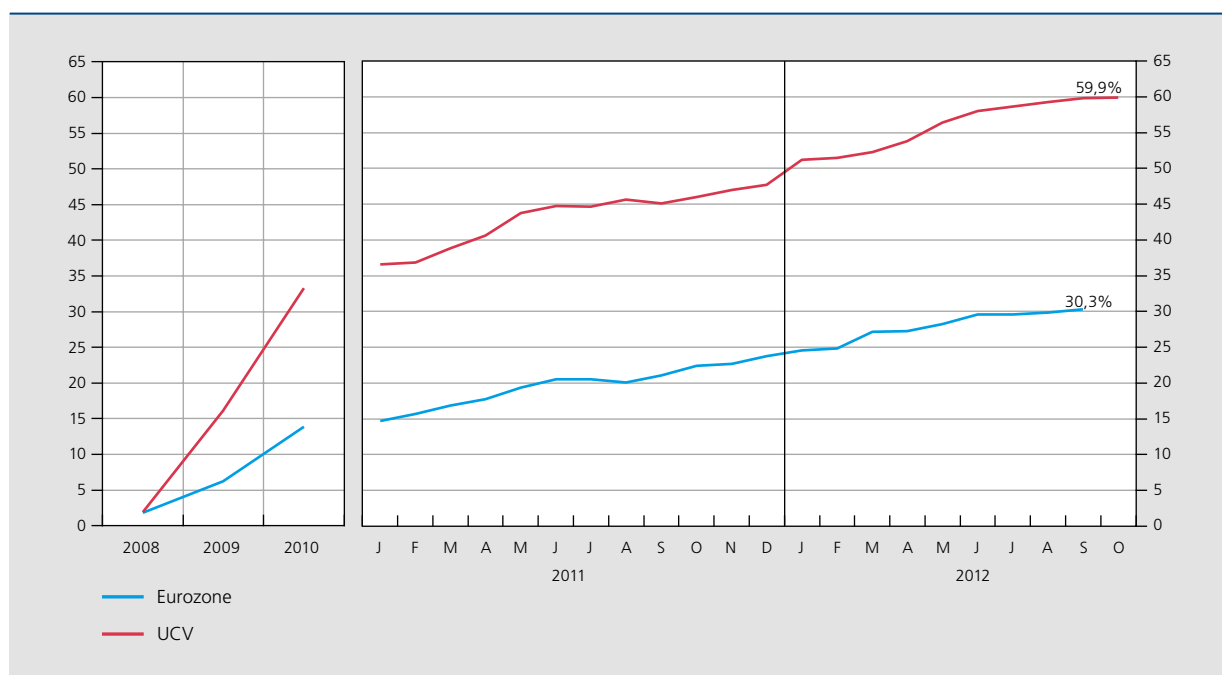
4.1.2 Invoering van de Europese overschrijving bij de verschillende actoren

De overheden en grote factureerders zijn grotendeels overgeschakeld, terwijl tal van kleine en middelgrote bedrijven de overstap nog moeten maken.

4.1.2.1 Invoering van de Europese overschrijving bij de federale overheid en de grote factureerders

In april 2012 haalden de federale overheidsdiensten een SEPA-aandeel van 82 % voor uitgaande overschrijvingen. De meeste diensten gebruiken reeds de XML ISO20022-standaard zoals wordt voorgeschreven in de werkingsregels voor de Europese overschrijving. Momenteel worden de overheidsdiensten die nog niet volledig klaar zijn,

GRAFIEK 1 OVERSCHRIJVINGEN IN HET SEPA-FORMAAT (2008 – OKTOBER 2012)
(in % van het totale aantal interbancaire overschrijvingen)

Bronnen: ECB, UCV.

gestimuleerd om zo snel mogelijk de resterende niet-SEPA-betalingstransacties om te vormen naar het SEPA-formaat. Dankzij de zware communicatie-inspanningen die de overheid zich vanaf 2008 heeft getroost, heeft de Europese overschrijving bekendheid verworven bij het publiek en de bedrijven.

De meeste grote factureerders hebben de migratie naar de SEPA-overschrijving in de loop van 2011 beëindigd. Zij versturen hun aanvragen tot betaling met een aangehecht Europees overschrijvingsformulier. Na de overheidssector namen zij het voortouw om de Europese overschrijving in te voeren.

4.1.2.2 Invoering van de Europese overschrijving bij de middelgrote en kleine bedrijven

Een groot aantal kleine en middelgrote ondernemingen hebben de overgang naar de Europese overschrijving nog niet opgestart ofwel zijn ze ermee bezig. Daardoor blijven de overschrijvingen, vooral die welke in bulk op elektronische wijze aan de opdrachtgevende bank worden geleverd, voorlopig nog overwegend in het nationale formaat. Momenteel komt het er vooral op aan de vele duizenden middelgrote en kleine bedrijven over de overgang te informeren en ze te stimuleren om deze te maken.

Voor vele bedrijven is het algemeen verspreide platform ISABEL⁽¹⁾ uitermate belangrijk omdat via dit kanaal overschrijvingen, domiciliëringen en rekeninginformatie met verschillende banken kunnen worden uitgewisseld. ISABEL is een belangrijke speler op de markt van betalingsdiensten voor de bedrijven en de overheid. Eind juni was reeds 87 % van de gebruikers overstapt op de SEPA-compatibele oplossing ISABEL6 en bedroeg het aandeel SEPA-betalingen 44 %.

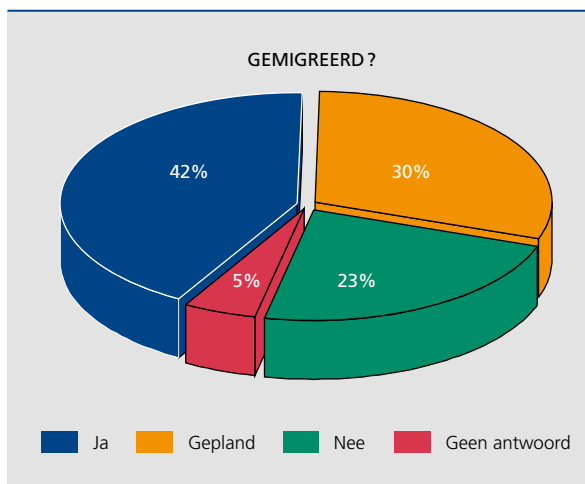
Eind 2011 voerde de NBB, in samenwerking met ISABEL, een enquête bij 231 middelgrote en kleine bedrijven teneinde na te gaan in welke mate ze klaar zijn om de Europese overschrijvingen en domiciliëringen te gebruiken (zie grafiek 2). In 42 % van de bedrijven is de Europese overschrijving reeds ingevoerd en in 30 % van de gevallen is de overgang op SEPA gepland.

Voorts kunnen uit de antwoorden van deze steekproef bij middelgrote en kleine bedrijven de volgende conclusies worden getrokken:

- bij ongeveer 90 % van de bedrijven is het SEPA-concept bekend. De kennis van de nieuwe verordening over de einddata van de migratie ligt veel lager: amper 31 %;

(1) ISABEL is een dienstverlener in bancaire telematica en elektronische facturering en biedt onder meer een multibancair platform aan voor gebruikers van betalingsdiensten.

GRAFIEK 2 INVOERING VAN EUROPESE (SEPA-) OVERSCHRIJVINGEN BIJ MIDDELGROTE EN KLEINE BEDRIJVEN

- meer dan 50 % van de bedrijven verwacht dat SEPA een kostenverlagend effect zal hebben op hun betalingsverkeer;
- meer dan 70 % van de bedrijven verwacht dat SEPA de verwerkingstijden in het betalingsverkeer zal doen dalen;
- scherpere concurrentie tussen banken en meer internationale handel worden niet meteen verwacht (voor beide verwachtingen: 7 % van de gevallen);
- een beperkt aantal bedrijven (14 %) is ervan op de hoogte dat er een nieuwe, Europese domiciliëring bestaat. De bedrijven die dit nieuwe betaalschema kennen, weten echter meestal ook dat er een business-to-business (B2B) variant bestaat;
- heel wat bedrijven geven aan dat ze nog informatie missen over SEPA;
- slechts 4 % van de bedrijven is gestart met het implementeren van de migratie van Europese domiciliëringen en 3 % heeft de migratie gepland. Voor de B2B-variant belopen deze percentages respectievelijk 5 en 4 %.

De migratiesnelheid van de ISABEL-gebruikers ligt tot dusver relatief laag omdat de einddatum voor het gebruik van het non-SEPA platform (Isabel Business Suite 5.0) werd verlengd tot eind juli 2012. De ISABEL-gebruikers beschikken zodoende over een ruimer migratievenster.

4.2 De Europese domiciliëring (SEPA Direct Debit of SDD)

4.2.1 De twee varianten van de Europese domiciliëring

De Europese domiciliëring is een nieuw betaalinstrument dat het mogelijk maakt facturen automatisch

in te vorderen op een grensoverschrijdende basis; er bestaan twee varianten van deze domiciliëring (Kader 3).

Naast het internationale karakter heeft de Europese domiciliëring verschillende varianten naargelang van de toepassing en de gebruikers ervan. Het B2B-schema werd ontworpen voor het gebruik tussen bedrijven onderling, waardoor de bedrijven hun facturen op efficiënte wijze kunnen incasseren/betalen. Het B2B-schema wordt door banken optioneel aangeboden, maar in België nemen nagenoeg alle banken die actief zijn in het vlak van het betalingsverkeer eraan deel. Er bestaat een zekere marktvaart voor het B2B-schema waardoor de migratie startte met B2B-transacties. Niettemin blijven de volumes B2B-transacties beperkt.

De belangrijkste verschillen tussen het basisschema en de B2B-variant zijn weergegeven in de volgende tabel.

4.2.2 Start van de Europese domiciliëring in België

Nadat de Europese domiciliëring zeer traag was gestart, ging aan het einde van 2011 een van de grootste factureerders in België over op de Europese domiciliëring, wat het marktaandeel van de Europese domiciliëring in één keer op een niveau van 12 à 15 % bracht.

Op 1 november 2009 ging de Europese domiciliëring van start en de eerste twee jaren had de migratie amper voortgang. Medio november 2011 startte één van de grootste factureerders in België (een nutsbedrijf in de energiesector) de overgang van de nationale (DOM80) domiciliëringen op de Europese domiciliëringen. Een maand later, omstreeks medio december, werd de overgang succesvol voltooid en werden alle klanten naadloos gemigreerd naar het Europese invorderingsschema. Door deze overgang werden in december 2011 19% van alle domiciliëringen in België uitgevoerd in het Europese SEPA-formaat. In de loop van 2012 liep dit terug tot 12 à 15% omdat in december traditioneel het grootste aantal transacties worden verwerkt. In december worden immers vrijwel alle bestaande domiciliëringmandaten geïnd: de maandelijkse, de driemaandelijkse, de halfjaarlijkse én de jaarlijkse inningen.

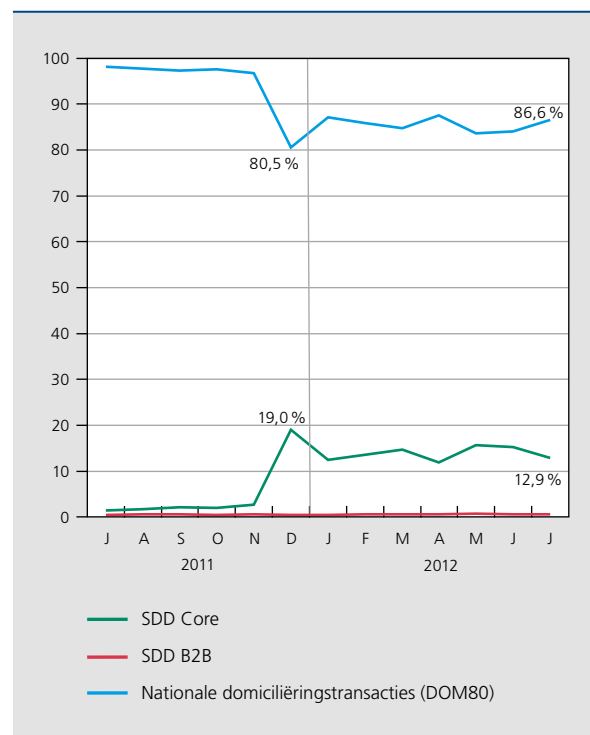
Eind juli 2012 waren in België in totaal 49 bedrijven gestart met de SDD-migratie en 11 bedrijven hadden op dat ogenblik de migratie voltooid.

In België zijn 13 728 factureerders geregistreerd die het betaalinstrument 'domiciliëring' gebruiken en die samen 31 miljoen mandaten (domiciliëringen) beheren. Er bestaat een zeer grote variatie in het aantal mandaten/domiciliëringen per factureerder. De migratie naar

TABEL 3 BELANGRIJKSTE VERSCHILLEN TUSSEN HET EUROPESE BASISDOMICILIËRINGSSYSTEEM ('CORE') EN DE 'BUSINESS-TO-BUSINESS' (B2B) DOMICILIËRING

Europees Basisschema (Core)	Europees Business-to-Business schema (B2B)
Voor gebruik tussen bedrijven en consumenten	Voor gebruik tussen bedrijven onderling
Terugbetalingsrecht tot 8 weken na de invordering	Géén terugbetalingsrecht (tenzij er door de gedebiteerde klant geen of een ongeldig mandaat werd gegeven)
Het mandaat wordt enkel en alleen door de schuldeiser beheerd	Het mandaat wordt door de schuldeiser beheerd, én de bank van de betaler moet in het bezit zijn van een goedkeuring
De interbancaire verwerkingscyclus bedraagt 2 dagen	De interbancaire verwerkingscyclus bedraagt 1 dag

GRAFIEK 3 DOMICILIËRINGEN IN HET SEPA-FORMAAT (JULI 2011 – JULI 2012)

Bronnen: EBA, UCV.

Kader 3 – De werking van de Europese domiciliëring of SEPA Direct Debit (SDD)

De domiciliëring is het betaalinstrument bij uitstek voor periodieke betalingen tussen twee partijen. Voor bedrijven/factureerders kan het betalingsproces volledig worden geautomatiseerd zonder dat er manuele interventies of controles nodig zijn. De betaler/consument hoeft geen enkele actie te ondernemen en hij kan, via zijn rekening-afschriften, de betalingen volgen.

Er zijn twee stappen in het proces van betalingen die gebeuren op basis van een domiciliëring: het toekennen van het mandaat en de opeenvolgende inningen.

STAP 1: Toekennen van een mandaat voor domiciliëring

(1) In geval het gaat om een 'Business-to-Business' mandaat, moet de bank van de klant in het bezit zijn van de goedkeuring van het mandaat.

STAP 2: Inning van periodieke domiciliëringen

(2) In geval het gaat om de eerste inning in een reeks inningen van een nieuwe domiciliëring of een éénmalige inning, worden de gegevens verstuurd op dag D-5. In geval het gaat om een inning van een 'Business-to-Business' domiciliëring, worden de gegevens verstuurd op dag D-1.

de Europese domiciliëringen is dus in handen van een relatief beperkt aantal actoren, namelijk de factuereerders die domiciliëringen gebruiken om op automatische wijze facturen te innen. Bij de overschrijvingen is dit totaal anders: de beslissing om over te stappen op het Europese formaat ligt bij miljoenen burgers, klanten van banken, en bij vele duizenden bedrijven die zelf actie moeten ondernemen. Bij de domiciliëring moet de factuereerder het initiatief nemen.

De onderstaande grafiek geeft een verdeling weer van het aantal domiciliëringmandaten over het aantal factuereerders.

Hieruit blijkt dat een beperkt aantal factuereerders de grote meerderheid van de domiciliëringen beheert. Bijvoorbeeld, de tien en de twintig grootste factuereerders nemen respectievelijk 34 en 44 % van alle mandaten voor hun rekening. Met een selectie van de 200 grootste factuereerders bereikt men zelfs bijna 90 % van alle mandaten. Dit heeft het voordeel dat de bedrijvengroep waarop men zich moet concentreren om een vrijwel gehele migratie te bereiken, beperkt blijft en dus goed beheersbaar is zodat de communicatie gericht kan worden gevoerd.

Een snelle en succesvolle migratie is in handen van de ondernemingen-factuereerders aangezien de overheid geen voorbeeldrol kan spelen omdat zij voor het invorderen van betalingen geen domiciliëringen gebruikt (behalve de lokale overheden).

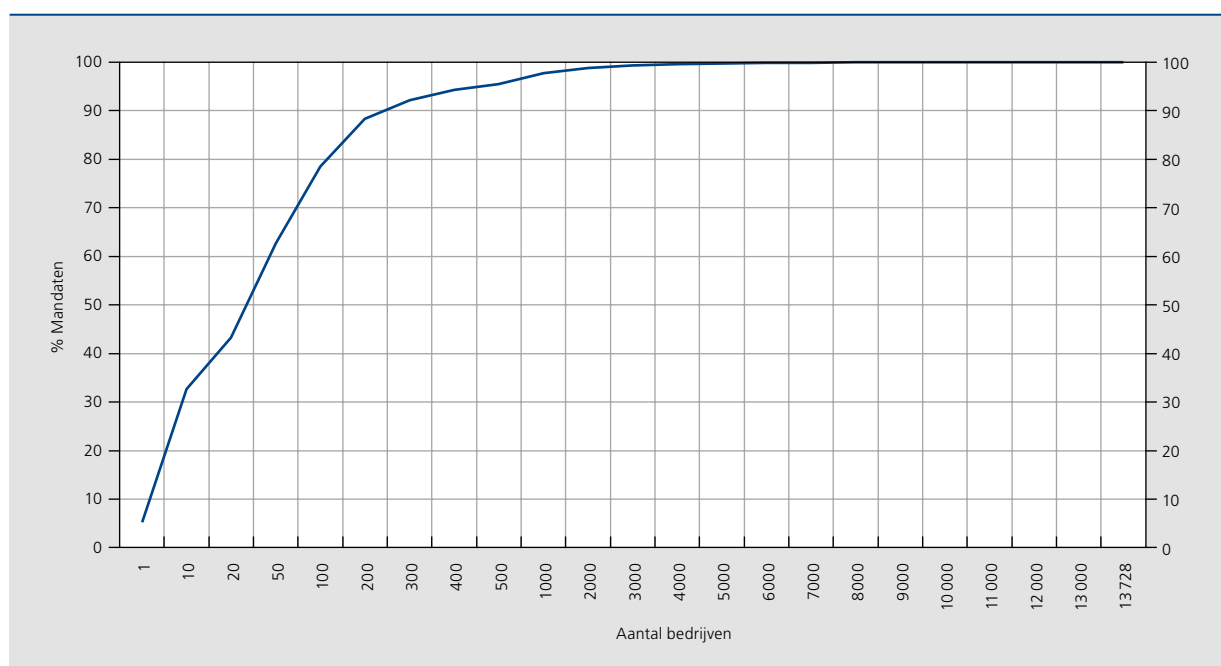
De migratie is in handen van de ondernemingen-factuereerders: zij maken uit welk soort van mandaat zij aan hun betalers voorleggen, en zij bepalen op die manier de geleidelijke overgang van het 'oude' Belgische DOM80-systeem op het nieuwe betaalinstrument, de Europese domiciliëring. Tot dusver is hier niet echt veel actieve publiciteit aan gegeven omdat werd gewacht op de publicatie van de verordening van het Europees Parlement en de Raad (zie hoofdstuk 1) die de overgang naar de Europese betaalinstrumenten versneld wil laten verlopen. In tegenstelling tot de Europese overschrijvingen, wordt de migratie naar de Europese variant van het Belgische betaalinstrument van de domiciliëring niet door de overheid geleid, aangezien de overheid (behalve de lokale overheden) dit betaalinstrument niet gebruikt voor het invorderen van betalingen. Daarom moet men voor de migratie naar de Europese domiciliëring vertrouwen op de voorbeeldrol van de grote factuereerders 'big billers'.

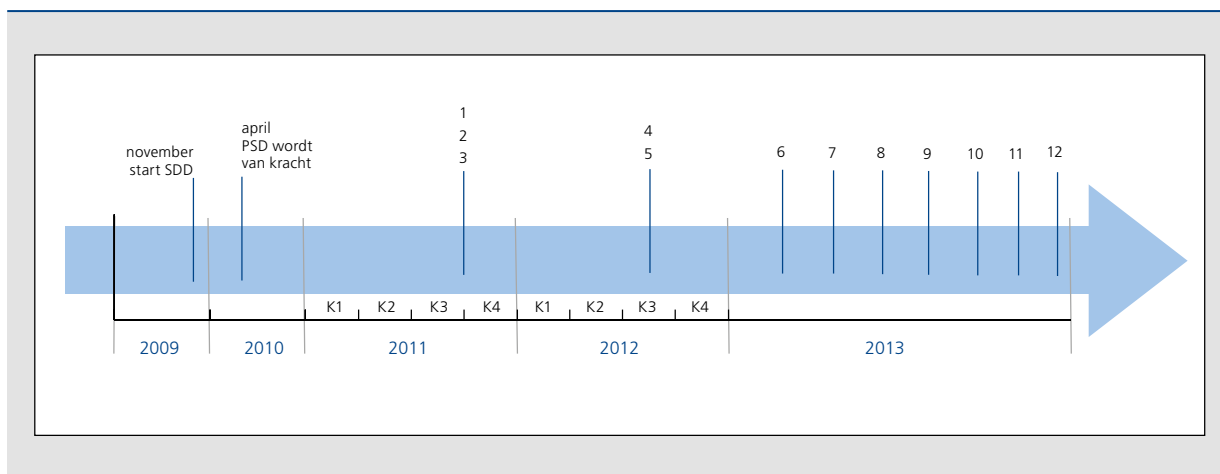
Grafiek 5 geeft een niet-definitieve planning weer van de migratie van twaalf van de grootste factuereerders in België.

Indien deze planning wordt gehaald, zou men in het laatste kwartaal van 2012 een niveau van 35 % Europese domiciliëringen bereiken.

Uit een enquête bij leveranciers van betalingssoftware blijkt dat de upgrade naar de nieuwe domiciliëringsschema's aan de gang is.

GRAFIEK 4 PROCENTUELE VERDELING VAN HET AANTAL DOMICILIËRINGSMANDATEN OVER HET AANTAL GEREgistREERDE, ACTIEVE SCHULDEISERS IN BELGIË

In de enquête bij de bedrijven die actief zijn op de markt van de zogeheten Enterprise Resource Planning (ERP) (zie ook hierboven in '4.1.2.2 Invoering van de Europese overschrijving bij de middelgrote en kleine bedrijven'), werd aandacht besteed aan de Europese domiciliëring. De meeste bedrijven die betalingssoftware aanbieden, zijn van plan hun producten aan te passen om het basisschema 'Core Scheme' van de Europese domiciliëring te kunnen verwerken. De meeste zijn hier echter nog niet klaar mee. Niet alle ERP-aanbieders zullen het 'Business-to-Business' (B2B) betalingsschema aanbieden. Wat het beheer van de mandatengegevens door de bedrijven-factureerders betreft, zal slechts een minderheid van de softwarepakketten hiertoe worden aangepast. Softwareoplossingen voor het mandatenbeheer worden ook door andere bedrijven en banken op de markt aangeboden.

De Belgische banken verwerken de Europese domiciliëringen via het Europees betalingssysteem van Euro Banking Association (EBA), STEP2.

In tegenstelling tot de Europese overschrijvingen – die via het UCV worden verwerkt – doen de banken in België voor de Europese domiciliëringen een beroep op het Europees betalingssysteem EBA/STEP2. Grensoverschrijdende domiciliëringen (en grensoverschrijdende overschrijvingen) waarbij een van de twee rekeninghouders klant is van een bank in een ander land van het SEPA-gebied, worden eveneens via EBA/STEP2 verwerkt.

In de onderstaande grafiek wijst de stijging van de cijfers in november 2011 op de start van één van de grootste factureerders in België. Deze migratie heeft uiteraard een zeer gering effect op het aandeel van de Europese domiciliëringen in het totale aantal domiciliëringen in Europa, dat marginaal blijft (van 0,2 % naar 0,5 %).

4.2.3 De Europese domiciliëring in België en in andere landen

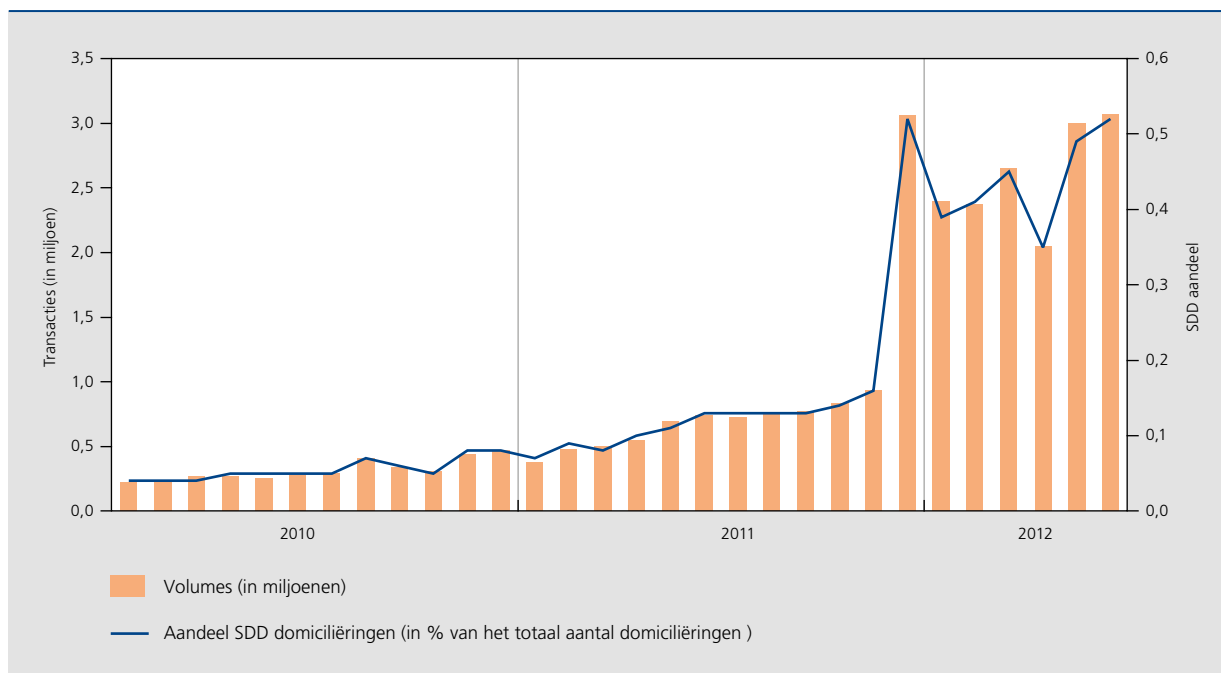
België is absoluut Europees koploper wat het gebruik van de Europese domiciliëringen betreft.

Het Belgisch aandeel in het Europees gebruik van de nieuwe invorderingsschema's is overweldigend (gegevens van april 2012): in het basisschema is 79 % van de verzonden nationale en grensoverschrijdende domiciliëringen geïnitieerd door een factureerder bij een in België actieve bank. Voor het 'Business-to-Business'-schema bedraagt het Belgische aandeel 55,7 % (zie grafiek 7).

In België hebben per maand meer dan 1,8 miljoen Europese domiciliëringen plaats, waarvan circa 80 000 'Business-to-Business'-transacties. Dit schema, dat voorbehouden is voor professionele gebruikers, bestond vroeger niet en voldoet duidelijk aan een zekere marktverraag. Een aantal grote bedrijven (vooral in de oliesector) zijn gemigreerd naar het B2B-schema en vorderen sindsdien de betaling van hun dagelijkse leveringen in het formaat van de Europese domiciliëring.

5. Infrastructuur van de betalingssystemen

Langzaam maar zeker wordt het landschap van de Belgische detailbetalingssystemen fundamenteel gewijzigd. Enerzijds is er een proces van 'unbundling' in het kaartverwerkingsdomein en, anderzijds, wordt de verrekening ('clearing') van de nationale detailbetalingen uitbesteed aan een groot buitenlands dienstverlener.

Bron: ECB.

In het vlak van de infrastructuur van de betalingssystemen hebben er zich door de komst van SEPA enkele belangrijke wijzigingen voorgedaan. In het domein van de nationale kaartbetalingen zijn, net als in tal van andere economische sectoren, de operationele processen in de traditionele bedrijfsketting opgesplitst ('unbundling'). Terwijl Banksys voorheen een volledig (horizontaal én verticaal) geïntegreerd kaartverwerker was, is de operationele kaartverwerking ervan verkocht aan ATOS Origin, dat Banksys herdoopt heeft tot ATOS Worldline. De eigendom van de kaartschema's BancontactMisterCash en Proton werd ondergebracht in een nieuwe entiteit 'BancontactMisterCash sa/nv'. Op die manier kan het kaartschema BancontactMisterCash (BCMC) door meerdere, concurrerende operatoren worden verwerkt, wat aan de efficiëntie van de debetkaartmarkt alleen maar ten goede kan komen.

Voor de traditionele betaalinstrumenten (overschrijvingen, domiciliëringen en cheques) wordt de verwerking uitbesteed aan een ander (buitenlands) automatisch clearingsysteem. België is aldus een van de eerste landen waar de voorspelde consolidatie van de clearingactiviteiten bewaarheid wordt.

(1) Systèmes technologiques d'échange et de traitement.

5.1 Uitwisselings-Centrum en Verrekening (UCV)

De Belgische banken hebben het CORE-platform van het Franse betalingssysteem STET⁽¹⁾ geselecteerd om, vanaf begin 2013, het Belgische detailbetalingsverkeer te verwerken.

Sinds de start van het Single Euro Payments Area (SEPA-) project hebben de Belgische banken zich voorgenomen om het UCV, i.e. het Belgische betalingssysteem voor detailbetalingen, in te ruilen voor een internationale, pan-Europese betalingsinfrastructuur voor de verwerking van hun detailbetalingsverkeer. Volgens de Belgische banken heeft het UCV onvoldoende schaalgrootte om zich om te vormen tot een pan-Europees systeem.

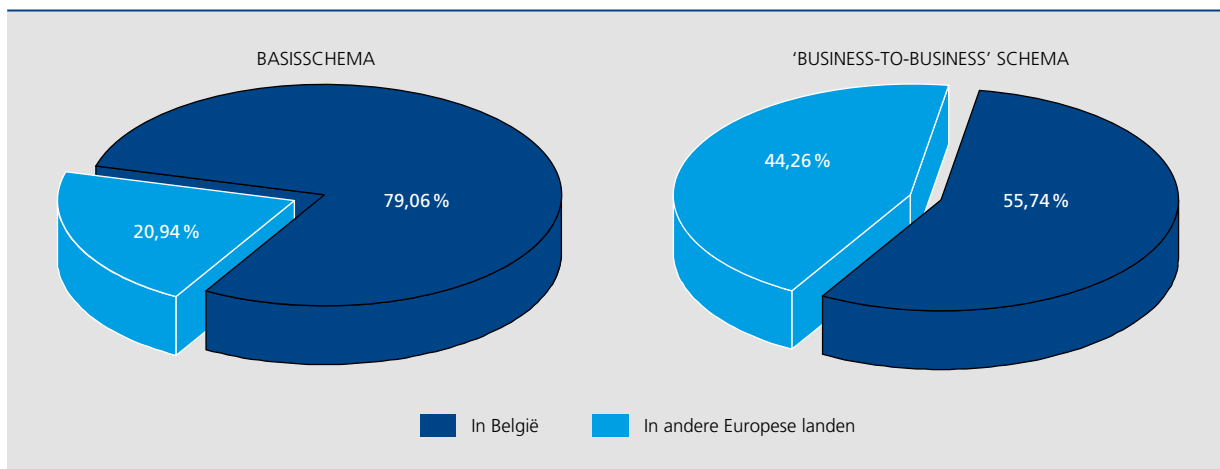
Na een offerteaanvraag 'Request For Proposal' waarop vier potentiële pan-Europese detailbetalingssystemen werden uitgenodigd, werd het Franse systeem STET geselecteerd als voorkeurspartner. Het project is bedoeld om in de periode februari – maart 2013 in vier opeenvolgende stappen te migreren.

De vzw UCV, als juridische structuur, blijft behouden en de dienstverleningsovereenkomst met de NBB wordt vervangen door een dienstverleningscontract met het Franse betalingssysteem STET. De huidige rol van de NBB wordt

GRAFIEK 7

PROCENTUEEL AANDEEL VAN EUROPESE DOMICILIËRINGS DIE WORDEN VERWERKT VIA HET EBA/STEP2-BETALINGSSYSTEEM⁽¹⁾

(april 2012)

Bron: EBA.

(1) Het betreft domiciliëringen die zijn verstuurd door in België actieve banken en de domiciliëringen die zijn verstuurd door de andere landen van de EU, zowel de nationale als de grensoverschrijdende transacties.

aangepast; hij zal beperkt blijven tot het toezicht 'oversight' op het UCV als betalingssysteem.

Door de overgang op het nieuwe platform hebben de banken zich beraad over hun status in het betaalsysteem UCV. Een aantal buitenlandse banken die rechtstreeks deelnemen (direct aangesloten), zullen hun statuut wijzigen en worden indirect deelnemer en hun betalingsberichten zullen via een andere direct aangesloten bank worden verstuurd naar het UCV.

5.2 ATOS Worldline

ATOS Worldline is bezig zijn centrale infrastructuur aan de nieuwe SEPA-omgeving aan te passen.

ATOS Worldline zal over de technische capaciteit beschikken om alle soorten van betalingsschema's te verwerken, zowel schema's in overeenstemming met de SEPA-standaarden als andere. De infrastructuur wordt aangepast om meerdere soorten van kaarten en kaartverwerkers 'acquirers' op het ATOS-netwerk toe te laten.

5.3 BancontactMisterCash sa/nv (BCMC nv)

Het nationaal BancontactMisterCash (BCMC) debetkaartschema wordt voortgezet en aangepast aan de SEPA-vereisten.

Na de overname van Banksys door Atos Worldline NV/SA werd een 'scheme company' (Bancontact MisterCash Company) opgericht die eigendom is van vijf Belgische banken waarin de intellectuele eigendom van de BancontactMisterCash en de Proton-kaartschema's is ondergebracht en die het dagelijks beheer organiseert van de betalingsschema's in kwestie. Het voorheen nationale BCMC-debetkaartschema wordt niet opgegeven, maar het zal worden aangepast aan de SEPA-regels om aldus een volwaardig Europees debetkaartschema te worden. Dit omvangrijk project zal in 2014 worden afgerond en het omvat verschillende deelprojecten:

- aanpassing van de schemaregels (de licentiestructuren, beheer- en technische regels);
- opzetten van een kaart-'switch', die open is voor alle uitgevers van betaalkaarten 'issuers' en verwerkers van kaarttransacties 'acquirers' die willen deelnemen aan het BCMC-schema;
- migratie naar de EMV⁽¹⁾-technologie;
- uitbouw van een nieuwe vereffeningmethode.

5.4 ISABEL

Zoals reeds aangehaald in paragraaf 4.1.2.2 wordt de non-SEPA-oplossing Isabel (Business Suite 5.0) beëindigd en moesten alle klanten tegen eind juli 2012 overgaan op de nieuwe SEPA-compatibele oplossing 'Isabel 6'.

(1) Europay MasterCard Visa is het internationale standaardprotocol voor de implementatie van CHIP & PIN- beveiliging voor betaalkaarttransacties

Eind juni was reeds 87 % van de gebruikers overgestapt op de SEPA-compatibele oplossing Isabel 6. Dit betekent echter niet dat een bedrijf dat het nieuwe platform in gebruik neemt, ook onmiddellijk gebruik maakt van de mogelijkheid om zijn betalingen in het SEPA-formaat te verwerken. Vermoedelijk hebben een aantal 'laatkomers' zich gehaast om Isabel 6 in gebruik te nemen, zonder voorrang te geven aan de SEPA-migratie. In ieder geval zal het afsluiten van de oude versie Isabel Business Suite 5.0 bij de ISABEL-klanten wellicht een forse beweging in gang zetten met voor de komende maanden een forse toename van het aandeel van de SEPA-betalingen tot gevolg.

5.5 De Europese betaalkaart (SEPA CARD)

Sinds de start van het SEPA-project opperen de Europese autoriteiten het idee dat het SEPA-proces in Europa zou moeten leiden tot een Europees betaalkaartenschema.

Hoewel de Europese betaalkaartenmarkt voldoende ruim is om een scherpere concurrentie mogelijk te maken, is er ter zake slechts weinig vooruitgang geboekt. Wat het initiatief van Belgische origine Payfair betreft, zij opgemerkt dat het reeds enkele maanden geleden in gebruik is genomen door Monizze en E-Kena, de nieuwe Belgische uitgevers van elektronische maaltijdcheques, waarbij Payfair instaat voor de acceptatie bij de verschillende handelaars.

Conclusies

Het zelfregulerend karakter van het SEPA-project kon niet maken dat de overgang op Europese overschrijvingen snel verliep of dat de Europese domiciliëring vlot startte. Daarom besloten de Europese overheden om via wetgeving de migratie naar een gemeenschappelijk eurobetalingsgebied te bewerkstelligen (zie Kader 4) voor de belangrijkste SEPA mijlpalen). Het Europees Parlement en de Raad keurden de verordening goed tot vaststelling van technische en bedrijfsmatige vereisten voor overschrijvingen en domiciliëringen in euro (en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 924/2009) die sinds 31 maart 2012 van kracht is. In die verordening wordt een gemeenschappelijke datum bepaald, namelijk 1 februari 2014, vanaf wanneer de overschrijvingen en domiciliëringen moeten worden uitgevoerd in het Europese (SEPA-) formaat, dat wordt gedefinieerd in de technische vereisten van de verordening.

Wat de voortgang in België betreft, bereikte de Europese overschrijving in oktober 2012 een marktaandeel van nagenoeg 60 % van het totale aantal overschrijvingen, wat veel hoger is dan in de meeste andere landen. De

overheden en grote factuureerders zijn grotendeels overgeschakeld. Momenteel bevindt de migratie zich in de fase waarin de middelgrote en kleinere bedrijven de overgang op SEPA moeten maken.

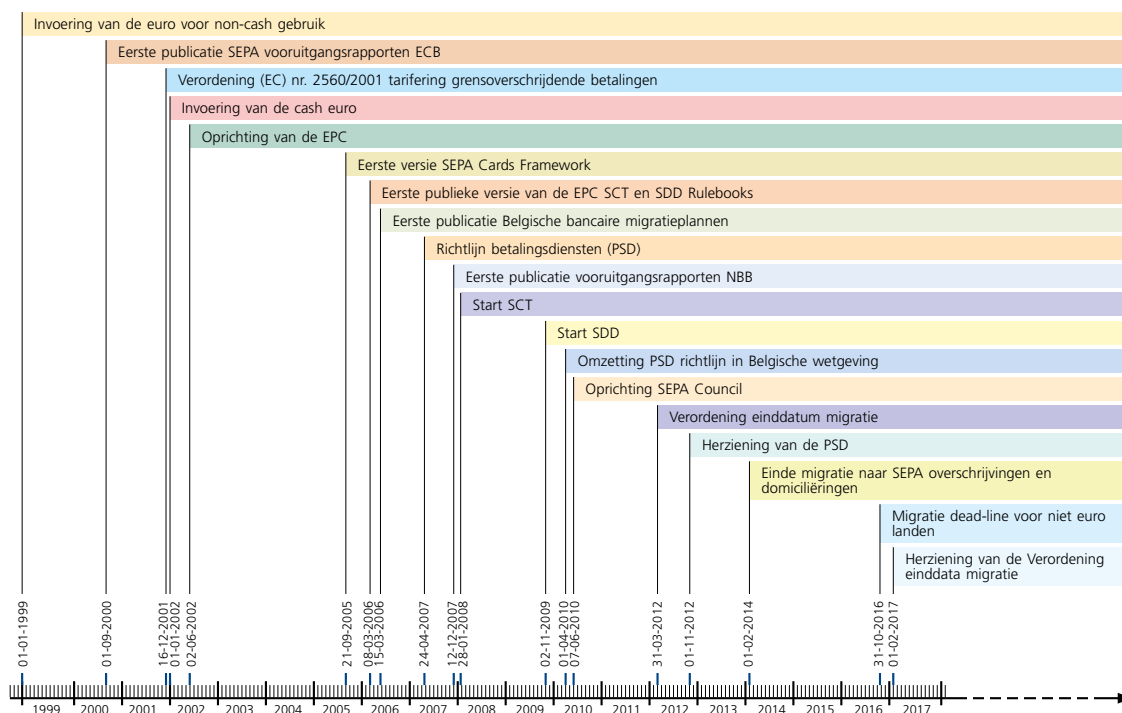
Voor de domiciliëringen verloopt de overgang veel moeilijker. Door de bestaande marktvrage van bedrijven om voor hun onderlinge afrekeningen domiciliëringen te gebruiken, werd de Europese domiciliëring opgestart tussen bedrijven onderling (enkel in de B2B-versie), waardoor de volumes zeer klein bleven. Eind 2011 ging een van de grootste factuureerders in België van start met de basisversie van de Europese domiciliëring, waardoor het marktaandeel van de Europese domiciliëring in één keer op 12 à 15 % werd gebracht. De overgang werd succesvol beëindigd en alle klanten werden naadloos gemigreerd naar het Europese invorderingsschema.

Een beperkt aantal factuureerders beheert het leeuwendeel van de domiciliëringen. Een snelle en succesvolle migratie naar de Europese domiciliëringen is dus in handen van een relatief beperkt aantal ondernemingen/factuureerders. Dit heeft het voordeel dat de bedrijvengroep waarop men zich moet concentreren om een vrijwel volledige migratie te bereiken, beperkt blijft en dus goed beheersbaar is zodat de communicatie gericht kan worden gevoerd. Tot op heden is nog niet echt veel actieve communicatie gevoerd omdat er werd gewacht op de publicatie van de verordening van het Europees Parlement en de Raad die de overgang naar de Europese betaalinstrumenten versneld wil laten verlopen.

Deze verordening brengt duidelijkheid: tegen februari 2014 moeten alle overschrijvingen en domiciliëringen worden verwerkt in het Europese formaat. Heel wat middelgrote en kleinere gebruikers van betalingsdiensten moeten nog starten met de migratie. Een vlotte migratie naar SEPA is slechts mogelijk indien zij over de vereiste informatie beschikken. Alle actoren met een brede basis van betalingsdienstgebruikers (burgers, middelgrote en kleine bedrijven, zelfstandigen, ...) moeten voldoende inspanningen leveren om de informatie over SEPA tijdig te verspreiden.

Langzaam maar zeker past het Belgische landschap van detailbetalingssystemen zich aan de SEPA-realiteit aan. Enerzijds is er in het kaartverwerkingsdomein een proces van 'unbundling' aan de gang. Tegen die achtergrond wordt het nationale BancontactMisterCash (BCMC) debetkaartschema voortgezet en aangepast aan de SEPA-vereisten. Anderzijds wordt de verrekening 'clearing' van de nationale detailbetalingen, die momenteel wordt uitgevoerd door de NBB, uitbesteed aan een grote buitenlandse dienstverlener (het Franse STET). België is aldus een van de eerste landen waar de voorspelde consolidatie van de clearingactiviteiten bewaarheid wordt.

Kader 4 – Belangrijkste mijlpalen van het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied of Single Euro Payments Area (SEPA)

En wat na de migratie van de Europese overschrijvingen en domiciliëringen ?

SEPA stopt niet na de migratie van de overschrijvingen en domiciliëringen. SEPA is een voortschrijdende standaardisering op het vlak van betalingsverkeer en betaalinstrumenten. Net zoals de standaardisering op de nationale markten een continu proces is, zal ook de SEPA gestaag blijven evolueren naar een geïntegreerde betaalmarkt. Momenteel, bijvoorbeeld, neemt de Europese Commissie initiatieven rond de herziening van de richtlijn betreffende de betalingsdiensten. Wat de verordening over de einddata van de migratie betreft, zal de Commissie tegen 1 februari 2017 aan het Europees Parlement, de Raad en de ECB een verslag voorleggen over de toepassing van deze verordening (en, in voorkomend geval, vergezeld van een voorstel).

De volgende onderwerpen in het domein van het betalingsverkeer komen, meer en meer, in het vizier van de autoriteiten:

DE EUROPESE BETAALKAART

Het derde SEPA-betaalinstrument, de betaalkaart, heeft nog geen Europese SEPA-variant. Hoewel in dit domein reeds veel is gebeurd op het vlak van technische standaarden, is er nog steeds geen zicht op een Europees alternatief voor de verschillende bestaande nationale betaalkaartschema's. Dit is een van de terreinen die prominent onder de aandacht van de autoriteiten zijn gekomen en waarin de komende jaren vooruitgang moet worden geboekt.

ELEKTRONISCHE MANDATEN OF E-MANDATES

De Europese domiciliëring is ontworpen op basis van een mandaat dat door de betaler rechtstreeks aan de factuureerder wordt bezorgd. In het vroegere Belgische domiciliëringssysteem kon de betaler het mandaat naar zijn eigen bank sturen. Deze papierstroom zou efficiënter kunnen verlopen indien de betalers hun mandaten automatisch zouden kunnen doorgeven via het internet. Dit impliceert een uniewijde toepassing voor elektronische mandaten. Er wordt over nagedacht hoe betalers op elektronische wijze de aanvraag van factuureerders kunnen goedkeuren om op hun rekening domiciliëringen te innen. Dit is geen eenvoudige opdracht omdat alle factuureerders die domiciliëringen gebruiken en de banken van de factuureerders, om dit te organiseren, via een centrale toepassing verbonden moeten zijn.

ONLINE/INTERNETBETALINGEN

Er verlopen steeds meer betalingen via het internet, rechtstreeks tussen de consument en de webhandelaar. De wijze waarop dit gebeurt en, vooral, de veiligheidsaspecten ervan krijgen steeds meer belang toegekend. Voor de consumenten is het belangrijk dat er op het internet 'te vertrouwen' betaaloplossingen worden aangeboden. Ook webhandelaars, ongeacht of het bedrijven of overheidsinstanties zijn die via het internet betalingen willen ontvangen, hechten hier veel belang aan. Dit domein zal de komende jaren meer en meer de aandacht opeisen van toezichthouders, centrale banken en andere autoriteiten.

MOBIELE BETALINGEN OF M-PAYMENTS

Mobiele betalingen of 'gsm-betalingen' zijn betalingen die via een mobiele communicatie worden geïnitieerd en uitgevoerd. Gelet op het wijdverspreide gebruik van mobiele telefoons zal deze manier van betalingen ongetwijfeld in populariteit toenemen. Vandaar het belang om te onderzoeken hoe, bijvoorbeeld, de SEPA-standaarden kunnen worden gebruikt om dit soort van betalingen te ondersteunen.

ELEKTRONISCHE FACTURERING OF E-INVOICING

Bij elektronische facturatie worden facturen elektronisch naar de betaler gestuurd die ze elektronisch kan bevestigen. Het verwerkingsproces gebeurt volautomatisch. Dit biedt ongetwijfeld een groot voordeel voor factuureerders die op die manier geen papieren facturatiesysteem moeten onderhouden. Het is hierbij van essentieel belang dat de banksector en de bedrijfssector nauw samenwerken.

CONTACTLOOS BETALEN OF CONTACTLESS

Een van de meer recente trends is het contactloos betalen, d.w.z. de technologie waarbij er geen fysiek contact meer is tussen het betaalmedium van de klant (betaalkaart) en het verkooppunt (terminal) van de verkoper. De 'Near Field Communication' technologie (NFC-technologie), waarbij de klant een medium gebruikt waarop een chip is ingeplant dicht bij een contactpunt van de verkoper, zal zich wellicht verder ontwikkelen en de veiligheidsaspecten ervan verdienen dan ook alle aandacht.

Al deze nieuwe ontwikkelingen betekenen dat er op de markt van het betalingsverkeer nog veel ruimte is voor innovatie. De SEPA zal een gecoördineerde aanpak vereisen om al deze trends op een harmonische wijze te begeleiden en alle spelers, marktpartijen en autoriteiten zullen hierin hun rol moeten spelen.

Bijlage 1

SEPA-communicatieplan NBB maart 2012 – februari 2014

Q1 2012	<ul style="list-style-type: none">• Opstellen communicatieplan 2012-2014• Draft 4de SEPA-voortgangsrapport• Consultatie werkgroepen 4de SEPA voortgangsrapport
Q2 2012	<ul style="list-style-type: none">• Plenaire meeting Steering Committee:<ul style="list-style-type: none">- validatie 4de SEPA-voortgangsrapport- bespreking nationaal communicatieplan• Organisatie van sub-werkgroepen Nationaal SEPA Committee:<ul style="list-style-type: none">- sub-werkgroep ERP/IT providers- opzetten nieuwe groep: 'Koepelorganisaties'
Q3 2012	<ul style="list-style-type: none">• Organisatie van sub-werkgroepen Nationaal SEPA Committee:<ul style="list-style-type: none">- sub-werkgroep Ondernemingen- sub-werkgroep Consumenten- sub-werkgroep Overheden• Publicatie SEPA-artikel in het economisch tijdschrift van de Bank
Q4 2012	<ul style="list-style-type: none">• Informele briefing journalisten/pers• Informatiesessie ziekenhuizen• Informatiesessie schooladministraties• Sub-werkgroep 'big billers'
Q1 2013	<ul style="list-style-type: none">• Sub-werkgroep ERP/IT providers• Informatiesessie boekhoudkantoren• Sub-werkgroep Ondernemingen• Voorbereiding 5de voortgangsrapport
Q2 2013	<ul style="list-style-type: none">• Organisatie Plenaire meeting Steering Committee• Publicatie 5de voortgangsrapport• Sub-werkgroep Consumenten• Sub-werkgroep Overheden• Informatiesessie organiseren federaties/koepelorganisaties
Q3 2013	<ul style="list-style-type: none">• Opsporen bij de stakeholders welke spelers nog niet zijn gemigreerd• Definiëren van eventuele algemene radio/tv-campagne voor de algemene informatie aan de burger (in functie van de voortgang van SEPA)• Informatiesessie koepelorganisaties• Sub-werkgroep Ondernemingen
Q4 2013	<ul style="list-style-type: none">• Informatiesessie voor de nog niet gemigreerde spelers• Informele briefing journalisten/pers• Sub-werkgroep 'big billers'
Q1 2014	<ul style="list-style-type: none">• Alarmeren van de laatste niet gemigreerde bedrijven• Eventueel: algemene, nationale radio/tv-campagne voor algemene informatie aan de burger

Bibliografie

De Nederlandsche Bank (2012), Nationaal SEPA migratieplan, *Nationaal Forum SEPA-migratie*, 17 februari.

EC (2011), Commission Services' 5th Survey on Public Administrations' Preparedness and Migration to SEPA, November 11.

EC (2011), 3rd Progress Report on the State of SEPA Migration, May 17.

EC (2012), Feedback statement on European Commission Green Paper 'Towards an integrated European market for card, internet and mobile payments'.

EC (2012), *Naar een geïntegreerde Europese markt voor kaart-, internet- en mobiele betalingen*, Groenboek, 11 januari.

Euro Banking Association: A guide to the SEPA Migration end date regulation, May.

European Banking Federation, Payments Regulatory Expert Group (PREG), SEPA Guidelines.

FOD Economie (2011), *De nieuwe wetgeving betreffende de betalingsdiensten en de eengemaakte Europese betaalruimte*, februari.

Maillard H. en J. Vermeulen (2007), 'Het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied: SEPA (Single Euro Payments Area)', NBB, *Economisch Tijdschrift*, 49-64, september.

Vermeulen J. en A. Waterkeyn (2009), 'De Belgische overgang naar het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied: SEPA (Single Euro Payments Area)', NBB, *Economisch Tijdschrift*, 69-85, juni.

Websites

Bancaire informatie ten behoeve van de consumenten :

<http://bank.startpagina.be>

De Nederlandsche Bank :

<http://www.overopiban.nl>

Europese Centrale Bank :

<http://www.ecb.int/paym/pol/sepa/html/index.en.html>

Europese Centrale Bank :

<http://www.ecb.europa.eu/paym/sepa/about/countries/html/index.en.html#sheets>

Europese Commissie :

http://ec.europa.eu/internal_market/payments/sepa/index_fr.htm

European Payments Council :

<http://www.europeanpaymentscouncil.eu>

Febelfin :

<http://www.sepabelgium.be>

Fod Economie :

<http://economie.fgov.be/nl/consument/Betalingsdiensten>

Nationaal SEPA Comité Frankrijk :

<http://www.sepafrance.fr>

Nationale Bank van België :

<http://www.nbb.be/SEPA/nl>

Vlaamse Regering :

<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/financien>

Resultaten en financiële situatie van de ondernemingen in 2011

David Vivet

Inleiding

Ieder jaar stelt de Nationale Bank in haar Economisch Tijdschrift van december de resultaten en de financiële situatie van de ondernemingen voor zoals die blijken uit de jaarrekeningen van de niet-financiële vennootschappen. In het najaar beschikt de Balanscentrale immers over een voldoende representatief staal van de jaarrekeningen met betrekking tot het jaar voordien. De conclusies die op basis van dat staal worden getrokken, kunnen dus met een vrij hoge mate van betrouwbaarheid worden geëxtrapoleerd naar de volledige populatie.

Dit artikel bestaat uit vier delen. Het eerste deel bestaat uit een summier beschrijving van de gevolgde methodologie en de bestudeerde populatie. Vanaf dit jaar worden de 'activiteiten van hoofdkantoren' niet meer in de statistieken opgenomen omdat die tak zwaar weegt op bepaalde financiële aggregaties, terwijl de reële economische invloed ervan zeer beperkt is.

In het tweede deel worden de belangrijkste rubrieken van de exploitatierekening voor het boekjaar 2011 geëxtrapoleerd. Deze extrapolaties betreffen voornamelijk de toegevoegde waarde, de personeelskosten, de afschrijvingen en het bedrijfsresultaat. Ze worden nader toegelicht volgens de omvang van de ondernemingen en volgens de voornaamste bedrijfstakken. Dit deel bevat tevens een regionale analyse van de exploitatierekening met, onder meer, een sectorale opsplitsing van de groei van de drie gewesten tijdens het laatste decennium.

In het derde deel wordt de financiële situatie van de vennootschappen beoordeeld, dit in termen van rentabiliteit en solvabiliteit. Er is een aparte paragraaf gewijd aan de

recente wetwijzigingen betreffende de belastingaftrek voor risicokapitaal ('notionele interestaftrek'). Sedert zijn inwerkingtreding heeft deze aftrek de financiële structuur van de vennootschappen immers sterk beïnvloed.

In het vierde deel, ten slotte, worden de recente tendensen op het vlak van de voorraden besproken. Deze laatste hebben een belangrijke rol gespeeld in de conjunctuurschommelingen van de afgelopen jaren. De analyse is meer bepaald gericht op de structuur en de rotatiegraad van de voorraden.

1. Methodologie en beschrijving van de populatie

1.1 Methodologie

Sinds het einde van de jaren zeventig verzamelt de Balanscentrale de rekeningen van de niet-financiële vennootschappen. De ondernemingen zijn verplicht uiterlijk zeven maanden na de afsluiting van het boekjaar hun jaarrekeningen neer te leggen aan de hand van een genormaliseerd formulier. De gegevens worden vervolgens geverifieerd en eventueel gecorrigeerd teneinde te voldoen aan de vereiste kwaliteitsnormen. Zo kan vanaf september een eerste analyse worden gemaakt.

De populatie van de jaarrekeningen met betrekking tot het laatst bestudeerde jaar, in casu 2011, is evenwel ieder jaar onvolledig. Dat komt doordat heel wat jaarrekeningen ofwel te laat worden neergelegd, ofwel de rekenkundige en logische controles van de Balanscentrale niet doorstaan.

TABEL 1 SAMENSTELLING EN REPRESENTATIVITEIT VAN HET CONSTATE STAAL 2010-2011

(staal getrokken op 21 september 2012)

	Ondernemingen in het staal 2010-2011	Geheel van de bestudeerde populatie, 2010	Representativiteit van het staal 2010-2011 (in %)	<i>p.m.</i> <i>representativiteit van het</i> <i>staal 2009-2010</i>
Aantal ondernemingen	242 474	316 951	76,5	58,0
Grote ondernemingen	16 238	19 251	84,3	71,2
Kmo's	226 236	297 700	76,0	56,8
Verwerkende nijverheid	17 056	21 595	79,0	58,8
Niet-verwerkende bedrijfstakken	225 418	295 356	76,3	57,6
Toegevoegde waarde (in € miljoen)⁽¹⁾	150 519	167 741	89,7	84,0
Grote ondernemingen	118 818	126 389	94,0	93,2
Kmo's	31 701	41 352	76,7	58,6
Verwerkende nijverheid	43 724	46 834	93,4	94,1
Niet-verwerkende bedrijfstakken	106 795	120 907	88,3	80,4

Bron: NBB.

(1) Voor de vennootschappen van het constante staal is de in aanmerking genomen toegevoegde waarde die van 2010

Daarom worden de gegevens voor 2011 geraamd op basis van een constant staal. Dat bestaat uit ondernemingen die een jaarrekening hebben neergelegd voor zowel het boekjaar 2010 als het boekjaar 2011, en waarvan de rekeningen betrekking hebben op een boekjaar van twaalf maanden. De methode bestaat erin de resultaten voor 2011 te extrapoleren op basis van het verloop van het constante staal, waarbij ervan wordt uitgegaan dat het binnen het staal vastgestelde verloop representatief is voor de hele populatie. Zoals in de vorige uitgaven van dit artikel werd bevestigd, blijkt deze hypothese grotendeels te kloppen, aangezien de extrapolaties in de meeste gevallen een goede weergave zijn van de richting en de omvang van de reële bewegingen.

Het staal met betrekking tot dit jaar werd getrokken op 21 september 2012. Het telt 242 474 vennootschappen, of 76,5% van de voor het boekjaar 2010 neergelegde jaarrekeningen (tabel 1). De representativiteitsgraad naar toegevoegde waarde ligt met 89,7% aanzienlijk hoger. Ten opzichte van de voorgaande jaren is, dankzij het nieuwe informaticasysteem van de Balanscentrale, de representativiteitsgraad sterk verbeterd, vooral bij de kleine ondernemingen. Pro memorie: het veel later getrokken staal van vorig jaar betrof 58% van de jaarrekeningen en 84% van de toegevoegde waarde.

1.2 Beschrijving van de populatie

In de vorige uitgaven van dit artikel kwam de bestudeerde populatie overeen met het geheel van de niet-financiële

vennootschappen zoals dat door de Balanscentrale is gedefinieerd. Vanaf dit jaar is dat geheel gezuiverd voor de activiteiten van hoofdkantoren (NACE-BEL 70100). Deze tak, die vroeger de coördinatiecentra omvatte, telt vandaag enkele honderden vennootschappen die doorgaans fungeren als intern bankier of als thesauriebeheerder binnen ondernemingsgroepen. Tijdens de afgelopen jaren genoot de tak, na de invoering van de belastingaftrek voor risicokapitaal (de 'notionele interestaftrek'), een grote kapitaalbreng. Zo was de branche 'activiteiten van hoofdkantoren' in 2010 goed voor meer dan een derde van het eigen vermogen van de neerleggende vennootschappen, maar voor amper meer dan 1% van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid. Bepaalde financiële aggregaten worden er derhalve zwaar door gedrukt, terwijl de invloed ervan zeer beperkt is. Om die reden werd de tak definitief geweerd uit de in dit artikel voorgestelde statistieken. De bestudeerde populatie stemt voortaan overeen met de PU400-groepering op de statistieken-cd-rom die de Balanscentrale publiceert.

Bijlage 1 bevat de NACE-codes van de bedrijfstakken die deel uitmaken van de populatie. De sectorspecifieke groeperingen zijn gebaseerd op de nomenclatuur NACE-BEL 2008. Om redenen van presentatie en interpretatie verschilt de in dit artikel gehanteerde structuur enigszins van de officiële structuur van de nomenclatuur.

In dit artikel worden de ondernemingen ook qua omvang van elkaar onderscheiden. Conform het Wetboek van Vennootschappen worden vennootschappen als grote ondernemingen gedefinieerd als ze hun jaarrekening

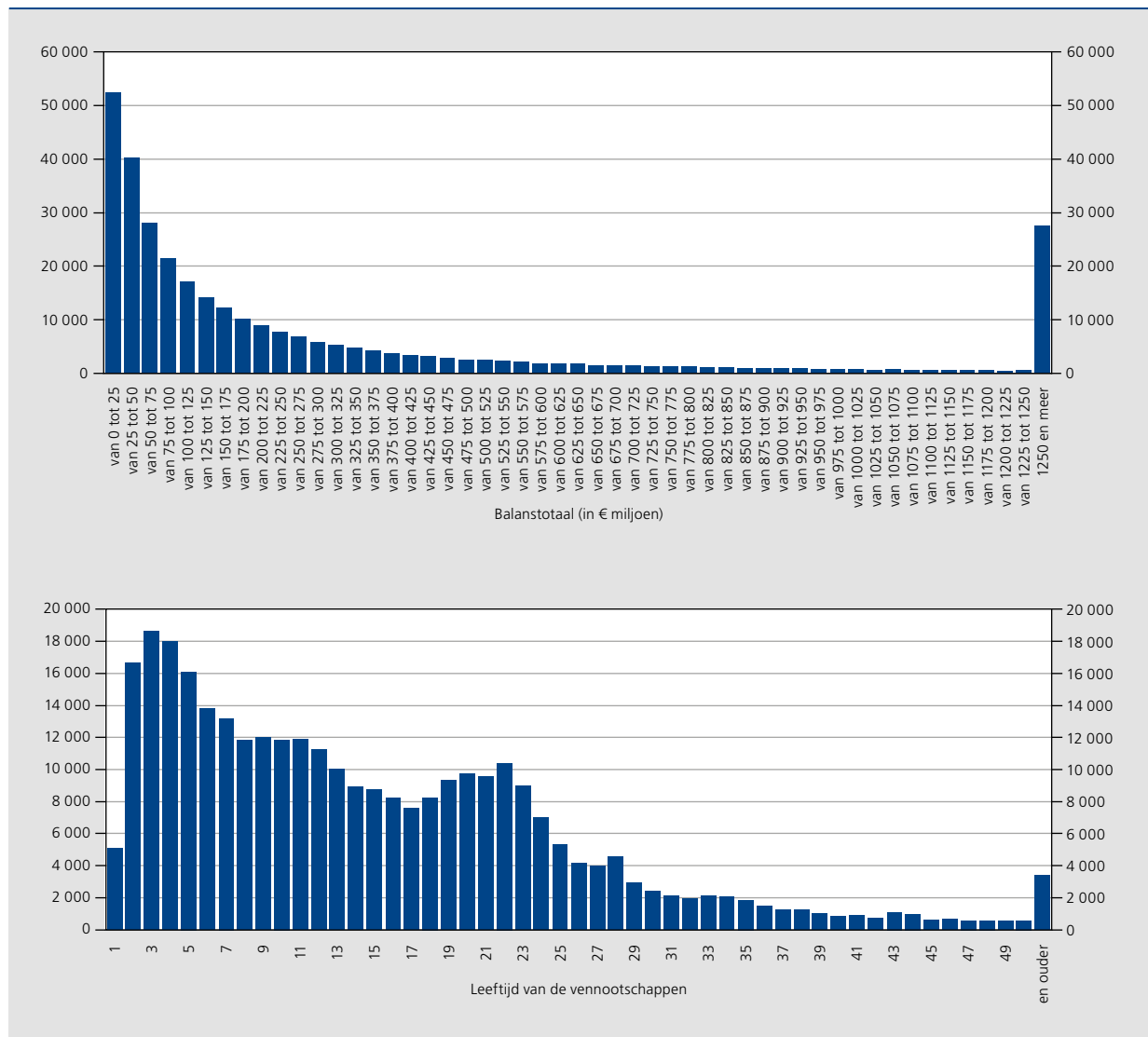
volgens het volledige schema neerleggen. De overige vennootschappen, namelijk die welke hun jaarrekening volgens het verkorte schema neerleggen, worden als kmo's beschouwd.

In België zijn vrijwel alle ondernemingen die actief zijn als vennootschap, verplicht een jaarrekening neer te leggen. De onderzochte populatie telt daardoor tal van kleine vennootschappen: in 2010 had bijna 30% van de vennootschappen (of 93 000 waarnemingen) een balanstotaal van minder dan € 50 000 (eerste deel van grafiek 1). Aan het andere uiteinde bevat de populatie ook de grootste ondernemingen: in 2010 gaven iets minder dan 1 000 jaarrekeningen een balanstotaal van meer dan € 100 miljoen te zien.

Bij de verdeling van de vennootschappen volgens leeftijd worden andere kenmerken van de populatie geïdentificeerd. Voor een bepaalde jaarrekening wordt de leeftijd van een vennootschap gedefinieerd als het verschil tussen de afsluitingsdatum van de jaarrekening en de datum van oprichting van de vennootschap, zoals die in de Kruispuntbank van Ondernemingen is opgenomen. Dat in jaren uitgedrukt verschil wordt afgerond tot de hogere eenheid.

Volgens deze definitie blijkt bijvoorbeeld dat 43% van de onderzochte vennootschappen (of 137 000 waarnemingen) minder dan tien jaar oud is en dat bijna drie vierde (of 231 000 waarnemingen) minder dan 20 jaar oud is (tweede deel van grafiek 1). Net als bij de omvang is de indeling volgens leeftijd duidelijk asymmetrisch: zo

GRAFIEK 1 INDELING VAN DE JAARREKENINGEN VOLGENS BALANSTOTAAL EN LEEFTIJD VAN DE VENNOOTSCHAPPEN
(aantal jaarrekeningen, 2010)

Bron: NBB.

zijn er 3 392 vennootschappen ouder dan 50 jaar en zelfs 102 vennootschappen ouder dan 100 jaar. Pro memorie: de oudste onderzochte onderneming is de vastgoedmaatschappij 'Financière Patience Beaujonc' (opgericht in 1860 onder de naam 'Société anonyme des charbonnages de Patience et Beaujonc réunis'), gevolgd door de Immobiliën Vennootschap van België ('Immobel', 1863) en Solvay (1863).

2. Verloop van de componenten van de exploitatierekening

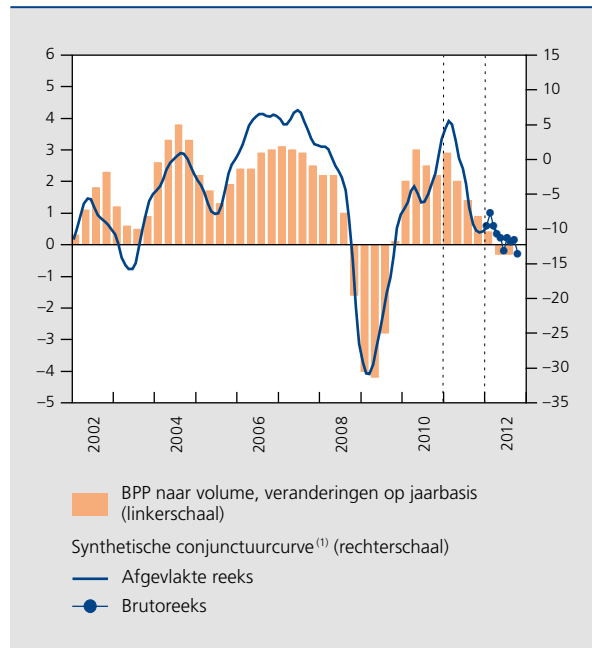
2.1 Conjunctuurklimaat

In 2011 werd het verloop van de Belgische economie opnieuw sterk beïnvloed door de internationale economische en financiële omgeving. In het verlengde van het medio 2009 ingezette herstel leefde de bedrijvigheid begin 2011 verder op: de jaar-op-jaar groei van het bbp naar volume, die in 2010 gemiddeld 2,4% bedroeg, trok in het eerste kwartaal van het verslagjaar verder aan. In het tweede kwartaal minderde de groei wat vaart, en in de tweede helft van het jaar verzwakte hij aanzienlijk, gelijktijdig met de forse verslechtering van het bedrijfsklimaat. Ondanks een krachtige aanloop kwam de bbp-groei naar volume in 2011 aldus uit op gemiddeld 1,8% (tabel 2).

De uitvoer van goederen en diensten, waarvan het herstel twee jaar eerder de economische opleving had ingezet,

GRAFIEK 2 KWARTAALVERLOOP VAN HET BBP EN CONJUNCTUURINDICATOR

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, tenzij anders vermeld)

Bron: NBB.
(1) Seizoengezuiverde gegevens.

was eveneens de eerste vraagcomponent die een conjunctuurvertraging te zien gaf. De vertraging resulteerde voor een deel uit de futloze uitvoer naar de buurlanden,

TABEL 2 BBP EN VOORNAAMSTE UITGAVENCATEGORIEËN

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens naar volume; veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011
Consumptieve bestedingen van de particulieren ⁽¹⁾	1,7	2,0	0,6	2,7	0,2
Consumptieve bestedingen van de overheid	1,9	2,7	1,9	0,7	0,8
Totale bruto-investeringen in vaste activa	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Ondernemingen	8,2	4,2	-10,2	-3,2	8,6
Woningen	3,3	-2,7	-8,6	3,1	-5,3
Overheid	1,9	0,3	9,7	-3,1	5,3
Voorraadwijziging ⁽²⁾	0,2	-0,1	-1,0	0,3	0,7
Netto-uitvoer van goederen en diensten ⁽²⁾	0,0	-0,9	-0,6	0,7	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	5,2	2,1	-11,1	9,6	5,5
Invoer van goederen en diensten	5,4	3,4	-10,6	8,9	5,7
Bbp	2,9	1,0	-2,7	2,4	1,8

Bron: INR.
(1) Consumptieve bestedingen van de huishoudens en van de instellingen zonder winst oogmerk (IZW's).
(2) Bijdrage tot de verandering van het bbp.

maar ze kwam ook tot uiting op de markten buiten Europa. Over heel 2011 beschouwd, groeide de uitvoer van goederen en diensten met naar volume 5,5 %, tegen 9,6 % in 2010. De minder snelle groei van de uitvoer beïnvloedde de vraag naar ingevoerde goederen en diensten omdat de productieketens, als gevolg van hun opdeling, over verschillende landen gespreide entiteiten inzetten. In totaal liet het jaar-op-jaar groeitempo van de invoer een lichte vertraging optekenen, van 8,9 % in 2010 tot 5,7 % in 2011. Per saldo leverde de netto-uitvoer een licht negatieve bijdrage tot de bbp-groei (-0,1 procentpunt).

De ondernemingen waren duidelijk niet volledig voorbereid op de vertraging van de buitenlandse vraag, zodat ze ongewild onverkochte producten en ongebruikte halffabricaten accumuleerden. In de conjunctuurenquêtes van de Bank wordt dit bevestigd door het grote aantal bedrijfsleiders uit de verwerkende nijverheid dat gewag maakt van een hoger voorraadpeil dan normaal. De voorraden droegen dus in 2011 in hoge mate bij tot de bbp-groei, ten belope van 0,7 procentpunt. In het vierde deel van dit artikel wordt het recente verloop van de voorraden geanalyseerd.

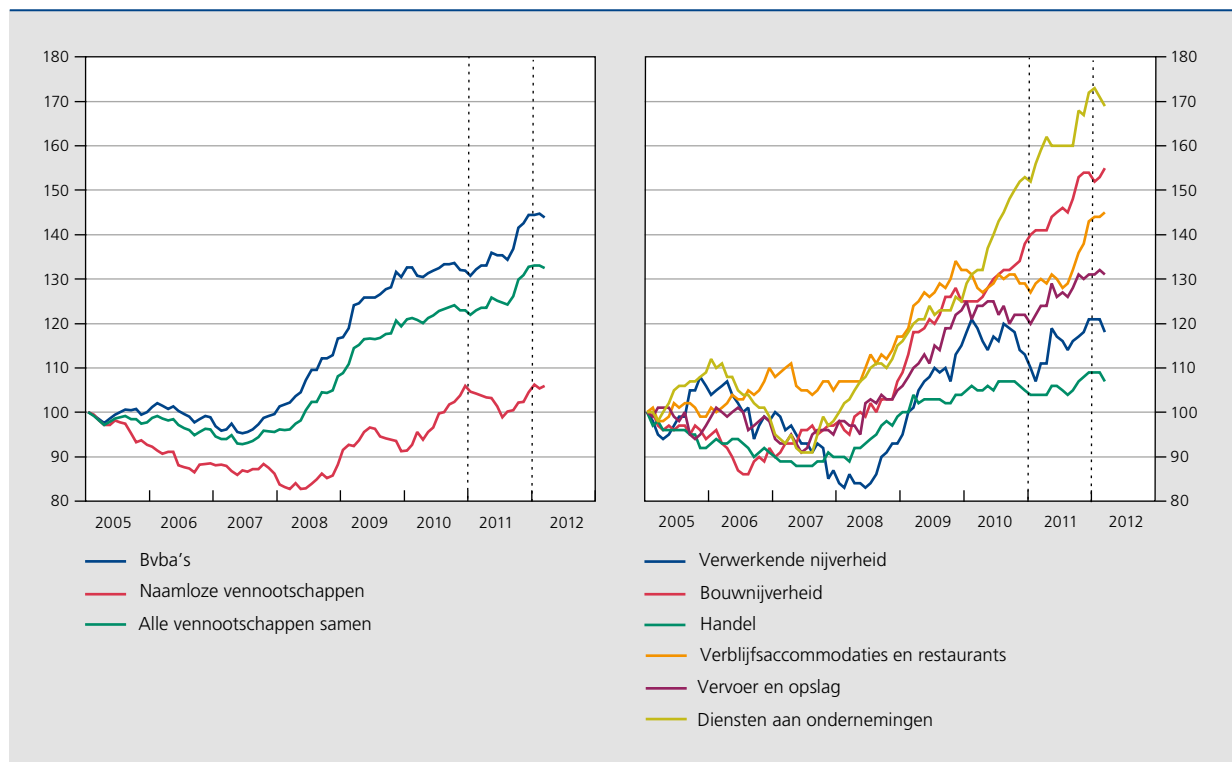
Aangezien het handelsverkeer met de rest van de wereld verzwakte, berustte de bbp-groei voornamelijk op

de binnenlandse vraag, in het bijzonder op de bruto-investeringen in vaste activa. Vooral de investeringen van de ondernemingen namen sinds 2007 het sterkst toe, met een stijging van 8,6 % over heel 2011, nadat ze gedurende de twee voorgaande jaren met in totaal 13,1 % waren geslonken. Met de gemeenteraadsverkiezingen in het vooruitzicht veerden de overheidsinvesteringen op (+5,3 %). De consumptieve bestedingen van de overheid stegen met 0,8 %.

De vraag van de particulieren, daarentegen, is in 2011 vertraagd. Nadat ze in 2010 met 2,7 % had aangetrokken dankzij de opleving van de economie, namen de consumptieve bestedingen van de particulieren met slechts 0,2 % toe, wat flink wat minder is dan de groeipercentages die werden opgetekend tijdens de jaren vóór de crisis. En de investeringen in woningbouw, die in 2010 opnieuw fors waren gestegen, liepen met 5,3 % terug.

Deze macro-economische ontwikkelingen hadden een weerslag op de kwetsbaarheid van de Belgische ondernemingen, zoals blijkt uit de faillissementen die de rechtbanken van koophandel aangeven bij de Kruispuntbank van Ondernemingen (grafiek 3). In 2010 werd de stijging van het aantal faillissementen nog grotendeels getemperd

GRAFIEK 3 VERLOOP VAN HET AANTAL FAILLISSEMENTEN VAN VENNOOTSCHAPPEN IN BELGIË
(voortschrijdend gemiddelde van de laatste twaalf maanden, indexcijfers januari 2005=100)

Bron: FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, eigen berekeningen.

door de opleving van de conjunctuur (+3%), maar over heel 2011 namen de faillissementen weer fors toe (+8%). Die toegenomen kwetsbaarheid was voornamelijk voelbaar tijdens de laatste vier maanden (+19% ten opzichte van de laatste vier maanden van 2010). Over het hele jaar liep het aantal faillissementen het sterkst op in de diensten aan ondernemingen (+13%), de bouwrijverheid (+11%) en de horeca (+11%). De handel bleef daarentegen relatief gespaard (+3%).

Deze veranderingen waren grotendeels toe te schrijven aan de bvba's die, net als tijdens de voorgaande jaren, goed waren voor meer dan 75% van de geregistreerde faillissementen. In de eerste helft van het jaar nam het aantal faillissementen van naamloze vennootschappen af, maar nadien ging het opnieuw duidelijk in stijgende lijn. Over heel 2011 liepen de faillissementen licht terug (-1%). Er zij beklemtoond dat de naamloze vennootschappen in 2010, tegen de algemene tendens in, een bijzonder sterke stijging van het aantal faillissementen hadden laten optekenen (+16%), hoewel de conjunctuur in die periode opwaarts gericht was.

In dit verband leert een blik op de afgelopen jaren dat de naamloze vennootschappen slechts met vertraging door de conjunctuurcyclus worden getroffen. Zo bestaat voor de bvba's een veel sterker negatief verband tussen de bbp-groei op kwartaalbasis en de toename van het

aantal faillissementen dan voor de naamloze vennootschappen (-0,87 tegen -0,59). Dit kan te maken hebben met, onder meer, het feit dat naamloze vennootschappen initieel meestal financieel gezonder zijn, zodat zij, althans tijdelijk, conjunctuurschommelingen beter kunnen opvangen. De bvba's vertonen in het algemeen fors negatievere waarden wat hun graad van financiële onafhankelijkheid betreft. Zo blijkt onder meer dat het eerste deciel van de bvba's op -35% uitkomt, terwijl dat voor de naamloze vennootschappen -6% is (grafiek 4).

2.2 Algemeen verloop van de exploitatierekening

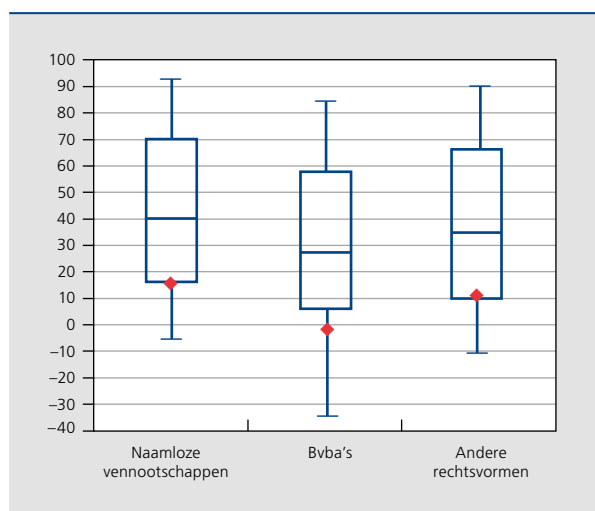
De gegevens in dit artikel beschrijven vooral de situatie van de ondernemingen tijdens de periode van 1 januari tot 31 december 2011. Het conjunctuurprofiel tijdens deze periode is vrij contrastrijk en door een compensatie-effect tussen het eerste en het tweede gedeelte van het jaar wordt de analyse enigszins vertroebeld. Het blijft echter een feit dat de verzamelde gegevens aantonen welke gevolgen de conjunctuurverslechtering heeft gehad voor de resultaten van de ondernemingen.

Over heel 2011 steeg de totale toegevoegde waarde die door de niet-financiële vennootschappen werd gecreëerd, met andere woorden het verschil tussen de verkoopopbrengsten en de kostprijs van de door derden geleverde goederen en diensten, met 3,1% tegen lopende prijzen (tabel 3). Dat betekent een vertraging ten opzichte van 2010, toen de toegevoegde waarde met 5,5% toenam. Die vertraging had twee simultane oorzaken. Om te beginnen, bleef het bedrag van de aankopen sterk oplopen, met name door de nieuwe forse stijging van de inputprijzen. Pro memorie: over heel 2011 stegen de prijzen met, gemiddeld, 31,3% voor de energetische grondstoffen en 14,3% voor de industriële grondstoffen (bron: Belgostat). Voorts daalde de omzet lichtjes, ook al berekenden de ondernemingen de stijging van de aankooprijzen deels door in hun verkooprijzen.

Door de toegevoegde waarde die een onderneming creëert, kan ze haar bedrijfskosten dekken, en met de rest een nettobedrijfsresultaat boeken. Dit laatste is de maatstaf voor de lopende commerciële efficiëntie van de onderneming, los van haar financieringsbeleid en van eventuele uitzonderlijke elementen.

De personeelskosten maken gewoonlijk het grootste deel van de bedrijfskosten uit: in 2010 waren zij goed voor 57% van de toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen. Na twee jaar lang vrijwel stabiel te zijn gebleven, namen ze in 2011 fors toe (+4,8%). Ten eerste steeg de werkgelegenheid met 2,3% voltijds equivalent.

GRAFIEK 4 BOX PLOTS VAN DE GRAAD VAN FINANCIËLE ONAFHANKELIJKHEID VOLGENS DE RECHTSVORM⁽¹⁾
(in %)

Bron: NBB.

(1) De box plots dienen als volgt te worden geïnterpreteerd. De laagste en de hoogste lijn van de doos stemmen overeen met respectievelijk het 1ste en het 3de kwartiel. De lijn in de doos stemt overeen met de mediaan. De uiterste punten van de onderste en bovenste snor stemmen overeen met respectievelijk het 1ste en het 9de deciel. Het rode punt, ten slotte, komt overeen met het gewinsoriseerde gemiddelde op het 1ste en het 99ste percentiel.

TABEL 3 VERLOOP VAN DE BELANGRIJKSTE COMPONENTEN VAN DE EXPLOITATIEREKENING
(lopende prijzen)

	Veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar					In € miljoen	In % van de toegevoegde waarde
	2007	2008	2009	2010	2011 r	2011 r	2011 r
Toegevoegde waarde	4,8	2,6	-3,6	5,5	3,1	172 912	100,0
Personeelskosten	5,0	5,0	-0,3	0,6	4,8	98 484	57,0
Afschrijvingen en waardeverminderingen ⁽¹⁾	5,9	6,4	6,2	1,9	2,9	31 536	18,2
Overige bedrijfskosten	-11,2	11,1	-5,2	2,9	5,1	10 794	6,2
<i>Totaal van de bedrijfskosten</i>	<i>3,8</i>	<i>5,8</i>	<i>0,7</i>	<i>1,1</i>	<i>4,4</i>	<i>140 814</i>	<i>81,4</i>
Nettobedrijfsresultaat	8,7	-8,6	-21,2	28,7	-2,4	32 097	18,6

Bron: NBB.

(1) Op materiële vaste activa, immateriële vaste activa en oprichtingskosten (rubriek 630).

Ten tweede stegen de uurloonkosten van de private sector in 2011 met 2,5 %, tegen 0,9 % in 2010. De loonindexering was het gevolg van de versnelling van de inflatie, die – ter herinnering – in 2011 3,1 % bedroeg, tegen 2,3 % in 2010 en 0,0 % in 2009.

Na de personeelskosten maken de afschrijvingen en de waardeverminderingen op materiële vaste activa, immateriële vaste activa en oprichtingskosten (rubriek 630 van de jaarrekening) de belangrijkste bedrijfskosten uit. Na een sterke vertraging in 2010 heeft de groei ervan zich in 2011, tegen de achtergrond van een opleving van de investeringen, hersteld (+2,9 %). Volgens de nationale kwartaalrekeningen waren de nieuwe investeringen in het eerste gedeelte van 2011 zeer omvangrijk; op dat ogenblik schatten de ondernemingen de vraagvooruitzichten nog optimistisch in en bereikte de bezettingsgraad van de productiecapaciteit een relatief hoog peil.

De netto-investeringen in materiële vaste activa⁽¹⁾ veerden trouwens in 2011 met 6,6 % op, nadat ze tijdens de twee voorgaande jaren samen met 12,4 % waren gekrompen. Als gevolg daarvan nam de netto-investeringsquote van de niet-financiële vennootschappen (dat is de verhouding tussen de netto-investeringen en de toegevoegde waarde) in 2011 opnieuw toe, tot 21,3 %. Deze quote bleef echter aanzienlijk onder het in 2008 bereikte recordniveau (23,9 %).

Voor de vennootschappen die hun jaarrekening volgens het volledige model neerleggen, kan bovendien de intensiteit van de onderzoeks- en ontwikkelingsactiviteiten (R&D) worden gemeten, dit aan de hand van de bijlage bij

de jaarrekening. In 2011 liep het percentage van de bij die activiteiten betrokken vennootschappen op tot 4,3 %, tegen 4,1 % in 2010. Het bedrag van de netto-investeringen in kosten voor R&D nam met 14 % toe, van € 3,1 miljard in 2010 tot € 3,6 miljard in 2011⁽²⁾. Deze krachtige groei was hoofdzakelijk toe te schrijven aan de farmaceutische nijverheid, die ieder jaar meer dan de helft van de ter zake geïnvesteerde bedragen voor haar rekening neemt, en in bijkomende mate aan de technologische industrie.

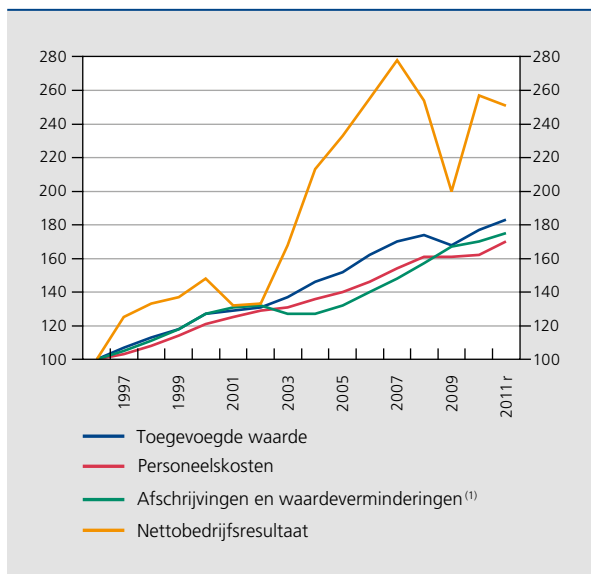
De totale bedrijfskosten, die in hoge mate worden bepaald door de personeelskosten en de afschrijvingen, stegen in 2011 met 4,4 %; dit groeitempo lag beduidend hoger dan tijdens de twee voorgaande jaren. Net als in 2008 en 2009 groeiden de totale bedrijfskosten bovendien sneller dan de toegevoegde waarde.

Deze combinatie van kostenstijging en conjunctuurverslechtering leidde in 2011 tot een lichte afbrokkeling van het nettobedrijfsresultaat (-2,4 %), na de krachtige stijging van 2010 (+28,7 %). Het nettobedrijfsresultaat kwam aldus iets hoger uit dan € 32 miljard. Hoewel dit resultaat dus onder het niveau bleef van vóór de recessie van 2008-2009 (€ 35,5 miljard in 2007), zij erop gewezen dat het tussen 2001 en 2007 meer dan verdubbeld was.

(1) De bruto-investeringen worden gedefinieerd als zijnde de tijdens het verslagjaar verwezenlijkte aanschaffingen (incl. de geproduceerde vaste activa), gecorrigeerd voor de van derden verworven meerwaarden, afschrijvingen en waardeverminderingen. In het aldus berekende brutobedrag is geen rekening gehouden met eventuele desinvesteringen in de loop van het boekjaar; om het nettobedrag te verkrijgen, wordt het brutobedrag derhalve gecorrigeerd voor de overdrachten, de buitengebruikstellingen en de overboekingen naar andere rubrieken in de loop van het boekjaar. De boekingen verbonden aan de overdrachten vormen de voornaamste correctiebron.

(2) De netto-investeringen in kosten voor R&D worden gedefinieerd volgens een methode die vergelijkbaar is met die welke voor de materiële vaste activa wordt gebruikt.

GRAFIEK 5 VERLOOP VAN DE BELANGRIJKSTE COMPONENTEN VAN DE EXPLOITATIEREKENING IN DE LAATSTE VIJFTIEN JAAR
(indexcijfers 1996=100)

Bron: NBB.
(1) Op materiële vaste activa, immateriële vaste activa en oprichtingskosten (rubriek 630).

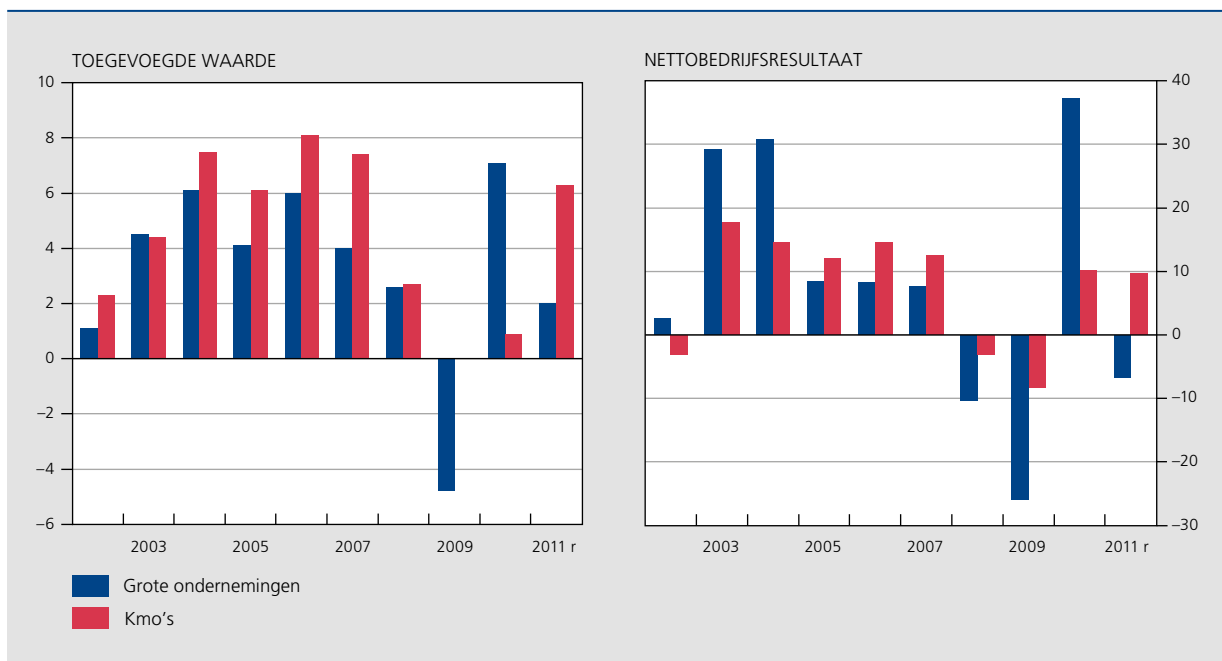
Op lange termijn groeide het bedrijfsresultaat trouwens veel krachtiger dan de andere aggregaten: de laatste

vijftien jaar is het bedrijfsresultaat immers met 151% toegenomen, tegen 83% voor de toegevoegde waarde, 70% voor de personeelskosten en 75% voor de afschrijvingen en waardeverminderingen (grafiek 5). Het was vooral na de conjuncturele achteruitgang van 2001-2002 dat het bedrijfsresultaat de overige componenten achter zich liet.

Een en ander had een impact op de uitsplitsing van de toegevoegde waarde. Tussen 1996 en 2011 groeide het aandeel van het nettobedrijfsresultaat in de toegevoegde waarde met 5,1 punt, van 13,5% tot 18,6%. Het gedeelte dat voorbehouden is voor de personeelskosten, daarentegen, kromp gedurende diezelfde periode van 61,4% tot 57,0%. Het aandeel van de afschrijvingen en waardeverminderingen bleef relatief stabiel (-0,8 punt sinds 1996).

Tot slot moeten de algemene tendensen worden gespecificeerd naar omvang van de ondernemingen. Zoals blijkt uit grafiek 6 evolueerde de exploitatierekening in 2011 veel gunstiger voor de kmo's: hun toegevoegde waarde steeg met 6,3%, tegen 2,0% voor de grote ondernemingen. Zo ook nam het bedrijfsresultaat van de kmo's met 9,7% toe, terwijl dat van de grote ondernemingen er met 6,8% op achteruitging. Hoewel de grote ondernemingen dus duidelijk zwaarder werden getroffen door de conjuncturele achteruitgang in 2011, zij erop gewezen

GRAFIEK 6 TOEGEVOEGDE WAARDE EN NETTOBEDRIJFSRESULTAAT NAAR OMVANG
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

Bron: NBB.

dat zij veel meer profijt hadden getrokken van de opleving in 2010.

Grote ondernemingen zijn doorgaans gevoeliger voor economische cycli doordat zij meer gericht zijn op industriële activiteiten en internationale handel. Pro memorie: de verwerkende nijverheid en de groothandel, de meest conjunctuurgebonden bedrijfstakken van de economie, maken vandaag 47 % uit van de toegevoegde waarde van de grote ondernemingen, tegen 22 % bij de kmo's.

2.3 Resultaten naar bedrijfstak

2.3.1 Verwerkende nijverheid

In 2011 belemmerden de vertraging van het handelsverkeer en de stijging van de grondstoffenprijzen de waardecreatie in de nijverheid: de toegevoegde waarde van

de verwerkende nijverheid stagneerde (-0,2 %), terwijl ze in 2010 sterk was toegenomen (+8,2 %). Hoewel de groei in de meeste bedrijfstakken positief bleef, ging hij in bepaalde gevallen aanzienlijk vertragen, vooral in de metaalverwerkende nijverheid, de chemische nijverheid en de ijzer- en staalnijverheid. In de farmaceutische nijverheid had een ingrijpende correctie plaats (-13,5%). Deze bedrijfstak ondervond de weerslag van de grote ontvangsten van 2010 die verband hielden met, onder meer, royalty's en het pandemisch griepvaccin.

De totale industriële bedrijvigheid heeft nog niet opnieuw het niveau van vóór de financiële crisis bereikt: in 2011 lag de toegevoegde waarde van de verwerkende bedrijfstakken 2,5 % lager dan de in 2007 bereikte piek. Op langere termijn beschouwd, is het het aandeel van de verwerkende nijverheid in de totale toegevoegde waarde gekrompen van 37,5 % in 1996 tot 27 % in 2011.

TABEL 4 TOEGEVOEGDE WAARDE EN BEDRIJFSRESULTAAT NAAR BEDRIJFSTAK
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Toegevoegde waarde		Nettobedrijfsresultaat		<i>p.m.</i> Procentueel belang van de bedrijfstak in de totale toegevoegde waarde in 2011 r
	2010	2011 r	2010	2011 r	
Verwerkende nijverheid	8,2	-0,2	54,7	-6,1	27,0
waarvan:					
Voedingsnijverheid	-2,0	0,8	-6,7	-11,5	4,0
Textiel, kleding en schoeisel	2,6	-4,3	100,7	-22,0	0,8
Hout, papier en drukkerijen	-0,6	2,6	23,4	5,9	1,8
Chemische nijverheid	13,5	2,1	107,4	0,5	4,0
Farmaceutische nijverheid	13,4	-13,5	2,1	-37,8	2,8
Ijzer- en staalnijverheid	12,2	2,1	n.s.	-21,1	3,9
Metaalverwerkende nijverheid	14,2	0,1	110,7	14,8	5,3
Niet-verwerkende bedrijfstakken	4,5	4,3	20,9	-0,9	73,0
waarvan:					
Groothandel	9,5	2,6	61,1	-7,3	13,0
Kleinhandel	4,2	3,9	11,3	2,4	6,5
Vervoer en opslag	1,4	0,6	n.s.	-148,0	8,4
Accommodatie en maaltijden	6,3	4,3	189,6	8,3	1,9
Informatie en communicatie	3,1	2,6	0,6	2,4	7,0
Exploitatie van en handel in onroerend goed	1,2	5,3	-3,8	5,5	2,9
Diensten aan ondernemingen	4,8	6,8	16,2	6,5	13,6
Energie, water en afval	6,7	6,1	11,1	6,8	6,0
Bouwnijverheid	1,2	6,1	7,2	0,1	7,5
Totaal	5,5	3,1	28,7	-2,4	100,0

Bron: NBB.

Ondanks de stagnerende bedrijvigheid namen de personeelskosten in 2011 met 2,8% toe; die groei was veel sterker dan tijdens de voorgaande drie jaar. Debet daaraan was de stijging van de uurloonkosten (zie hierboven) en de lichte toename van het aantal werknemers. De afschrijvingen, die in 2010 licht waren teruggelopen (-0,3%), namen in 2011 met 1,8% toe als gevolg van de forse nettoaankoop van materiële (+10%) en immateriële (+18,8%) vaste activa. Zoals reeds gezegd, hadden deze nieuwe investeringen vooral in de eerste helft van 2011 plaats. De bedrijfskosten van de verwerkende nijverheid vertoonden bovendien een aanzienlijke daling van de waardeverminderingen op voorraden in de farmaceutische industrie. Mede door deze daling bleef de groei van de totale bedrijfskosten beperkt tot 1,3%.

De geringere toegevoegde waarde en de zwaardere lasten maakten dat het bedrijfsresultaat van de verwerkende nijverheid in 2011 met 6,1% terugliep, na een bijzonder krachtige opleving in 2010 (+54,7%). De sterkste dalingen werden opgetekend in de farmaceutische nijverheid (-37,8%), de ijzer- en staalnijverheid (-21,1%), de textielnijverheid (-22,0%) en de voedingsnijverheid (-11,5%).

2.3.2 Niet-verwerkende bedrijfstakken

Het conjunctuurverloop zorgde voor een verschuiving van de groei van de bedrijfstakken die het sterkst afhankelijk zijn van de wereldvraag naar de branches die zich meer op de binnenlandse markt richten, waaronder de meeste niet-verwerkende bedrijfstakken. In tegenstelling tot de nijverheid zagen deze laatste hun toegevoegde waarde in 2011 groeien met 4,3%, een cijfer dat vergelijkbaar is met dat van 2010 (+4,5%).

Het was bij de diensten aan ondernemingen, voornamelijk bij de uitzendbureaus en rekruteringsondernemingen, dat de bedrijvigheid er het sterkst op vooruitging. In bepaalde niet-verwerkende bedrijfstakken, daarentegen, was de bedrijvigheid in 2011 van gemengde aard doordat ze meer blootgesteld zijn aan de industriële bedrijvigheid, in het bijzonder de activiteiten verbonden aan het vervoer en de groothandel.

De groei in de bouwnijverheid en de vastgoedsector, die in 2010 vrij matig was gebleven, trok in 2011 stevig aan. De bouwnijverheid werd ondersteund door de investeringen van de lokale overheden en door de renovatieactiviteiten waarvoor nog stimulerende maatregelen van kracht waren. De Belgische vastgoedmarkt is de afgelopen jaren doorgaans gevrijwaard gebleven van een ingrijpende correctie zoals het geval was in Ierland of Spanje.

Anders dan tijdens het jaar voordien, stegen de personeelskosten van de niet-verwerkende bedrijfstakken in 2011 sneller (+5,5%) dan de toegevoegde waarde. Enerzijds nam het aantal in het register ingeschreven personeelsleden met 3% toe, wat de in 2010 ingezette opleving (+1,5%) versterkte. Anderzijds had de versnelling van de inflatie, net als in de nijverheid, een impact op de loonindexering. De afschrijvingen groeiden tot een niveau dat zeer dicht in de buurt lag van dat van het voorgaande jaar (+3,3%).

Rekening houdend met de overige kostenelementen liepen de totale bedrijfskosten in 2011 met 5,6% op; dat was duidelijk sneller dan tijdens de twee vorige jaren. Per saldo nam het nettobedrijfsresultaat van de niet-verwerkende bedrijfstakken zeer lichtjes af (-0,9%). Dit totaalresultaat verhult evenwel grote sectorale verschillen: terwijl het bedrijfsresultaat in de groothandel verslechterde en in de transportsector zelfs kelderde, liet het in de grote meerderheid van de overige niet-verwerkende bedrijfstakken een verbetering optekenen.

2.3.3 Sectorale ontwikkelingen sedert 2007

Grafiek 7 biedt een overzicht van de sectorale ontwikkelingen na het uitbreken van de financiële crisis. De grafiek relateert de stijging van de toegevoegde waarde aan de toename van het nettobedrijfsresultaat tussen 2007 en 2011.

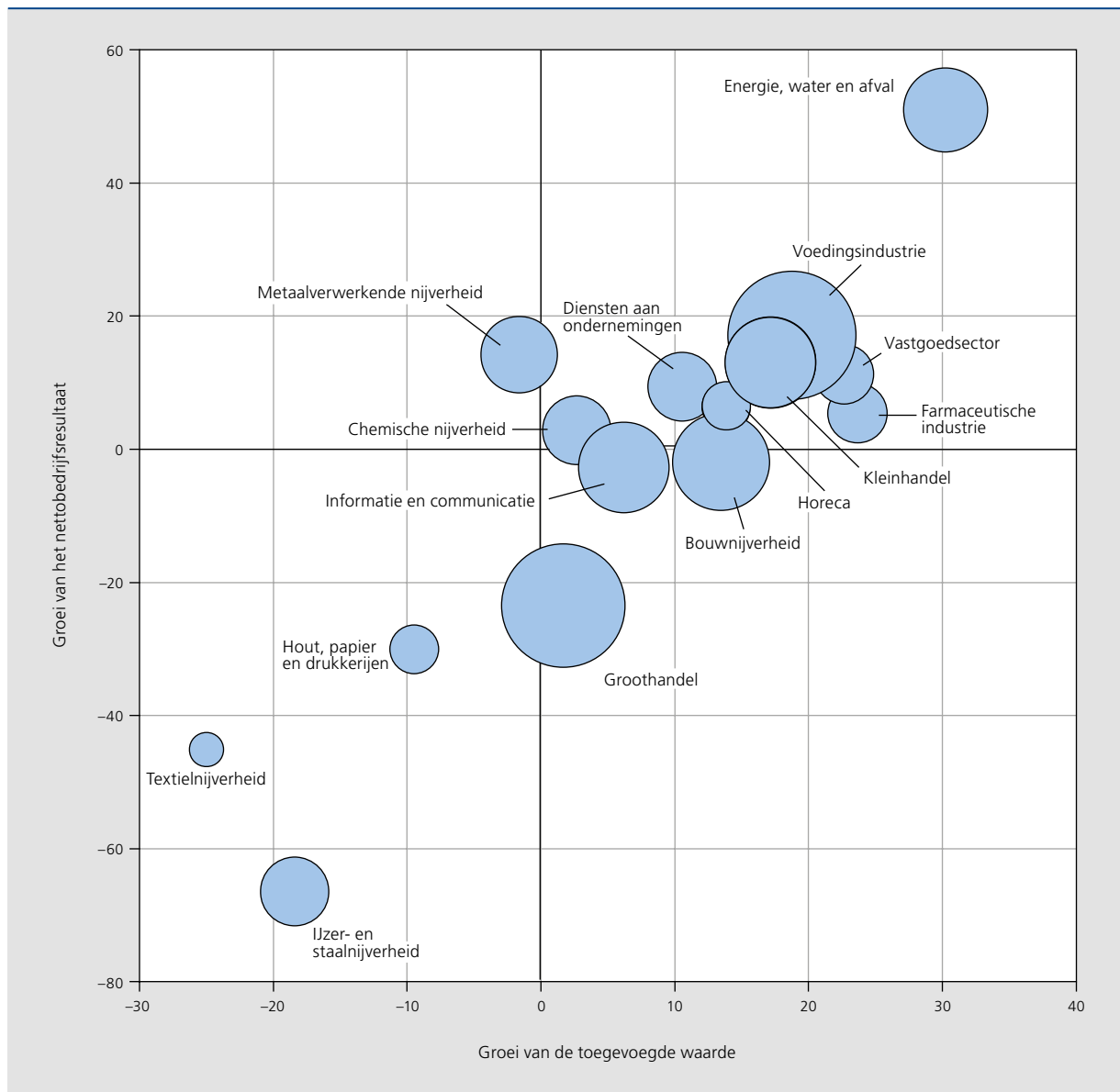
Over het algemeen blijkt dat het verloop van de bedrijfstakken overwegend bepaald werd door de mate waarin ze aan de internationale omgeving waren blootgesteld.

2.3.3.1 Verwerkende nijverheid

De bedrijfstakken die er sedert 2007 het sterkst zijn op achteruitgegaan, zijn de textielnijverheid en de ijzer- en staalnijverheid. De textielsector heeft reeds zeer lang af te rekenen met de internationale concurrentie, in het bijzonder die van de lagekostenlanden. De ijzer- en staalnijverheid werd zwaar getroffen door de gevolgen van de recessie van 2008-2009, met name door de stillegging van bepaalde productie-eenheden.

De toegevoegde waarde is daarentegen sterk toegenomen in de farmaceutische nijverheid. Enerzijds is de productie er de afgelopen jaren blijven stijgen. Anderzijds heeft deze sector, dankzij de vernieuwende aard ervan, een veel ruimere toegevoegde-waardemarge (dat is de verhouding tussen de toegevoegde waarde en de bedrijfsopbrengsten) dan de overige bedrijfstakken: in 2010 beliep de toegevoegde-waardemarge van de farmaceutische nijverheid 46,2%, tegen 19,3% in alle andere verwerkende bedrijfstakken.

GRAFIEK 7 VERLOOP VAN DE TOEGEVOEGDE WAARDE EN VAN HET BEDRIJFSRESULTAAT TUSSEN 2007 EN 2011⁽¹⁾
(in %)

Bron: NBB.

(1) De oppervlakte van de cirkels is evenredig met het aandeel van de toegevoegde waarde van elke bedrijfstak in het totaal, in 2011.

Ook de voedingsnijverheid hield beter stand dan de meeste industriële bedrijfstakken. Deze sector haalde voordeel uit zijn gerichtheid op de binnenlandse markt, wat tot uiting komt in een van de laagste uitvoerpercentages binnen de nijverheid.

Andere bedrijfstakken, zoals de metaalverwerkende nijverheid en de chemische nijverheid, lieten meer gemengde resultaten optekenen. In de metaalverwerkende nijverheid werd het dynamisme van sommige technologische ondernemingen geneutraliseerd door de gevolgen van verschillende herstructurerings. In de chemische

nijverheid werden de ondernemingen geconfronteerd met uiteenlopende marktsituaties, overwegend afhankelijk van de aard van hun productie.

2.3.3.2 Niet-verwerkende bedrijfstakken

In aansluiting op de langetermijntendensen is het recente conjunctuurverloop over het algemeen veel gunstiger gebleken voor de niet-verwerkende bedrijfstakken.

De toegevoegde waarde en het bedrijfsresultaat zijn het sterkst gestegen in de groep 'Energie, water en afval'. Dit

resultaat is in de eerste plaats te danken aan de deeltakken elektriciteit (die goed is voor bijna twee derde van de toegevoegde waarde van de groep) en water. Ook bij de diensten aan ondernemingen, de vastgoedsector, de kleinhandel en de horeca werden – zij het bescheidener – groeicijfers boven het gemiddelde opgetekend. Deze bedrijfstakken trokken in hun geheel profijt van de sedert 2008 relatief sterke binnenlandse vraag. Er zij aan herinnerd dat, over een lange termijn beschouwd, de tendens om secundaire taken uit te besteden, de groei in bepaalde dienstverlenende bedrijfstakken heeft gestimuleerd, onder meer in de branche ‘diensten aan ondernemingen’.

Onder invloed van de meeste deeltakken waaruit de groothandel bestaat, werd deze sector daarentegen rechtstreeks getroffen door de schommelingen van de internationale handel. Bepaalde activiteiten hielden evenwel beter stand, in het bijzonder die verbonden aan voedingsmiddelen, chemische en farmaceutische producten.

Ondanks de toegenomen bedrijvigheid in de meeste deeltakken is het bedrijfsresultaat in de bouwnijverheid sedert 2007 licht verzwakt, dit onder invloed van bepaalde gespecialiseerde segmenten die vooral verband houden met de industrie en het vervoer. In de meer klassieke activiteiten (waaronder elektriciteits-, loodgieters- en isolatiewerken) bleef het bedrijfsresultaat daarentegen toenemen, ook in 2008 en 2009.

Ook de groep ‘informatie en communicatie’ liet gemengde resultaten optekenen. Enerzijds werd de rentabiliteit aangetast door de inkrimping van de marges in de telecommunicatiesector en door de problemen van sommige uitgeverijen. Anderzijds bleven de informatica-activiteiten dynamisch groeien, vooral de programmering, de consultancy en de dataverwerking.

Tot slot zij beklemtoond dat vrijwel alle takken van de economie gedurende de vier jaar vóór 2008 in stijgende lijn gingen en dat deze groei, in zijn geheel, veel sneller verliep dan tussen 2007 en 2011: algemeen beschouwd, namen de toegevoegde waarde en het nettobedrijfsresultaat tussen 2003 en 2007 met respectievelijk 24,2 % en 65,3 % toe, tegen 7,6 % en –9,5 % tussen 2007 en 2011.

2.4 Regionaal perspectief

In deze paragraaf wordt nagegaan in welke mate iedere bedrijfstak bijdraagt tot de groei van de toegevoegde waarde in elk gewest, dit voor de periode 2001-2011.

2.4.1 Methodologie

De regionale analyse berust op een uitsplitsing van de jaarrekeningen volgens het gewest waarin de ondernemingen zijn gevestigd. Deze uitsplitsing is gebaseerd op de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen.

De uniregionale ondernemingen, dat zijn de ondernemingen waarvan de hoofdzetel en de bedrijfszetel(s) zich in hetzelfde gewest bevinden, worden onmiddellijk aan een gewest toegewezen. Voor de multiregionale vennootschappen, dat zijn de vennootschappen die in meer dan één gewest gevestigd zijn, worden de rubrieken van de jaarrekeningen opgesplitst in verhouding tot het aantal arbeidsplaatsen in elk gewest, wat betekent dat wordt uitgegaan van proportionaliteit tussen de werkgelegenheid en de boekhoudkundige posten. Multiregionale vennootschappen zijn goed voor iets meer dan een kwart van de totale toegevoegde waarde, zodat het grootste gedeelte van de regionale uitsplitsing niet door deze hypothese wordt beïnvloed. Het Instituut voor de Nationale Rekeningen hanteert eveneens een proportionele methode voor het opstellen van de regionale rekeningen.

De implicaties van deze methode werden uitvoerig beschreven in het Economisch Tijdschrift van december 2011. Er werd meer bepaald beklemtoond dat het Brussels Gewest zich vanwege zijn status van hoofdstedelijk gewest onderscheidt door een sterke specialisatie in de niet-verwerkende bedrijfstakken (meer dan 90 % van de toegevoegde waarde, zie tabel 5), in het bijzonder de telecommunicatie, de informaticadiensten, de diensten aan ondernemingen en vastgoed. De bouwnijverheid en het vervoer, daarentegen, zijn in de hoofdstad minder ontwikkeld.

De Vlaamse en Waalse sectorale structuren zijn over het algemeen sterker verwant en ze worden gekenmerkt door een aanzienlijk groter aandeel van de verwerkende nijverheid, in de orde van grootte van 30 %. Toch lopen de structuren van de beide gewesten in meerdere opzichten uiteen. Zo heeft de farmaceutische nijverheid een aanzienlijk groter aandeel in Wallonië, terwijl Vlaanderen meer actief is op het vlak van de chemische basisproducten. Zo is ook de groothandel sterker ontwikkeld in Vlaanderen, in het bijzonder in grondstoffen en industriële producten.

Behalve deze sectorale verschillen zij opgemerkt dat de kmo's in Brussel een geringer aandeel in de toegevoegde waarde hebben (16 %) dan in Vlaanderen (26 %) en in Wallonië (27 %). Wat het aantal ondernemingen betreft, telt Brussel daarentegen een groter aantal zeer kleine vennootschappen: 35 % van de Brusselse ondernemingen genereert minder dan € 10 000 toegevoegde waarde, tegen 23 % in Vlaanderen en 25 % in Wallonië.

TABEL 5 REGIONALE STRUCTUUR VAN DE TOEGEVOEGDE WAARDE IN 2011

(in % van het totaal, tenzij anders vermeld)

	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	België
Verwerkende nijverheid	9,4	30,5	29,7	27,0
waarvan:				
Voedingsnijverheid	1,7	4,5	4,2	4,0
Textiel, kleding en schoeisel	0,3	1,1	0,3	0,8
Hout, papier en drukkerijen	0,5	2,1	2,0	1,8
Chemische nijverheid	1,4	4,9	3,3	4,0
Farmaceutische nijverheid	0,9	2,4	5,4	2,8
Ijzer- en staalnijverheid	0,6	4,3	5,0	3,9
Metaalverwerkende nijverheid	3,0	6,0	5,2	5,3
Niet-verwerkende bedrijfstakken	90,6	69,5	70,3	73,0
waarvan:				
Groothandel	15,0	13,4	10,1	13,0
Kleinhandel	5,2	6,0	9,0	6,5
Vervoer en opslag	5,6	9,1	8,1	8,4
Accommodatie en maaltijden	3,6	1,5	1,6	1,9
Informatie en communicatie	15,4	5,4	5,5	7,0
Exploitatie van en handel in onroerend goed	5,3	2,5	2,0	2,9
Diensten aan ondernemingen	18,6	13,4	10,3	13,6
Energie, water en afval	10,2	4,6	7,1	6,0
Bouwnijverheid	4,4	8,1	8,2	7,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>p.m. Totaal van de toegevoegde waarde in 2011 (in € miljoen)</i>	<i>27 110</i>	<i>109 704</i>	<i>36 093</i>	<i>172 907</i>

Bron: NBB.

Aangezien deze structurele verschillen de regionale ontwikkelingen rechtstreeks beïnvloeden, moet behoedzaam worden omgesprongen met de hieronder voorgestelde gegevens. Vooral de resultaten betreffende de Brusselse vennootschappen moeten worden geïnterpreteerd in het licht van hun specifieke kenmerken.

2.4.2 Sectorale bijdragen tussen 2001 en 2011

2.4.2.1 Verwerkende nijverheid (tabel 6)

Brussel is het enige gewest waar de toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid over de afgelopen tien jaar teruggelopen is (-25,3%). Zoals hierboven vermeld, is het Brusselse gewest in geringe mate gericht op industriële activiteiten, zodat die terugloop slechts een beperkte invloed had op de Brusselse economie. De meeste deeltakken van de

verwerkende nijverheid hebben negatief bijgedragen tot de Brusselse groei, maar vooral de metaalverwerkende nijverheid heeft op deze ontwikkeling gewogen, meer bepaald als gevolg van een herstructurering in de automobielenijverheid.

In Vlaanderen en Wallonië, daarentegen, nam de toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid tussen 2001 en 2011 toe, van respectievelijk 16,1% en 19,5%. In deze beide gewesten hebben de meeste deeltakken een positieve bijdrage geleverd tot de groei, met uitzondering van, vooral, de textielnijverheid.

De metaalindustrie en de raffinage ('overige verwerkende bedrijfstakken') leverden aanzienlijk grotere bijdragen in het noorden van het land. De metaalindustrie trok er met name profijt van haar gunstiger ligging, terwijl de raffinage werd gesteund door de stijgende aardolieprijzen.

TABEL 6 SECTORALE BIJDRAGEN TOT DE GROEI VAN DE TOEGEVOEGDE WAARDE IN DE VERWERKENDE NIJVERHEID TUSSEN 2001 EN 2011

(bijdragen in procentpunt tot de totale groei, tenzij anders vermeld)

	Brussel		Vlaanderen		Wallonië	
	Bijdrage	Rang	Bijdrage	Rang	Bijdrage	Rang
Voedingsnijverheid	0,2	2	4,3	1	5,4	2
Textiel, kleding en schoeisel	-3,4	5	-2,4	8	-1,2	8
Hout, papier en drukkerijen	-3,8	6	0,1	7	-0,2	6
Chemische nijverheid	-4,1	7	2,2	6	3,4	4
Farmaceutische nijverheid	-0,4	3	3,1	3	8,1	1
IJzer- en staalnijverheid	-1,9	4	3,4	2	0,4	5
Metaalverwerkende nijverheid	-13,3	8	2,7	4	4,1	3
Overige verwerkende bedrijfstakken	1,5	1	2,7	5	-0,4	7
Totaal⁽¹⁾	-25,3		16,1		19,5	
<i>p.m. Aandeel van de verwerkende nijverheid in de toegevoegde waarde per gewest in 2011 (in %)</i>		9,4		30,5		29,7

Bron: NBB.

(1) Veranderingspercentage tussen 2001 en 2011, tegen lopende prijzen.

TABEL 7 SECTORALE BIJDRAGEN TOT DE GROEI VAN DE TOEGEVOEGDE WAARDE IN DE NIET-VERWERKENDE BEDRIJFSTAKKEN TUSSEN 2001 EN 2011

(bijdragen in procentpunt tot de totale groei, tenzij anders vermeld)

	Brussel		Vlaanderen		Wallonië	
	Bijdrage	Rang	Bijdrage	Rang	Bijdrage	Rang
Groothandel	-0,7	10	8,2	2	8,1	2
Kleinhandel	1,9	3	4,7	5	6,7	4
Vervoer en opslag	0,3	9	5,2	4	2,7	8
Accommodatie en maaltijden	1,1	5	1,0	10	1,3	10
Informatie en communicatie	0,8	8	4,1	6	3,5	7
Exploitatie van en handel in onroerend goed ...	0,9	6	1,7	9	1,4	9
Diensten aan ondernemingen	4,9	1	11,3	1	9,0	1
Energie, water en afval	3,9	2	1,9	8	4,1	6
Bouwnijverheid	0,9	7	5,7	3	5,1	5
Overige niet-verwerkende bedrijfstakken	1,9	4	3,5	7	7,6	3
Totaal⁽¹⁾	15,9		47,2		49,5	
<i>p.m. Aandeel van de niet-verwerkende bedrijfstakken in de toegevoegde waarde per gewest in 2011 (in %)</i>		90,6		69,5		70,3

Bron: NBB.

(1) Veranderingspercentage tussen 2001 en 2011, tegen lopende prijzen.

De Waalse metaalindustrie werd daarentegen bijzonder zwaar getroffen door de recente conjunctuur en droeg dus over het geheel van de beschouwde periode amper bij tot de groei. De farmaceutische nijverheid was echter wel zeer bevorderlijk voor de groei in Wallonië, dit dankzij de toename van de verkoop en de verruiming van haar marges, ook tijdens de afgelopen jaren.

2.4.2.2 Niet-verwerkende bedrijfstakken (tabel 7)

Bij de niet-verwerkende bedrijfstakken valt Brussel op door de aanzienlijke bijdragen van de diensten aan ondernemingen (waaronder meer bepaald de rechtskundige dienstverlening, leasing- en beveiligingsdiensten) en van energie, twee groepen die een belangrijke rol spelen in de economie van de hoofdstad. Ook de horeca en de vastgoedsector hebben er, zij het in mindere mate, een grotere bijdrage geleverd dan in de twee andere gewesten, terwijl de groothandel, het vervoer en de bouwnijverheid een veel geringere, zelfs negatieve bijdrage vertoonden.

Ook in Vlaanderen en Wallonië droegen de diensten aan ondernemingen het sterkst bij tot de groei in de niet-verwerkende bedrijfstakken. Dit gebeurde onder impuls van de voornaamste deeltakken waaruit deze groep bestaat (uitzendbedrijven, consultancy, boekhoudkundige en rechtskundige diensten, ingenieurs, beveiliging en reiniging,...). Beide gewesten onderscheiden zich ten opzichte van Brussel door een veel grotere bijdrage van de groothandel. Uit een gedetailleerde analyse blijken de specifieke regionale kenmerken van deze bedrijfstak: in Vlaanderen werd de groei in de groothandel voornamelijk

gedreven door de grondstoffen en de industriële producten, terwijl in Wallonië de farmaceutische producten de grootste bijdrage leverden.

Typisch voor Vlaanderen is ook de bijdrage van de activiteiten in verband met vervoer (meer bepaald opslag en ondersteunende diensten), wat grotendeels wordt verklaard door de hiertoe bestemde infrastructuur die in het gewest is gevestigd. Ten slotte is de relatief grote bijdrage van de 'overige niet-verwerkende bedrijfstakken' in Wallonië hoofdzakelijk toe te schrijven aan ondernemingen die financiële hulpdiensten verlenen en die gespecialiseerd zijn in internationale betalingssystemen en in het verstrekken van financiële gegevens.

3. Verloop van de financiële situatie van de vennootschappen

De onderstaande elementen van financiële analyse berusten op de interpretatietheorie van de jaarrekeningen, waar verschillende ratio's aan zijn ontleend. Deze laatste worden in bijlage 2 uitvoerig gedefinieerd.

De financiële ratio's worden voorgesteld in de vorm van globalisaties en medianen. Bij de globalisatie van een ratio wordt de som van de tellers van alle vennootschappen gedeeld door de som van de noemers ervan. De mediaan is dan weer de centrale waarde van een geordende verdeling: voor een bepaalde ratio heeft 50% van de vennootschappen een hogere ratio dan de mediaan en 50% een lagere ratio dan de mediaan.

TABEL 8 ELEMENTEN VAN VERDELING VAN DE FINANCIËLE RATIO'S
(in %)

	Nettorentabiliteit van het eigen vermogen ⁽¹⁾		Graad van financiële onafhankelijkheid	
	Grote ondernemingen	Kmo's	Grote ondernemingen	Kmo's
Maximum	74 706	2 486 200	100	100
Percentiel 99	346	399	100	100
Kwartiel 3	19	23	63	62
Mediaan	7	6	34	31
Gemiddelde	-97	-31	-1 566	-3 703
Kwartiel 1	0,0	-4	14	8
Percentiel 1	-320	-486	-1 319	-1 515
Minimum	-1 702 462	-1 878 700	-8 439 000	-696 783 600
Globalisatie	6	8	43	37

Bron: NBB.

(1) Ongerekend uitzonderlijk resultaat.

Beide maatstaven vullen elkaar aan vermits ze aan verschillende oogmerken beantwoorden. Wordt elke waarneming in aanmerking genomen volgens het gewicht ervan in de teller en in de noemer, dan weerspiegelt de geglobaliseerde ratio vooral de situatie van de grootste ondernemingen. De mediaan geeft daarentegen het verloop van de volledige verdeling weer, aangezien elke onderneming, ongeacht de omvang ervan, de mediaan in dezelfde mate beïnvloedt.

Voor de statistische analyse van financiële ratio's is de mediaan een micro-economische maatstaf die ruimschoots de voorkeur verdient boven het gewone gemiddelde. De verdelingen ondervinden immers de weerslag van een aantal extreme waarden die, hoewel ze nauwelijks van belang zijn, het gemiddelde sterk beïnvloeden. In het geval van de nettorentabiliteit van het eigen vermogen, bijvoorbeeld, bedragen de mediaan en de globalisatie van de grote ondernemingen respectievelijk 7 en 6%, terwijl het gemiddelde op -97% uitkomt (tabel 8). Dit verschil is toe te schrijven aan de uitersten van de verdeling: het minimum van de ratio bedraagt -1,7 miljoen %, het maximum 74 700%. In de meeste gevallen kunnen dergelijke abnormale waarden worden verklaard door de kleine teller, die een bijzonder grote volatiliteit kan impliceren. In dit geval betreft zowel het minimum als het maximum van de ratio gevallen waarin de teller 1 euro bedraagt. Dat deze gevallen ruimschoots in de minderheid zijn, wordt bevestigd door de duidelijk minder extreme waarden van de percentielen 1 en 99. Het verschil tussen het gemiddelde en de mediaan is nog duidelijker bij de graad van financiële onafhankelijkheid. Aan de ene kant is deze ratio begrensd aan de bovenzijde (op 100%), maar aan de andere kant zijn de waarden van het onderste uiterste ervan zeer zwaar negatief.

3.1 Rentabiliteit

In de vorige uitgaven van dit artikel werd de rentabiliteit hoofdzakelijk geraamd op basis van de nettorentabiliteit van het eigen vermogen. Deze ratio, die ook *return on equity* wordt genoemd, deelt het nettoresultaat na belastingen door het eigen vermogen. Ze geeft het rendement voor de aandeelhouders weer, na aftrek van alle kosten en belastingen. Vanuit strikt financieel oogpunt vormt de ratio dus de ultieme maatstaf voor de rentabiliteit.

Tijdens de afgelopen jaren werd de geglobaliseerde versie van de ratio gedrukt door de massale toename van het eigen vermogen, hoofdzakelijk ten gevolge van de invoering van de belastingaftrek voor risicokapitaal ('notionele interestaftrek', zie paragraaf 3.3.2). Ter vervollediging van de analyse, worden hier derhalve andere rentabiliteitsmaatstaven voorgesteld, namelijk de nettoverkoopmarge,

de rentabiliteit van de bedrijfsactiva en de rentabiliteit van de totale activa.

De nettoverkoopmarge is de verhouding tussen het nettobedrijfsresultaat en de omzet⁽¹⁾. Ze drukt voor een activiteiteneenheid de commerciële prestatie uit, los van financiële, uitzonderlijke en fiscale elementen. Voor kmo's kan de ratio uitsluitend worden berekend als de omzet opgenomen is in de jaarrekening.

De nettorentabiliteit van de bedrijfsactiva is de verhouding tussen het nettobedrijfsresultaat en de bedrijfsactiva. Deze laatste worden gedefinieerd als zijnde de som van niet-financiële vaste activa, voorraden, vorderingen op ten hoogste één jaar en overlopende rekeningen⁽²⁾. De overige activa (financiële vaste activa, vorderingen op meer dan één jaar, thesauriebeleggingen en liquide middelen) worden beschouwd als financiële activa en komen derhalve niet voor in de noemer van de ratio. De ratio drukt dus de commerciële prestatie uit ten opzichte van de balanselementen die rechtstreeks worden beïnvloed door de exploitatie.

Tot slot meet de nettorentabiliteit van de totale activa vóór belastingen en schuldenlasten de rentabiliteit van de onderneming ten opzichte van het geheel van de werkmiddelen ervan. De winst wordt beschouwd vóór belastingen en schuldenlasten, teneinde los te staan van fiscaliteit en financieringsbeleid. Om die reden wordt de ratio soms 'economische rentabiliteit' genoemd.

In grafiek 8 wordt het verloop van de vier aldus gedefinieerde ratio's weergegeven. In 2011 hield de in 2010 ingezette opleving van de rentabiliteit van de kmo's aan, ongeacht welke maatstaf wordt gehanteerd. Over het geheel van de afgelopen twee jaar gaven de kmo's een bijzonder fors herstel van hun geglobaliseerde ratio's te zien, waarbij in sommige gevallen zelfs opnieuw werd aangeknoopt met de niveaus van vóór de recessie van 2008-2009. In 2011 werden de grote ondernemingen evenwel minder rendabel, in die mate dat drie van de vier geglobaliseerde ratio's tot onder het niveau van het dieptepunt van 2009 zakten. De grote ondernemingen zagen in 2011 onder meer hun marges afbrokkelen, vooral in de takken die het meest blootstaan aan de internationale omgeving en aan de stijgende grondstoffenprijzen (dat zijn de verwerkende nijverheid, het vervoer en de groothandel).

De geglobaliseerde rentabiliteit ligt, ongeacht de omvang van de ondernemingen, doorgaans hoger dan de mediaarentabiliteit. Dat heeft voornamelijk te maken

(1) Voor grote ondernemingen wordt de omzet vermeerderd met de overige bedrijfsopbrengsten en verminderd met de exploitatiesubsidies.

(2) Het betreft de definitie die is voorgesteld in Ooghe en Van Wymeersch (2006), *Handboek financiële analyse van de onderneming*, Intersentia, Antwerpen-Oxford.

GRAFIEK 8 VERLOOP VAN DE RENTABILITEIT
(in %)

Bron: NBB.

(1) Ongerekend uitzonderlijk resultaat.

met de zwakkere rentabiliteit van de kleine ondernemingen die op de mediaan weegt, terwijl de weerslag op de globalisatie verwaarloosbaar is.

3.2 Internationale vergelijking

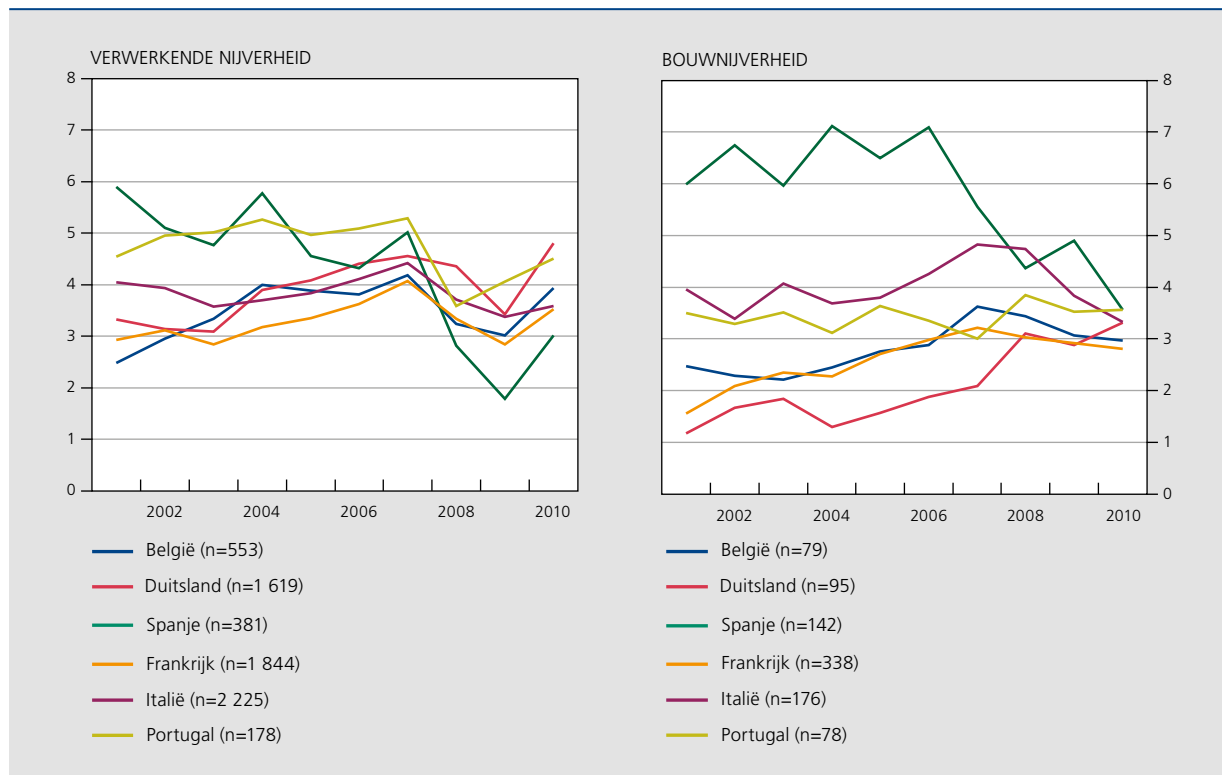
De gegevensbank BACH (Bank for the Accounts of Companies Harmonised) bevat geharmoniseerde statistieken die zijn opgesteld op basis van de jaarrekeningen van de niet-financiële vennootschappen van negen Europese landen. Ze werd in 1987 opgericht door het Europees Comité van de Balanscentrales (ECCBSO), in

samenwerking met de Europese Commissie, om de financiële structuur en de resultaten van de ondernemingen internationaal te vergelijken.

In BACH worden de rubrieken van de balans en van de resultatenrekening samengevoegd, per bedrijfstak en per grootteklasse. In 2010 werd BACH samengevoegd met ESD (European Sectoral references Database), die spreidingsstatistieken (kwartielen) en globalisatiestatistieken voor 28 financiële ratio's bevat.

De gegevens zijn geharmoniseerd op basis van een gedetailleerde vergelijkende studie van de nationale

GRAFIEK 9 NETTOVERKOOPMARGE IN DE GROTE ONDERNEMINGEN ⁽¹⁾⁽²⁾
(medianen, in %)

Bron: NBB.

(1) In de BACH-gegevensbank zijn de grote ondernemingen gedefinieerd als zijnde ondernemingen met een omzet van meer dan € 50 miljoen.

(2) Het aantal waarnemingen dat tussen haakjes staat, heeft betrekking op het jaar 2010.

boekhoudstelsels. Die studie leverde tabellen op voor de omzetting tussen de nationale modellen en een voor alle landen gemeenschappelijk model, dat rechtstreeks gebaseerd is op het model dat is vastgelegd in de vierde Europese richtlijn over de financiële staten.

In grafiek 9 wordt, ter informatie, het mediaanverloop van de nettoverkoopmarge in de nijverheid en in de bouwnijverheid weergegeven, dit voor zes lidstaten van het ECCBSO en tot 2010 (laatste beschikbaar jaar). In vrijwel alle landen werd de marge van de industriële ondernemingen in 2008 en 2009 kleiner, alvorens in 2010 opnieuw te verruimen. In de bouwnijverheid zijn de marges de jongste tijd duidelijk stabiel gebleven, behalve in Spanje, waar de ondernemingen te kampen kregen met het uiteenspatten van de vastgoedzeepbel.

Er zij beklemtoond dat de volledigheid en de representativiteit van de populaties rechtstreeks afhangen van de nationale systemen voor het verzamelen van de jaarrekeningen. De populatie omvat dan wel alle handelsvennootschappen in België en Portugal, maar voor de andere landen is zij soms veel beperkter. Daarom staat

in het bijschrift bij grafiek 9 het aantal waarnemingen vermeld.

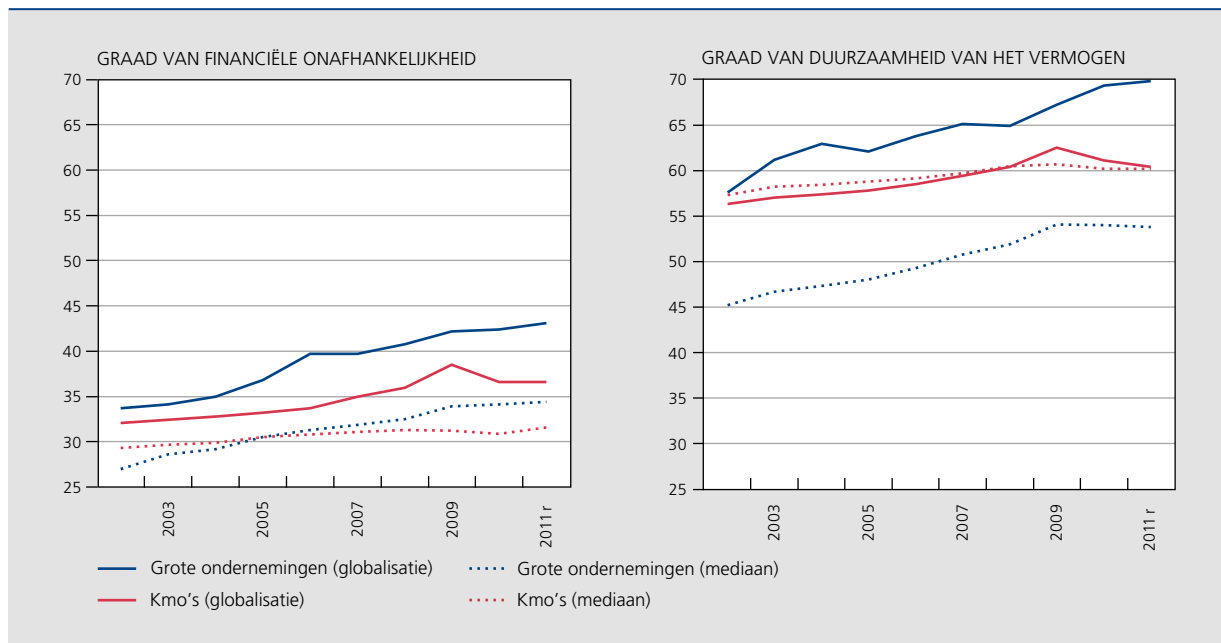
3.3 Solvabiliteit

De solvabiliteit is het vermogen van de ondernemingen om hun verplichtingen op korte en lange termijn na te komen. In dit artikel wordt de solvabiliteit beoordeeld aan de hand van vier begrippen: de graad van financiële onafhankelijkheid, de duurzaamheid van het vermogen, de dekking van het vreemd vermogen door de cashflow, en de gemiddelde rentelasten van de financiële schulden. Solvabiliteit is een fundamenteel criterium bij de financiële beoordeling van een vennootschap.

3.3.1 Financiële onafhankelijkheid en duurzaamheid van het vermogen

De graad van financiële onafhankelijkheid is de verhouding tussen het eigen vermogen en de totale passiva. Een hoge ratio betekent dat de onderneming onafhankelijk is van vreemde middelen, wat twee positieve gevolgen

GRAFIEK 10 FINANCIËLE ONAFHANKELIJKHEID EN DUURZAAMHEID VAN HET VERMOGEN
(in %)

Bron: NBB.

heeft: om te beginnen, zijn de financiële lasten gering en oefenen ze dus weinig druk uit op het resultaat; vervolgens kunnen, indien nodig, nieuwe schulden gemakkelijk en onder gunstige voorwaarden worden aangegaan. De graad van financiële onafhankelijkheid kan ook worden geïnterpreteerd als een maatstaf voor het financiële risico van een onderneming, aangezien de vergoeding van derden vast is, in tegenstelling tot de in de tijd variërende resultaten van de onderneming.

In 2011 steeg de geglobaliseerde ratio van de grote ondernemingen met 0,7 procentpunt tot 43,1 %, terwijl die van de kmo's met 36,6 % op hetzelfde peil bleef (grafiek 10). De gehele verdeling gaf opnieuw een opwaartse beweging te zien: de mediaanratio van de grote ondernemingen steeg met 0,3 procentpunt, die van de kmo's met 0,7 procentpunt. Dat verloop strookt met de opwaartse tendens op lange termijn die vanaf 2005 werd versterkt door de invoering van de belastingaftrek voor risicokapitaal (zie paragraaf 3.3.2).

Hoewel grafiek 10 op een permanent verbeterende solvabiliteit wijst, leert het gedetailleerde onderzoek van de verdeling dat die bevinding moet worden genuanceerd. De stijging lijkt immers vooral tot uiting te zijn gekomen in de meest solvabele strata van de populatie, en in tal van ondernemingen gaat het verloop tegen de algemene opwaartse tendens in, vooral bij de kmo's. Zo blijkt het

eerste deciel van de kmo's de afgelopen tien jaar fors te zijn gedaald (-12,7 procentpunt). Een dergelijk verloop uit zich in een regelmatige stijging van het percentage ondernemingen met een negatief eigen vermogen: dat percentage steeg van 15,4 % in 2002 tot 17,3 % in 2011.

Een andere maatstaf voor de solvabiliteit is de graad van duurzaamheid van het vermogen. Deze ratio is de som van het eigen kapitaal, de voorzieningen en de langetermijnschulden gedeeld door de totale passiva. Ze drukt de stabiliteit uit van het vermogen waarop de onderneming kan rekenen om haar bedrijvigheid te ontplooiën. Zoals blijkt uit grafiek 10, heeft de ratio de afgelopen tien jaar een opwaartse tendens vertoond, vooral bij de grote ondernemingen. Daartegenover is de kortetermijnschuld in diezelfde periode gedaald. Dit verloop van de financieringsstructuur kan als gunstig worden beschouwd, aangezien het de aan de kortetermijnschuld verbonden risico's beperkt. In het kader van de uitwerking van het financiëlegezondheidsmodel van de Bank is trouwens gebleken dat de kortetermijnschuld een variabele is die veel beter dan de langetermijnschuld een faillissement voorspelt.

3.3.2 Belastingaftrek voor risicokapitaal

De afgelopen jaren werd de financiële onafhankelijkheid gestimuleerd door de belastingaftrek voor risicokapitaal, doorgaans de 'notionele interestaftrek' genoemd, die werd

ingevoerd door de wet van 22 juni 2005 en van kracht werd vanaf het aanslagjaar 2007. Conform deze maatregel kunnen ondernemingen een bedrag van fictieve ('notionele') interesten die op hun 'gecorrigeerd' eigen vermogen berekend zijn, aftrekken van hun belastinggrondslag. De maatregel beoogt het verschil in fiscale behandeling tussen schuldfinanciering en financiering via eigen vermogen te verkleinen. Het is ook de bedoeling een alternatief te bieden voor de beëindiging van het stelsel van de coördinatiecentra⁽¹⁾, dat de Europese Commissie onverenigbaar heeft geacht met de regels inzake overheidssteun.

Met de wet van 22 juni 2005 werd tevens het registratierecht van 0,5 % op de inbrengen in een vennootschap afgeschaft⁽²⁾. Deze wet omvat bovendien verschillende maatregelen waarmee budgettaire neutraliteit wordt nagestreefd. Volgens bij parlementaire werkzaamheden voorgestelde ramingen⁽³⁾, heeft de voornaamste compenserende bepaling betrekking op de vrijstelling van de gerealiseerde meerwaarden, waarvan voortaan uitsluitend het nettobedrag wordt vrijgesteld (dit wil zeggen ongerekend kosten die betrekking hebben op het realiseren van de meerwaarde). De overige compenserende maatregelen zijn de afschaffing van de aftrek voor investering (met uitzondering van hoofdzakelijk milieuvriendelijke investeringen) en de afschaffing van het belastingkrediet voor nieuw eigen vermogen⁽⁴⁾.

De belastingaftrek voor risicokapitaal is van toepassing op alle vennootschappen die onder de vennootschapsbelasting of onder de belasting der niet-verblijfhouders vallen, met uitzondering van vennootschappen waarop bepaalde afwijkende stelsels van toepassing zijn. Kmo's die het stelsel van de investeringsreserve blijven hanteren,

worden overigens uitgesloten van de belastingaftrek voor risicokapitaal.

De in aanmerking te nemen eigen middelen worden gevormd door het – op een aantal punten gecorrigeerd – eigen vermogen zoals dat uit de jaarrekening blijkt. Die correcties moeten in hoofdzaak achtereenvolgende belastingaftrekken vermijden en bepaalde misbruiken voorkomen⁽⁴⁾. Wijzigingen in het eigen vermogen tijdens het belastbare tijdperk worden prorata temporis in aanmerking genomen.

Het fictief rentetarief dat wordt toegepast op het bedrag van het gecorrigeerd eigen vermogen is gelijk aan de gemiddelde rente op de door de Belgische overheid uitgegeven lineaire obligaties (OLO's) met een looptijd van tien jaar, zoals die was in het voorlaatste jaar vóór het aanslagjaar. Dit betekent bijvoorbeeld dat in het aanslagjaar 2007 de gemiddelde rente van 2005 van toepassing was, namelijk 3,442 %. Voor kmo's wordt de rente verhoogd met 0,5 procentpunt.

In tabel 9 staan de rentetarieven die sinds 2007 van toepassing waren. Tot in 2010 stegen die rentes ten gevolge van de geleidelijke verhoging van het rendement van de OLO's. Sindsdien hebben verschillende bepalingen het effect van de maatregel verminderd. Voor de aanslagjaren 2011 en 2012 werd de rente geplafonneerd op 3,800 %. Het gaat om een maximale rente, zodat de op basis van de OLO's berekende effectieve rente lager kan liggen, wat in 2012 het geval was. Vanaf het aanslagjaar 2013 zal het maximum worden gereduceerd tot 3,000 %. Pro memorie: zonder dat maximum zou de effectieve rente voor het aanslagjaar 2013 meer dan 4 % hebben bedragen. Tot slot zal de overdracht, naar een later aanslagjaar, van de interesten waarvan het bedrag de belastinggrondslag overschrijdt, vanaf het aanslagjaar 2013 worden afgeschaft⁽⁶⁾.

TABEL 9 FEITELIJK TOEPASSELIJKE RENTE IN HET KADER VAN DE BELASTINGAFTREK VOOR RISICOKAPITAAL (in %)

Aanslagjaar	Basistarief	Verhoogd tarief voor kmo's
2007	3,442	3,942
2008	3,781	4,281
2009	4,307	4,807
2010	4,473	4,973
2011	3,800	4,300
2012	3,425	3,925
2013	3,000	3,500

Bron: NBB.

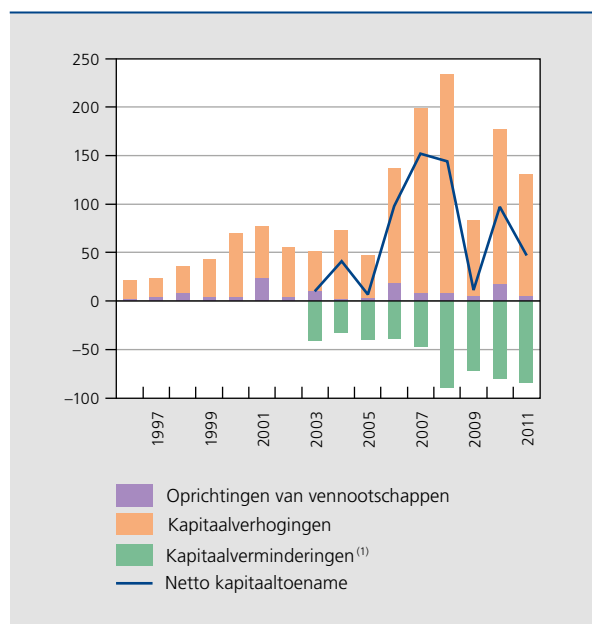
- (1) Ter herinnering: het stelsel van de coördinatiecentra was bestemd voor vennootschappen die het financiële beheer binnen een internationale groep waarnemen.
- (2) Met die afschaffing worden nagenoeg alle gevallen van kapitaalverhoging beoogd, met uitzondering van de inbreng van een woonhuis.
- (3) Zie Kamer van Volksvertegenwoordigers van België, Parlementair document 51 1778/04 van 31 mei 2005.
- (4) Deze twee maatregelen hebben voornamelijk betrekking op kmo's. Het belastingkrediet werd één keer toegekend ter waarde van 7,5 % op de verhoging van het eigen vermogen, met een maximum van € 19 850. Dit afgeschafte belastingkrediet verschilt op twee punten van de belastingaftrek voor risicokapitaal: het werd slechts één keer toegekend, terwijl de belastingaftrek voor risicokapitaal terugkerend is, en het werd toegekend op de verhoging van het eigen vermogen, terwijl de belastingaftrek voor risicokapitaal geldt voor het eigen vermogen in zijn geheel. Zie Valenduc C. (2009), "Les intérêts notionnels: une réforme fondamentale et controversée", *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nr. 2018.
- (5) Het eigen vermogen wordt met name verminderd met de fiscale nettowaarde van de ingekochte eigen aandelen of van de aandelen of deelnemingen die de aard van financiële vaste activa hebben. Alle correcties staan uitvoerig beschreven in artikel 6 van de wet van 22 juni 2005.
- (6) De voorraad interesten die vóór het aanslagjaar 2013 nog niet zijn afgetrokken, zal nog gedurende maximaal zeven jaar in prolongatie kunnen worden genomen. De maximumvoorraad die per aanslagjaar kan worden afgetrokken, zal echter worden beperkt tot 60 % van de belastinggrondslag (behalve voor het eerste miljoen euro winst).

Men is het er vandaag algemeen over eens dat de invoering van de notionele interestaftrek geleid heeft tot een bijzonder forse verhoging van het kapitaal van de in België gevestigde vennootschappen. De nettokapitaaltoename (het verschil tussen de toename van het kapitaal door de oprichting van vennootschappen of door kapitaalverhogingen, enerzijds, en de afname van kapitaal door kapitaalverminderingen, anderzijds), haalde van 2006 tot 2008 nieuwe recordniveaus (grafiek 11). De laatste jaren is meer dan 60 % van de nettotoename van buitenlandse oorsprong gebleken, waar derhalve een stijging van het eigen vermogen van de Belgische vennootschappen in geconsolideerde termen mee gepaard is gegaan. Vanaf 2009 gaf de kapitaaltoename een dalend verloop te zien. Na enkele jaren is de aantrekkingskracht wellicht verzwakt. Bovendien werd de maatregel minder aantrekkelijk door, onder meer, de plafonnering van het aftrektariëf en het einde van de overdraagbaarheid.

3.3.3 Dekking van het vreemd vermogen door de cashflow

Het aflossingspotentieel kan worden gemeten aan de hand van de dekkinggraad van het vreemd vermogen door de cashflow, dat is het aandeel van de schulden die de onderneming zou kunnen aflossen indien ze daartoe de totale cashflow van het boekjaar zou aanwenden. De

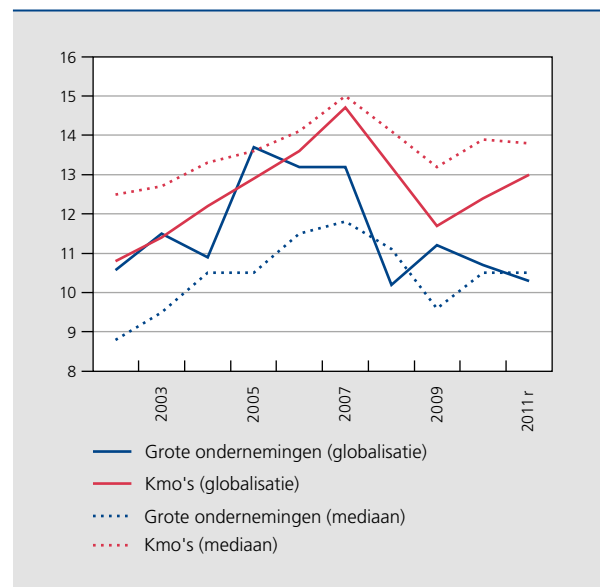
GRAFIEK 11 VERANDERING IN HET MAATSCHAPPELIJK KAPITAAL VAN DE IN BELGIË GEVESTIGDE VENNOOTSCHAPPEN
(in € miljard)

Bron: NBB.

(1) De kapitaalverminderingen worden pas sedert 2003 opgetekend.

GRAFIEK 12 DEKKINGSGRAAD VAN HET VREEMD VERMOGEN DOOR DE CASHFLOW
(in %)

Bron: NBB.

inversie van de ratio geeft het aantal jaren weer dat, bij een constante cashflow, nodig zou zijn om de schulden volledig terug te betalen.

In 2011 gaf de dekking van het vreemd vermogen een contrastrijk verloop te zien. In geglobaliseerde termen ging de ratio van de grote ondernemingen opnieuw lichtjes naar beneden onder de gezamenlijke invloed van de afnemende cashflow (-1,5%) en het toenemend vreemd vermogen (+2,5%). De in 2010 ingezette opleving van de geglobaliseerde ratio van de kmo's hield aan omdat de cashflow opnieuw fors steeg (+10,4%) dan het vreemd vermogen (+5,9%). Uit de mediaanratio's blijkt dat de verdeling voor de grote ondernemingen en de kmo's in 2011 stabiel bleef.

De gezamenlijke analyse van de financiële onafhankelijkheid en van de dekking van het vreemd vermogen leert tevens dat de kmo's in hun geheel financieel wel minder onafhankelijk zijn dan de grote ondernemingen, maar dat ze terzelfder tijd wel over een groter terugbetalingspotentieel beschikken.

3.3.4 Financieringskosten

Op basis van de gemiddelde rentelasten van de financiële schulden kan een raming worden gemaakt van de kosten verbonden aan het beroep op externe financiering. De ratio is de uitkomst van de deling van de schuldenlasten

door de som van de financiële schulden op korte en lange termijn. Voor kmo's wordt de ratio niet langer berekend, aangezien de lasten van de schulden niet volledig kunnen worden geïsoleerd aan de hand van hun resultatenrekening⁽¹⁾.

Over 2009 en 2010 samen liet de geglobaliseerde ratio van de grote ondernemingen een forse daling optekenen van 5,9 tot 3,7 %. Dit was het gevolg van het versoepelde monetair beleid in het eurogebied. Ook de mediaanratio ging omlaag, zij het minder uitgesproken, van 6,2 tot 4,9 %.

In 2011 nam de geglobaliseerde ratio licht toe onder invloed van de monetairbeleidsverkrapping gedurende het grootste deel van het jaar. Als reactie op de opwaartse risico's voor de prijsstabiliteit tegen de achtergrond van het herstel van de bedrijvigheid, besloot de Raad van Bestuur van de ECB begin 2011 tweemaal de beleidsrente op te trekken. Nadat de belangrijkste beleidsrente gedurende bijna twee jaar op een historisch laag peil van 1 % werd gehouden, werd ze op 7 april verhoogd tot 1,25 % en op 7 juli tot 1,50 %. Aan het einde van het jaar, namelijk op

3 november en op 8 december, verlaagde de Raad van Bestuur van de ECB de belangrijkste beleidsrente tot respectievelijk 1,25 en 1 %, dit nadat de groeivoorzichten neerwaarts waren bijgesteld⁽²⁾.

De mediaanratio ging over heel 2011 opnieuw zeer licht naar omlaag. Dat kwam doordat de meeste ondernemingen minder sterk blootgesteld waren aan de monetairbeleidsimpulsen waar in de loop van het jaar toe werd besloten.

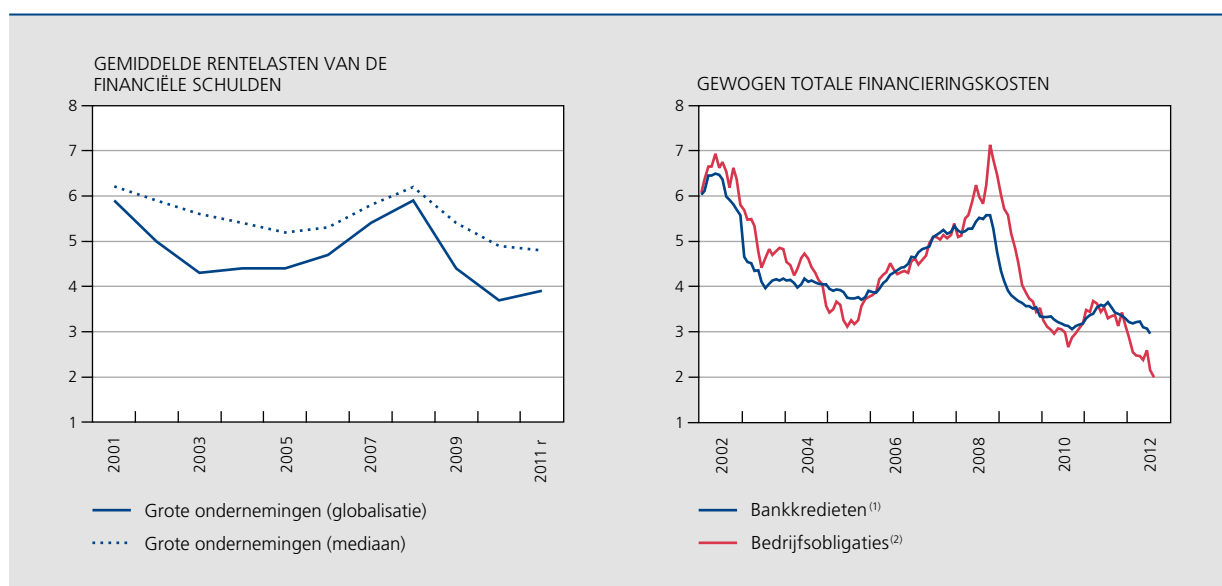
Er zij overigens op gewezen dat, volgens de kwalitatieve enquête van de Bank, de beoordeling, door de ondernemingen, van de algemene kredietvoorwaarden tijdens de eerste helft van het jaar overwegend positief bleef, vooraleer ze vanaf het derde kwartaal ging verslechteren. De minder gunstige beoordeling van de ondernemers werd ingegeven door de beperkingen die de banken inzake kredietbedragen en waarborgen hadden opgelegd; hun beoordeling van het rentepeil, daarentegen, werd ietwat positiever.

Tot slot kan de aan de jaarrekening ontleende ratio worden vergeleken met de financieringskosten die worden berekend op basis van de MIR-enquêtes en van de gegevens over het rendement van de bedrijfsobligaties. Die financieringskosten worden maandelijks berekend en worden

(1) In de verkorte schema's worden de lasten van de schulden immers opgenomen in de rubriek 'Financiële kosten' (rubriek 65).

(2) Voor meer informatie over het monetair beleid van de ECB in 2011, zie het Jaarverslag van de Bank.

GRAFIEK 13 FINANCIERINGSKOSTEN
(in %)

Bronnen: Thomson Reuters Datastream, NBB.

(1) Door de Belgische banken op bedrijfskredieten toegepaste gewogen gemiddelde rente, zoals die blijkt uit de MIR-enquête. De weging is gebaseerd op het respectieve uitstaande bedrag van de verschillende soorten van kredieten.

(2) Rendement van een index van in euro luidende obligaties uitgegeven door niet-financiële vennootschappen van het eurogebied, alle looptijden samen, index gewogen aan de hand van de uitstaande bedragen.

gewogen aan de hand van de uitstaande bedragen. Een interessante vaststelling daarbij is dat het verloop ervan over de hele periode sterk overeenkomt met het verloop van de ratio die is ontleend aan de jaarrekeningen.

4. Recente tendensen op het vlak van de voorraden

4.1 Omvang en samenstelling van de voorraden

In dit deel worden de recente tendensen op het vlak van de voorraden besproken. Voorraden zijn de goederen die een rol spelen in de bedrijfscyclus van de ondernemingen, ofwel om bij het eerste gebruik te worden verbruikt, ofwel om te worden verkocht in de staat waarin ze zich bevinden of na afloop van een productieproces.

Bij de uitbating van een bedrijf vormt het voorraadbeheer een permanente, aan tegenstrijdige eisen onderworpen uitdaging. Enerzijds moet de onderneming bovenmatige voorraden vermijden om middelen niet onnodig vast te zetten. Anderzijds moet ze over voldoende voorraden beschikken om zich te wapenen tegen voorraadtekorten of voorraadbreuken. Dit probleem komt tot uiting in de conjunctuurschommelingen van de afgelopen jaren, waarin de voorraden een belangrijke rol hebben gespeeld.

Zo was de bbp-afname in 2009 voor meer dan een derde toe te schrijven aan de massale voorraadintering die de ondernemingen na het begin van de recessie op gang

brachten. In de conjunctuurenquêtes van de Bank wordt deze procyclische beweging concreet vertaald in het historisch hoge aantal bedrijfsleiders dat gewag maakt van een lager voorraadpeil dan normaal (grafiek 14). In 2011, daarentegen, droeg de voorraadaanvulling voor meer dan een derde bij tot de groei van het bbp. Zoals vermeld in paragraaf 2.1 hadden de ondernemingen echter niet ten volle geanticipeerd op de conjunctuurverslechtering van 2011, waardoor ze ongewild ongebruikte of onverkochte goederen accumuleerden. Deze situatie wordt bevestigd door het in de loop van 2011 duidelijk toegenomen aantal bedrijfsleiders dat gewag maakt van een hoger voorraadpeil dan normaal.

Afhankelijk van de bedrijfscyclus lopen de samenstelling en de omvang van de voorraden sterk uiteen tussen de bedrijfstakken. In een industriële onderneming verloopt de cyclus als volgt:

Aankopen → Voorraden → Bewerking → Voorraden → Verkopen

In een handelsonderneming ziet de cyclus er als volgt uit:

Aankopen → Voorraden → Verkopen

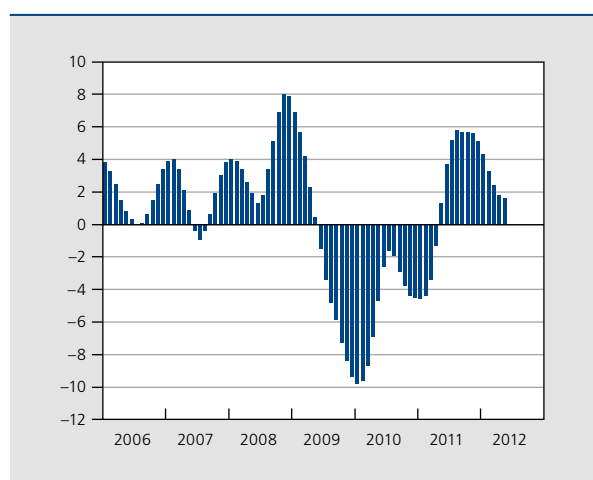
In een dienstverlenende onderneming, ten slotte, zijn de voorraden vanwege de aard van de activiteit beperkt.

Tabel 10 geeft, blijkens de jaarrekeningen, de verdeling van de voorraden weer per bedrijfstak. De voorraden zijn vooral geconcentreerd in de groot- en kleinhandel (32,7% van het totaal in 2011), de verwerkende nijverheid (30,3%) en de bouwnijverheid (11,9%). Met uitzondering van de handel en de vastgoedsector wordt de dienstverlening logischerwijze gekenmerkt door relatief geringe voorraden: in de horeca, de telecommunicatie en de dienstverlening aan bedrijven vertegenwoordigen de voorraden bij de afsluiting van het boekjaar minder dan 12% van de toegevoegde waarde. Dit aandeel ligt ruimschoots hoger in de groothandel (84,7%), de kleinhandel (66,1%), de vastgoedsector (83,1%), de bouwnijverheid (73,7%) en de verwerkende nijverheid (53,7%).

De voorraadanalyse op grond van de jaarrekeningen hangt af van het door de ondernemingen neergelegde model. De kmo's hanteren in hun rekeningen een eenvoudige uitsplitsing tussen de voorraden (rubriek 30/36) en de bestellingen in uitvoering (rubriek 37), terwijl in de rekeningen van de grote ondernemingen een onderscheid wordt gemaakt tussen de volgende deelrubrieken: grond- en hulpstoffen, goederen in bewerking, gereed product of fabrikaat, handelsgoederen, onroerende goederen bestemd voor verkoop en vooruitbetalingen.

GRAFIEK 14 BEOORDELING VAN DE VOORRADEN IN DE VERWERKENDE NIJVERHEID

(Saldo van de antwoorden 'hoger dan normaal' en 'lager dan normaal', seizoengezuiverde en afgevlakte gegevens)

Bron: NBB.

TABEL 10 UITSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK VAN DE VOORRADEN EN BESTELLINGEN IN UITVOERING

(2011, in € miljoen, tenzij anders vermeld)

	Voorraden bij de afsluiting van het boekjaar	In % van het totaal	<i>p.m.</i> Voorraden in % van de toegevoegde waarde ⁽¹⁾
Verwerkende nijverheid	24 885	30,3	53,7
waarvan:			
Voedingsnijverheid	3 139	3,8	45,3
Textiel, kleding en schoeisel	1 187	1,4	83,9
Hout, papier en drukkerijen	1 173	1,4	37,1
Chemische nijverheid	3 176	3,9	45,7
Farmaceutische nijverheid	2 285	2,8	47,2
Ijzer- en staalnijverheid	5 046	6,2	75,9
Metaalverwerkende nijverheid	4 863	5,9	53,7
Niet-verwerkende bedrijfstakken	57 150	69,7	45,2
waarvan:			
Groothandel	19 333	23,6	84,7
Kleinhandel	7 527	9,2	66,1
Vervoer en opslag	2 552	3,1	17,8
Accommodatie en maaltijden	283	0,3	8,7
Informatie en communicatie	1 049	1,3	8,7
Exploitatie van en handel in onroerend goed	4 156	5,1	83,1
Dienstverlening aan de bedrijven	2 696	3,3	11,7
Energie, water en afval	2 187	2,7	21,6
Bouwnijverheid	9 713	11,8	73,7
Totaal	82 036	100,0	47,5

Bron: NBB.

(1) In % berekend voor de ondernemingen met een boekjaar van 12 maanden.

In grote lijnen worden deze rubrieken als volgt omschreven⁽¹⁾:

- de grond- en hulpstoffen stemmen overeen met de grondstoffen, verbruiksgoederen en hulpstoffen⁽²⁾;
- de goederen in bewerking zijn de door de onderneming vervaardigde producten die nog geen gereed product zijn;

(1) Voor meer gegevens over de boeking en waardering van de voorraden, zie meer bepaald advies 132/7 van de Commissie voor Boekhoudkundige Normen.

(2) Grondstoffen zijn de door de onderneming verworven voorwerpen en stoffen bestemd om te worden opgenomen in de vervaardigde en verwerkte producten. Verbruiksgoederen en hulpstoffen zijn de door de onderneming verworven voorwerpen, materialen of hulpstoffen bestemd om, door hun verbruik, bij te dragen tot het eerste gebruik of op korte tijd tot de vervaardiging of de exploitatie, zonder daarbij opgenomen te worden in de samenstelling van de vervaardigde of verwerkte producten.

(3) Intermediaire producten zijn de door de onderneming vervaardigde producten die in het productieproces een afwerkingsfase hebben bereikt die aan de definitieve voltooiing voorafgaat. De niet-verkoopbare intermediaire producten zijn uitsluitend bestemd voor latere verwerking binnen de onderneming. Ze worden geboekt onder de goederen in bewerking. De verkoopbare intermediaire producten zijn ofwel bestemd voor latere verwerking of om te worden verkocht in de staat waarin ze zich bevinden.

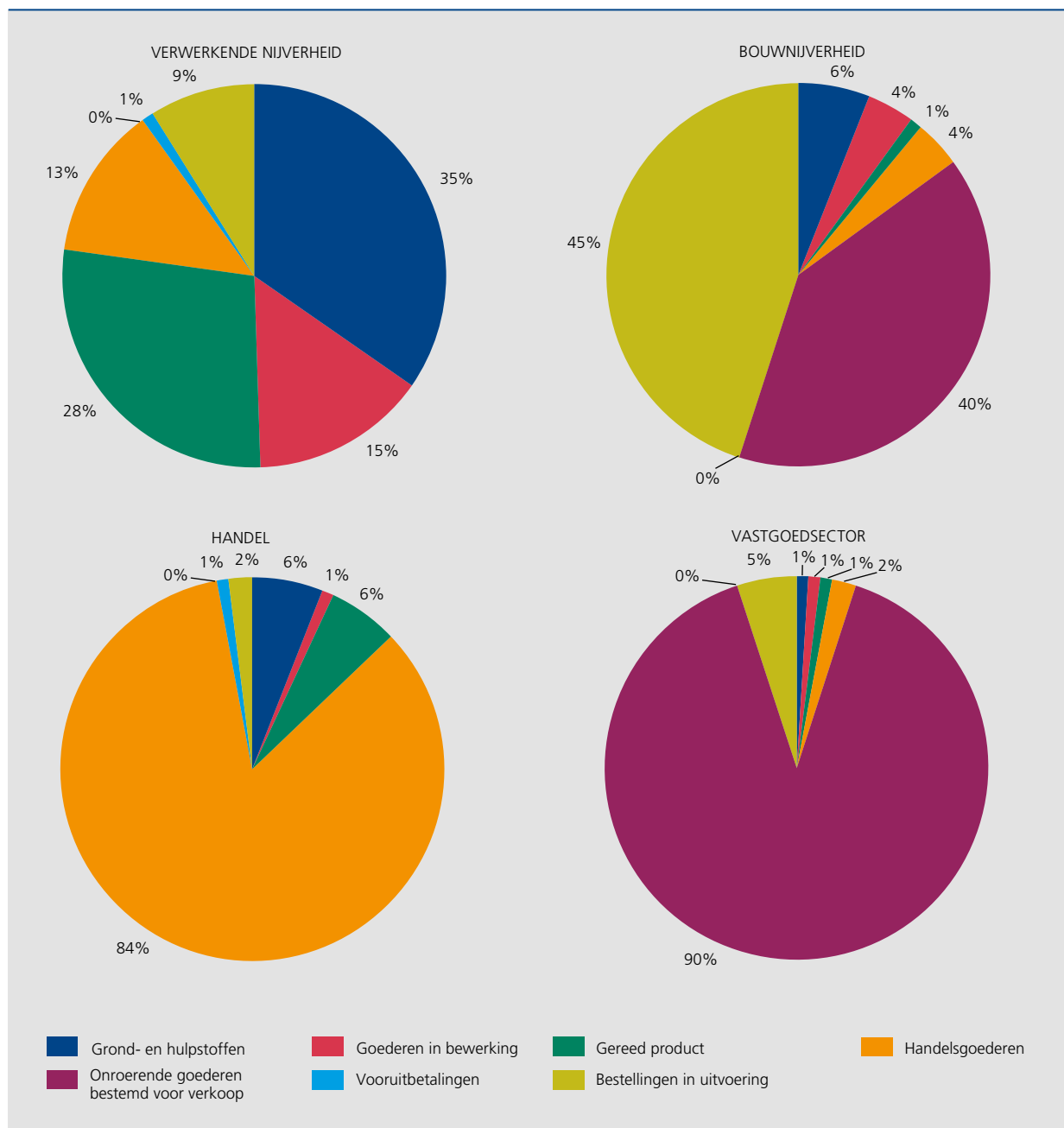
- de gereede producten zijn de door de onderneming vervaardigde producten die bestemd zijn voor de verkoop en die zich in een staat bevinden om te worden verkocht, met inbegrip van de verkoopbare intermediaire producten⁽³⁾;
- de handelsgoederen zijn de door de onderneming verworven materiële goederen met als doel ze in dezelfde staat of na minimale verpakking door te verkopen;
- de onroerende goederen bestemd voor verkoop zijn de door de onderneming aangekochte of gebouwde onroerende goederen met als doel ze door te verkopen;
- de vooruitbetalingen betreffen de vooruitbetalingen op voorraden die de leverancier nog niet heeft geleverd;
- de bestellingen in uitvoering zijn de werken in uitvoering, de producten in uitvoering en de diensten in uitvoering die specifiek zijn besteld door derden en die nog niet in ontvangst zijn genomen of zijn geleverd.

Bijlage 3 geeft, voor de volledige onderzochte populatie, de uitsplitsing van de voorraden tussen deze rubrieken. In 2011 beliep het totaalbedrag van de voorraden en bestellingen in uitvoering iets meer dan € 82 miljard, waarvan 60 miljard in de grote ondernemingen en 22 miljard in de kmo's. Volgens de rekeningen van de grote ondernemingen vormen de handelsgoederen de voornaamste component (42,0 % van het totaal), gevolgd door de grond- en hulpstoffen (18,7 %), de gereede producten (13,2 %), de

bestellingen in uitvoering (10,9 %), de onroerende goederen bestemd voor verkoop (7,3 %) en de goederen in bewerking (7,3 %). De vooruitbetalingen hebben een zeer gering aandeel in het totaal (0,6 %).

De samenstelling van de voorraden is het meest gedi-versifieerd in de nijverheid (grafiek 15). De verwerkende bedrijfstakken worden gekenmerkt door veel grotere voorraden van grond- en hulpstoffen, gereede producten

GRAFIEK 15 SAMENSTELLING VAN DE VOORRADEN EN BESTELLINGEN IN UITVOERING, NAAR BEDRIJFSTAK (2011, grote ondernemingen)

Bron: NBB.

en goederen in bewerking. In de bouwnijverheid zijn de voorraden grotendeels verdeeld tussen de bestellingen in uitvoering en de onroerende goederen bestemd voor verkoop. De handel en de vastgoedsector, ten slotte, zijn sterk gespecialiseerd in respectievelijk de handelsgoederen en de onroerende goederen bestemd voor verkoop.

4.2 Recente tendensen

Deze paragraaf beschrijft de recente ontwikkelingen in de nijverheid, de bouwnijverheid en de handel, met andere woorden de belangrijkste bedrijfstakken op het vlak van voorraden. Sinds het uitbreken van de financiële crisis vertoonden de voorraden relatief weinig schommelingen in de kleinhandel en de bouwnijverheid. In de nijverheid en de groothandel, daarentegen, waren de schommelingen veel groter. Doordat deze laatste bedrijfstakken blootgesteld zijn aan de schommelingen van de wereldhandel, deden zij in 2009 in zeer hoge mate aan voorraadinterring; in 2010 en 2011 vulden ze hun voorraden opnieuw aan. Daarbij zij opgemerkt dat de farmaceutische nijverheid de enige verwerkende bedrijfstak is waarin de voorraden de afgelopen jaren verder zijn toegenomen, ook tijdens de recessie van 2008-2009.

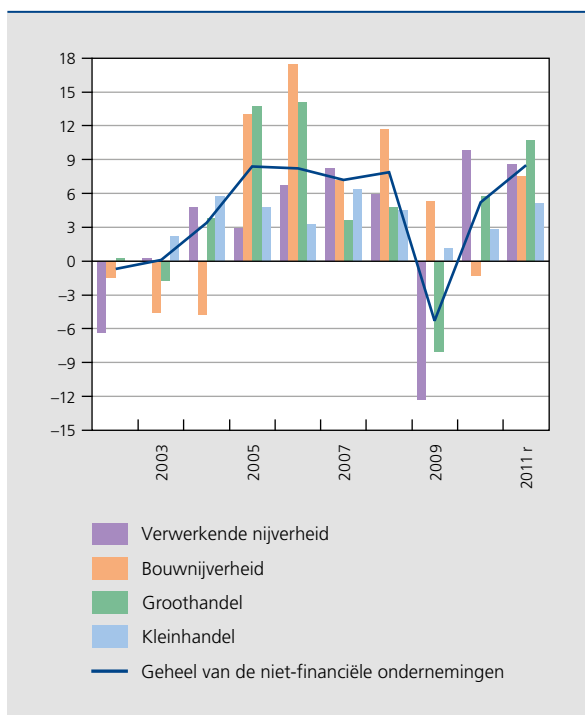
De wijze waarop de ondernemingen hun voorraden beheeren, kan worden beoordeeld aan de hand van de ratio van de voorraadrotatie, die de vernieuwingsfrequentie meet van de voorraden binnen de onderneming. Doorgaans worden op dit vlak twee ratio's onderscheiden: de rotatie van de verworven voorraden, enerzijds, en de rotatie van de geproduceerde voorraden, anderzijds. Deze ratio's kunnen enkel op basis van volledige modellen worden berekend.

De rotatie van de verworven voorraden betreft de grond- en hulpstoffen, de handelsgoederen, de onroerende goederen bestemd voor verkoop⁽¹⁾ en de vooruitbetalingen. De ratio wordt verkregen door de kostprijs van de grond- en hulpstoffen en van de handelsgoederen (rubriek 60 in de resultatenrekening) te delen door het totaal van deze voorraden op de actiefzijde van de balans.

De rotatie van de geproduceerde voorraden betreft de goederen in bewerking, de fabrikaten en de bestellingen in uitvoering⁽²⁾. De ratio wordt verkregen door de kostprijs van de verkopen te delen door het totaal van deze voorraden op de actiefzijde van de balans. De verkopen worden beschouwd tegen kostprijs en niet tegen verkoopprijs; de voorraden zelf worden immers tegen kostprijs beoordeeld⁽³⁾.

Er zij beklemtoond dat de rotatieratio's niet volkomen eenduidig zijn. Vanuit een strikt financieel oogpunt is een

GRAFIEK 16 VERLOOP VAN DE VOORRADEN EN BESTELLINGEN IN UITVOERING, NAAR BEDRIJFSTAK
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

Bron: NBB.

hoge rotatie gunstig; dit betekent immers dat de voorraden liquide zijn, waardoor de opslagkosten en de risico's op veroudering zo laag mogelijk worden gehouden. Een hoge rotatie kan evenwel worden verklaard door onvoldoende grote voorraden, wat leidt tot voorraadbreuken en frequente bestellingen waarvan de kosten hoger kunnen oplopen dan de oorspronkelijke besparing verbonden aan de geringere opslag.

Grafiek 17 geeft het verloop van de ratio's weer. In de handel en in de bouwnijverheid wordt slechts een van de twee ratio's berekend. Zoals blijkt uit grafiek 15 zijn de voorraden van deze beide bedrijfstakken sterk gespecialiseerd in, respectievelijk, de verworven voorraden en de geproduceerde voorraden.

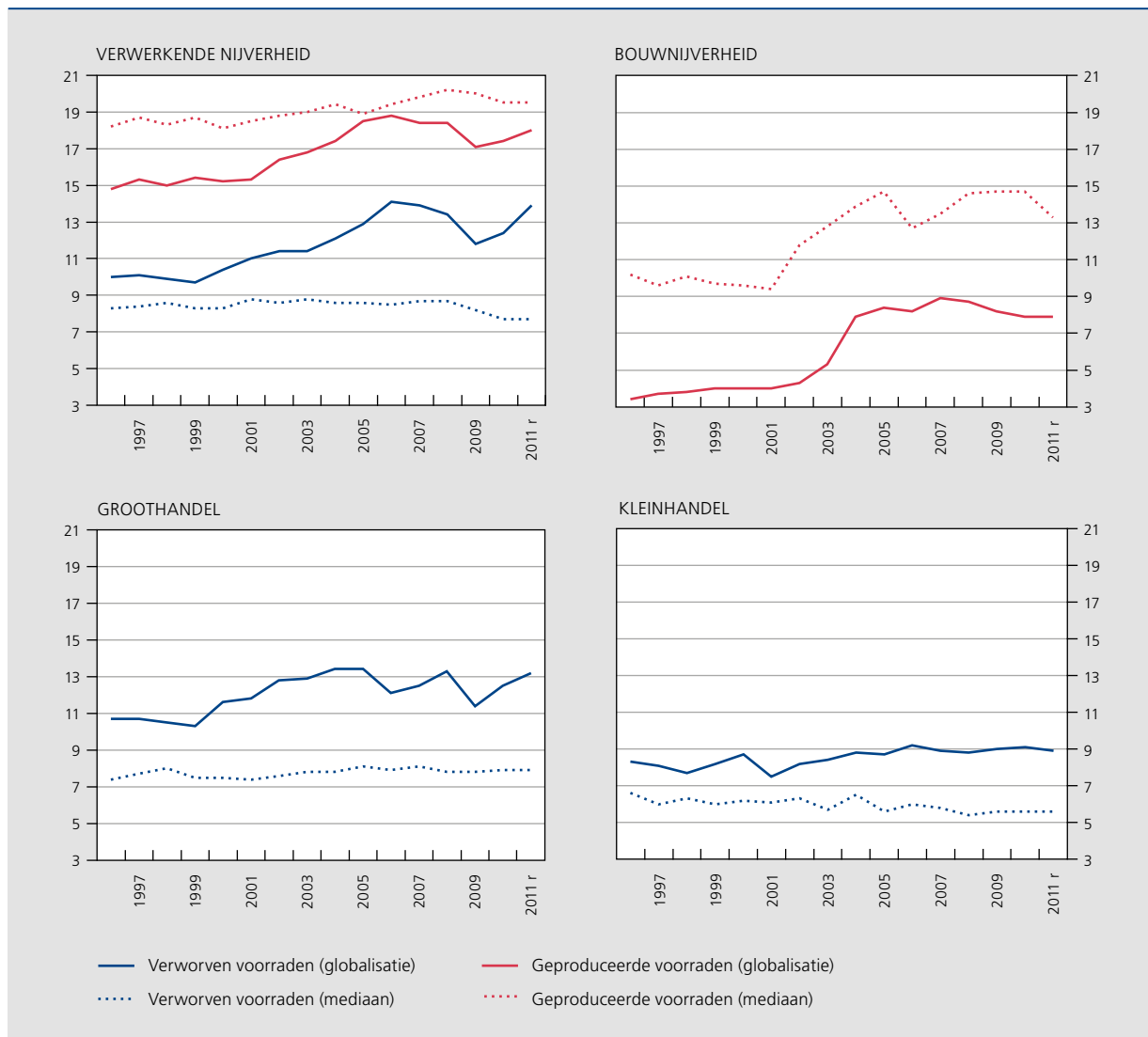
In de nijverheid is de geglobaliseerde rotatie van beide voorraadcategorieën tussen het einde van de jaren

(1) Behalve voor de bouwondernemingen.

(2) Alsook de onroerende goederen bestemd voor verkoop voor de bouwondernemingen.

(3) De kostprijs van de verkopen is gelijk aan de rubriek 60/64 van de resultatenrekening ('Bedrijfskosten'), gecorrigeerd voor de rubrieken 71 ('Wijziging in de voorraad goederen in bewerking en gereed product en in de bestellingen in uitvoering'), 72 ('Geproduceerde vaste activa'), 740 ('Exploitatiesubsidies en vanwege de overheid ontvangen compenserende bedragen') en 9125 ('Door de overheid toegekende kapitaalsubsidies, aangerekend op het resultaat').

GRAFIEK 17 VOORRAADROTATIE NAAR BEDRIJFSTAK
(in %)

Bron: NBB.

negentig en het midden van de jaren 2000 aanzienlijk versneld. Dit betekent dat, voor een gegeven activiteitspeil, de voorraad afgenomen is. Dit verloop weerspiegelt een strikter voorraadbeheer dat wordt gekenmerkt door, onder meer, de toenemende invloed van principes zoals het 'just in time' principe. Onder invloed van de recessie van 2008-2009 en van het feit dat de industriële ondernemingen problemen ondervonden om het verloop van de bedrijvigheid te voorzien, is de rotatie nadien vertraagd. Het herstel van de geglobaliseerde rotatie in 2010 en 2011 wijst er evenwel op dat het voorraadbeheer zich aan de nieuwe economische context heeft aangepast. Al met al is de geglobaliseerde rotatie de afgelopen vijftien jaar in de verwerkende nijverheid aanzienlijk toegenomen, van

10,0 tot 13,9 voor de verworven voorraden en van 14,8 tot 18,0 voor de geproduceerde voorraden. In mediaanratio's heeft de rotatie van de verworven voorraden in die periode gestagneerd, terwijl de rotatie van de geproduceerde voorraden gestegen is van 18,2 tot 19,7.

In de bouwnijverheid deed zich in het eerste gedeelte van de jaren 2000 een breuk voor. Op vraag van de Nationale Confederatie Bouw mochten de ondernemingen het netosaldo tussen het bedrag van de bestellingen in uitvoering en dat van de op de bestellingen ontvangen voorschotten in de balans weergeven. Deze afwijking op het algemeen boekhoudrecht werd, vermits de voorschotten tot het vreemd vermogen behoren, door de minister van Economie

toegestaan om de solvabiliteit van de bouwondernemingen te verbeteren. Aangezien de solvabiliteit een van de gunningscriteria voor overheidsopdrachten is, waren de Belgische bouwondernemingen tot dan toe benadeeld vermits de gecompenseerde weergave in de buurlanden reeds werd toegepast. Als gevolg van deze afwijking is het bedrag van de bestellingen in uitvoering in de sector sterk gedaald, waardoor zowel de geglobaliseerde rotatie als de mediaanrotatie in stijgende lijn ging. Afgezien van deze invloed op grond van de regelgeving is de voorraadrotatie de afgelopen vijftien jaar vrij stabiel gebleven.

In de groothandel vertoonde de geglobaliseerde ratio een tendens die vergelijkbaar was – zij het minder uitgesproken – met die in de nijverheid. De ratio vertoont soms een onregelmatig verloop omdat het aankoopvolume kan worden opgedreven door aan- en verkooptransacties die slechts weinig representatief zijn voor de werkelijke activiteit. De mediaanratio is in die periode zeer stabiel gebleven, wat betekent dat het voorraadbeheer in de meeste ondernemingen nauwelijks is veranderd.

De voorraadrotatie in de kleinhandel, ten slotte, is tijdens de beschouwde periode zeer stabiel gebleven. De geglobaliseerde ratio ging er heel licht op vooruit en vanaf 2006 stabiliseerde ze zich, terwijl de mediaanratio de afgelopen vijftien jaar enigszins is afgenomen.

Er zij nog opgemerkt dat de rotatiegraad sterk afhangt van de activiteit van de ondernemingen. Vanwege een langere bedrijfscyclus zijn de geproduceerde voorraden in verhouding tot het activiteitsvolume in de bouwnijverheid bijvoorbeeld veel groter dan in de nijverheid. Ook in de verwerkende bedrijfstakken worden grote verschillen vastgesteld. Zo ligt de rotatie in de voedingsnijverheid veel hoger doordat de goederen die er worden behandeld, bederfelijk zijn.

Conclusies

Tegen lopende prijzen, is de totale toegevoegde waarde van de niet-financiële ondernemingen over heel 2011 met 3,1 % gestegen. Dat betekent een vertraging ten opzichte van 2010, toen de toegevoegde waarde met 5,5 % was toegenomen. Die vertraging had twee simultane oorzaken. Om te beginnen, bleef het bedrag van de aankopen sterk toenemen door, met name, de nieuwe forse stijging van de inputprijzen. Pro memorie: over heel 2011 stegen de prijzen met, gemiddeld, 31,3 % voor de energetische grondstoffen en 14,3 % voor de industriële grondstoffen. Voorts nam de omzetgroei licht af, ook al berekenden de ondernemingen de stijging van de aankoopprijzen gedeeltelijk door in hun verkoopprijzen.

Tegelijkertijd liepen de personeelskosten in 2011 fors op, dit onder invloed van de gecombineerde toename van de werkgelegenheid en van de uurloonkosten. Door de opleving van de investeringen wist de groei van de afschrijvingen zich te herstellen. Al met al zijn de bedrijfslasten in 2011 met 4,4 % gestegen, een veel sneller groeitempo dan in de twee voorgaande jaren. In combinatie met een minder dynamische bedrijvigheid, leidde deze stijging van de kosten in 2011 tot een lichte afbrokkeling van het nettobedrijfsresultaat (-2,4%); dit laatste was in 2010 nog fors toegenomen (+28,7%). Al met al werden de resultaten van de ondernemingen dus beïnvloed door de conjunctuurverslechtering die vanaf het tweede kwartaal van 2011 geleidelijk voelbaar werd.

De analyse op grond van de omvang toont aan dat de ontwikkelingen veel gunstiger waren voor de kmo's: de toegevoegde waarde van deze laatste nam in 2011 met 6,3 % toe, tegen 2,0 % voor de grote ondernemingen. Zo ook kromp het bedrijfsresultaat van de grote ondernemingen met 6,8 %, terwijl dat van de kmo's met 9,7 % toenam. Hoewel de grote ondernemingen duidelijk zwaarder door de conjunctuurverslechtering werden getroffen, zij erop gewezen dat ze veel meer profijt hadden getrokken van de opleving van 2010. Grote ondernemingen zijn doorgaans gevoeliger voor economische cycli doordat zij meer gericht zijn op industriële activiteiten en internationale handel.

Een en ander had een weerslag op de rentabiliteit van de ondernemingen. In 2011 continueerde de rentabiliteit van de kmo's de in 2010 ingezette opleving, ongeacht welke maatstaf in aanmerking wordt genomen. De afgelopen twee jaar hebben de kmo's zich op het vlak van de geglobaliseerde ratio's zeer duidelijk hersteld, in die mate zelfs dat in bepaalde gevallen opnieuw het niveau van vóór de recessie van 2008-2009 werd bereikt. De rentabiliteit van de grote ondernemingen, daarentegen, liep in 2011 terug, zodat verschillende van de bestudeerde ratio's zakten tot onder het niveau dat was opgetekend tijdens het dieptepunt van 2009. Zo zagen de grote ondernemingen in 2011 hun marges fors dalen, vooral in de branches die het meest blootgesteld zijn aan de internationale omgeving en aan de prijsstijging voor grondstoffen (dat zijn de verwerkende nijverheid, het vervoer en de groothandel).

Uit de analyse van de sectorale tendensen sinds het uitbreken van de financiële crisis blijkt dat het verloop van de bedrijfstakken sterk afhankelijk was van de mate waarin ze blootgesteld waren aan de schommelingen van de wereldhandel. De bedrijfstakken die er sedert 2007 het meest op achteruit zijn gegaan, zijn de textielnijverheid en de ijzer- en staalnijverheid. De textielnijverheid heeft al zeer lang af te rekenen met de internationale

concurrentie, vooral die van de lagekostenlanden. De ijzer- en staalnijverheid werd zwaar getroffen door de gevolgen van de recessie van 2008-2009, met name door de stillegging van bepaalde productie-eenheden. De toegevoegde waarde is daarentegen nog fors gestegen in de farmaceutische nijverheid, dit als gevolg van de toegenomen productie en van de hoge toegevoegde-waardemarge die deze sector geniet. In aansluiting op de langetermijntendensen is het recente conjunctuurverloop over het algemeen veel gunstiger gebleken voor de niet-verwerkende bedrijfstakken. De resultaten verbeterden het sterkst in de sector energie en water. Ook de diensten aan ondernemingen, de vastgoedsector, de kleinhandel en de horeca lieten, zij het in mindere mate, een hoger dan gemiddelde groei optekenen. Deze bedrijfstakken trokken in hun geheel profijt van de sedert 2008 relatief sterke binnenlandse vraag.

In dit artikel wordt, voor de periode 2001-2011, tevens vermeld wat de bijdragen zijn, per bedrijfstak, tot de groei in elk gewest. Deze uitsplitsing brengt een aantal specifieke kenmerken per gewest aan het licht. Zo onderscheidt Vlaanderen zich met name door de grotere bijdragen van het vervoer, de metaalindustrie, de raffinage en de handel in grondstoffen en industriële producten. In Wallonië leverden de farmaceutische nijverheid en de financiële hulpdiensten een veel grotere bijdrage dan in

de beide andere gewesten. Brussel, ten slotte, werd als gevolg van de specifieke kenmerken van zijn economie enkel ondersteund door de tertiaire sector, meer bepaald door de diensten aan ondernemingen, de energiesector en, in mindere mate, de vastgoedsector en de horeca. De groothandel, het vervoer en de bouwnijverheid, daarentegen, leverden in de hoofdstad een veel geringere bijdrage.

In het laatste deel van dit artikel worden de recente ontwikkelingen beschreven op het vlak van de voorraden. Wat de rotatie betreft, deden de grootste schommelingen zich de afgelopen jaren voor in de verwerkende nijverheid. In deze groep is de geglobaliseerde rotatie tussen het einde van de jaren negentig en het midden van de jaren 2000 aanzienlijk versneld. Dit betekent dat, voor een bepaald activiteitspeil, de voorraad geslonken is. Dit verloop weerspiegelt een strikter voorraadbeheer dat wordt gekenmerkt door, onder meer, de toenemende invloed van principes zoals het 'just in time' principe. Als gevolg van de recessie van 2008-2009 en van het feit dat de ondernemingen problemen ondervonden om het verloop van de bedrijvigheid te voorzien, is de rotatie vervolgens vertraagd. Het herstel van de geglobaliseerde rotatie in 2010 en 2011 wijst er evenwel op dat het voorraadbeheer zich aan de nieuwe macro-economische context heeft aangepast. In de overige bedrijfstakken is de rotatie gedurende de bestudeerde periode stabiel gebleven.

Bijlage 1

SECTORALE GROEPERINGEN

	Afdelingen NACE-BEL 2008
Verwerkende nijverheid	10-33
waarvan:	
Landbouw- en voedingsnijverheid	10-12
Textiel, kleding en schoeisel	13-15
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	16-18
Chemische nijverheid	20
Farmaceutische nijverheid	21
Ijzer- en staalnijverheid	24-25
Metaalverwerkende nijverheid	26-30
Niet-verwerkende bedrijfstakken	01-09, 35-82, 85.5 en 9⁽¹⁾
waarvan:	
Groothandel ⁽²⁾	46
Kleinhandel ⁽²⁾	47
Vervoer en opslag	49-53
Verblijfsaccommodaties en restaurants	55-56
Informatie en communicatie	58-63
Exploitatie van en handel in onroerend goed	68
Diensten aan ondernemingen ⁽³⁾	69-82
Energie, water en afval	35-39
Bouwnijverheid	41-43

(1) Ongerekend 64, 65, 70100, 75, 94, 98 en 99.

(2) Met uitzondering van de handel in auto's en motorfietsen.

(3) Met uitzondering van de activiteiten van hoofdkantoren (70100).

Bijlage 2

DEFINITIE VAN DE RATIO'S

	Rubrieken toegewezen	
	in het volledig schema	in het verkort schema
1. Nettoverkoopmarge		
Teller (T)	9901 + 9125	9901 + 9125
Noemer (N)	70 + 74 – 740	70
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Verkorte schema's: 70 > 0		
2. Nettorentabiliteit van de bedrijfsactiva		
Teller (T)	9901	9901
Noemer (N)	20 + 21 + 22/27 + 3 + 40/41 + 490/1	20 + 21 + 22/27 + 3 + 40/41 + 490/1
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarden voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden 20 + 21 + 22/27 + 3 + 40/41 + 490/1 > 0 ⁽¹⁾		
3. Nettorentabiliteit van het eigen vermogen, ongerekend het uitzonderlijk resultaat		
Teller (T)	9904 – 76 + 66	9904 – 76 + 66
Noemer (N)	10/15	10/15
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarden voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden 10/15 > 0 ⁽¹⁾		
4. Nettorentabiliteit van de totale activa vóór belastingen en schuldenlasten, ongerekend het uitzonderlijk resultaat		
Teller (T)	9904 + 650 + 653 – 9126 + 9134 – 76 + 66	9904 + 65 – 9126 + 67/77 – 76 + 66
Noemer (N)	20/58	20/58
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden		
5. Graad van financiële onafhankelijkheid		
Teller (T)	10/15	10/15
Noemer (N)	10/49	10/49
Ratio = T/N × 100		
6. Graad van duurzaamheid van het vermogen		
Teller (T)	10/15 + 16 + 17	10/15 + 16 + 17
Noemer (N)	10/49	10/49
Ratio = T/N × 100		

(1) Voorwaarde geldig voor het berekenen van de mediaan, maar niet voor de geglobaliseerde gegevens.

DEFINITIE VAN DE RATIO'S (vervolg)

	Rubrieken toegewezen	
	in het volledig schema	in het verkort schema
7. Dekkingsgraad van het vreemd vermogen door de cashflow		
Teller (T)	9904 + 630 + 631/4 + 6501 + 635/7 + 651 + 6560 - 6561 + 660 + 661 + 662 - 760 - 761 - 762 + 663 - 9125 - 780 + 680	9904 + 631/4 + 635/7 + 656 + 8079 + 8279 + 8475 - 8089 - 8289 - 8485 - 9125 - 780 + 680
Noemer (N)	16 + 17/49	16 + 17/49
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden		
8. Gemiddelde rentelasten van de financiële schulden		
Teller (T)	650	
Noemer (N)	170/4 + 42 + 43	
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden		
9. Rotatie van de verworven voorraden		
Teller (T)	60	
Noemer (N)	30/31 + 34 + 35 ⁽¹⁾ + 36	
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden		
10. Rotatie van de geproduceerde voorraden		
Teller (T)	60/64 - 71 - 72 - 740 - 9125	
Noemer (N)	32 + 33 + 35 ⁽²⁾ + 37	
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio: Boekjaar van 12 maanden		

(1) Behalve voor de ondernemingen van de bouwnijverheid.

(2) Enkel voor de ondernemingen van de bouwnijverheid.

Bijlage 3

UITSPLITSING VAN DE VOORRADEN EN DE BESTELLINGEN IN UITVOERING OP DE ACTIEFZIJDEN VAN DE BALANS (2011)

	In € miljoen	In % van het totaal
Verkorte schema's		
Vorraden	20 791	93,0
Bestellingen in uitvoering	1 572	7,0
Totaal	22 362	100,0
Volledige schema's		
Vorraden	53 193	89,1
Grond- en hulpstoffen	11 149	18,7
Goederen in bewerking	4 350	7,3
Gereed product	7 901	13,2
Handelsgoederen	25 072	42,0
Onroerende goederen bestemd voor verkoop	4 344	7,3
Vooruitbetalingen	377	0,6
Bestellingen in uitvoering	6 480	10,9
Totaal	59 674	100,0
Alle niet-financiële vennootschappen samen		
Vorraden	73 984	90,2
Bestellingen in uitvoering	8 052	9,8
Totaal	82 036	100,0

Bron: NBB.

De sociale balans 2011

Ph. Delhez
P. Heuse
H. Zimmer

Inleiding

Aan de hand van de informatie in de sociale balans kan een analyse worden gemaakt van het verloop van het personeelsbestand, het aantal arbeidsuren en de personeelskosten, alsook van de opleidingsinspanningen van de ondernemingen ten behoeve van hun werknemers.

Het artikel bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt het werkgelegenheidsverloop tussen 2010 en 2011 toegelicht, enerzijds voor alle ondernemingen en anderzijds voor de ondernemingen die een volledig, meer gedetailleerd schema moeten neerleggen. Het tweede deel analyseert de opleidingsindicatoren en het derde deel behandelt de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen', die ingrijpende wijzigingen heeft ondergaan, die de afgelopen jaren werden versterkt door de economische en financiële crisis.

De in het eerste en het tweede deel toegelichte resultaten werden verkregen op basis van een beperkte populatie⁽¹⁾, terwijl het derde deel gebruikmaakt van de totale populatie van de ondernemingen die voor 2010 een sociale balans hebben neergelegd. De beperkte populatie telt 49 006 ondernemingen of 60% van de bedrijven van de totale populatie in 2010. De ondernemingen van de beperkte populatie legden zowel voor het boekjaar 2011 als voor het boekjaar 2010 een sociale balans neer, zodat het verloop van een reeks variabelen tussen die twee boekjaren kan worden gemeten. Aan het gebruik van een constant staal zijn echter een aantal beperkingen verbonden. Nieuw opgerichte en verdwenen vennootschappen worden buiten beschouwing gelaten, wat een verschil kan teweegbrengen tussen het verloop in de beperkte populatie en de ontwikkelingen die later worden opgetekend in de totale populatie. De vrij lange tijd die

nodig is om over informatie voor het geheel van de ondernemingen te kunnen beschikken en de door de representativiteit van de beperkte populatie geboden garanties inzake banen, rechtvaardigen evenwel een dergelijke aanpak. De 1 586 930 werknemers in de bedrijven van die beperkte populatie, die verhoudingsgewijs meer grote ondernemingen telt, zijn immers goed voor 81 % van de werknemers van de totale populatie.

1. Werkgelegenheidsverloop

1.1 In alle ondernemingen

In een context waarin de bbp-groei begon te vertragen, werd volgens de nationale rekeningen in 2011 een stijging met 1,5 % opgetekend van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector⁽²⁾, die gewoonlijk met enige vertraging op de activiteitsschommelingen reageert.

Het gemiddelde verloop van het aantal loontrekkenden in de beperkte populatie van ondernemingen die een sociale balans neerlegden, leidt tot dezelfde bevinding.

(1) Gelet op de termijn waarover de ondernemingen beschikken om hun boekhoudkundige verplichtingen na te komen en op de tijd die nodig is om de rekeningen te controleren, waren niet alle op 31 december 2011 afgesloten sociale balansen beschikbaar op 13 september 2012, toen de voor de analyse vereiste gegevens werden ontleend. In bijlage 1 worden summier de methodologische principes beschreven die ten grondslag liggen aan de samenstelling van de analysepopulatie en aan hun gewestelijke verdeling. De uitsplitsing naar bedrijfstak berust op de secties en afdelingen van de nomenclatuur NACE-BEL (versie 2008) die is opgenomen in bijlage 2. De officiële benamingen werden in de tekst zelf afgekort ten behoeve van de leesbaarheid. De bijlagen 3 tot 10 bevatten een aantal gedetailleerde indicatoren per bedrijfstak. In de bijlagen 11 tot 13 wordt een aantal indicatoren uitgesplitst naar het gewest waarin de ondernemingen actief zijn.

(2) Institutionele sectoren S11 (niet-financiële vennootschappen), S12 (financiële vennootschappen) en S15 (instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens), ongerekend de NACE-BEL-branches 78 (terbeschikkingstelling van personeel), 84 (openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen) en 85 (onderwijs), teneinde de sectoren en bedrijfstakken te benaderen waarop de geanalyseerde populatie betrekking heeft.

TABEL 1 VERANDERING VAN DE WERKGELEGENHEID TUSSEN 2010 EN 2011
(beperkte populatie)

	Voltijds		Deeltijds		Totaal	
	Eenheden	%	Eenheden	%	Eenheden	%
Jaargemiddelde	16 106	1,5	7 711	1,6	23 817	1,5
Op 31 december	10 099	0,9	6 294	1,3	16 393	1,0
Mannen	5 742	0,7	-97	-0,1	5 645	0,6
Vrouwen	4 357	1,4	6 391	1,7	10 748	1,6

Bron: NBB (sociale balansen).

In 2011 is zowel het aantal voltijdwerkers als het aantal deeltijdwerkers toegenomen en dit in ongeveer dezelfde mate. Aangezien de economische conjunctuur in de loop van het jaar de tendens vertoonde te verslechteren, werd op 31 december 2011 een bescheidener groei van de werkgelegenheid opgetekend, namelijk met 1 %, waarbij de vertraging meer uitgesproken was voor voltijdwerkers.

Vooral vrouwen hebben de aan het einde van het boekjaar vastgestelde toename van de werkgelegenheid ondersteund, ten belope van 10 748 nieuwe werknemers op een totale stijging met 16 393 personen. Het aantal deeltijds werkende vrouwen steeg iets sneller dan het aantal voltijds werkende vrouwen, respectievelijk met 1,7 en 1,4 %. Het aantal mannelijke werknemers vermeerderde enkel op het niveau van de voltijdbanen. Eind 2011 vertegenwoordigden de vrouwen 43,4 % van de in de ondernemingen ingeschreven personeelsleden, dat is een toename met 0,2 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Met 56,6 % blijven mannen dan ook in de meerderheid.

De kmo's toonden zich het meest dynamisch inzake net-
towerkgelegenheidscreatie. In de kleine ondernemingen

tot 50 VTE is het aantal werknemers van eind 2010 tot eind 2011 met 2,1 % gestegen; in de ondernemingen met meer dan 50 tot 250 VTE bedroeg de groei 0,9 %, en in de grote ondernemingen met meer dan 250 VTE – die ruim de helft van de arbeidsplaatsen voor hun rekening nemen – beliep die groei 0,5 %.

Het aantal tijdelijke werknemers groeide met 5,2 % fors aan, dit is een toename met 5 007 personen. Het betreft werknemers met een contract voor bepaalde duur, een vervangingscontract of een contract voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk. Ook de loontrekken-
den met een vaste arbeidsovereenkomst namen in aantal toe, zij het in geringere mate, met 0,8 %. Deze categorie groeide niettemin aan met 11 386 eenheden, zodat die arbeidsovereenkomsten aan het einde van 2011 93,7 % van het ingeschreven personeel vertegenwoordigden.

Uit het onderliggend personeelsverloop blijkt een grotere personeelsrotatie. Zowel de personeelsinstroom als -
uitstroom is tussen 2010 en 2011 gestegen, met respectievelijk 6,1 en 8,8 %; er zijn evenwel nog steeds minder uitredingen dan intredingen. De totale netto-instroom

TABEL 2 UITSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR TYPE ARBEIDSOVEREENKOMST
(gegevens op 31 december, beperkte populatie)

	Verandering tussen 2010 en 2011		Niveau in 2011	
	%	Eenheden	% van het totaal	Eenheden
Ingeschreven personeel	1,0	16 393	100,0	1 610 139
Vast personeel	0,8	11 386	93,7	1 508 962
Tijdelijk personeel ⁽¹⁾	5,2	5 007	6,3	101 177

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Werknemers met een contract voor bepaalde duur, een vervangingscontract of een contract voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk.

TABEL 3 PERSONEELSINSTROOM EN -UITSTROOM
(eenheden, beperkte populatie)

	Instroom		Uitstroom		Netto-instroom	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Voltijds	400 850	438 400	369 150	415 234	31 700	23 166
Deeltijds	298 846	303 708	295 818	308 335	3 028	-4 627
Totaal	699 696	742 108	664 968	723 569	34 728	18 539

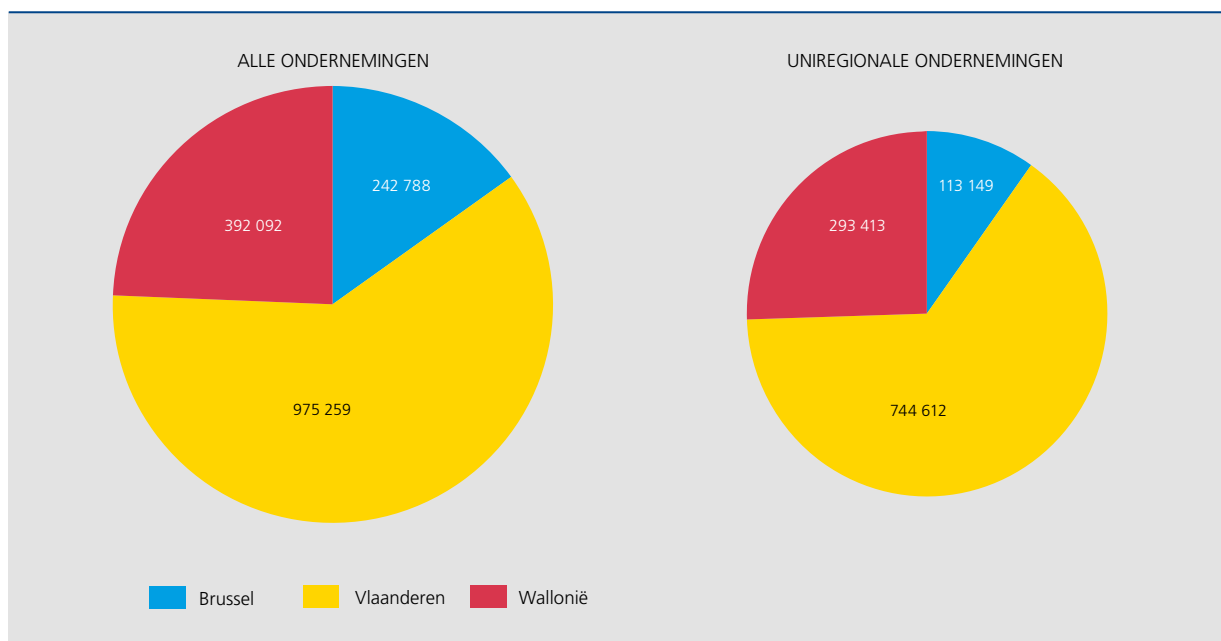
Bron: NBB (sociale balansen).

bedroeg bijgevolg 18 539 personen⁽¹⁾ in 2011. Uit de uitsplitsing van het verloop naar werkregeling blijkt dat voltijdwerkers, net als in de voorgaande jaren, in de loop van het jaar overgegaan zijn op een deeltijds arbeidsstelsel. De van 31 december 2010 tot 31 december 2011 opgetekende stijging van het aantal voltijdwerkers is immers tweemaal geringer dan de netto-instroom, terwijl voor dezelfde periode een groei van het aantal deeltijdwerkers wordt opgetekend, wat in contrast staat met de voor die werkregeling op basis van het personeelsverloop waargenomen netto-uitstroom.

Al bij al is het aandeel van deeltijdarbeid van eind 2010 tot eind 2011 nauwelijks veranderd en komt het op 30,3 % uit. Hoewel het aandeel van de deeltijdarbeid voor mannen de afgelopen tien jaar geleidelijk is toegenomen, blijft het nog ruim onder dat voor vrouwen, namelijk respectievelijk 12,3 % en 53,7 %.

(1) Als gevolg van fouten in de neergelegde sociale balansen, stemmen de op 31 december opgetekende personeelsveranderingen op jaarbasis niet altijd overeen met het saldo van de personeelsinstroom en -uitstroom.

GRAFIEK 1 UITSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR GEWEST IN ALLE ONDERNEMINGEN EN IN DE UNIREGIONALE ONDERNEMINGEN IN 2011
(gegevens op 31 december, eenheden, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

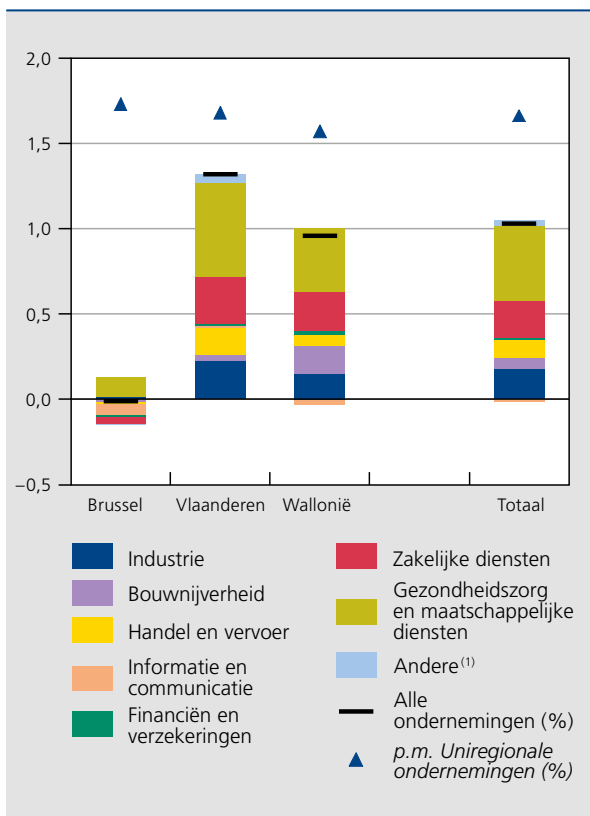
1.2 In de gewesten

De uniregionale ondernemingen zijn die waarvan de hoofdzetel en de bedrijfszetel(s) zich in één enkel gewest bevinden. In 2011 vertegenwoordigden die ondernemingen 98% van de ondernemingen van de beperkte populatie, of 48 057 bedrijven. Die vennootschappen zijn doorgaans vrij klein: gemiddeld hadden ze 24 werknemers in dienst. De 949 resterende – zogeheten multiregionale – ondernemingen hebben een vestiging in meer dan één gewest. Ze telden gemiddeld 483 werknemers.

Het personeelsbestand van de bedrijven wordt naar de verschillende gewesten uitgesplitst aan de hand van de verdeelsleutel die het INR hanteert voor het opstellen van de regionale rekeningen van de werkgelegenheid⁽¹⁾. Eind 2011 werkte 60,6% van de werknemers uit de beperkte populatie in Vlaanderen, 24,4% in Wallonië en 15,1% in Brussel, dat zijn percentages die zeer dicht in de buurt liggen van die welke in de nationale rekeningen van 2010 werden opgetekend.

GRAFIEK 2 BIJDRAGE VAN DE BEDRIJFSTAKKEN TOT DE WERKGELEGENHEIDSVERANDERING IN DE GEWESTEN TUSSEN 2010 EN 2011

(gegevens op 31 december, in procentpunt, tenzij anders vermeld, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Landbouw, vastgoed, overige diensten.

In 2011 waren de uniregionale ondernemingen goed voor nagenoeg 72% van de werknemers van de beperkte populatie. Dat percentage verschilt aanzienlijk van gewest tot gewest. Aangezien in Brussel meer hoofdzetels van multiregionale vennootschappen gevestigd zijn, verschaffen uniregionale ondernemingen minder dan de helft van de werkenden van dit gewest een baan, terwijl die welke uitsluitend in Vlaanderen en Wallonië gevestigd zijn, ongeveer drie vierde van de werkgelegenheid in het betreffende gewest voor hun rekening nemen.

De relatieve specialisaties van de twee soorten bedrijven verschillen⁽²⁾ ook: in de uniregionale ondernemingen is drie vierde van de werkgelegenheid gelijk verdeeld over de industrie, 'handel en vervoer' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten'. Brussel onderscheidt zich door een groot aandeel arbeidsplaatsen in de dienstensector. Zo wordt ongeveer een derde van de banen van de Brusselse uniregionale ondernemingen uitgeoefend in 'informatie en communicatie', 'financiën en verzekeringen', 'vastgoed' en 'zakelijke diensten', terwijl de uniregionale ondernemingen van Vlaanderen en Wallonië een activiteitsstructuur in de buurt van het gemiddelde laten optekenen. De bedrijfstak 'handel en vervoer' is de belangrijkste werkgever in de multiregionale ondernemingen, met meer dan een derde van de arbeidsplaatsen. In de industriële ondernemingen zijn 18% van de banen geconcentreerd en in de financiële ondernemingen 17%.

De werkgelegeningsgroei was dynamischer in de uniregionale ondernemingen. Tussen 31 december 2010 en 31 december 2011 werd een toename met 1,7% van het personeelsbestand opgetekend, wat overeenstemt met 18 787 extra banen. Het personeel in de multiregionale ondernemingen, daarentegen, liet een daling met 0,5% optekenen, dat is een nettovermindering met 2 394 personen. Al bij al steeg de werkgelegenheid met 1%. Net als het voorgaande jaar, werd de groei vooral getrokken door de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten', namelijk ten belope van 0,4 procentpunt. Ook de industrie en de 'zakelijke diensten' stimuleerden samen de nettowerkgelegenheidscreatie ten belope van 0,4 procentpunt. De bijdragen van de andere bedrijfstakken waren meer bescheiden, soms nihil.

(1) Die verdeelsleutel berust op de door de RSZ verzamelde gegevens per vestiging, aan de hand waarvan het INR de werkgelegenheid kan uitsplitsen naar de arrondissementen waarin de hoofdzetel en de bedrijfszetels zich bevinden. Een dergelijke sleutel is relevant voor de regionale uitsplitsing van de werkgelegenheid aan het eind van het boekjaar, maar kan niet op alle rubrieken van de sociale balans worden toegepast.

(2) Voor meer informatie, zie bijlage 1.

Op het niveau van de gewesten is de werkgelegenheid niet in hetzelfde tempo gestegen. In Brussel is ze stabiel gebleven. De toename in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' compenseerde er nipt de vermindering van het personeelsbestand in de meeste andere bedrijfstakken. Vlaanderen liet met 1,3% de sterkste groei optekenen en in Wallonië steeg het aantal werkenden met 1%. In die twee gewesten leverde de branche 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' de belangrijkste bijdrage tot de werkgelegenheidsgroei (respectievelijk 0,6 en 0,4 procentpunt), gevolgd door de 'zakelijke diensten' (respectievelijk 0,3 en 0,2 procentpunt). De industrie alsook 'handel en vervoer' hebben eveneens positief bijgedragen tot de verandering van de werkgelegenheid, zij het minder uitgesproken in Wallonië. Dat laatste gewest trok daarentegen profijt van de creatie van extra banen in de bouwnijverheid.

1.3 In de ondernemingen die een volledig schema neerleggen

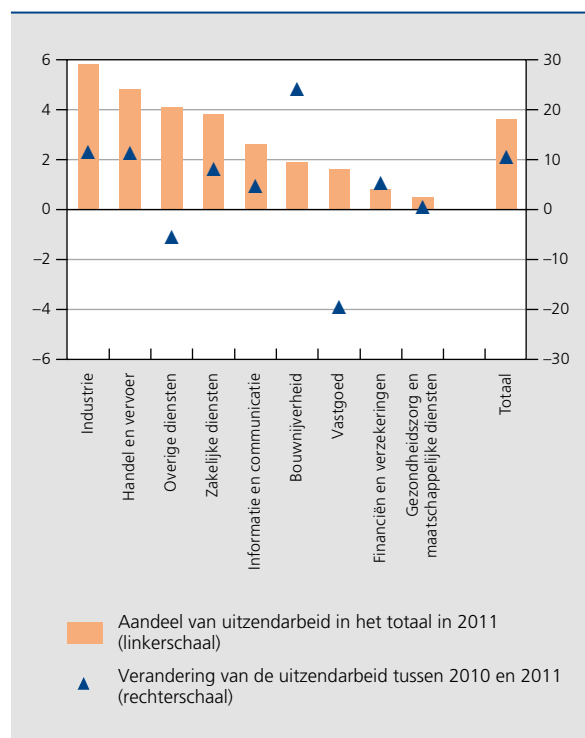
Aan de hand van de gegevens die zijn verstrekt door de ondernemingen die een volledig schema moeten neerleggen, kunnen de kenmerken van de werknemers en hun verloop worden verfijnd. In deze sociale balansen staat meer bepaald informatie over de aanwending van externe werknemers – uitzendkrachten en personeel dat door een ander bedrijf ter beschikking wordt gesteld – en over de redenen voor de personeelsuitstroom.

1.3.1 Externe werknemers

Als de uitzendkrachten en het ter beschikking gesteld personeel worden opgeteld bij het ingeschreven personeel, blijkt het gemiddelde aantal werknemers in voltijdse equivalenten (VTE) in 2011 met 16 542 eenheden

GRAFIEK 3 VERANDERING EN AANDEEL VAN DE IN VTE UITGEDRUKTE UITZENDARBEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN, PER BEDRIJFSTAK

(jaargemiddelden, in %, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

te zijn gestegen, dat is een relatieve toename met 1,4%. Deze kwam vooral tot stand door het verloop van het aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers, dat aangroeide met 12 862 VTE. Daarmee vertegenwoordigde deze personeelscategorie in 2011 95,5% van het

TABEL 4 UITSPLITSING VAN DE IN VTE UITGEDRUKTE WERKGELEGENHEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

(jaargemiddelden, beperkte populatie)

	Verandering tussen 2010 en 2011		Niveau in 2011	
	%	Eenheden	% van het totaal	Eenheden
Ingeschreven personeel	1,1	12 862	95,5	1 144 431
Uitzendkrachten	10,4	4 033	3,6	42 783
Ter beschikking gesteld personeel	-3,0	- 352	0,9	11 207
Totaal	1,4	16 542	100,0	1 198 421

Bron: NBB (sociale balansen).

in VTE uitgedrukte arbeidsvolume van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Onder invloed van de oplevende bedrijvigheid nam het aantal uitzendkrachten in die ondernemingen tussen 2010 en 2011 aanzienlijk toe, namelijk met 10,4 % of 4 033 VTE. In 2011 waren de uitzendkrachten goed voor 3,6 % van het totale aantal VTE. Het ter beschikking gesteld personeel, dat minder dan 1 % van het totaal uitmaakte, nam af met 3 % of 352 eenheden.

Het aandeel van de uitzendarbeid in de totale werkgelegenheid verschilt aanzienlijk van bedrijfstak tot bedrijfstak. Het lag tussen 0,5 % in 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en bijna 6 % in de industrie. In 2011 wendde meer dan 80 % van de industriële bedrijven uitzendkrachten aan, dat is het hoogste percentage van alle bedrijfstakken. In de bedrijfstakken 'handel en vervoer' en 'overige diensten' vertegenwoordigden de uitzendkrachten eveneens meer dan 4 % van de personeelsbezetting en deed meer dan de helft van de bedrijven een beroep op deze externe werknemers. In 'financiën en verzekeringen' maakte uitzendarbeid 0,8 % van de totale werkgelegenheid uit, wat bijna even weinig is als in 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten'. Slechts een derde van de ondernemingen in die bedrijfstakken doet een beroep op uitzendkrachten, tegen 59 % gemiddeld.

Het aantal VTE-uitzendkrachten steeg het sterkst in de bouwnijverheid, namelijk met 24,1 %, maar toch bedroeg hun aandeel er in 2011 nog altijd geen 2 %. In de industrie steeg het aantal uitzendkrachten met meer dan 11 %, net als in de bedrijfstak 'handel en vervoer'. Elders kwam de stijging niet boven de 8 % uit en was die soms zelfs negatief, zoals in de kleinere bedrijfstakken 'vastgoed' en 'overige diensten', waar het aantal uitzendkrachten weliswaar met maar een tiental VTE afnam.

net als in de bedrijfstak 'handel en vervoer'. Elders kwam de stijging niet boven de 8 % uit en was die soms zelfs negatief, zoals in de kleinere bedrijfstakken 'vastgoed' en 'overige diensten', waar het aantal uitzendkrachten weliswaar met maar een tiental VTE afnam.

1.3.2 Redenen voor uitstroom

In 2011 nam de bruto-uitstroom van personeel in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen toe met 8,3 %, of 30 456 personen. Het aantal beëindigingen van tijdelijke arbeidsovereenkomsten en de spontane uitredingen stegen met respectievelijk 6,4 % en 21,3 %. Dit zijn doorgaans de voornaamste redenen voor uittreding: in 2011 vertegenwoordigden ze respectievelijk 57 % en 28,6 % van het totaal. Uitgaande van een veel lager peil namen de pensioneringen met bijna een kwart toe, terwijl de brugpensioneringen in vergelijkbare mate afnamen. Ten opzichte van 2010 waren er ook 7,5 % minder ontslagen. In 2011 bedroeg het aandeel van de ontslagen in de personeelsuittredingen 9,6 %, terwijl brugpensioneringen en pensioneringen samen maar iets minder dan 5 % van de uitstroom vertegenwoordigden.

2. Opleiding

2.1 Ondernemingen die opleidingen verstrekken

Tussen 2010 en 2011 steeg het aantal ondernemingen van de beperkte populatie dat een van de drie delen over

TABEL 5 UITSPLOTSING VAN DE PERSONEELSUITSTROOM VOLGENS REDEN IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN (beperkte populatie)

	Verandering tussen 2010 en 2011		Niveau in 2011	
	%	Eenheden	% van het totaal	Eenheden
Pensioen	23,0	2 268	3,1	12 132
Brugpensioen ⁽¹⁾	-23,7	-2 162	1,8	6 958
Ontslag	-7,5	-3 059	9,6	37 945
Beëindiging van een tijdelijke overeenkomst	6,4	13 554	57,0	225 505
Andere redenen ⁽²⁾	21,3	19 855	28,6	113 162
Totaal	8,3	30 456	100,0	395 702

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Vanaf 1 januari 2012 werd het brugpensioenstelsel het 'stelsel van werkloosheid met bedrijfs toeslag'. Deze nieuwe benaming werd opgenomen in de nieuwe formulieren van de sociale balans, die van toepassing zijn vanaf het boekjaar 2012.

(2) Spontane uittredingen, overleden werknemers.

opleiding⁽¹⁾ binnen de onderneming invulde, van 11 890 tot 12 982. Respectievelijk 80 % en 74 % van de in 2010 en 2011 getelde opleiding verstreckende ondernemingen hebben voor beide achtereenvolgende boekjaren opleidingsactiviteiten aangegeven. Hierdoor veranderen de grootheden met betrekking tot opleiding zowel ten gevolge van wijzigingen in het opleidingsbeleid van de bedrijven als van wijzigingen in de populatie van de opleiding verstreckende ondernemingen.

In 2011 verstreckte meer dan een kwart van de ondernemingen van de beperkte populatie opleiding. Deze ratio neemt aanhoudend toe sinds de invoering van het nieuwe formulier voor de sociale balans, dat een veel nauwkeuriger rapportage van de verschillende opleidingsinspanningen van de ondernemingen behelst. Die stijging resulteerde uit maatregelen van de sectoren en de overheid om de ondernemingen aan te moedigen de competenties van hun werknemers te versterken en te ontwikkelen. In de totale populatie is het percentage opleiding verstreckende ondernemingen toegenomen van 18,5 % in 2008 tot 21,1 % in 2010. In 2011 verruimde dat aandeel in de beperkte populatie met 2,2 procentpunt. De stijging was bijzonder groot voor de ondernemingen die melding maakten van formele opleidingen, waarvan het aandeel toenam van 19,5 % tot 22 % van het totaal. De stijging was geringer voor de ondernemingen die gewag maakten

van minder formele of informele opleidingen, terwijl het aandeel ondernemingen met initiële opleidingen slonk⁽²⁾. Er moet op worden gewezen dat nagenoeg een derde van de opleiding verstreckende ondernemingen verschillende types van opleiding combineert.

2.2 Doelstellingen van de private sector inzake opleiding

Sedert heel wat jaren zijn voor de opleidingsinspanningen van de ondernemingen kwantitatieve doelstellingen vastgelegd. Wat participatie betreft, is bepaald dat een op de twee werknemers een opleiding moet kunnen volgen. Het opleidingsuitgaven moeten dan weer 1,9 % van de loonsom bedragen, en aan de sectoren die onvoldoende inspanningen leveren, kan een extra bijdrage worden opgelegd die dient om het stelsel van betaald educatief verlof te financieren. Binnenkort wordt dat sanctiemechanisme versoepeld. Initieel betrof het immers zonder onderscheid alle ondernemingen van de sectoren die geen collectieve arbeidsovereenkomst hebben gesloten waarin uitdrukkelijk een hogere financiële opleidingsinspanning of participatiegraad wordt bepaald.

De resultaten in dit artikel verschillen van die welke zijn gepubliceerd door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), die elk jaar de opleidingsinspanningen van heel de private sector evalueert in zijn Technisch verslag over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling. De door de CRB gebruikte gegevens hebben betrekking op alle ondernemingen die een sociale balans neerleggen voor een bepaald boekjaar en zijn pas ongeveer achttien maanden na het einde van het boekjaar in kwestie beschikbaar. De

(1) De formele opleiding betreft cursussen en stages die door lesgevers worden uitgewerkt op een andere plaats dan de werkplek. De minder formele of informele opleiding omvat de andere opleidingsactiviteiten die worden bepaald in verband met de individuele behoeften van de cursist, met inbegrip van opleidingen op de werkplek. De initiële opleiding wordt verstrekt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken om een diploma te behalen.

(2) Het verloop van de initiële opleiding lijkt erop te wijzen dat fouten de gegevens van de sociale balans van bepaalde ondernemingen beïnvloeden. Daarom wordt de al met al bijkomstige initiële opleiding hier niet in aanmerking genomen.

TABEL 6 INDICATOREN VAN VOORTGEZETTE OPLEIDING IN DE ONDERNEMINGEN ALS GEHEEL
(beperkte populatie)

	Formele opleiding		Informele opleiding		Totaal	
	2011	Verandering tussen 2010 en 2011, in procentpunt	2011	Verandering tussen 2010 en 2011, in procentpunt	2011	Verandering tussen 2010 en 2011, in procentpunt
Participatiegraad (in % van de gemiddelde werkgelegenheid)	41,3	1,6	22,5	0,6	–	–
Netto-opleidingskosten ⁽¹⁾ (in % van de personeelskosten)	1,22	0,03	0,45	0,00	1,67	0,03
Opleidingsduur (in % van de gewerkte uren)	0,81	0,01	0,45	0,02	1,26	0,03

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Dit zijn de nettokosten die worden verkregen door van de brutokosten de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

beperkte populatie waarop dit artikel is gebaseerd, beantwoordt aan een reeks criteria (met name de lengte en afsluitingsdatum van het boekjaar en de neerlegging van een sociale balans voor de boekjaren 2010 en 2011) die de omvang van de populatie beperkt. De ontwikkelingen in die beperkte populatie geven niettemin een goede indicatie van het verwachte verloop voor alle ondernemingen.

In 2011 nam 41,3 % van de werknemers in de ondernemingen van de beperkte populatie deel aan een of meer formele opleidingen. Daarnaast volgde 22,5 % van de loontrekkenden een informele of minder formele opleiding. Beide percentages liggen respectievelijk 1,6 en 0,6 procentpunt hoger dan in 2010, maar blijven elk onder het streefcijfer van 50 %. Op te merken valt dat op basis van de gegevens uit de sociale balans geen geaggregeerde participatiegraad kan worden berekend, aangezien een werknemer die zowel een formele als een informele opleiding volgde, twee keer in aanmerking wordt genomen.

Voorts dient te worden aangestipt dat de participatiegraden in de beperkte populatie, net als trouwens de andere opleidingsindicatoren, hoger liggen dan die in de totale populatie; dit komt door het overwicht van grote ondernemingen in de beperkte populatie, die enerzijds gemiddeld meer investeren in de opleiding van hun personeel en anderzijds in verhouding talrijker hun opleidingsinitiatieven rapporteren. In de beperkte populatie bedroeg de participatiegraad voor formele opleiding in 2010 bijvoorbeeld 58 % in de grote ondernemingen, 35 % in de middelgrote ondernemingen en 11 % in de kleine ondernemingen, met een gemiddelde van 40 %. Voor de totale populatie ging het daarbij om respectievelijk 59 %, 34 % en 9 %, met een gemiddelde van 37 %.

In 2011 beliepen de uitgaven voor de voortgezette opleiding van de werknemers 1,67 % van de personeelskosten van de ondernemingen uit de beperkte populatie. De lichte toename met 0,03 procentpunt is volledig toe te schrijven aan formele opleiding. Het budget voor formele opleiding bedraagt bijna drie vierde van de uitgaven voor voortgezette opleiding. In 2011 beliep dat budget 1,22 % van de loonsom. Ter verduidelijking moet worden opgemerkt dat de in de sociale balans vermelde opleidingsuitgaven nettokosten zijn: de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen worden van de bruto-opleidingskosten afgetrokken. In verband met de formele opleiding omvatten de nettokosten overigens ook de sociale bijdragen en de stortingen aan collectieve fondsen die krachtens wettelijke of paritaire verplichtingen worden verricht. Deze laatste beliepen in 2011 gemiddeld 0,06 % van de aangegeven personeelskosten, wat veel minder is dan wat de CRB had geraamd (0,16 % van de loonsom). Heel wat ondernemingen, waaronder ook de

allergrootste, vermelden geen enkel bedrag in de passende rubriek en terzelfder tijd blijken er grote verschillen in het bijdragepercentage te bestaan tussen de ondernemingen die de rubriek wel invullen. In de toekomst moeten die gegevens dus beter worden meegedeeld en systematischer worden gecontroleerd. De subsidies voor formele opleidingsactiviteiten vertegenwoordigden 0,08 % van de personeelskosten en gemiddeld kon daarmee 6,1 % van de overeenstemmende brutokosten worden gedekt.

In 2011 maakten de ondernemingen van de beperkte populatie iets meer werktijd vrij om hun personeel opleiding te laten volgen: die tijd nam toe van 1,23 % in 2010 tot 1,26 % van de gewerkte uren. De gemiddeld beschouwd minder dure informele opleiding gaf daarbij een grotere stijging te zien, aangezien het relatieve belang van die opleiding aanzienlijk groter is voor het aantal uren (36 %) dan voor het budget (27 %).

2.3 Andere opleidingsindicatoren

Hoewel het aantal uren formele opleiding dat elke deelnemer gemiddeld genoot nagenoeg gelijk was aan het

TABEL 7 KOSTEN EN DUUR VAN VOORTGEZETTE OPLEIDING IN DE OPLEIDING VERSTREKKENDE ONDERNEMINGEN
(beperkte populatie)

	Formeel	Informeel
Nettokosten⁽¹⁾ per deelnemer (in €, tenzij anders vermeld)		
2010	1 387	994
2011	1 414	1 004
Verandering (in %)	2,0	0,9
Nettokosten⁽¹⁾ per uur opleiding (in €, tenzij anders vermeld)		
2010	53,7	37,6
2011	56,3	37,3
Verandering (in %)	4,9	-0,9
Opleidingsduur per deelnemer (in uren, tenzij anders vermeld)		
2010	27,1	26,4
2011	26,4	26,9
Verandering (in %)	-2,9	1,9

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Dit zijn de nettokosten die worden verkregen door van de brutokosten de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

gevolgde aantal uren informele opleiding – in 2011 ging het om respectievelijk 26,4 en 26,9 uur – blijven de kosten van formele opleiding aanzienlijk hoger dan die van informele opleiding; ze omvatten, naast het loon van de opleiders en van de werknemers die de opleiding volgen, de kosten van de lokalen en het ter beschikking gestelde materiaal en desgevallend ook de reis- en verblijfkosten van de deelnemers aan de opleiding. In 2011 kostte een uur formele opleiding gemiddeld € 56,3 (een stijging met bijna 5 % ten opzichte van 2010), of 50 % meer dan een uur informele opleiding. De gemiddelde uitgaven per opgeleide werknemer beliepen € 1 414 voor formele opleiding en € 1 004 voor informele opleiding.

3. Verloop van de werkgelegenheid en van het personeelsbeheer in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'

3.1 Samenstelling van de bedrijfstak

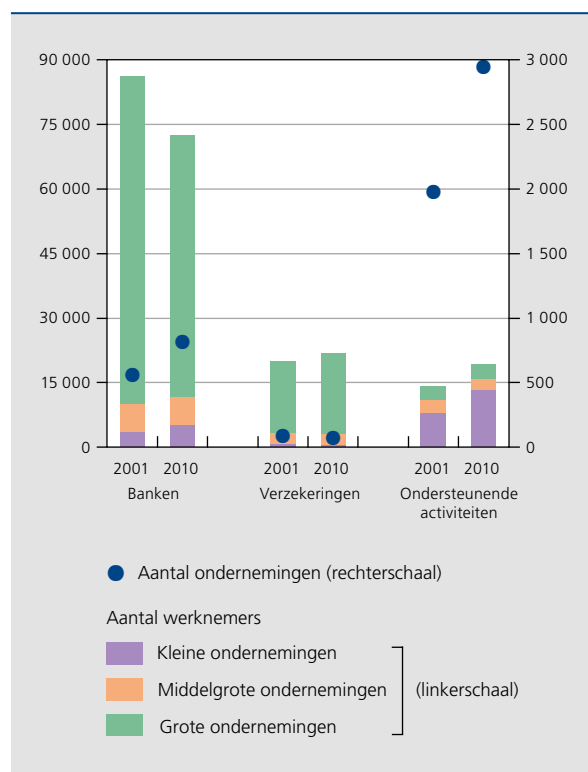
De sociale balans maakt integraal deel uit van de jaarrekeningen die de kredietinstellingen en de verzekeringsmaatschappijen bij de NBB moeten indienen, zelfs als die jaarrekeningen, krachtens bijzondere boekhoudkundige verplichtingen, opgemaakt zijn volgens een ander gestandaardiseerd schema dan dat van de niet-financiële vennootschappen. Dit hoofdstuk bevat een analyse van de gegevens uit de sociale balansen van de ondernemingen in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'⁽¹⁾ – die in 2010 5,8 % van de werknemers van de totale populatie⁽²⁾ in dienst hadden – teneinde hun specifieke kenmerken op het vlak van werkgelegenheid te belichten ten opzichte van de andere bedrijfstakken.

De onvolledige aard van de geanalyseerde populatie verhindert een onderzoek van de bedrijfstak over een lange periode: aangezien een groot deel van de werkgelegenheid in deze branche geconcentreerd is, kan de afwezigheid van een enkele onderneming⁽³⁾ het peil en het verloop van de bestudeerde variabelen aanzienlijk toespitsen op de resultaten voor het boekjaar 2010, het recentste jaar waarvoor volledige gegevens voorhanden zijn. In bepaalde gevallen worden deze resultaten vergeleken met die van 2001.

In 2001 telde de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' 2 618 ondernemingen die samen 120 214 personen in dienst hadden. In 2010 vermeldden de sociale balansen nog slechts 113 816 werknemers, hoewel het aantal bedrijven was toegenomen tot 3 832 eenheden.

GRAFIEK 4 UITSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR ACTIVITEITSTYPE EN OMVANG VAN DE ONDERNEMINGEN IN DE BEDRIJFSTAK "FINANCIËN EN VERZEKERINGEN"

(eenheden, totale populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

Het aantal banken is tussen 2001 en 2010 van 558 tot 815 eenheden gestegen, terwijl de werkgelegenheid over diezelfde periode is gekrompen tot 72 638 personen, of 64 % van het personeelsbestand van de bedrijfstak. De gemiddelde omvang van een onderneming is zo gedaald van 154 werknemers in 2001 tot 89 in 2010. Desondanks blijft de werkgelegenheid sterk geconcentreerd: in 2010 verschaften de 23 grote ondernemingen nog 84 % van de banen, tegen 88 % tien jaar eerder. De kleine en

(1) Verkorte benaming (zie bijlage 2). In de nomenclatuur NACE-BEL 2008 bestaat de bedrijfstak "financiële activiteiten en verzekeringen" uit drie afdelingen. Afdeling 64 (hierna vermeld onder de benaming "banken") omvat de activiteiten van de centrale bank en die van de overige financiële instellingen, alsook de activiteiten van de holdings en van de beleggingsfondsen, en de overige activiteiten van de financiële dienstverlening. Afdeling 65 ("verzekeringen") omvat de verzekeringen, herverzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen. Afdeling 66 ("ondersteunende activiteiten") omvat de ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen.

(2) De geanalyseerde populatie is niet volledig noch constant. De methodologie die geldt bij de samenstelling van deze populatie (zie bijlage 1) sluit de facto een reeks ondernemingen uit, met name die welke hun boekjaar niet op 31/12 afsluiten, die verschillen vertonen tussen het in de jaarrekeningen en in de sociale balans geregistreerd personeel, en die met een sociale balans van onvoldoende kwaliteit. Het is bijgevolg mogelijk dat een onderneming voor een bepaald boekjaar niet voorkomt in de analysepopulatie, terwijl ze de andere jaren wel aanwezig is. Bovendien varieert de analysepopulatie omdat ondernemingen mettertijd worden opgericht en verdwijnen.

(3) Dat is bijvoorbeeld het geval voor de verzekeringsmaatschappij Axa, die in 2010 meer dan 5 000 werknemers telde en die pas vanaf het boekjaar 2008 een sociale balans aan haar jaarrekeningen heeft toegevoegd.

middelgrote ondernemingen hadden respectievelijk 7 en 9 % van de werknemers in dienst.

Ook in de verzekeringen is de werkgelegenheid sterk geconcentreerd in een klein aantal grote ondernemingen. In het totaal hadden de 74 bedrijven van de populatie 21 967 werknemers in dienst in 2010, of 19% van de loontrekkenden in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'. De kleine maatschappijen stelden slechts 3 % van het personeel tewerk, de middelgrote 12 % en de grote ondernemingen 85 %, een aandeel dat licht is toegenomen sinds 2001, in tegenstelling tot wat bij de banken wordt vastgesteld. Gemiddeld telde een verzekeringsmaatschappij in 2011 iets minder dan 300 werknemers, tegen 232 in 2001.

Het verdelingspatroon van de ondersteunende activiteiten ziet er helemaal anders uit. Het grootste deel van de werkgelegenheid, of 82 % van de 19 210 loontrekkenden, wordt opgetekend bij kmo's⁽¹⁾. De kleine ondernemingen zijn zeer talrijk: in 2010 waren ondernemingen met ten hoogste 10 VTE goed voor bijna 44 % van de werkgelegenheid, terwijl ondernemingen met meer dan 10 tot 50 VTE 26 % voor hun rekening namen. De middelgrote en grote ondernemingen hadden respectievelijk 12 en 18 % van het personeelsbestand in dienst. Gemiddeld beschikten deze ondernemingen in 2010 over 7 werknemers, een aantal dat ongewijzigd is ten opzichte van 2001.

3.2 Kenmerken van het personeel

3.2.1 Statuut en kwalificatie

Terwijl 41,5 % van de werknemers van de ondernemingen die in 2010 een sociale balans indienden, arbeider was, had slechts 1,4 % van de loontrekkenden in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' dit statuut. Het leeuwendeel van het personeel van deze branche, met name 94,5 %, bestond uit bedienden, terwijl het gemiddelde 56,3 % bedroeg. De bedrijfstak omvat eveneens een groter percentage aan directiepersoneel, namelijk 3,8 %, tegen gemiddeld 1,3 %. De personeelsleden die geen van deze statuten bezitten, met name de werknemers met een stage- of leercontract, vertegenwoordigen slechts een marginaal deel van het personeelsbestand, namelijk 0,4 %, dit is amper minder dan in de gehele geanalyseerde populatie.

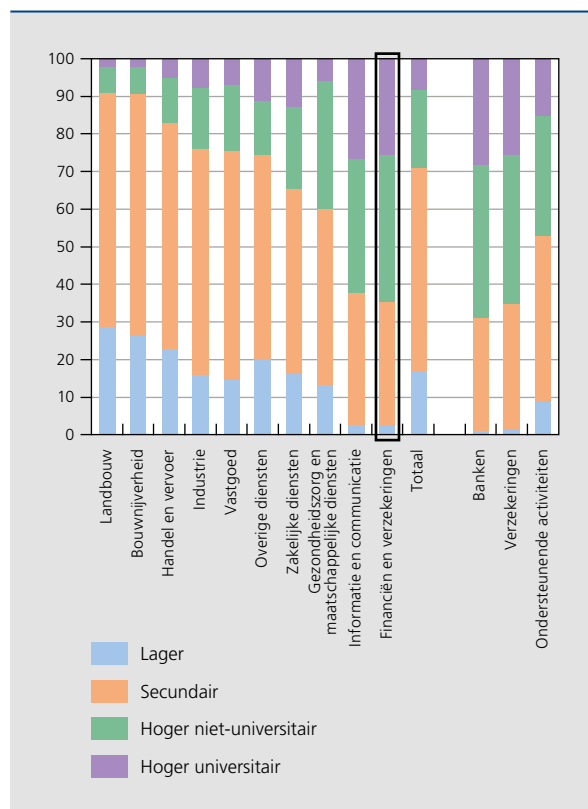
(1) De gefranchiseerde bankagentschappen onder de handelsnaam Dexia zijn opgenomen bij de ondersteunende bedrijven.

Het overwicht van intellectuele functies in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen', alsook hun specifieke karakter, liggen ten grondslag aan een oververtegenwoordiging van hooggeschoolde werknemers. Het blijkt immers dat 64 % van de werknemers een diploma hoger onderwijs heeft, tegen gemiddeld 29 %. De bedrijfstakken 'financiën en verzekeringen' en 'informatie en communicatie' beschikken over de grootste concentratie aan hooggeschoolde werknemers. Ze liggen daarmee ver voor op 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en 'zakelijke diensten'. Aan het andere uiteinde bevinden zich de bedrijfstakken landbouw en bouwnijverheid, waar het hooggeschoolde personeel slechts een tiende van het personeelsbestand vertegenwoordigt.

De uitsplitsing van het personeel naar behaald diploma loopt vrij gelijk bij de banken en verzekeringen, maar verschilt aanzienlijk bij de ondersteunende activiteiten. In deze laatste ondernemingsgroep vertegenwoordigen hooggeschoolden 47 % van het personeel, tegen 65 % bij de verzekeringen en 69 % bij de banken, waar het percentage universitair geschoolden bijzonder hoog is. Er zijn verhoudingsgewijs meer werknemers met een diploma

GRAFIEK 5 SCHOLINGSNIVEAU VAN HET PERSONEEL

(in % van het totale aantal ingeschreven werknemers aan het einde van het boekjaar, totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

secundair onderwijs bij de ondersteunende activiteiten dan bij de banken en verzekeringen (44 % tegen respectievelijk 30 en 34 %). Daarenboven heeft een op de tien werknemers in de ondersteunende activiteiten hooguit een diploma lager onderwijs, terwijl dat aandeel bij de andere twee ondernemingsgroepen nauwelijks hoger is dan 1 %.

Er zij opgemerkt dat in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' het scholingsprofiel van de vrouwen, die iets meer dan de helft van het personeelsbestand vertegenwoordigen, aanzienlijk verschilt van dat van de mannen: de branche telt relatief meer vrouwen met een diploma secundair onderwijs (37 %, tegen 29 % voor de mannen) en relatief meer hooggeschoolde mannen, waarbij het verschil hoofdzakelijk merkbaar is bij de houders van een universitair diploma (21 % voor de vrouwen, tegen 31 % voor de mannen).

3.2.2 Geslacht en werkregeling

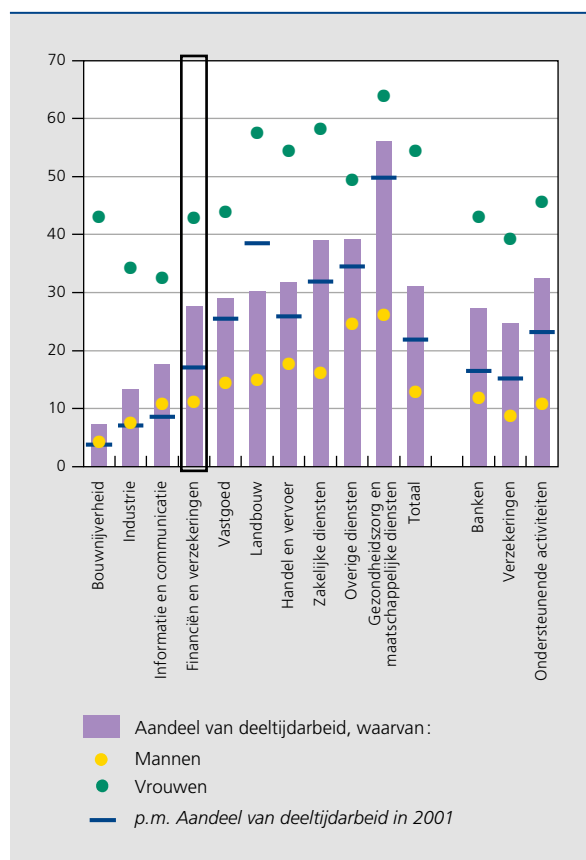
De bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' omvat verhoudingsgewijs meer vrouwen dan de gehele geanalyseerde populatie. In 2010 vertegenwoordigden zij gemiddeld 43,6 % van het personeelsbestand, tegen 52 % in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'. Achter laatstgenoemd aandeel gaan vrij uiteenlopende situaties schuil: in de groep van de ondersteunende activiteiten is meer dan 60 % van het personeelsbestand vrouwelijk, terwijl de arbeidsplaatsen bij de banken en verzekeringen gelijkmatig zijn verdeeld over vrouwen en mannen.

Het aandeel van de vrouwen in de werkgelegenheid is de afgelopen tien jaar aanzienlijk gegroeid: sinds 2001 nam het gemiddeld met meer dan 5 procentpunt toe. Een vergelijkbare stijging werd geregistreerd in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen', als gevolg van een inkrimping van het aantal mannelijke werknemers, enerzijds, en een uitbreiding van de vrouwelijke werkgelegenheid, anderzijds. De instroom van een steeds groter aantal jonge hooggeschoolde vrouwen op de arbeidsmarkt en de minder grote uitstroom van werkneemsters aan het einde van hun loopbaan wegens de beperktere arbeidsparticipatie van de vrouwelijke cohorten van deze leeftijdscategorie, hebben tot dit verloop bijgedragen.

De vervrouwelijking van de werkgelegenheid ging gepaard met een toename van het aandeel van deeltijdarbeid, dat tussen 2001 en 2010 opliep van gemiddeld 21,8 % tot 31,1 %. In de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' beliep dit aandeel in 2010 27,7 %; de stijging sinds 2001 was er groter dan in de andere bedrijfstakken. De stijging was verhoudingsgewijs groter voor de mannelijke personeelsleden (van 3,7 tot 11,1 %), maar het aandeel van

GRAFIEK 6 DEELTIJDARBEID

(in % van het totale aantal ingeschreven werknemers aan het einde van het boekjaar, totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

mannelijke deeltijdarbeid blijft er nog kleiner dan in het geheel van de ondernemingen (12,9 %). Bij de vrouwen nam dit aandeel met 11 procentpunt toe tot 42,9 %, wat nog ver onder het gemiddelde van 54,5 % lag.

Binnen de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' is deeltijdarbeid ruimer verspreid bij de ondersteunende activiteiten, waar 32,4 % van het personeelsbestand deeltijds werkte, dan bij de banken (27,3 %) en de verzekeringen (24,7 %). Deze rangschikking is identiek voor de vrouwelijke deeltijdarbeid, terwijl de deeltijds werkende mannen verhoudingsgewijs ietwat talrijker zijn bij de banken.

Er zij opgemerkt dat de contractuele arbeidsduur⁽¹⁾ van een deeltijds werkende het langst is in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'. Gemiddeld zou een deeltijdwerker er in 2010 69 % van de arbeidsduur van een

(1) De contractuele arbeidsduur wordt berekend op basis van de uitsplitsing van het personeelsbestand in voltijd- en deeltijdwerkers en van het aantal VTE. In een onderneming met 1,5 VTE, van wie een voltijds werknemer en een deeltijds werknemer, zal de contractuele arbeidsduur van de deeltijds werknemer 50 % bedragen, dat is een halftijdse betrekking.

voltijdwerker presteren, tegen 62 % voor alle bedrijfstakken. Met ongeveer 56 % is deze verhouding bijzonder laag in de bedrijfstakken 'overige diensten' en landbouw.

Het is evenwel ook in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' dat die ratio het sterkst afwijkt van de effectieve arbeidsduur van een deeltijdse werknemer uitgedrukt in procenten van de door een voltijdse werknemer gepresteerde arbeidstijd. Dit laatste percentage, dat wordt berekend op basis van de uitsplitsing van de gewerkte uren naar voltijd- en deeltijdwerkers, beliep slechts 64 % in 2010, zijnde 5 procentpunt onder de uitkomst van de berekening op basis van de verdeling van de personeelsleden volgens hun werkregeling, terwijl het verschil voor alle ondernemingen samen beperkt was tot 0,3 procentpunt. Deze bevinding is wellicht deels een gevolg van het feit dat, in sommige bankinstellingen, het deeltijds tijdscrediet als uitstapregeling voor werknemers aan het einde van hun beroepsloopbaan wordt toegepast op een manier die niet in overeenstemming is met de eigenlijke opzet ervan. De betrokken werknemers combineren een deeltijdloon en een uitkering van de RVA zonder evenwel de in hun contract vastgelegde werkuren te presteren.

3.3 Arbeidsduur en arbeidskosten

Aangezien de effectieve arbeidsduur van de deeltijdwerkers wordt vertekend door een oneigenlijke toepassing van het deeltijds tijdscrediet, is het verkieslijk zich te beperken tot de variabelen betreffende de voltijdse werknemers om de arbeidsduur en arbeidskosten te onderzoeken.

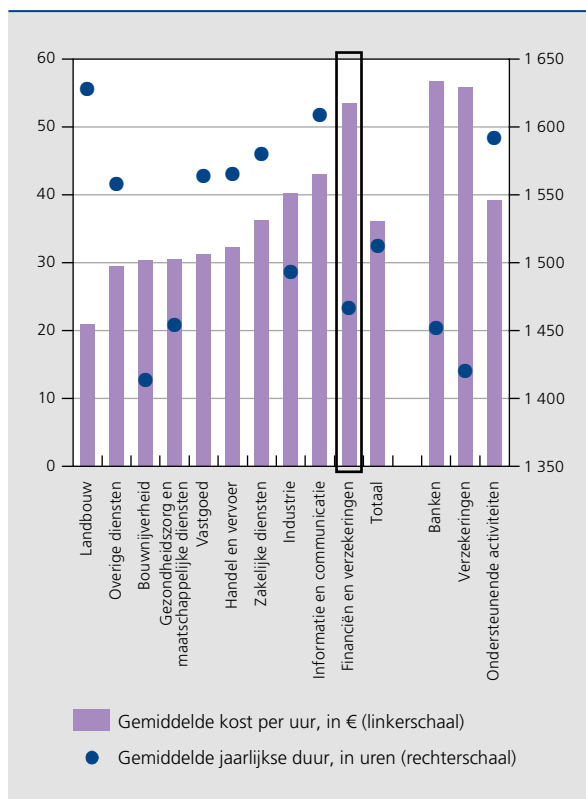
In de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' bedroegen de personeelskosten van een voltijdse werknemer € 53,5 per werkuur in 2010. Dit is € 10,5 meer dan in de als tweede gerangschikte bedrijfstak 'informatie en communicatie', en € 17,5 meer dan het algemene gemiddelde. Dit bedrag ligt eveneens hoger dan in de industrie (€ 40,3) en de 'zakelijke diensten' (€ 36,2). In de meeste overige bedrijfstakken kost een werkuur ongeveer € 30, maar in de landbouw bedroegen deze uurloonkosten € 21.

Tegelijkertijd behoort de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' tot de laagste: in 2010 presteerden de voltijdse werknemers er 1 467 uur, wat 45 uur minder is dan het gemiddelde. Slechts in twee andere bedrijfstakken is de arbeidsduur nog korter, namelijk in de 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en in de bouwnijverheid. Er zij niettemin opgemerkt dat de arbeidsduur in de laatstgenoemde branche deels afhangt van de weersomstandigheden die de normale uitoefening van de activiteit kunnen verstoren, vooral tijdens de winter. In de bedrijfstak 'gezondheidszorg en

maatschappelijke diensten' leiden ploegenarbeid en weekendwerk tot extra rustperiodes die de normale arbeidsduur verkorten ten opzichte van een traditionele baan overdag. Dat geldt eveneens voor een deel van de industrie, waar de jaarlijkse arbeidsduur eveneens wat lager is dan het gemiddelde. Ook een min of meer intensieve toepassing van het stelsel van werkloosheid om economische redenen kan het aantal effectief gewerkte uren tijdens een gegeven jaar beïnvloeden. In de overige bedrijfstakken presteerde een voltijdse werknemer in 2010 gemiddeld tussen 1 558 en 1 609 werkuren. In de landbouw beliep dit arbeidsvolume 1 628 uur, ongeveer 160 uur meer dan in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen'.

Terwijl het niveau van de uurloonkosten iets hoger ligt dan het algemene gemiddelde voor de voltijdse werknemers bij de ondersteunende activiteiten (€ 39,2 tegen € 36,1), kost een werkuur bij zowel de banken als de verzekeringen ongeveer € 56. Ook op het vlak van de jaarlijkse arbeidsduur onderscheiden de ondersteunende activiteiten zich van de beide andere ondernemingsgroepen: de voltijdse

GRAFIEK 7 GEMIDDELTE ARBEIDSDUUR EN GEMIDDELTE ARBEIDSKOSTEN VAN EEN VOLTijdSE WERKNEMER⁽¹⁾
(totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De resultaten voor 2001 zijn niet weergegeven: het feit dat de onderneming Axa voor dit boekjaar geen sociale balans heeft ingediend vertekent iedere vergelijking met de voor 2010 verkregen resultaten.

werknemers presteerden er gemiddeld 1 592 uur in 2010, tegen 1 452 in de banken en 1 420 in de verzekeringen.

3.4 Arbeidsovereenkomsten en rotatie van de werknemers

Alle ondernemingen die een sociale balans invullen, dienen een uitsplitsing naar arbeidsovereenkomst van hun personeelsbestand aan het einde van het boekjaar te geven, alsook een overzicht van het totale aantal in- en uittredingen van werknemers tijdens het boekjaar. Ondernemingen die een volledig schema neerleggen, moeten bovendien de in- en uitstroom van personeel uitsplitsen naar het type arbeidsovereenkomst en moeten de uittredingen onderverdelen naar reden.

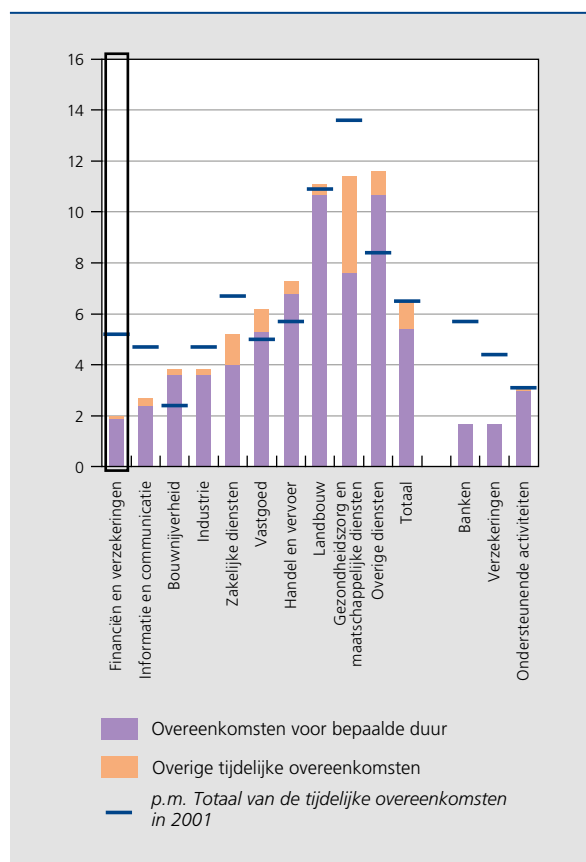
In de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' legde 18% van de ondernemingen in 2010 een volledig schema neer. Het betreft hoofdzakelijk zeer grote ondernemingen: hun werknemers vertegenwoordigen 88% van het personeelsbestand van de bedrijfstak. In de groep van de ondersteunende activiteiten is het aandeel volledige schema's het kleinst: slechts 5% van die ondernemingen, die iets meer dan een derde van de werkgelegenheid vertegenwoordigen, dienen een dergelijk formulier in. Bij de banken en verzekeringen, daarentegen, werken nagenoeg alle personeelsleden in ondernemingen die een volledig schema neerleggen, wat een grondigere analyse mogelijk maakt.

In 2010 had gemiddeld 6,5% van de in het personeelsregister van de bedrijven van de geanalyseerde populatie ingeschreven werknemers een tijdelijke baan, op basis van hetzij een arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur (5,4% van het totaal), hetzij een vervangingsovereenkomst (1%) of een overeenkomst voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk (0,2%). Het aandeel tijdelijke werknemers bleef tussen 2001 en 2010 onveranderd.

Zowel dat aandeel als het verloop ervan varieert zeer sterk naargelang van de bedrijfstak. In de 'overige diensten', de 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en de landbouw had iets meer dan een op tien werknemers in 2010 een tijdelijke arbeidsovereenkomst. Daartegenover beschikte slechts 2% van het personeel in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' niet over een overeenkomst voor onbepaalde duur. Binnen de tijdelijke contracten in die laatste branche komen de overeenkomsten voor bepaalde duur veruit het meest voor, terwijl de overige twee vormen van tijdelijke overeenkomsten vrijwel onbestaande zijn. Dit is niet altijd zo geweest: in 2001 vertegenwoordigden de vervangingsovereenkomsten 0,7% van de overeenkomsten en waren er duidelijk meer overeenkomsten voor bepaalde duur, namelijk voor 4,5% van

GRAFIEK 8 TIJDELIJKE ARBEID

(in % van het totale aantal ingeschreven werknemers aan het einde van het boekjaar, totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

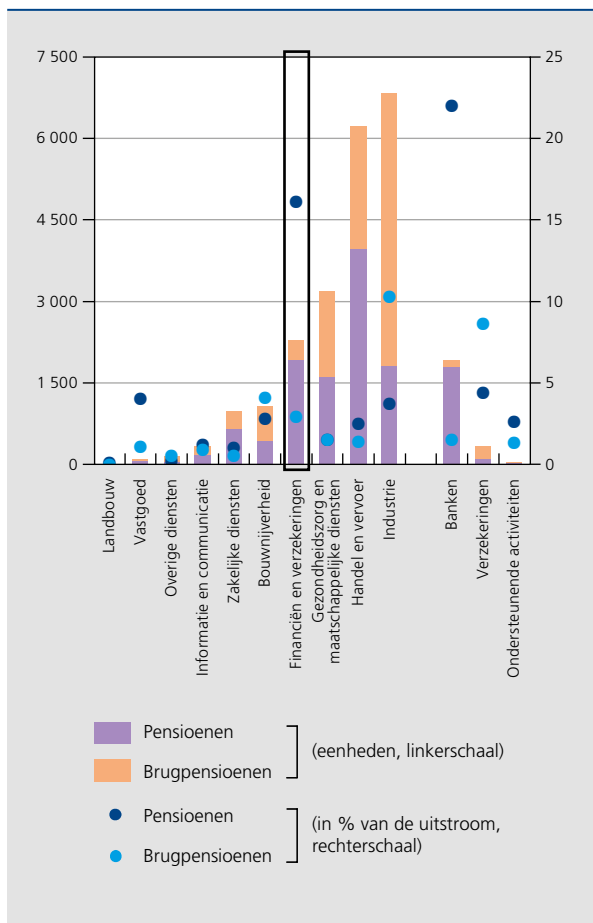
de werknemers. In totaal is het aandeel van de tijdelijke overeenkomsten met 3,2 procentpunt verminderd, de sterkste achteruitgang van alle bedrijfstakken.

Het overwicht van de vaste arbeidsovereenkomsten in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' verklaart het relatief beperkte personeelsverloop. Het werknemersbestand aan het einde van het boekjaar 2010 was vrijwel identiek aan dat van het jaar voordien, maar de bruto-instroom en -uitstroom van personeel beliep toch ongeveer 14% van het gemiddelde werknemersbestand van 2010. Dit kan veel lijken, maar in werkelijkheid is dat niet zo: in heel wat bedrijfstakken maakt het brutoverloop meer dan 30% van het gemiddelde personeelsbestand uit. Gemiddeld vertegenwoordigden de indienstnemen voor alle bedrijfstakken samen 57% van het personeelsbestand in 2010 en de uittredingen 54%⁽¹⁾.

(1) Er zij opgemerkt dat de gegevens met betrekking tot het bruto personeelsverloop voor sommige ondernemingen duidelijk onderhevig zijn aan fouten, aangezien de nettostromen niet steeds overeenstemmen met de verandering van het personeelsbestand van het ene boekjaar tot het andere. Dit kan een relatief groot effect hebben op de bruto aanwervings- en uittredingspercentages.

GRAFIEK 9 WERKNEMERS DIE HUN ONDERNEMING HEBBEN VERLATEN WEGENS PENSIONERING OF BRUGPENSIOEN ⁽¹⁾

(totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Vanaf 1 januari 2012 werd het brugpensioenstelsel het 'stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag'. Deze nieuwe benaming werd opgenomen in de nieuwe formulieren van de sociale balans, die van toepassing zijn vanaf het boekjaar 2012.

Voor de ondernemingen die een volledig schema neerleggen zijn de bruto aanwervings- en uitstredingspercentages over het algemeen nog kleiner, omdat dit vaak grotere, oudere en meer stabiele ondernemingen zijn dan de bedrijven die een verkort schema indienen. In de bedrijven van de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' die een volledig schema neerlegden, vertegenwoordigde de instroom 11 % van het gemiddelde personeelsbestand en de uitstroom 12 % in 2010.

In de branche 'financiën en verzekeringen' verliet bijna één op vijf personeelsleden de onderneming via een beëindiging van de loopbaan. Dit is trouwens de bedrijfstak waar deze uitstroomreden relatief het grootst is (19 % in totaal, namelijk 16,1 % pensioneringen en 2,9 % brugpensioneringen), gevolgd door de industrie

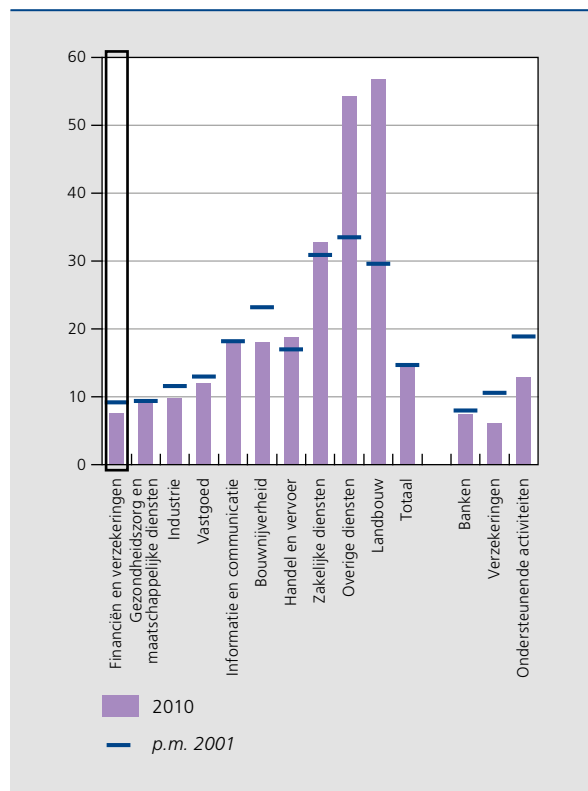
(14,1 %), waar het brugpensioen de bovenhand had. In de overige bedrijfstakken bedroegen de loopbaanbeëindigingen minder dan 7 % van het uitstroomvolume, en ze vertegenwoordigden zelfs minder dan 2 % in de 'zakelijke diensten', de 'overige diensten' en de landbouw.

Voor de banken hebben bijgedragen tot het verloop in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen': 83,4 % van de loopbaanbeëindigingen werd daar opgetekend, tegen 10,3 % in de verzekeringen en minder dan 1 % bij de ondersteunende activiteiten.

Hoewel het aandeel van de vaste werknemers in 2010 98 % beliep in de ondernemingen uit de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' die een volledig schema neerleggen, werd meer dan een derde van het personeelsverloop tijdens dit boekjaar opgetekend voor tijdelijke werknemers. Het verloop van vast personeel is dus zeer beperkt. De rotatiegraad van het personeel met een overeenkomst voor onbepaalde duur – dat is de bruto-uitstroom uitgedrukt in procenten van het aanvankelijke personeelsbestand – is de laagste van alle bedrijfstakken. In 2010 beliep de rotatiegraad 7,6 %, tegen gemiddeld

GRAFIEK 10 ROTATIEGRAAD ⁽¹⁾ VAN DE VASTE WERKNEMERS

(in %, totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Verhouding tussen de tijdens het boekjaar geregistreerde bruto-uitstroom van werknemers en het aanvankelijke personeelsbestand.

15 % voor de gehele geanalyseerde populatie. Dit gemiddelde wordt in hoge mate beïnvloed door de rotatiegraad in de landbouw, de 'overige diensten' (meer bepaald door een bijzonder hoge mobiliteit van de werknemers in de ondernemingen uit de branche 'kunst, amusement en recreatie', die zeer sterk zijn toegenomen ten opzichte van 2001) en de 'zakelijke diensten'.

Binnen de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' is de stabiliteit groter in de verzekeringen (6,2 %) en de banken (7,5 %), terwijl de rotatiegraad bij de werknemers van de ondersteunende activiteiten (12,8 %) rond het gemiddelde ligt.

3.5 Opleiding

In 2010 had gemiddeld 21,5 % van de ondernemingen uit de geanalyseerde populatie ten minste een van de drie delen van de sociale balans over de opleiding binnen de onderneming ingevuld. In de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' was dat percentage iets lager, namelijk 19,4 %. Ongeacht het beschouwde opleidingstype (formeel, informeel of initieel) lag het relatieve aandeel van de opleiding verstreckende ondernemingen in deze branche minder hoog dan gemiddeld in de totale populatie.

Binnen de bedrijfstak zelf worden echter sterk verschillende gedragingen opgetekend. Bij de verzekeringen is het aantal ondernemingen die opleidingsactiviteiten

verstrekken het grootst: meer dan acht op de tien bedrijven vermeldden formele opleidingen, al dan niet in combinatie met andere opleidingsinitiatieven. Meer dan één op de drie banken geeft opleidingsactiviteiten aan, tegenover amper iets meer dan één op de tien ondersteunende activiteiten. Zowel bij de verzekeringen als bij de banken zijn er vrij weinig bedrijven (één op de twintig opleiding verstreckende ondernemingen) die gewag maken van initiële opleidingen. Die verhouding belooft daarentegen één op vijf bij de ondersteunende activiteiten.

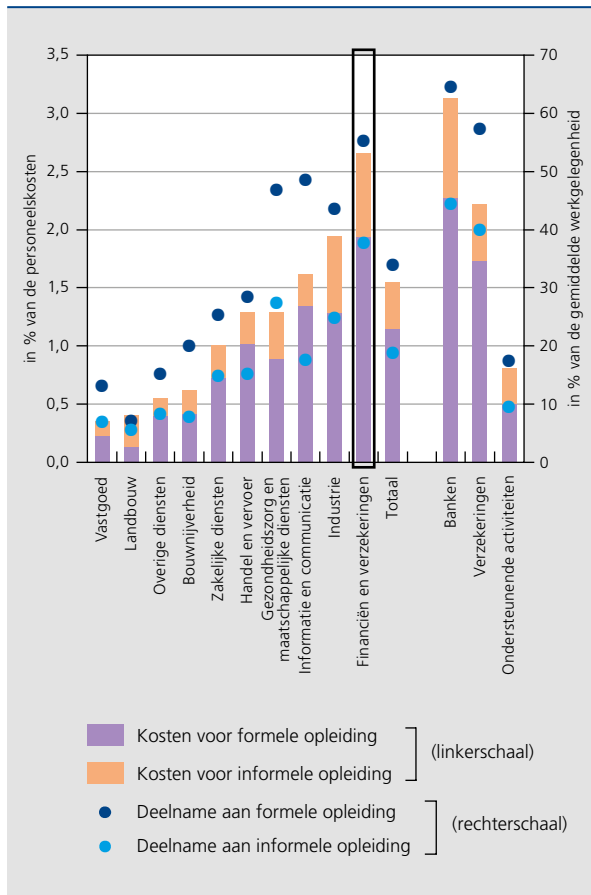
Het geringe percentage ondernemingen uit de branche 'financiën en verzekeringen' die melding maken van initiële opleidingen, is toe te schrijven aan het specifieke karakter van de vereiste vaardigheden, die hetzij worden verworven tijdens een gespecialiseerde cursus, hetzij via interne opleidingen of op het terrein. Het scholingsniveau van de arbeidskrachten, die voor meer dan twee derde bestaan uit gediplomeerden van het hoger onderwijs, verklaart trouwens dat de initiële beroepsopleiding, die gericht is op personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken met als doel een diploma te behalen, in die bedrijfstak een marginale rol speelt. Om die reden wordt dat aspect van de opleiding in de ondernemingen niet behandeld in dit deel. De analyse blijft beperkt tot voortgezette opleidingen, die bedoeld zijn om de competenties van de werknemers uit te breiden of aan te vullen, zowel via formele initiatieven als via minder formele of informele opleidingen.

TABEL 8 OPLEIDING VERSTREKKENDE ONDERNEMINGEN
(in % van het totaal, tenzij anders vermeld, totale populatie, 2010)

	Totale populatie	waarvan:			
		Financiën en verzekeringen	waarvan:		
			Banken	Verzekeringen	Ondersteunende activiteiten
Opleiding verstreckende ondernemingen	21,5	19,4	36,4	83,8	13,1
(eenheden)	(17 527)	(745)	(297)	(62)	(386)
waarvan:					
ondernemingen die opleidingen organiseren van het type:					
Formele opleiding	16,2	15,6	33,4	83,8	9,0
Minder formele of informele opleiding	7,2	7,0	14,6	51,4	3,8
Initiële opleiding	5,4	2,3	1,8	4,1	2,4
Ondernemingen die verschillende opleidingstypen combineren	6,6	5,2	12,4	51,4	2,0

Bron: NBB (sociale balansen).

GRAFIEK 11 VOORTGEZETTE OPLEIDING
(totale populatie, 2010)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Dit zijn nettokosten die worden verkregen door van de brutokosten de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

Bij een nauwkeurig onderzoek van de opleidingsinspanningen van de ondernemingen blijkt de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' duidelijk een toppositie in te nemen, ongeacht de gebruikte indicator.

De aan formele opleidingsactiviteiten verbonden kosten belopen in totaal bijna drie vierde van de uitgaven voor voortgezette opleiding van die branche, of 1,94 % van de personeelskosten. Dit is het hoogste aandeel, dat ver boven het aandeel in de bedrijfstakken 'informatie en communicatie' (1,35 %), industrie (1,29 %) en 'handel en vervoer' (1,02 %) uitkomt. De uitgaven voor informele opleiding, die in de branche 'financiën en verzekeringen' 0,72 % van de personeelskosten bedragen, liggen dan weer tweemaal hoger dan in de meeste andere bedrijfstakken. In totaal vertegenwoordigen de uitgaven voor voortgezette opleiding 2,66 % van de personeelskosten in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen', of heel wat meer dan de doelstelling van 1,9 % die werd vastgelegd

voor de private sector als geheel. Enkel de industrie, waar die uitgaven in totaal 1,95 % van de loonsom bereiken, overtreft eveneens dat niveau.

De bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' besteedt ook het grootste percentage van het arbeidsvolume aan opleiding: in 2010 werd bijna 2 % van de gewerkte uren aangewend voor de voortgezette opleiding van de werknemers, waarvan 41 % voor informele opleidingen. In de andere bedrijfstakken gebruikten de werknemers tussen 0,35 % (landbouw, 'informatie en communicatie') en 1,51 % (industrie) van hun werktijd voor opleidingsactiviteiten. In de branche 'financiën en verzekeringen' zijn ook de uitgaven per uur opleiding het hoogst; een uur formele opleiding kostte er € 90, tegen € 53 in de analysepopulatie als geheel, terwijl de uurkosten voor informele opleidingen er € 47 bedroegen, tegen € 37 gemiddeld. In de opleidingskosten is weliswaar het loon van de werknemers tijdens de duur van hun opleiding begrepen. Aangezien de loonkosten per gewerkt uur in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' de hoogste zijn van de geanalyseerde populatie, werkt die component sterk door in de berekening van de opleidingsuitgaven.

De doelstelling uit het centraal akkoord voor de deelname van werknemers aan opleiding is dat één op de twee werknemers elk jaar een opleiding volgt. Hoewel de participatiegraden voor formele en informele opleiding niet mogen worden opgeteld, zoals in hoofdstuk 2 werd verduidelijkt, kunnen ze niettemin worden vergeleken tussen bedrijfstakken. Ook hiervoor laat de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' de best resultaten optekenen: 55 % van de werknemers heeft in 2010 deelgenomen aan een of meerdere formele opleidingen, dus meer dan de doelstelling, terwijl 38 % van hen tegelijkertijd een informele opleiding volgde. Voor formele opleiding vertoonden de branches 'informatie en communicatie', 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en industrie eveneens een hogere score dan het gemiddelde, dat 37 % bedroeg. De participatiegraad voor informele opleiding beliep 20 % voor de ondernemingen als geheel. Dat gemiddelde werd enkel overtroffen in de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' en industrie.

Hoewel er relatief meer opleiding verstrekkende ondernemingen zijn in de verzekeringen, is het peil van alle indicatoren inzake kosten en participatie er minder hoog dan die van de banken. Deze laatste spendeerden in 2010 het equivalent van 3,13 % van hun loonsom aan de voortgezette opleiding van hun werknemers, dat is 40 % meer dan de verzekeringsondernemingen, waarvoor dat aandeel 2,23 % bedroeg. In de banken namen bijna twee op de drie werknemers deel aan een formele opleiding, tegen 57 % in de verzekeringsmaatschappijen.

Het verschil was minder uitgesproken voor de deelname aan informele opleidingen (respectievelijk 44 en 40%). Het budget voor voortgezette opleiding van de ondersteunende activiteiten is daarentegen aanzienlijk minder hoog dan in de twee andere ondernemingsgroepen: met 0,81% van de personeelskosten bleef het trouwens 0,7 procentpunt onder het gemiddelde van de populatie in 2010. De participatiegraden voor formele en informele opleiding beliepen respectievelijk 17 en 10%, wat eveneens twee keer lager was dan de gemiddelden voor de totale geanalyseerde populatie.

Conclusies

De analyse van de sociale balansen in dit artikel berust op een beperkte en constante populatie van 49 006 ondernemingen die in 2011 samen 1 610 747 werknemers in dienst hadden. Ten opzichte van het voorgaande jaar nam het personeelsbestand met 1,5% toe. Die verbetering deed zich voor terwijl de groei van de bedrijvigheid opnieuw begon te vertragen, zodat het groeitempo tussen eind 2010 en eind 2011 nog slechts 1% bedroeg. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' was de voornaamste motor van het werkgelegenheidsverloop, gevolgd door de 'zakelijke diensten' en de industrie.

De stijging van de werkgelegenheid kwam voor twee derde voor rekening van de vrouwen, die eind 2011 43,4% van het personeelsbestand vertegenwoordigden. Het aantal voltijdwerkers nam tussen 31 december 2010 en 31 december 2011 met 0,9% toe en het deeltijds personeel met 1,3%, aangezien een deel van de eerstgenoemden in de loop van het jaar koos voor een kortere arbeidstijd. Het aandeel van deeltijdarbeid bleef niettemin stabiel op 30,3%.

De uniregionale ondernemingen vertegenwoordigden 98% van de bedrijven van de beperkte populatie en hadden bijna 72% van de werknemers in dienst. De werkgelegenheidsgroei lag er hoger dan het gemiddelde: het personeelsbestand steeg er tussen 31 december 2010 en 31 december 2011 met 1,7%. In de ondernemingen met vestigingen in meer dan één gewest, die groter zijn, kromp de personeelssterkte met 0,5%. In totaal vertoonde Vlaanderen de meest dynamische groei, namelijk 1,3%. In Wallonië nam het aantal werkenden met 1% toe. Daarentegen bleef de werkgelegenheid in Brussel stabiel.

Van de verschillende personeelscategorieën in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, gaven de uitzendkrachten in 2011 de krachtigste groei te zien, namelijk 10,4%, tegen 1,1% voor de in het

personeelsregister ingeschreven werknemers. Deze lieten vertegenwoordigden niettemin 95,5% van alle werknemers in 2011. Het relatieve aandeel van uitzendarbeid in de totale werkgelegenheid bedroeg gemiddeld 3,6%; het varieerde van 0,5% in de 'gezondheidszorg en maatschappelijke diensten' tot bijna 6% in de industrie.

In de volledige schema's moeten de ondernemingen de redenen voor de uitstroom van hun personeel preciseren. Het aantal beëindigingen van een tijdelijke arbeidsovereenkomst en de spontane uitredingen stegen tot respectievelijk 57 en 28,6% van het totaal in 2011. Er vielen minder ontslagen en hun aandeel in de personeelsuitstroom beliep 9,6%, tegen iets minder dan 5% voor de brugpensioenen en de pensioenen samen. De brugpensioenen daalden aanzienlijk, terwijl de pensioenen sterk groeiden.

In 2011 heeft 41,3% van de werknemers een formele opleiding en 22,5% een informele of minder formele opleiding gevolgd, ratio's die hoger zijn dan in 2010. De uitgaven in verband met voortgezette opleiding maakten 1,67% van de personeelskosten uit. De toename met 0,03 procentpunt van die ratio is volledig toe te schrijven aan de formele opleiding, waarvan het budget drie vierde van de uitgaven voor voortgezette opleiding omvat. De voor opleiding aangewende werktijd nam tussen 2010 en 2011 toe van 1,23 tot 1,26% van het aantal gewerkte uren. De stijging was groter voor informele opleidingen, waarvan het relatieve aandeel veel hoger is voor het aantal uren dan voor het budget.

De bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' werd dit jaar uitvoerig geanalyseerd. Deze analyse berust op de resultaten voor het boekjaar 2010, het laatste waarvoor volledige gegevens beschikbaar zijn. De branche had in 2010 bijna 114 000 werknemers in dienst, dat is 5,8% van de loontrekkenden van de totale populatie. Respectievelijk 64 en 19% van hen werkten in de banken en de verzekeringen, activiteiten met overwegend grote instellingen, en de overige 17% bij de ondersteunende activiteiten, waar kleine bedrijven het leeuwendeel van de werkgelegenheid verschaffen.

Het grootste deel van het personeel van de bedrijfstak bestaat uit bedienden. De branche beschikt over 64% hooggeschoolde werknemers, een veel groter aandeel dan het gemiddelde van 29%. Het aantal vrouwelijke werknemers – 52% van het personeelsbestand in 2010, dat is meer dan in de populatie als geheel – nam er tijdens het afgelopen decennium toe, terwijl de mannelijke werkgelegenheid terugliep. Die vervrouwelijking ging gepaard met een stijging van de deeltijdarbeid, waarvan het relatieve aandeel met meer dan 10 procentpunt

opliep tot 27,7 %, een peil dat echter lager blijft dan het gemiddelde.

Een voltijdse werknemer in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' werkte tijdens het boekjaar 2010 gedurende 1 467 uren, dat is 3 % minder dan het gemiddelde. Daarentegen kostte een arbeidsuur er 50 % meer dan in de populatie als geheel. Met € 53,5 per uur zijn die uurloonkosten er het hoogst van alle bedrijfstakken.

De werkgelegenheid in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' kan stabiel worden genoemd, aangezien 98 % van de werknemers een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur hebben en zowel de in- als de uitstroom van werknemers in 2010 slechts 14 % van het personeelsbestand beliep, tegen meer dan 50 % gemiddeld. In de bedrijven die een volledig schema neerleggen – en deze zijn in de banken en verzekeringen veruit het talrijkst – heeft meer dan een derde van de uittredingen echter betrekking op tijdelijke werknemers, zodat het vervangingstempo van de vaste werknemers beperkt bleef. In 2010 bedroeg de rotatiegraad van die werknemers

7,6 %, de helft lager dan het gemiddelde. De ingrijpende veranderingen in de bedrijfstak bleken trouwens uit het feit dat bijna één op de vijf personeelsleden de onderneming verliet via een beëindiging van de loopbaan, vooral door pensionering, tegen iets minder dan 5 % gemiddeld in de ondernemingen als geheel.

Hoewel het percentage ondernemingen die opleiding verstrekken in de bedrijfstak 'financiën en verzekeringen' lager is dan het gemiddelde, zijn de voornaamste opleidingsindicatoren er het hoogst. In de meeste gevallen lagen deze boven de voor de private sector als geheel vastgelegde doelstellingen. De uitgaven in verband met de voortgezette opleiding (ongerekend initiële opleiding) vertegenwoordigden er 2,66 % van de personeelskosten in 2010, meer bepaald 1,94 % voor formele opleiding en 0,72 % voor informele. Enkel de industrie overtrof eveneens de centrale doelstelling van 1,9 %. De participatiegraad bedroeg 55 % voor formele opleiding, hoger dan de beoogde 50 %, en 38 % voor informele opleiding, dat is ruimschoots meer dan de voor de totale populatie waargenomen niveaus.

Methodologische bijlage

1. Methodologische principes voor de samenstelling van de ondernemingspopulaties

De methodologische principes voor de samenstelling van de ondernemingspopulaties die worden gebruikt voor de analyse van de sociale balansen staan uitvoerig beschreven in bijlage 1 van het artikel 'De sociale balans 2005' dat is verschenen in het Economisch Tijdschrift van december 2006 en dat terug te vinden is op de website van de Nationale Bank van België (www.nbb.be).

Wegens het streven naar betrouwbare en coherente gegevens wordt enkel rekening gehouden met de sociale balansen van de ondernemingen die aan een reeks criteria hebben voldaan. In het bijzonder moet het boekjaar twaalf maanden tellen en op 31 december worden afgesloten; de ondernemingen moeten behoren tot de private sector⁽¹⁾, ten minste één werknemer in VTE in dienst hebben, een duidelijk gedefinieerde economische activiteit uitoefenen en een nauwkeurig omschreven lokalisatie hebben⁽²⁾; de gegevens die in de sociale balans worden meegedeeld, mogen niet verschillen van die uit de jaarrekening⁽³⁾; de ondernemingen met abnormale waarden voor de personeelskosten per gewerkt uur of voor de gemiddelde arbeidsduur worden weggelaten; de anomalieën inzake opleiding⁽⁴⁾ en het beroep op uitzendkrachten worden weggewerkt.

Als gevolg van de toepassing van deze methodologische principes is, voor elk boekjaar, het aantal – in het bestek van dit artikel – voor de analyse in aanmerking genomen sociale balansen aanzienlijk kleiner dan het totale aantal sociale balansen die bij de Balanscentrale worden neergelegd. Na afloop van het selectieproces bestond de totale populatie voor het boekjaar 2010 uit 81 651 ondernemingen die gemiddeld 1 965 238 loontrekkenden in dienst hadden.

Bovendien berust de analyse van de voor 2011 ingediende sociale balansen op een beperkte⁽⁵⁾ en constante⁽⁶⁾ populatie, wat de dekking van de geanalyseerde populatie ten opzichte van de bij de Balanscentrale neergelegde balansen nog verder vermindert. De in dit artikel voorgestelde resultaten weerspiegelen bijgevolg de ontwikkelingen die zich tussen de boekjaren 2010 en 2011 binnen een stabiele populatie hebben voorgedaan, en kunnen afwijken van het verloop dat, na de definitieve afsluiting, zal worden opgetekend voor alle ondernemingen die een sociale balans hebben neergelegd⁽⁷⁾.

De constante beperkte populatie telde in 2010 49 006 bedrijven die samen gemiddeld 1 586 930 werknemers in dienst hadden, wat overeenstemt met 81 % van de werkgelegenheid in de totale populatie, hoewel het aantal in de beperkte populatie in aanmerking genomen ondernemingen slechts 60 % vertegenwoordigt van de totale populatie. De werknemers uit de ondernemingen van de beperkte populatie vertegenwoordigen overigens 61 % van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector zoals die in de nationale rekeningen tot uiting komt.

(1) De werkgelegenheid in de private sector wordt gedefinieerd als de werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met die in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden ook de ondernemingen weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-BEL 84 (openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen) en 85 (onderwijs). Bedrijfstak NACE-BEL 78 (terbeschikkingstelling van personeel), die onder meer de uitzendbureaus omvat, wordt eveneens weggelaten.

(2) De ondernemingen waarvan de activiteit of het adres onbekend is, worden niet in de populatie opgenomen.

(3) Dit betekent dat de ondernemingen waarvan een deel van de werknemers in het buitenland werkt of niet is ingeschreven in het personeelsregister (statutair personeel) niet in aanmerking worden genomen.

(4) Sedert het boekjaar 2010 voert de Balanscentrale scherpere kwaliteitscontroles uit op de rubrieken die betrekking hebben op opleiding. De stroomafwaartse controles die overblijven, dienen sindsdien in de eerste plaats om na te gaan of de ontwikkelingen die worden waargenomen in de ondernemingen van de beperkte populatie niet vertekend worden door fouten of methodologische veranderingen.

(5) De ondernemingen kunnen hun sociale balans tot zeven maanden na de datum van afsluiting van het boekjaar bij de Balanscentrale neerleggen. Gelet op de extra tijd die nodig is om de gegevens te verifiëren, waren op 13 september 2012, de datum waarop de gegevens werden overgenomen, nog niet alle sociale balansen betreffende het boekjaar 2011 beschikbaar.

(6) De ondernemingen die voor een van beide jaren geen sociale balans hebben neergelegd, worden uit de beperkte populatie weggelaten.

(7) Aangezien de Balanscentrale eerst de jaarrekeningen van de grote ondernemingen behandelt en de kleine ondernemingen in grotere mate hun jaarrekening laattijdig neerleggen, vertonen de resultaten op basis van de beperkte populatie een vertekening in het voordeel van de grote ondernemingen.

TABEL 1 REPRESENTATIVITEIT VAN DE BEPERKTE POPULATIE IN 2010

	Aantal werknemers			Representativiteit van de beperkte populatie	
	In de nationale rekeningen ⁽¹⁾	In de sociale balansen ⁽²⁾		In % van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector ⁽¹⁾	In % van de totale populatie
		Totale populatie	Beperkte populatie		
	(1)	(2)	(3)	(4) = (3) / (1)	(5) = (3) / (2)
Op basis van de werkgelegenheid	2 621 806	1 965 238	1 586 930	60,5	80,8
Landbouw, bosbouw en visserij	12 216	5 927	3 713	30,4	62,6
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	557 487	438 541	376 089	67,5	85,8
Winning van delfstoffen	2 917	2 657	2 324	79,7	87,5
Industrie	508 597	394 263	337 416	66,3	85,6
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	20 701	19 835	19 077	92,2	96,2
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	25 272	21 787	17 272	68,3	79,3
Bouwnijverheid	204 992	147 658	107 462	52,4	72,8
Handel, vervoer en horeca	766 456	536 017	409 261	53,4	76,4
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	476 217	306 761	226 980	47,7	74,0
Vervoer en opslag	194 823	168 044	149 574	76,8	89,0
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	95 416	61 211	32 707	34,3	53,4
Informatie en communicatie	89 522	70 699	62 071	69,3	87,8
Financiële activiteiten en verzekeringen	127 657	113 816	104 229	81,6	91,6
Exploitatie van en handel in onroerend goed ...	16 526	11 809	8 748	52,9	74,1
Zakelijke dienstverlening	298 674	185 060	137 217	45,9	74,1
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	135 063	87 135	66 569	49,3	76,4
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽³⁾	163 611	97 925	70 648	43,2	72,1
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	454 298	410 421	344 987	75,9	84,1
Cultuur, recreatie en overige diensten	93 978	45 290	33 153	35,3	73,2
Kunst, amusement en recreatie	28 062	15 072	10 652	38,0	70,7
Overige diensten	65 916	30 218	22 502	34,1	74,5
Op basis van het aantal ondernemingen	n.	81 651	49 006	n.	60,0

Bronnen: INR, NBB (sociale balansen).

(1) Gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector, namelijk de geregistreerde gesalarieerde werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met de gesalarieerde werkgelegenheid in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden ook de werknemers weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-BEL 84 (openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen) en 85 (onderwijs).

(2) Gemiddeld aantal tewerkgestelde personen, namelijk de som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(3) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

De representativiteit volgens het werkgelegenheids criterium verschilt van de ene bedrijfstak tot de andere. Uitgedrukt in procenten van het personeelsbestand van de ondernemingen van de totale populatie is de representativiteitsgraad lager in de bedrijfstakken met overwegend kleine ondernemingen, waarvan de jaarrekeningen vaak later worden neergelegd en/of behandeld. Dat is onder meer het geval in de landbouw en in de branche 'verschaffen van accommodatie en maaltijden'.

Sommige ondernemingen of arbeidsplaatsen zijn overigens niet in de geanalyseerde populatie opgenomen. Dit is het geval voor de vzw's met minder dan 20 werknemers, die niet verplicht zijn een sociale balans neer te leggen.

TABEL 2 KENMERKEN VAN DE TOTALE EN DE BEPERKTE POPULATIE VOOR HET BOEKJAAR 2010

(in % van het totaal, tenzij anders vermeld)

	Totale populatie		Beperkte populatie	
	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾
<i>p.m. Eenheden</i>	81 651	1 965 238	49 006	1 586 930
Opsplitsing naar bedrijfstak				
Landbouw	0,9	0,3	0,8	0,2
Industrie	11,9	22,3	13,2	23,7
Bouwnijverheid	15,5	7,5	14,6	6,8
Handel en vervoer	39,8	27,3	38,4	25,8
Informatie en communicatie	2,7	3,6	2,9	3,9
Financiële activiteiten en verzekeringen	4,7	5,8	4,8	6,6
Exploitatie van en handel in onroerend goed	1,9	0,6	1,8	0,6
Zakelijke dienstverlening ⁽²⁾	13,4	9,4	13,5	8,6
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,2	20,9	6,1	21,7
Overige diensten	4,1	2,3	4,0	2,1
Opsplitsing naar ondernemingsgrootte⁽³⁾				
Kleine ondernemingen (tot 50 VTE)	94,3	33,5	91,9	27,4
Middelgrote ondernemingen (meer dan 50 tot 250 VTE)	4,6	21,7	6,5	22,9
Grote ondernemingen (meer dan 250 VTE)	1,0	44,8	1,6	49,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Gemiddeld aantal tewerkgestelde personen, namelijk de som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(2) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

(3) Bepaald naargelang van de waarde van rubriek 1003 (werknemers in VTE) in 2010.

De loontrekkenden die door niet-vennootschappen zijn tewerkgesteld, zijn evenmin opgenomen aangezien enkel de vennootschappen verplicht zijn een sociale balans neer te leggen. Het resultaat daarvan is dat de representativiteit, uitgedrukt in procenten van de in de nationale rekeningen geregistreerde werkgelegenheid, bijzonder laag is voor de bedrijfstakken waarin die ondernemingen of die werknemers sterk vertegenwoordigd zijn, met name de landbouw, de takken 'verschaffen van accommodatie en maaltijden' en 'kunst, amusement en recreatie', en de 'overige diensten'.

In de geanalyseerde populatie worden de ondernemingen uitgesplitst naar bedrijfstak op basis van de secties en afdelingen van de NACE-BEL die in bijlage 2 zijn opgenomen. De omschrijving van de bedrijfstakken werd vereenvoudigd ten behoeve van de leesbaarheid. In totaal maken de werknemers van de bedrijfstak 'handel en vervoer' 26 % van het personeel van de beperkte populatie uit en die van de industrie 24 %. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' stelt 22 % van de loontrekkenden tewerk. Het aandeel van de overige bedrijfstakken is geringer, namelijk 9 % voor 'zakelijke diensten', 7 % voor zowel de branche 'financiën en verzekeringen' als voor de bouwnijverheid, 4 % voor 'informatie en communicatie' en 2 % voor de 'overige diensten'. Vastgoed en landbouw hebben een heel gering aandeel (minder dan 1 %).

Naar grootte worden de ondernemingen ingedeeld op grond van het gemiddelde aantal werknemers uitgedrukt in voltijdse equivalenten (VTE) in 2010. De kleine ondernemingen, met maximaal 50 VTE, waren goed voor 92 % van de vennootschappen van de beperkte populatie. Zij hadden 27 % van het personeel ervan in dienst, wat duidelijk minder is dan de 34 % die werd opgetekend in de totale populatie. De middelgrote vennootschappen, met meer dan 50 tot 250 VTE, stelden 23 % van het personeel van de beperkte populatie te werk, wat 1 procentpunt meer is

dan het percentage in de totale populatie. De grote ondernemingen, met meer dan 250 VTE, hadden daarentegen nagenoeg de helft van de werknemers van de ondernemingen uit de beperkte populatie in dienst, tegen 45 % in de totale populatie. De ontwikkelingen verkregen op basis van de beperkte populatie worden bijgevolg beïnvloed door de oververtegenwoordiging van de grote ondernemingen.

2. Methodologie voor de regionale uitsplitsing van de sociale balansen

De geanalyseerde populaties zijn in het bestek van dit artikel regionaal uitgesplitst. Voor de boekjaren 1998 tot 2010 werden de verdeelsleutels gebruikt die door het INR gehanteerd zijn voor de regionalisering van de nationale rekeningen van de werkgelegenheid van het overeenkomstige jaar. Aangezien de verdeelsleutel voor het jaar 2011 nog niet beschikbaar was, werd die van het jaar 2010 gebruikt om de beperkte populatie te regionaliseren, zowel voor het boekjaar 2010 als voor het boekjaar 2011.

De uniregionale ondernemingen zijn die waarvan de hoofdzetel en de bedrijfszetel(s) zich in één enkel gewest bevinden. In 2010 telde de beperkte populatie 48 057 uniregionale ondernemingen, of 98 % van de firma's. Doorgaans zijn die bedrijven van beperkte omvang: zij stelden gemiddeld 23 personen tewerk. De 949 resterende – zogeheten multiregionale – ondernemingen hadden een vestiging in verschillende gewesten. Zij telden gemiddeld 486 werknemers.

TABEL 3 REGIONALE STRUCTUUR VAN DE WERKGELEGENHEID IN 2010⁽¹⁾

(in % van het totaal, tenzij anders vermeld, beperkte populatie)

	Uniregionale ondernemingen				Multiregionale ondernemingen	Totaal
	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	Totaal		
Aantal ondernemingen (eenheden)	4 833	31 549	11 675	48 057	949	49 006
Aantal werknemers (eenheden)	109 887	729 273	286 408	1 125 568	461 362	1 586 930
Gemiddeld aantal werknemers per onderneming (eenheden)	22,7	23,1	24,5	23,4	486,2	32,4
Opsplitsing naar bedrijfstak						
Landbouw	0,0	0,4	0,3	0,3	0,0	0,2
Industrie	8,6	29,0	25,9	26,2	17,5	23,7
Bouwnijverheid	4,7	8,9	9,1	8,5	2,4	6,8
Handel en vervoer	22,7	23,1	19,0	22,0	35,0	25,8
Informatie en communicatie	7,6	2,7	1,7	2,9	6,3	3,9
Financiën en verzekeringen	9,9	1,5	1,4	2,3	17,0	6,6
Vastgoed	1,9	0,5	1,0	0,8	0,0	0,6
Zakelijke diensten	14,2	7,1	6,5	7,7	11,1	8,6
Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten ⁽²⁾	23,9	24,8	33,1	26,8	9,4	21,7
Overige diensten	6,5	1,9	2,1	2,4	1,2	2,1
Opsplitsing naar omvang⁽³⁾						
Kleine ondernemingen	41,5	37,5	37,1	37,8	2,1	27,4
Middelgrote ondernemingen	32,5	28,9	26,4	28,6	8,9	22,9
Grote ondernemingen	26,0	33,6	36,5	33,6	89,0	49,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Gemiddeld aantal werknemers, namelijk de som van rubriek 1001 (voltijdwerkers) en rubriek 1002 (deeltijdwerkers).

(2) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

(3) Bepaald naargelang van de waarde van rubriek 1003 (werknemers in VTE) in 2010.

Voor de ondernemingen die in verschillende gewesten actief zijn, werd de methode van proportionele verdeling enkel toegepast op het aantal werknemers op 31 december (zie Hoofdstuk 1, Deel 1.2); die methode bestaat erin de gegevens uit de sociale balans te verdelen over de gewesten waarin de onderneming actief is. Deze variabele benadert immers het meest de door de RSZ verzamelde basisgegevens per vestiging (namelijk het aantal werknemers aan het einde van het vierde kwartaal), die het INR gebruikt om de nationale rekeningen van de werkgelegenheid te regionaliseren. Voor de overige rubrieken van de sociale balans is deze verdeelsleutel niet helemaal toereikend. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de werkgelegenheid die is opgesplitst naar geslacht, diploma of arbeidsovereenkomst. Het gedrag van de bedrijfszetels van eenzelfde onderneming kunnen inderdaad aanzienlijk verschillen naargelang van hun bedrijvigheid en hun eigen organisatiemethode. In het geval van opleiding of uitzendarbeid kunnen ook de lokalisatie van de firma en het beschikbare aanbod van opleiding of uitzendarbeid een rol spelen. Het zou dan ook niet opportuun zijn een uniforme verdeelsleutel op alle rubrieken toe te passen. De multiregionale ondernemingen blijven derhalve een groep die zich voor alle variabelen onderscheidt van de uniregionale ondernemingen, behalve voor het totale aantal werknemers op 31 december.

De uniregionale ondernemingen onderscheiden zich niet alleen door hun beperktere omvang van de multiregionale bedrijven, maar ook door hun respectieve specialisaties. Vergeleken met de uniregionale ondernemingen, stellen multiregionale bedrijven verhoudingsgewijs meer personen tewerk in de bedrijfstakken 'handel en vervoer' en 'financiën en verzekeringen', terwijl de bedrijfstakken industrie en 'zakelijke diensten' in verhouding minder werknemers tellen. Binnen de groep van de uniregionale ondernemingen blijken eveneens verschillen in specialisatie te bestaan: de firma's in Brussel zijn meer op diensten gericht, terwijl de in Vlaanderen en Wallonië gevestigde ondernemingen vaker actief zijn in de industrie. Deze heterogeniteit verklaart deels de verschillen die tussen de gewesten worden opgetekend voor de in de bijlagen 11 tot 13 opgenomen indicatoren.

Bijlage 2

Indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak

De indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak berust op de activiteitscode uit het bedrijfsregister van de Nationale Bank van België, opgesteld met het oog op de opmaak van de nationale rekeningen. Dit register omvat een reeks administratieve gegevens met betrekking tot de tijdens een bepaald jaar actieve ondernemingen. Het register met betrekking tot het jaar 2010, op basis van de nomenclatuur NACE-BEL 2008, werd als referentie gekozen om te bepalen tot welke sector of bedrijfstak de ondernemingen tijdens de periode van 1998 tot 2011 behoorden. De ondernemingen die niet voorkomen in het register voor 2010, behouden de hun in de vorige registers toegekende activiteitscode of, bij ontstentenis, de hun door de Balanscentrale toegewezen activiteitscode.

De beschrijvingen in het artikel berusten doorgaans op een uitsplitsing in tien bedrijfstakken. De omschrijvingen van de bedrijfstakken werden vereenvoudigd ten behoeve van de leesbaarheid (kolom 'Verkorte omschrijving'). In de bijlagen 3 tot 10 wordt de uitsplitsing in tien bedrijfstakken gedetailleerd teneinde de afdelingen A tot S van de nomenclatuur NACE-BEL 2008 weer te geven.

CLASSIFICATIE VOOR DE ANALYSE VAN DE SOCIALE BALANSEN EN LIJST VAN SECTIES EN AFDELINGEN VAN DE ACTIVITEITENNOMENCLATUUR NACE-BEL

Omschrijving	Verkorte omschrijving	Sectie	Afdeling
Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw	A	01-03
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	Industrie	B-E	05-39
Winning van delfstoffen		B	05-09
Industrie		C	10-33
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht		D	35
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering		E	36-39
Bouwnijverheid	Bouwnijverheid	F	41-43
Handel, vervoer en horeca	Handel en vervoer	G-I	45-56
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen		G	45-47
Vervoer en opslag		H	49-53
Verschaffen van accommodatie en maaltijden		I	55-56
Informatie en communicatie	Informatie en communicatie	J	58-63
Financiële activiteiten en verzekeringen	Financiën en verzekeringen	K	64-66
Exploitatie van en handel in onroerend goed	Vastgoed	L	68
Zakelijke dienstverlening ⁽¹⁾	Zakelijke diensten	M-N	69-82
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten		M	69-75
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽¹⁾		N	77-82
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten	Q	86-88
Cultuur, recreatie en overige diensten	Overige diensten	R-S	90-96
Kunst, amusement en recreatie		R	90-93
Overige diensten		S	94-96

(1) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 3

VERLOOP VAN HET AANTAL IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHEVEN WERKNEMERS IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE TUSSEN 2010 EN 2011

	Voltijdse equivalenten			Aantal personen						
	Gemiddelde werkgelegenheid		Werkgelegenheid op 31 december	Voltijds		Deeltijds		Totaal		Werkgelegenheid op 31 december
	Eenheden	%		Eenheden	%	Eenheden	%	Eenheden	%	
			%							
Landbouw, bosbouw en visserij ...	138	4,3	0,0	132	5,4	-30	-2,4	102	2,8	-1,4
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	3 575	1,0	0,8	3 465	1,1	119	0,2	3 584	1,0	0,8
Winning van delfstoffen	53	2,3	3,1	43	2,0	14	8,0	57	2,5	3,3
Industrie	3 170	1,0	0,7	3 170	1,1	-22	-0,0	3 148	0,9	0,7
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	93	0,5	0,9	30	0,2	84	5,0	114	0,6	0,8
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	259	1,6	1,9	223	1,5	43	2,1	266	1,5	1,9
Bouwnijverheid	1 696	1,6	0,8	1 395	1,4	409	5,2	1 805	1,7	0,8
Handel, vervoer en horeca	3 164	0,9	0,6	3 063	1,1	-58	-0,0	3 005	0,7	0,4
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	2 541	1,3	0,8	2 552	1,6	-427	-0,6	2 125	0,9	0,9
Vervoer en opslag	-20	-0,0	1,1	117	0,1	-1	-0,0	116	0,1	-0,3
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	644	2,7	-0,3	394	2,6	370	2,1	764	2,3	0,6
Informatie en communicatie ...	214	0,4	-0,0	837	1,7	-838	-7,2	-1	-0,0	-0,3
Financiële activiteiten en verzekeringen	252	0,3	0,2	226	0,3	-104	-0,4	122	0,1	0,2
Exploitatie van en handel in onroerend goed	146	1,9	2,1	94	1,5	127	5,3	221	2,5	1,2
Zakelijke dienstverlening	4 406	3,7	2,9	3 242	3,7	1 603	3,2	4 846	3,5	2,5
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	2 478	4,0	3,1	2 210	4,3	291	1,9	2 501	3,8	2,7
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽¹⁾ ...	1 929	3,4	2,6	1 032	2,8	1 312	3,8	2 345	3,3	2,3
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7 639	2,8	2,1	3 277	2,2	6 191	3,2	9 468	2,7	2,0
Cultuur, recreatie en overige diensten	569	2,1	1,3	374	1,8	292	2,3	666	2,0	1,1
Kunst, amusement en recreatie	185	2,1	0,4	140	2,0	90	2,4	230	2,2	0,2
Overige diensten	384	2,0	1,7	234	1,7	202	2,3	437	1,9	1,5
Totaal	21 799	1,5	1,1	16 106	1,5	7 711	1,6	23 817	1,5	1,0

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 4

GEMIDDELDE ARBEIDSDUUR VAN DE IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS

	Uren, per jaar (totale populatie)									Veranderingspercentages tussen 2010 en 2011 (beperkte populatie)		
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010			Per voltijds equi- valent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer
	Per voltijds equivalent						Per voltijds equi- valent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer			
Landbouw, bosbouw en visserij . . .	1 600	1 561	1 612	1 602	1 628	1 613	1 642	1 628	960	0,9	1,4	2,3
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	1 532	1 516	1 520	1 523	1 513	1 447	1 492	1 493	1 019	0,4	0,5	-0,4
Winning van delfstoffen	1 491	1 464	1 479	1 500	1 509	1 447	1 437	1 436	1 054	3,2	3,1	3,0
Industrie	1 537	1 518	1 522	1 524	1 513	1 440	1 490	1 492	1 013	0,5	0,6	-0,4
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	1 349	1 368	1 400	1 446	1 465	1 466	1 485	1 484	1 154	-0,8	-0,6	-4,0
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	1 615	1 628	1 597	1 572	1 560	1 547	1 541	1 541	1 041	0,0	-0,0	1,0
Bouwnijverheid	1 472	1 448	1 450	1 452	1 467	1 433	1 420	1 414	993	3,3	3,5	0,5
Handel, vervoer en horeca	1 608	1 582	1 579	1 577	1 576	1 555	1 559	1 565	917	0,0	-0,0	0,3
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	1 610	1 599	1 590	1 590	1 591	1 575	1 579	1 587	974	0,1	-0,2	2,0
Vervoer en opslag	1 615	1 559	1 565	1 560	1 554	1 528	1 530	1 540	980	-0,2	0,2	-2,9
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	1 562	1 562	1 564	1 558	1 556	1 531	1 538	1 515	694	0,1	0,6	0,2
Informatie en communicatie	1 631	1 610	1 606	1 602	1 605	1 599	1 600	1 609	1 024	-0,3	-0,3	-1,5
Financiële activiteiten en verzekeringen	1 444	1 429	1 424	1 441	1 442	1 430	1 446	1 467	945	0,1	-0,3	2,4
Exploitatie van en handel in onroerend goed	1 607	1 601	1 589	1 589	1 600	1 573	1 567	1 564	942	-0,2	-0,2	-1,5
Zakelijke dienstverlening	1 606	1 589	1 587	1 590	1 600	1 566	1 567	1 580	948	-0,1	0,3	-0,6
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	1 663	1 640	1 637	1 641	1 647	1 623	1 623	1 622	1 062	-0,2	0,1	-1,2
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽¹⁾	1 548	1 536	1 533	1 532	1 548	1 506	1 510	1 519	904	0,1	0,5	-0,2
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1 524	1 497	1 482	1 490	1 487	1 462	1 469	1 454	922	-0,7	-0,6	-0,4
Cultuur, recreatie en overige diensten	1 557	1 569	1 561	1 573	1 571	1 561	1 563	1 558	876	-0,3	0,1	-1,0
Kunst, amusement en recreatie	1 592	1 619	1 602	1 617	1 606	1 606	1 592	1 590	765	0,8	1,2	-0,8
Overige diensten	1 543	1 547	1 542	1 551	1 554	1 540	1 549	1 546	921	-0,8	-0,5	-1,1
Totaal	1 552	1 532	1 529	1 532	1 530	1 497	1 511	1 512	936	0,2	0,4	-0,1

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 5

OPSPLITSING VAN HET AANTAL IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS NAAR ARBEIDSOVEREENKOMST EN GESLACHT (in % van de werkgelegenheid op 31 december)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
Naar arbeidsovereenkomst									
Arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur . . .	94,0	93,9	93,5	93,6	93,5	93,8	93,5	94,0	93,7
Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur	4,9	5,0	5,3	5,3	5,4	5,1	5,4	4,8	5,1
Landbouw, bosbouw en visserij	5,6	6,7	6,3	12,8	11,2	10,9	10,7	9,2	5,2
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	3,8	3,9	4,4	4,7	4,4	2,9	3,6	3,5	4,0
Winning van delfstoffen	6,0	6,2	8,2	6,9	6,1	4,5	4,9	4,7	4,9
Industrie	3,7	3,7	4,3	4,6	4,4	2,8	3,6	3,5	4,1
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	6,7	7,2	7,3	6,6	6,0	5,3	4,7	4,7	4,5
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	3,4	3,0	3,8	3,0	2,9	2,1	2,4	2,4	2,5
Bouwnijverheid	2,7	2,9	3,2	3,3	3,5	3,7	3,6	2,7	2,7
Handel, vervoer en horeca	5,6	6,2	6,0	6,0	6,5	6,6	6,8	5,8	6,3
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	5,7	6,1	5,8	5,9	6,6	6,5	7,5	7,1	7,6
Vervoer en opslag	3,3	3,4	3,2	3,3	3,3	3,3	2,5	2,2	2,5
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	12,6	15,0	15,6	14,9	15,9	15,9	14,9	12,9	13,8
Informatie en communicatie	3,7	3,6	3,8	3,1	3,0	2,5	2,4	2,2	3,3
Financiële activiteiten en verzekeringen	3,0	2,8	2,8	2,5	2,0	2,0	1,9	1,7	1,6
Exploitatie van en handel in onroerend goed	4,4	4,1	4,2	5,0	5,1	5,4	5,3	1,7	1,6
Zakelijke dienstverlening	3,8	4,3	4,3	4,6	3,8	3,8	4,0	3,3	3,0
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	3,8	3,4	3,8	3,4	3,3	3,4	3,6	2,7	2,7
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽¹⁾	3,7	5,1	4,8	5,7	4,3	4,2	4,3	3,8	3,3
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	7,4	7,6	7,5	7,7	7,4	7,6	7,4	7,4
Cultuur, recreatie en overige diensten	6,7	7,6	7,6	8,2	9,0	10,1	10,7	9,7	9,3
Kunst, amusement en recreatie	7,9	10,4	9,7	9,2	11,3	13,0	13,6	12,0	11,5
Overige diensten	6,1	6,3	6,7	7,7	7,8	8,8	9,3	8,6	8,3
Vervangingsovereenkomst	1,0	0,9	1,1	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1
Overeenkomst voor een duidelijk omschreven werk	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Naar geslacht									
Mannen	60,7	60,9	59,3	58,9	58,0	57,1	56,4	56,8	56,6
Vrouwen	39,3	39,1	40,7	41,1	42,0	42,9	43,6	43,2	43,4

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 6

OPSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR WERKNEMERSSTATUUT IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

(in % van de gemiddelde werkgelegenheid, uitgedrukt in VTE)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
In het personeelsregister ingeschreven werknemers	95,8	95,6	93,7	93,5	93,8	96,3	95,6	95,7	95,5
Uitzendkrachten	3,1	3,3	3,7	4,0	3,7	2,8	3,3	3,3	3,6
Landbouw, bosbouw en visserij	7,1	5,1	8,0	7,8	8,4	8,6	5,1	4,4	5,0
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	5,2	5,2	6,1	6,3	5,8	4,1	5,5	5,3	5,8
Winning van delfstoffen	2,3	2,5	2,8	3,2	3,4	2,2	2,7	2,3	3,2
Industrie	5,4	5,4	6,3	6,5	6,0	4,2	5,7	5,5	6,1
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	1,2	2,5	1,5	1,7	1,4	1,6	1,7	1,0	0,9
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	5,5	5,5	6,3	6,7	6,3	5,5	6,2	5,3	5,1
Bouwnijverheid	1,2	1,6	2,0	2,1	2,0	1,8	1,8	1,5	1,9
Handel, vervoer en horeca	3,5	3,8	4,2	4,5	4,7	3,9	4,3	4,3	4,8
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	3,8	3,9	4,3	4,5	4,4	3,8	4,2	4,4	4,7
Vervoer en opslag	3,1	3,7	4,0	4,4	4,8	3,8	4,2	4,1	4,9
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	4,0	4,3	6,1	7,7	7,1	5,5	6,7	6,1	5,7
Informatie en communicatie	2,2	2,5	2,7	3,1	3,1	2,5	2,5	2,5	2,6
Financiële activiteiten en verzekeringen	0,7	0,8	0,9	1,0	1,0	0,6	0,8	0,8	0,8
Exploitatie van en handel in onroerend goed ...	1,5	1,6	1,6	2,0	2,2	1,7	1,9	2,0	1,6
Zakelijke dienstverlening	3,1	3,2	3,9	4,4	3,9	2,9	3,4	3,6	3,8
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	3,4	3,2	3,8	4,0	4,1	3,2	3,8	4,0	3,9
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽¹⁾	2,9	3,2	4,0	4,9	3,6	2,7	3,1	3,2	3,6
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Cultuur, recreatie en overige diensten	3,0	3,5	3,9	4,2	4,4	3,9	4,2	4,3	4,1
Kunst, amusement en recreatie	3,6	4,2	4,1	3,7	3,9	3,5	3,5	3,6	4,1
Overige diensten	2,7	3,2	3,8	4,4	4,5	4,2	4,5	4,6	4,0
Ter beschikking van de onderneming gestelde personen⁽²⁾	1,1	1,1	2,6	2,6	2,5	0,9	1,0	1,0	0,9

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

(2) De werknemers die aan een onderneming verbonden zijn door de inschrijving in het personeelsregister ervan en die ter beschikking gesteld zijn van een andere onderneming die een sociale balans moet neerleggen, worden tweemaal geteld.

Bijlage 7

PERSONEELSKOSTEN PER VTE⁽¹⁾

	In €, per jaar (totale populatie)							Veranderingspercentages tussen 2010 en 2011 (beperkte populatie)
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Landbouw, bosbouw en visserij	32 039	31 350	30 999	30 720	31 647	32 526	33 213	3,6
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	51 127	52 198	54 000	55 890	57 816	57 154	59 953	4,2
Winning van delfstoffen	46 199	46 711	48 001	50 636	52 480	52 776	53 527	6,8
Industrie	49 982	51 031	52 852	54 680	56 458	55 645	58 637	3,3
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	85 459	86 430	89 656	91 871	97 968	92 629	93 484	13,7
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	46 348	48 305	47 917	49 260	51 211	52 850	53 306	5,7
Bouwnijverheid	37 997	38 201	39 391	40 473	42 527	43 076	43 138	6,6
Handel, vervoer en horeca	41 578	42 838	44 124	45 387	47 332	48 685	48 795	3,2
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	42 462	43 559	44 873	46 380	48 228	49 615	49 636	3,4
Vervoer en opslag	43 038	44 785	46 180	47 209	49 586	50 866	51 173	3,1
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	28 239	28 710	29 534	30 042	31 707	33 401	34 267	2,7
Informatie en communicatie	59 493	60 000	62 035	63 566	66 217	68 107	68 828	3,0
Financiële activiteiten en verzekeringen . .	67 684	69 296	71 200	73 275	77 337	78 201	77 997	3,1
Exploitatie van en handel in onroerend goed	41 696	41 875	43 239	43 876	46 103	47 302	47 982	4,3
Zakelijke dienstverlening	47 379	48 192	49 471	49 925	52 818	53 028	52 668	2,8
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	56 764	57 317	58 801	59 938	63 460	64 174	64 397	2,7
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽²⁾	37 854	38 910	39 555	38 580	40 950	41 127	40 524	2,8
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	39 353	39 902	40 145	42 156	43 043	43 758	44 861	3,1
Cultuur, recreatie en overige diensten . .	34 729	35 606	37 681	38 535	41 626	43 813	44 168	2,7
Kunst, amusement en recreatie	36 895	37 878	40 237	41 567	43 682	47 100	45 899	3,6
Overige diensten	33 813	34 592	36 488	36 976	40 616	42 208	43 330	2,3
Totaal	46 509	47 531	48 566	49 987	51 899	52 236	53 022	3,5

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1003.

(2) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 8

PERSONEELSKOSTEN PER GEWERKT UUR ⁽¹⁾

	In € (totale populatie)							Veranderingspercentages tussen 2010 en 2011 (beperkte populatie)
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Landbouw, bosbouw en visserij	20,0	20,1	19,2	19,2	19,4	20,2	20,2	2,7
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	33,4	34,4	35,5	36,7	38,2	39,5	40,2	3,8
Winning van delfstoffen	31,0	31,9	32,5	33,8	34,8	36,5	37,2	3,5
Industrie	32,5	33,6	34,7	35,9	37,3	38,6	39,3	2,8
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	63,3	63,2	64,1	63,5	66,9	63,2	63,0	14,6
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	28,7	29,7	30,0	31,3	32,8	34,2	34,6	5,7
Bouwnijverheid	25,8	26,4	27,2	27,9	29,0	30,1	30,4	3,2
Handel, vervoer en horeca	25,9	27,1	27,9	28,8	30,0	31,3	31,3	3,2
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	26,4	27,2	28,2	29,2	30,3	31,5	31,4	3,3
Vervoer en opslag	26,6	28,7	29,5	30,3	31,9	33,3	33,4	3,2
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	18,1	18,4	18,9	19,3	20,4	21,8	22,3	2,6
Informatie en communicatie	36,5	37,3	38,6	39,7	41,3	42,6	43,0	3,3
Financiële activiteiten en verzekeringen . .	46,9	48,5	50,0	50,8	53,6	54,7	54,0	3,0
Exploitatie van en handel in onroerend goed	25,9	26,2	27,2	27,6	28,8	30,1	30,6	4,5
Zakelijke dienstverlening	29,5	30,3	31,2	31,4	33,0	33,9	33,6	2,9
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	34,1	34,9	35,9	36,5	38,5	39,5	39,7	3,0
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽²⁾	24,5	25,3	25,8	25,2	26,5	27,3	26,8	2,7
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	25,8	26,6	27,1	28,3	29,0	29,9	30,5	3,8
Cultuur, recreatie en overige diensten . .	22,3	22,7	24,1	24,5	26,5	28,1	28,3	3,0
Kunst, amusement en recreatie	23,2	23,4	25,1	25,7	27,2	29,3	28,8	2,8
Overige diensten	21,9	22,4	23,7	23,8	26,1	27,4	28,0	3,2
Totaal	30,0	31,0	31,8	32,6	33,9	34,9	35,1	3,3

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1013.

(2) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 9

OPLEIDING IN 2011 IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE

	Deelnemers aan een opleidingsactiviteit ⁽¹⁾			Aan opleidingsactiviteiten bestede uren				Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽²⁾			
	(in % van de gemiddelde werkgelegenheid)			(in % van de gewerkte uren)				(in % van de personeelskosten)			
	For-mele ⁽³⁾	Infor-mele ⁽⁴⁾	Ini-tiële ⁽⁵⁾	For-mele ⁽³⁾	Infor-mele ⁽⁴⁾	Ini-tiële ⁽⁵⁾	Totaal	For-mele ⁽³⁾	Infor-mele ⁽⁴⁾	Ini-tiële ⁽⁵⁾	Totaal
Landbouw, bosbouw en visserij . . .	9,0	9,9	0,6	0,10	0,19	0,11	0,40	0,24	0,32	0,05	0,61
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	46,1	26,1	1,4	0,82	0,73	0,18	1,73	1,32	0,66	0,07	2,06
Winning van delfstoffen	49,0	26,2	0,8	0,56	0,99	0,25	1,80	0,91	1,04	0,10	2,05
Industrie	43,5	26,5	1,4	0,73	0,75	0,20	1,68	1,07	0,71	0,08	1,87
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	80,0	28,5	0,9	2,47	0,58	0,02	3,07	3,84	0,36	0,01	4,21
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	59,5	15,7	0,9	0,74	0,40	0,03	1,17	1,13	0,31	0,03	1,47
Bouwnijverheid	23,3	11,4	1,9	0,36	0,26	0,60	1,23	0,50	0,28	0,10	0,88
Handel, vervoer en horeca	33,9	18,2	1,1	0,73	0,26	0,21	1,20	1,16	0,28	0,05	1,49
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	26,5	14,9	1,5	0,44	0,29	0,30	1,03	0,66	0,31	0,07	1,05
Vervoer en opslag	47,9	25,9	0,3	1,25	0,23	0,03	1,51	1,98	0,25	0,01	2,24
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	21,3	6,9	2,2	0,25	0,20	0,50	0,96	0,27	0,19	0,07	0,54
Informatie en communicatie	55,8	21,2	1,5	1,13	0,26	0,09	1,48	1,65	0,25	0,03	1,94
Financiële activiteiten en verzekeringen	62,5	35,6	0,3	1,40	1,05	0,02	2,47	2,26	0,77	0,01	3,04
Exploitatie van en handel in onroerend goed	17,9	6,8	1,7	0,20	0,14	0,27	0,61	0,26	0,16	0,09	0,50
Zakelijke dienstverlening	28,9	16,8	0,7	0,59	0,30	0,11	1,00	0,87	0,31	0,04	1,22
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	32,2	17,1	1,1	0,62	0,28	0,10	1,00	0,90	0,29	0,03	1,22
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽⁶⁾	25,9	16,5	0,4	0,55	0,33	0,13	1,01	0,83	0,35	0,05	1,23
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	49,2	27,2	1,0	1,01	0,37	0,26	1,63	0,96	0,36	0,16	1,48
Cultuur, recreatie en overige diensten	22,4	14,0	1,4	0,37	0,28	0,45	1,11	0,51	0,21	0,07	0,79
Kunst, amusement en recreatie	14,4	7,3	0,5	0,27	0,25	0,17	0,69	0,29	0,13	0,04	0,46
Overige diensten	26,1	17,2	1,9	0,43	0,29	0,59	1,31	0,62	0,25	0,08	0,95
Totaal	41,3	22,5	1,1	0,81	0,45	0,22	1,48	1,22	0,45	0,07	1,74

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Wegens de dubbelstellingen die ontstaan doordat een zelfde persoon aan meer dan één opleidingstype kan hebben deelgenomen, wordt hier geen totaal berekend.

(2) Brutokosten, waarvan de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen worden afgetrokken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(3) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.

(4) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.

(5) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.

(6) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 10

OPLEIDING, IN 2011, IN DE ONDERNEMINGEN MET OPLEIDINGSACTIVITEITEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE

	Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (gemiddelden per cursist, in uren)			Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽¹⁾ (gemiddelden per cursist, in €)		
	Formele ⁽²⁾	Informele ⁽³⁾	Initiële ⁽⁴⁾	Formele ⁽²⁾	Informele ⁽³⁾	Initiële ⁽⁴⁾
Landbouw, bosbouw en visserij	16	28	297	51,6	35,9	9,6
Delfstoffen, industrie, energie, water en afvalbeheer	25	40	195	68,8	39,0	17,3
Winning van delfstoffen	17	55	430	63,9	41,6	15,2
Industrie	24	41	205	60,7	38,9	17,1
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	45	30	29	114,6	45,3	35,6
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	18	37	45	57,4	30,0	42,3
Bouwnijverheid	23	33	466	44,3	34,5	5,4
Handel, vervoer en horeca	30	20	260	53,2	35,6	7,7
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	23	28	282	49,6	35,5	8,3
Vervoer en opslag	36	13	111	56,1	37,8	12,4
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	13	33	254	26,0	22,6	3,5
Informatie en communicatie	30	18	92	65,6	43,8	16,4
Financiële activiteiten en verzekeringen	29	39	88	91,8	41,8	18,0
Exploitatie van en handel in onroerend goed ...	16	28	221	43,1	38,9	10,9
Zakelijke dienstverlening	28	24	211	52,9	37,2	12,1
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	29	24	137	59,9	42,7	13,7
Administratieve en ondersteunende diensten ⁽⁵⁾	26	24	402	43,9	31,7	10,6
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	23	15	299	30,1	31,0	19,9
Cultuur, recreatie en overige diensten	22	26	410	41,7	22,9	4,5
Kunst, amusement en recreatie	25	45	478	32,3	16,2	6,9
Overige diensten	21	22	402	44,5	25,6	4,2
Totaal	26	27	262	56,3	37,3	12,3

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Brutokosten, waarvan de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen worden afgetrokken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(2) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.

(3) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.

(4) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.

(5) Met uitzondering van de terbeschikkingstelling van personeel (NACE-BEL 78), die onder meer de uitzendbureaus omvat.

Bijlage 11

AARD EN STRUCTUUR VAN DE ARBEIDSOVEREENKOMSTEN NAAR GEWEST

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Veranderings- percentages tussen 2010 en 2011
	(totale populatie)							(bepaalde populatie)
Deeltijdwerk								
(in % van de werkgelegenheid op 31 december)								
Uniregionale ondernemingen	25,0	25,1	26,7	26,9	27,8	29,9	30,6	0,5
Brussel	22,7	22,7	23,3	24,8	25,5	27,9	29,6	-0,7
Vlaanderen	25,4	25,6	27,4	27,2	28,0	30,0	30,6	0,5
Wallonië	24,9	25,1	26,6	27,2	28,1	30,3	30,8	1,0
Multiregionale ondernemingen	26,3	28,2	29,1	29,9	30,5	31,8	32,5	-0,2
Totaal	25,3	26,0	27,3	27,7	28,5	30,4	31,1	0,3
Tijdelijk werk⁽¹⁾								
(in % van de werkgelegenheid op 31 december)								
Uniregionale ondernemingen	6,1	6,3	6,9	6,8	6,9	6,6	7,0	3,1
Brussel	6,1	5,8	6,1	6,9	6,6	6,9	7,3	-1,0
Vlaanderen	5,0	5,3	5,9	5,6	5,5	5,1	5,5	3,6
Wallonië	9,0	9,0	9,6	9,7	10,6	10,2	10,6	3,5
Multiregionale ondernemingen	5,6	5,7	5,4	5,4	5,4	4,9	5,0	7,1
Totaal	6,0	6,1	6,5	6,4	6,5	6,2	6,5	4,1
Uitzendarbeid in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen								
(in % van de gemiddelde VTE-werkgelegenheid)								
Uniregionale ondernemingen	3,6	3,8	4,4	4,7	4,2	3,2	3,7	7,1
Brussel	2,5	2,6	2,7	3,3	2,5	2,6	3,2	-0,1
Vlaanderen	3,8	4,1	4,8	4,9	4,5	3,2	3,8	10,2
Wallonië	3,6	3,8	4,4	4,5	4,4	3,2	3,8	0,8
Multiregionale ondernemingen	2,2	2,3	2,4	2,7	2,7	2,1	2,5	13,0
Totaal	3,1	3,3	3,7	4,0	3,7	2,8	3,3	8,9

Bron : NBB (sociale balansen).

(1) Overeenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en arbeidsovereenkomsten die worden afgesloten voor een duidelijk omschreven werk.

Bijlage 12

ARBEIDSDUUR EN PERSONEELSKOSTEN NAAR GEWEST

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Veranderings- percentages tussen 2010 en 2011
	(totale populatie)							(beperkte populatie)
Gewerkte uren per VTE (eenheden, per jaar)								
Uniregionale ondernemingen	1 566	1 549	1 547	1 548	1 546	1 508	1 522	0,3
Brussel	1 598	1 578	1 574	1 591	1 588	1 563	1 574	-0,5
Vlaanderen	1 573	1 554	1 553	1 552	1 547	1 508	1 525	0,3
Wallonië	1 534	1 525	1 520	1 522	1 524	1 484	1 494	0,6
Multiregionale ondernemingen	1 513	1 485	1 481	1 485	1 488	1 467	1 478	-0,1
Totaal	1 552	1 532	1 529	1 532	1 530	1 497	1 511	0,2
Personeelskosten per VTE (in €, per jaar)								
Uniregionale ondernemingen	44 063	45 056	45 822	47 458	49 138	49 315	50 034	3,6
Brussel	52 721	53 697	53 866	56 090	58 839	58 479	58 682	3,0
Vlaanderen	43 962	45 053	45 940	47 693	49 295	49 433	50 260	3,6
Wallonië	40 214	41 167	42 111	43 256	44 726	45 220	45 968	4,1
Multiregionale ondernemingen	53 555	54 434	56 178	57 159	59 730	60 572	61 518	3,7
Totaal	46 509	47 531	48 566	49 987	51 899	52 236	53 022	3,5
Personeelskosten per gewerkt uur (in €)								
Uniregionale ondernemingen	28,1	29,1	29,6	30,7	31,8	32,7	32,9	3,3
Brussel	33,0	34,0	34,2	35,3	37,0	37,4	37,3	3,5
Vlaanderen	28,0	29,0	29,6	30,7	31,9	32,8	33,0	3,3
Wallonië	26,2	27,0	27,7	28,4	29,3	30,5	30,8	3,5
Multiregionale ondernemingen	35,4	36,7	37,9	38,5	40,2	41,3	41,6	3,8
Totaal	30,0	31,0	31,8	32,6	33,9	34,9	35,1	3,3

Bron: NBB (sociale balansen).

Bijlage 13

FORMELE OPLEIDING IN DE BEDRIJVEN NAAR GEWEST⁽¹⁾

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Veranderings- percentages tussen 2010 en 2011
	(totale populatie)							(beperkte populatie)
Deelnemers aan een opleidingsactiviteit (in % van de gemiddelde werkgelegenheid)								
Uniregionale ondernemingen	27,1	27,5	27,1	27,5	26,6	27,8	29,0	4,2
Brussel	28,9	27,6	27,4	28,1	25,9	27,1	27,2	4,8
Vlaanderen	29,2	29,6	28,7	29,4	27,7	28,9	30,1	4,4
Wallonië	21,0	22,1	22,8	22,6	24,2	25,7	27,1	3,4
Multiregionale ondernemingen	61,7	61,1	62,2	62,1	54,7	56,4	58,4	4,7
Totaal	35,9	36,3	36,2	36,5	33,9	35,2	36,6	4,0
Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (in % van de gewerkte uren)								
Uniregionale ondernemingen	0,53	0,54	0,54	0,56	0,50	0,53	0,54	3,5
Brussel	0,49	0,54	0,56	0,52	0,50	0,52	0,52	5,6
Vlaanderen	0,59	0,58	0,57	0,58	0,53	0,55	0,55	4,6
Wallonië	0,39	0,44	0,44	0,50	0,42	0,46	0,52	-0,5
Multiregionale ondernemingen	1,31	1,30	1,44	1,59	1,43	1,38	1,26	-1,1
Totaal	0,73	0,73	0,77	0,82	0,73	0,74	0,72	0,8
Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten⁽²⁾ (in % van de personeelskosten)								
Uniregionale ondernemingen	0,73	0,73	0,71	0,72	0,71	0,66	0,71	5,8
Brussel	0,63	0,70	0,70	0,70	0,67	0,61	0,74	4,6
Vlaanderen	0,82	0,77	0,74	0,74	0,73	0,67	0,67	11,0
Wallonië	0,56	0,60	0,61	0,67	0,66	0,68	0,78	-5,3
Multiregionale ondernemingen	2,07	2,07	2,29	2,42	2,18	1,99	1,96	0,7
Totaal	1,13	1,13	1,19	1,23	1,15	1,06	1,09	2,3
Ondernemingen met opleidingsactiviteiten (in % van het totale aantal ondernemingen)								
Uniregionale ondernemingen	6,3	6,1	6,3	6,4	12,8	14,0	15,6	13,3
Brussel	6,9	6,6	7,0	7,0	12,5	14,0	15,7	6,1
Vlaanderen	6,9	6,8	6,9	7,0	12,7	13,8	15,1	17,5
Wallonië	4,4	4,3	4,6	4,8	13,1	14,5	16,6	6,3
Multiregionale ondernemingen	43,5	44,8	43,7	42,0	51,1	54,2	58,2	2,7
Totaal	6,7	6,6	6,8	6,9	13,3	14,6	16,2	12,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De invoering van een nieuw formulier voor de sociale balans, dat van toepassing is op de vanaf 1 december 2008 afgesloten boekjaren, veroorzaakt een breuk in de reeksen tussen de gegevens voor het jaar 2008 en die betreffende de voorgaande jaren.

(2) Brutokosten, waarvan de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen worden afgetrokken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

Endogeen financieel risico : zevende Internationaal Colloquium van de NBB

H. Dewachter
G. de Walque
M. Emiris
P. Ilbas
J. Mitchell
R. Wouters

Inleiding en motivatie

Sedert het uitbreken van de crisis is systeemrisico een belangrijk onderwerp van onderzoek en discussie onder economen. Systeemrisico ontstaat wanneer ogenschijnlijk rationeel gedrag van individuele actoren tot systeem-brede evenwichtsverstoringen kan leiden die zich met-tertijd opstapelen en uiteindelijk het hele systeem doen ineenstorten, met tot gevolg grote instabiliteit en hoge kosten op macroniveau. In de ontwikkelde economieën vormen het financieel stelsel en de financiële praktijken een grote bron van systeemrisico; endogeen risicogedrag van financiële instellingen heeft immers een weerslag op andere instellingen waar ze onderling mee verbonden zijn. Aangezien het financieel stelsel en de reële economie nauw verweven zijn met elkaar, lopen deze externaliteiten op hun beurt over naar de rest van de economie, wat de output, de werkgelegenheid en de sociale dienstverlening wereldwijd aanzienlijk doet afnemen, zoals we dat sedert medio 2007 meemaken.

Door de huidige crisis zijn regelgevende autoriteiten gaan beseffen dat endogeen risicogedrag van financiële instellingen aanleiding geeft tot een ontregeling van de markt die de samenleving veel geld kan kosten. Met die kosten werd onvoldoende rekening gehouden in het regelgevings- en toezichtskader voor financiële instellingen van vóór de crisis, zoals Bazel II, dat vooral op het microniveau was toegespitst. Daarom zijn de beleidsvoorstellen er voortaan op gericht de kosten die door dergelijke externe systemische effecten worden veroorzaakt,

te internaliseren. Deze voorstellen, zoals die zijn geformuleerd in, bijvoorbeeld, de Bazel III-regels, hebben tot doel de financiële instellingen op een ruimer macroniveau te reguleren. Bij dit nieuwe regelgevende kader voor macroprudentieel beleid zien beleidsmakers zich voor nieuwe uitdagingen geplaatst. Op 11 en 12 oktober 2012 organiseerde de Nationale Bank van België in Brussel haar zevende tweejaarlijkse colloquium rond het thema 'endogeen financieel risico', teneinde deze uitdagingen mee te helpen bespreken en aan te gaan.

Beleidsmakers moeten om te beginnen het regelgevend kader operationaliseren en implementeren. Het operationeel gedeelte van de macroprudentiële regulering omvat meer bepaald de detectie van potentiële risico's op toekomstige systeeminstabiliteit. Daartoe moeten de aard van het systeemrisico en de beste manier om dat risico te meten, bekend zijn. Hoewel reeds enkele goede indicatoren zijn voorgesteld aan de hand waarvan risico's van systeemstabiliteit kunnen worden gedetecteerd, is de praktische ervaring met die indicatoren nog beperkt en is additionele empirische toetsing nodig om het geloof in de betrouwbaarheid van de alternatieve maatstaven te vergroten. De eerste sessie van het colloquium, met de thematoespraak door G. Bekaert, en de tweede sessie, waarin twee papers worden voorgesteld, handelen in het bijzonder over de problematiek rond de meting van systeemrisico.

Naast het verzamelen van meer informatie over de functionering van het complex en sterk verweven financieel

stelsel, is het ook belangrijk om inzicht te verwerven in de doeltreffendheid van de instrumenten die worden gebruikt om dat stelsel te benaderen, Wat zijn de geschikte prudentiële instrumenten en welke invloed zullen deze op het financieel stelsel en de reële economie uitoefenen? Sommige van die instrumenten zijn kapitaalgebaseerd, zoals contracyclische buffers en dynamische voorzieningen, andere zijn liquiditeitgebaseerd en zullen liquiditeitsvereisten contracyclisch bijstellen; een derde groep van instrumenten is activagebaseerd, zoals de *loan-to-value* verhouding en de schuldinkomensquote. Het gebruik van deze instrumenten is een complexe materie. Nemen we het voorbeeld van kapitaalgebaseerde instrumenten. Zodra de kapitaalpositie van een bank een belangrijke determinant wordt voor de middelen die deze bij beleggers (deposanten en andere banken) kan verzamelen, ontstaat er aan de aanbodzijde van krediet een bankkapitaalkanaal. Dit kanaal kan endogeen ontstaan als gevolg van asymmetrische informatie tussen banken en beleggers; in dat geval moeten banken een deel van hun eigen kapitaal investeren bovenop de middelen die ze via de uitgifte van leningen verwerven. Het kan echter ook ontstaan door de invoering van expliciete reglementaire vereisten die van buitenaf worden opgelegd en die een weerslag hebben op het totale, voor leningen beschikbare bedrag. Kapitaalregulering kan in dat geval worden beschouwd als een instrument van macroprudentieel beleid dat interageert met het endogene bankkapitaalkanaal. Daarom blijft het van groot belang deze interactie te doorgronden, evenals de manier waarop contracyclische kapitaalbuffers de marktgedetermineerde implicaties van endogene bankkapitaalveranderingen beïnvloeden; deze kennis is nodig om de juiste beleidsinstrumenten te ontwikkelen voor interventies waarbij de efficiëntie van de kapitaalmarkten en het financieel stelsel als geheel niet al te fel worden ontregeld. De paper die in de tweede sessie wordt voorgesteld, handelt over de experimenten met dynamische voorzieningen in Spanje en gaat dieper in op dit aspect van macroprudentieel beleid.

De volgende uitdaging betreft de analyse. De economische modellen op basis waarvan het beleid momenteel wordt geanalyseerd, detecteren niet noodzakelijkerwijs alle relevante dimensies van systeemrisico. In de periode vóór de crisis werd in de meeste modellen slechts een beperkte rol toegekend aan financiële fricties, wat het bijzonder moeilijk maakte om te voorzien of zelfs te begrijpen wat de weerslag en de transmissie van de recente financiële crisis op en naar de macro-economie zouden zijn. Hoewel sindsdien grote vooruitgang is geboekt in de ontwikkeling van geschikte modellen voor macroprudentiële analyse en macro-stresstests, schieten de meeste modellen nog steeds tekort in het detecteren van, enerzijds, de interacties tussen alle relevante actoren

in kredietmarkten en, anderzijds, de verwevenheid tussen financiële stabiliteit en de reële economie. Bovendien zijn de macro-economische standaardmodellen vaak gelineariseerd, terwijl risico's voor de systeemstabiliteit niet-lineaire elementen inhouden die niet zomaar kunnen worden wegverondersteld, wil de werking van de financiële sector op een geloofwaardige manier worden voorgesteld. De thematoespraken van Frank Smets en Yuliy Sannikov en de papers die in de derde sessie van het colloquium werden voorgesteld, behandelen bepaalde aspecten van deze uitdagingen om geschikte modellen op te stellen.

Een laatste uitdaging waar beleidsmakers mee te maken hebben, betreft de gewenstheid en de mate van coördinatie tussen macroprudentieel toezicht en andere domeinen van openbaar beleid, zoals het monetair en fiscaal beleid. In verband met de implicaties voor het monetair beleid pleiten sommigen voor een grondige wijziging van het standaardkader ter verwezenlijking van de inflatiedoelstelling, dit teneinde het monetair beleid een actieve rol te laten spelen in de vrijwaring van de financiële stabiliteit. Anderen zijn van oordeel dat dit kader slechts licht moet worden aangepast en dat de financiële stabiliteit zou moeten worden nagestreefd via aparte prudentiële beleidslijnen, met behulp van aparte instrumenten. De tendens om centrale banken een grotere rol te laten spelen in de financiële stabiliteit en in het toezicht, impliceert dat het uiteindelijk resultaat van deze discussie ook gevolgen zal hebben voor de interne organisatie van centrale banken en voor de manier waarop zij deze twee taken aanpakken. Nog een vraag omtrent de organisatie van het eurogebied is op welk niveau het macroprudentieel beleid het best wordt gevoerd. Terwijl, enerzijds, het bestaan van gemeenschappelijke macrofinanciële factoren een argument vormt om het macroprudentieel beleid op het niveau van het eurogebied te voeren, zou, anderzijds, die beleidsvoering op nationaal niveau kunnen worden beschouwd als een manier om het hoofd te bieden aan idiosyncratische ontwikkelingen binnen een land. Een mogelijke oplossing voor dit probleem zou kunnen zijn twee lagen in te voeren waarop macroprudentieel beleid wordt gevoerd, iets wat – gelet op de structuur van het voorgestelde Single Supervisory System – mogelijk zou moeten zijn. Wat het fiscaal beleid betreft, is bij de Europese overheidsschuldencrisis gebleken dat de stabiliteit van het financieel stelsel en de overheidsschuld zeer sterk en complex met elkaar verweven zijn. Het macroprudentieel beleid zal derhalve worden beïnvloed door het fiscaal beleid dat in de nationale economieën wordt gevoerd, en omgekeerd. Om de maatschappelijke kosten van mogelijkerwijs conflicterende doelstellingen van het macroprudentieel en het fiscaal beleid binnen de perken te houden, is het van cruciaal belang dat er een kader wordt gecreëerd waarin een optimale coördinatie mogelijk is. Aan het einde van

het colloquium ging het tijdens het panelgesprek over een aantal van deze operationele en institutionele implicaties.

De verschillende hoofdstukken van dit artikel bieden een algemeen overzicht van de voornaamste conclusies die uit de tijdens het colloquium gehouden presentaties en discussies werden getrokken.

1. Systeemrisico: meting, dynamiek en interactie met het monetair beleid

De macroprudentiële autoriteiten moeten blijkbaar in de eerste plaats uitzoeken hoe ze de systeemrelevante financiële instellingen moeten identificeren, hoe ze onderlinge verbondenheid moeten meten zonder over voldoende granulaire gegevens over financiële blootstelling te beschikken, en hoe ze onderlinge verbondenheid op het microniveau van de afzonderlijke banken moeten meten. In twee papers die tijdens het colloquium werden voorgesteld, worden manieren geanalyseerd om dat gebrek aan informatie op te vangen door gebruik te maken van publieke informatie die wordt verschaft door aandelenkoersen, en door zodoende indicatoren en instrumenten te creëren die nuttig kunnen zijn voor de toezichhouders. In de bijdragen van Boudt, Danielsson, Koopman en Lucas (2012) en Castro en Ferrari (2012) wordt de empirische kwestie onderzocht van de manier waarop systeemrisico/endogeen risico moet worden gemeten aan de hand van aandelenmarktgegevens van afzonderlijke financiële instellingen. De auteurs gaan na in welke mate de correlatie en de volatiliteit tussen die afzonderlijke aandelenkoersen nuttig kunnen blijken bij het meten en beoordelen van systeemrisico.

In de bijdrage van Boudt et al. (2012) wordt betoogd dat een goed statistisch model noodzakelijk is om de gezamenlijke dynamiek van de bankaandelenkoersen te begrijpen en te identificeren. De auteurs beklemtonen vooral dat de volatiliteit op de financiële markten niet alleen tijdsvariërend is, maar ook onderhevig is aan regimeveranderingen. Hoewel hiervoor uitvoerig theoretisch en empirisch bewijs bestaat, worden in de praktijk nog steeds op grote schaal standaard *non-switching* volatiliteitsmodellen (van het GARCH-type⁽¹⁾) gebruikt. De kans bestaat derhalve dat dergelijke modellen misleiden wanneer een accurate volatiliteitsvoorspelling van het allergrootste belang is, namelijk op het ogenblik dat wordt overgegaan van een regime met klein risico op een regime met groot risico. Het project is bedoeld om een econometrisch model voor te stellen dat veranderingen van regime qua volatiliteit en correlatie aankan, zodat deze twee

essentiële kenmerken van financiële activa beter kunnen worden voorspeld. Daartoe moet het model eerst de volatiliteit en de correlatie binnen een regime beoordelen en vervolgens veranderingen van regime voorspellen.

De veronderstellingen inzake de vorm van de verdeling zijn essentieel voor de volatiliteitsdynamiek. Extreem positieve of negatieve rendementen geven bij een normale verdeling immers een sterker signaal van volatiliteitsstijging af dan bij een verdeling met een dikke staart. Teneinde hier rekening mee te houden, baseren de auteurs zich op het gegeven dat de dynamiek in volatiliteit en correlatie binnen een regime wordt gedragen door de score van de conditionele dichtheidsfunctie, waarvan sprake is in Haas et al. (2004). De volatiliteits-/correlatie-impact van extreme rendementen neemt derhalve af bij een verdeling met een dikke staart. Om een model op te stellen voor de kans op een regimeverandering en om die kans te voorspellen, maken de auteurs gebruik van macrofinanciële toestandsvariabelen zoals de VIX, de TED spread of de St. Louis Financial Stability Index.

Het model wordt toegepast op wekelijkse aandelenrendementen, van 1994 tot 2011, van de grootste depositobankholdings van de VS. Het best beoordeelde model is een twee-regime equicorrelatiemodel met *switching* waarschijnlijkheden, gedragen door de VIX, en een verwaarloosbare tijdsvariërende correlatie in het lagecorrelatieregime. Opmerkelijk is dat toestandsvariabelen doorgaans niet als bruikbaar werden beschouwd om volatiliteit te voorspellen, maar dat ze blijkbaar wel goed de kansen op een regimeverandering voorspellen. In de discussie na de presentatie werd er echter op gewezen dat het voor de lezer nuttig zou zijn om ter zake meer informatie te krijgen over de econometrische raming. In de figuren 5 en 6 van deze paper is het verband tussen de waarschijnlijkheid dat men zich in het hogecorrelatieregime bevindt en de financiële stressindicatoren grafisch inderdaad niet duidelijk.

De benadering van Castro en Ferrari (2012) is nogal verschillend, ook al gebruiken zij dezelfde primaire informatie, namelijk de rendementen van de bankaandelen. Zij willen op een statistisch nauwkeurige manier bepalen welke banken als systeemrelevante financiële instellingen zouden moeten worden beschouwd. Het systemisch belang van een financiële instelling kan worden bepaald aan de hand van *co-risk* maatstaven die, wanneer een bepaalde financiële instelling in nood is, nagaan in welke mate het risico voor het financieel stelsel toeneemt. De paper spitst zich meer bepaald toe op de ΔCoVaR -maatstaf, die werd ontwikkeld in een baanbrekende paper van Adrian en Brunnermeier (2011). Deze *co-risk* maatstaf wordt berekend als het verschil tussen de voorwaardelijke en onvoorwaardelijke Value-at-Risk (VaR).

(1) Geeneraliseerde autoregressieve conditionele heteroskedasticiteit.

De onvoorwaardelijke VaR wordt berekend op basis van de verdeling van aandelenrendementen van ofwel een financiële index (bij de beoordeling van het systemisch belang), ofwel een specifieke financiële instelling (bij de beoordeling van de bilaterale risicotransmissie). De voorwaardelijke VaR wordt berekend als de VaR voor dezelfde verdeling van aandelenrendementen die in aanmerking wordt genomen voor de onvoorwaardelijke VaR, maar dan afhankelijk van het aandelenrendement van de financiële instelling waarvan wordt beoordeeld wat het systemisch belang is wanneer ze in nood verkeert (d.w.z. op het VaR-niveau).

De ΔCoVaR -methode is al op grote schaal gebruikt om systeemrelevante instellingen te identificeren/rangschikken en om de verwevenheid tussen instellingen te beoordelen. In de paper wordt echter betoogd dat er nog steeds testmethoden zouden moeten worden ontwikkeld aan de hand waarvan de absolute en relatieve significantie van deze maatstaf zou kunnen worden beoordeeld. De auteurs leveren een nuttige bijdrage in die zin door een methodologie op te stellen voor de berekening van:

- een significantietest, op basis van een geraamde risicobijdrage, aan de hand waarvan kan worden bepaald of een financiële instelling al dan niet systemisch is;
- een dominantietest, op grond waarvan een rangorde van financiële instellingen kan worden opgesteld volgens hun aan de hand van hun ΔCoVaR gemeten systemisch belang.

Na de statistische tests voeren de auteurs 'Monte-Carlo' experimenten uit, waaruit blijkt dat de tests gemiddelde resultaten opleveren bij het aantal registraties dat doorgaans voor financiële daggegevens beschikbaar is. Vervolgens passen de auteurs hun testprocedures toe op een staal van 26 Europese banken, op basis van daggegevens van oktober 1993 tot maart 2012. Ze voeren een regressie uit op de rendementen van de banken, en dit voor een reeks gezamenlijke factoren (STOXX Europe 600 Basic Material index en Industrial index, samen met de VIX index). Residuen van deze schattingen worden vervolgens gebruikt om in een tweede fase ΔCoVaR 's te ramen. Tabel 1 hieronder bevat een eerste reeks resultaten. Negen van de banken hebben, bij de rangschikking volgens hun ΔCoVaR -waarde, in de eerste helft van de rangorde een statistisch significante systeemrisicobijdrage, tegen slechts drie in de tweede helft. Daaruit blijkt dat een hogere ΔCoVaR niet noodzakelijkerwijs een significante systeemrisicobijdrage impliceert en dat puntschattingen misleidend zijn. Voorts vormt 'omvang' een slechte benaderingsmethode, aangezien sommige relatief kleine banken uiteindelijk systeemrelevant blijken, terwijl andere grote banken dat niet zijn. Dit resultaat blijkt eigen te zijn voor risico modellen die gebaseerd zijn op marktprijzen.

TABEL 1 RANGORDE VAN BANKEN IN TERMEN VAN DE IMPACT ERVAN OP DE MARKT

Bank	ΔCoVaR	Dom
1 ING Groep	6,25*	13
2 Banco Santander	5,83*	1
3 Credit Suisse Groupe	5,64*	2
4 Société Générale	5,54	1
5 HSBC Holding	5,51*	1
6 Deutsche Bank	5,46*	1
7 BBVA	5,35*	1
8 BNP Paribas	5,24*	1
9 Unicredit	4,99	1
10 UBS	4,97*	2
11 KBC Groep	4,85*	0
12 Intesa Sanpaolo	4,75	0
13 Commerzbank	4,61	1
14 Standard Chartered	4,21	0
15 Banco Popular Español	4,14	0
16 Danske Bank	4,06	0
17 Bank of Ireland	3,89	0
18 Svenska Handelsbanken	3,84	0
19 RBS Group	3,79*	1
20 National Bank of Greece	3,63*	0
21 Barclays	3,53*	1
22 Natixis	3,46	0
23 BCP-Millennium	3,23	0
24 Landesbank Berlin-LBB	2,79	0
25 Allied Irish Banks	2,55	0
26 Banco Español de Crédito	2,40	0

Bronnen: Castro en Ferrari (2012).

Toelichting: ΔCoVaR is de impact van de bank in kwestie op de marktindex, zoals die wordt gemeten door $\Delta\text{CoVaR index } i(\tau)$ waarbij $\tau = 0,95$ en $\tau_{xi} = 0,99$. De ΔCoVaR -waarden van de banken waarvan de systeemrisicobijdrage statistisch significant is voor $\tau = [0,90, 0,99]$ zijn aangeduid met een sterretje. In de kolommen met de benaming 'dom' staat het aantal andere banken in het staal waarvan de systeemrisicobijdrage stochastisch wordt gedomineerd door die van de bank in kwestie voor $\tau = [0,90, 0,99]$.

Na deze 'absolute' rangschikking gaan de auteurs na of de systeemrisicobijdrage van de financiële instellingen met een ΔCoVaR die significant verschillend is van nul, inderdaad groter is dan die van de instellingen waarvan de ΔCoVaR niet significant verschillend is van nul. Daartoe passen ze hun dominantietest toe op alle bankenparen in het staal. Voor het resultaat hiervan, zie de Tabellen 1 (kolommen 'dom') en 2:

- statistisch beschouwd, domineert één bank dertien andere banken en domineren twaalf andere banken slechts één of twee andere banken (Tabel 1);
- van 325 bankenparen (d.w.z. $\sum_{i=1}^{26-1} i$) zijn er 55 waarvan beide banken een significante systeemrisicobijdrage

hebben en 105 waarvan geen van beide banken een significante bijdrage heeft;

- voor slechts 27 van de 325 bankenparen blijkt de systeemrisicobijdrage van de ene bank die van de andere statistisch te domineren. Twintig ervan zijn banken met een significante systeemrisicobijdrage die banken met een niet-significante systeemrisicobijdrage domineren; in vier gevallen hebben beide banken een significante systeemrisicobijdrage en in de drie overige gevallen heeft geen van beide banken een significante systeemrisicobijdrage.

Opmerkelijk bij deze toepassing is dat een bank met een niet-significante systeemrisicobijdrage nooit een andere bank met een wél significante systeemrisicobijdrage domineert. Op basis van deze vaststelling zou er kunnen voor worden gepleit alle banken met een significante systeemrisicobijdrage strenger te gaan controleren. Van de 165 bankenparen met een bank die een significante systeemrisicobijdrage heeft en een bank die een niet-significante systeemrisicobijdrage heeft, is er evenwel slechts een zeer kleine minderheid van bankenparen (20) waarin een bank met een significante systeemrisicobijdrage een bank met een niet-significante systeemrisicobijdrage statistisch effectief domineert. Hierdoor wordt het zinvoller om paarsgewijze dominantietests uit te voeren; op die manier zou het aantal instellingen onder bijzonder toezicht immers kunnen worden beperkt. Er zijn echter slechts zeer weinig banken die kunnen worden gerangschikt volgens hun ΔCoVaR , en het potentiële onvermogen van deze maatstaf om financiële instellingen te rangschikken volgens hun systeemrisicobijdrage zou kunnen worden beschouwd als een grote tekortkoming van deze *co-risk* maatstaf voor macroprudentiële

beleidsdoelstellingen. Tijdens de discussie die volgde op de presentatie, werd nadrukkelijk beklemtoond dat de toezichthouder ramingsfouten zou moeten beschouwen als een supplementaire bron van risico en dat hij behoedzaam te werk zou moeten gaan om het systemisch belang van een financiële instelling niet te onderschatten. Er werd ook opgemerkt dat de ΔCoVaR , maatstaf en de testen gerelateerd tot ING en KBC vertekend konden zijn door de belangrijke verzekeringsactiviteiten van beide instellingen.

Tot slot wordt in de paper de verwevenheid tussen de banken weergegeven. Daarbij wordt de ΔCoVaR niet langer voor de financiële markt berekend, maar voor iedere afzonderlijke financiële instelling ten opzichte van iedere andere financiële instelling: van de 650 mogelijke verwevingen (d.w.z. $2 \cdot \sum_{i=1}^{26-1} i$) zijn er slechts 150 statistisch relevant. Op die manier kan het aantal uitvoeriger te analyseren verwevingen aanzienlijk worden gereduceerd. Tests van de significantie van de geraamde ΔCoVaR beïnvloeden derhalve het beeld van het bankennetwerk door dit laatste fors te vereenvoudigen.

Bekaert, Hoereva en Lo Duca (2012) vertrekken vanuit een iets andere opvatting en buigen zich specifiek over de VIX 'fear index' als een manier om de risicoperceptie door de markt te meten en te achterhalen hoe de monetairbeleidsautoriteiten en de reële economie interageren met die risicoperceptie. De studie begint met de vaststelling dat de VIX-index sterk parallel loopt met het ten uitvoer gelegd monetair beleid. Bekaert et al. (2012) ontleden de impliciete volatiliteit van de VIX in risicoaversie, enerzijds, en onzekerheid, anderzijds. Vervolgens introduceren ze deze beide variabelen in een structurele VAR-analyse, samen met conjunctuurcyclusgegevens, prijzen en monetair beleid.

Een toename van de onzekerheid heeft een negatieve invloed op de industriële productie. Ook een grotere risicoaversie is nadelig voor die productie, zij het niet significant. Het omgekeerde geldt niet, en reële aanbodschokken beïnvloeden noch de mate van onzekerheid noch de risicoaversie zoals die uit de VIX-index worden afgeleid. Dit bevestigt eerdere resultaten van Bloom (2009), maar het lijkt niet te stroken met de conclusie die Popescu en Smets (2010) voor Duitsland trokken, namelijk dat conjunctuurcycli meer door risicoaversie worden gedragen dan door onzekerheid. De auteurs komen ten slotte tot de bevinding dat risicoaversie een goed voorspeller is van onzekerheid.

Tot slot, en meer fundamenteel, bekrachtigen Bekaert et al. (2012) op empirische wijze het vermoeden van Rajan (2006) dat een laks monetair beleid de risicoaversie

TABEL 2 RESULTATEN VAN DE DOMINANTIETEST

Variabele	Bankenparen met dominantie	Totaal aantal bankenparen
Totaal	27	325
significant domineert significant	4	55
significant domineert niet-significant	20	165
niet-significant domineert significant	0	
niet-significant domineert niet-significant	3	105

Bronnen: Castro en Ferrari (2012).

Toelichting: De vermelding '(niet-)significant' in de eerste kolom verwijst naar banken waarvoor de systeemrisicobijdrage in Tabel 1 statistisch (niet-)significant is voor $\tau = \{0,90, 0,99\}$

doet afnemen, wat tot risicovolle, gecorreleerde investeringen leidt. Ook de onzekerheid neemt dan af, zij het in mindere mate. Omgekeerd maken een grote risicoaversie en onzekerheid op korte termijn het monetair beleid blijkbaar lakser, maar deze reactie is statistisch niet-significant. Dit resultaat plaatst vraagtekens bij het standpunt van Bernanke (Bernanke en Kuttner, 2005) dat het effect van het monetair beleid op de aandelenmarkten ontoereikend zou zijn om een zeepbel te doen ontstaan. Het toont tevens aan dat het monetair beleid in tijden van crisis een invloed kan uitoefenen op risicoaversie en op onzekerheid op de markten en dat het via dat kanaal inwerkt op de reële economie.

2. Financiële intermediaat en endogeen risico

In de papers van de tweede sessie werd een empirische typering opgebouwd van tijdens de crisis opgetekende buitensporige correlaties in verschillende segmenten van de internationale financiële markten. Baele, Bekaert en Inghelbrecht (2012) focusten op sterk negatieve correlaties tussen rendementen op aandelen en obligaties of op periodes waarin een 'vlucht naar veiligheid' plaatshad, en ze toonden aan dat dergelijke periodes eveneens gepaard gingen met aanzienlijke macro-economische effecten. De Bruyckere, Gerhardt, Schepens en Vander Vennet (2012) documenteerden *spill-over* effecten van de banken naar de overheidssector in de premies op credit default swaps (CDS) en ze toonden aan dat het *spill-over* effect, van de banken naar de overheidssector, op de obligatiemarkten kon worden verklaard door zowel banken- als landenspecifieke fundamentals. Jimenez, Ongena, Peydro en Saurina (2012) gebruiken het Spaanse voorbeeld van dynamische voorzieningen om de effecten daarvan op het kredietaanbod aan bedrijven te analyseren.

Baele, Bekaert en Inghelbrecht (2012) gebruikten daggegevens over aandelenrendementen (totale marktindices in lokale valuta) en obligatierendementen (als referentie gehanteerde tienjaars overheidsobligaties) tijdens de periode 1980-2012 om verschillende maatstaven inzake de vlucht naar veiligheid (flight-to-safety of FTS) samen te stellen: een reeks afzonderlijke FTS-indicatoren, waarvan de waarde gelijk is aan 1 op dagen met zowel een uiterst negatief aandelenrendement als een uiterst positief obligatierendement; een ordinale FTS-index die wordt afgeleid uit de afzonderlijke FTS-indicatoren; en een univariaat *regime-switching* FTS-model voor het verschil tussen obligatie- en aandelenrendementen. Dit laatste model omvat drie regimes: een regime met hoge volatiliteit, een regime met lage volatiliteit en een FTS-regime, dat wordt gedefinieerd als het regime met het hoogste (positieve)

gemiddelde van de drie. De regimevariabele volgt een Markovketen met constante overgangskansen.

Uit die maatstaven is gebleken dat alle bekende mondiale crisissen, zoals de crash van oktober 1987, de Aziatische crisis in 1997, de Russische crisis, de ondergang van LTCM in 1998 en, meer recentelijk, de val van Lehman Brothers en verschillende crisisgolven tijdens de Europese overheidsschuldencrisis eveneens FTS-periodes waren. Tijdens die periodes lag het rendement op obligaties gemiddeld 2 tot 3% hoger dan dat op aandelen.

Voorts toonden Baele et al. (2012) aan dat FTS-periodes in die tijdspanne (1980-2012) niet erg vaak voorkwamen. FTS-periodes maakten minder dan 5% van de steekproef uit, terwijl ze voornamelijk landenspecifiek bleven. Grote ontwikkelde landen, zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, kregen relatief weinig te maken met mondiale crisisverschijnselen, wat erop wijst dat ze meer onderhevig waren aan idiosyncratische verschuivingen naar veiliger beleggingen.

Na te hebben aangetoond dat op de obligatie- en aandelenmarkten veiligheid wordt nagestreefd, onderzochten Baele et al. (2012) de aard en de determinanten van de periodes waarin een vlucht naar veiligheid plaatshad; ze deden dat door verbanden te leggen tussen de FTS-maatstaven en een reeks macro-economische variabelen: risico-aversie, onzekerheid, rendementen op aandelen- en obligatieportefeuilles, grondstoffenprijzen, wisselkoersen en economische reële variabelen, zoals inflatie en bbp-groei. Enkele resultaten daarvan worden samengevat in Tabel 3 hieronder, waarin regressiecoëfficiënten worden weergegeven die afgeleid zijn uit een regressie van die variabelen op de gemiddelde FTS-indicator.

De belangrijkste bevindingen zijn dat FTS-periodes samenvielen met een toename van de onzekerheid op de markten en van de risico-aversie van de beleggers, alsook met afnemende indicatoren van het consumentenvertrouwen in de Verenigde Staten, Duitsland en de OESO. FTS-periodes hingen ook samen met waardevermeerderingen van de yen en de Zwitserse frank, een daling van de meeste grondstoffenprijzen (met name van olie en koper) en een lichte stijging van de goudprijs. Onmiddellijk na een FTS-periode en tot een jaar nadien liep zowel de economische groei als de inflatie terug.

Twee andere marktsegmenten die sinds het uitbreken van de crisis steeds meer met elkaar verweven raakten, zijn credit default swaps (CDS) voor banken en overheden, wat wijst op overloopeffecten tussen het wanbetalingsrisico op overheidsobligaties en kredieten. In de tweede bijdrage van deze sessie (De Bruyckere, Gerhardt, Schepens

TABEL 3

PARALLEL VERLOOP VAN DE VLUCHT NAAR VEILIGHEID EN FINANCIËLE/ECONOMISCHE VARIABLEN

	Verenigde Staten	Duitsland	Verenigd Koninkrijk	Significatie
VIX	2,881***	1,704***	1,482***	22
Consumentenvertrouwen Michigan	-0,038***	-0,045***	-0,037***	8
Ondernemingsklimaat IFO	-0,026***	-0,028***	-0,022***	22
Consumentenvertrouwen OESO	-0,004***	-0,003***	-0,002***	19
Zwitserse frank	0,044	0,167***	0,213***	19
Japane yen	0,169***	0,298***	0,386***	21
S&P GSCI referentie-index grondstoffen, industriële metalen	-0,813***	-0,934***	-0,876***	23
S&P GSCI subindex grondstoffen, ruwe olie	-1,038***	-0,851***	-0,902***	23
S&P GSCI subindex grondstoffen, goud	0,119***	0,042	-0,002	4
Inflatie	-1,270***	-0,908***	-0,801***	19
Bbp-groei	-2,038***	-2,781***	-1,364***	20
Vooruitlopende indicator van de OESO	-0,944***	-0,714***	-0,351***	17

Bronnen: Baele, Bekaert, Inghelbrecht en Wei (2012).

Toelichting: De tabel toont regressiecoëfficiënten die zijn afgeleid uit een regressie van de variabelen in de eerste kolom op de gemiddelde FTS-indicator. Voor meer informatie, zie de Tabellen 9, 12 en 13 in Baele, Bekaert, Inghelbrecht en Wei (2012). Het teken (***) staat voor statistische significantie op een peil van 1%. De laatste kolom bevat het aantal landen waarvoor de geraamde parameters significant zijn op een peil van 5%.

en Vander Vennet (2012)) werden de determinanten onderzocht van de besmetting tussen CDS-ecarts voor banken en overheden, en werd ook stilgestaan bij de verschillende transmissiekanalen voor het soeverein risico en het kredietrisico. In de empirische toepassing werden, voor de periode van 2006 tot 2011, gegevens gebruikt afkomstig uit 15 landen en met betrekking tot 50 banken.

Uit theoretisch oogpunt werden in BIS (2012) vier transmissiekanalen geïdentificeerd via welke het soeverein risico wordt overgedragen naar het kredietrisico van financiële instellingen. Een eerste kanaal verloopt via de aangehouden activa: het soeverein risico wordt overgedragen naar de actiefzijde van de balansen van de banken via de overheidsschuldpositie van deze laatste. De balansen van de banken kunnen verzwakken als gevolg van verliezen op aangehouden overheidsschuld (Angeloni en Wolff, 2012). Ten tweede is er het onderpandskanaal. Bij een waardevermindering van het onderpand dat banken in de vorm van overheidsschuld aanhouden, kan het soeverein risico zich naar de banken verbreiden (schokken in de ene markt kunnen onderpandwaarden of kasstromen van effecten op andere markten beïnvloeden, zie Kiyotaki en Moore (2005), en Kaminsky, Reinhart en Vegh (2003)). Ten derde is er het ratingkanaal: ratingverlagingen van soevereine staten kunnen een impact hebben op de ratings van de binnenlandse banken en op de financieringskosten van deze laatste. Ten slotte is er een

waarborgkanaal (Demirguc-Kunt en Huizinga (2011)): de beurswaardering kan de vrees weerspiegelen dat een noodlijdende systeemrelevante bank te groot wordt om nog te worden gered ('too-big-to-save') indien het thuisland van die bank met een groot overheidstekort kampt.

Om de besmetting te definiëren tussen de ecarts op credit default swaps voor banken en overheden, wordt in de paper het begrip *excess correlation* of 'overmatige correlatie' gehanteerd, dat is de correlatie tussen banken en overheden die uitstijgt boven het door gemeenschappelijke factoren te verklaren effect, zoals het kredietrisico op de gehele markt, wijzigingen in het ondernemingsklimaat binnen de Europese Unie (die tot uiting komen in de totale aandelenmarktindex voor de EU), een indicator van de angst bij beleggers of het marktsentiment (zoals weergegeven in de VSTOXX volatiliteitsindex), en marktverwachtingen over toekomstige voorwaarden op de financiële markt (gemeten aan de hand van het termijnecart, het verschil tussen het rendement op een tienjaars overheidsobligatie voor elk land en de eenjaars Euribor).

Om te beginnen, werd nagegaan of er een thuislandeffect speelt, dit door de overmatige correlaties te regresseren op een proefvariabele die aangaf of een land het thuisland van de bank is. Uit de resultaten bleek dat de besmetting tussen een bank en haar thuisland inderdaad sterker was dan die tussen een bank en welk ander land ook.

Voorts werden de factoren bestudeerd die aan dat resultaat ten grondslag zouden kunnen liggen, bijvoorbeeld een sterke thuisvoorkeur in de obligaties die de financiële instellingen in hun portefeuille aanhouden, een groter uitkooprisico of een begrotingsconsolidatie die leidt tot een op korte termijn geringere economische bedrijvigheid (Avdjiev en Caruana (2012)). In de paper worden de mogelijke oorzaken van de thuisvoorkeur onderzocht door de overmatige correlaties tussen banken en landen te regresseren op een thuisland-dummy, een reeks landenspecifieke kenmerken zoals de blootstelling van de portefeuilles van de banken aan overheidsobligaties (zoals bekendgemaakt door de Europese Bankautoriteit), de overheidsschuldratio, de overheidsontvangsten, de omvang van de banksector en het economisch sentiment. Tabel 4 bevat de resultaten van die regressie. De besmetting tussen banken en landen is meer uitgesproken voor landen met een hogere schuldratio: voor elke verandering van de standaardafwijking in de schuldratio neemt de overmatige correlatie met 1,14 procentpunt toe. Hogere schuldratio's verlagen de kans op een uitkoop in de banksector en leiden ook tot een groter kredietrisico op het niveau van de banken via de obligatieportefeuilles van de financiële instellingen, wat dit positief en aanzienlijk effect verklaart. Uit de tweede kolom van de tabel blijkt dat het EBA-risico van de obligatieportefeuilles van de banken het thuislandeffect benadert.

In een volgende stap werd geanalyseerd wat de impact was van de kenmerken van banken op de besmetting.

TABEL 4 OVERMATIGE CORRELATIES – INVLOED VAN LANDENKENMERKEN

Variabelen	(1)	(2)
Thuisland-dummy	2,884***	–
Overheidsschuldratio	1,144***	0,911***
Overheidsontvangsten	–0,159	1,422***
Omvang banksector	–0,0174	0,442
Economisch sentiment	1,564***	0,962
EBA-risico	–	0,0934***
Constante	17,13***	16,82***
R ²	0,668	0,563

Bronnen: De Bruyckere, Gerhardt-Schepens en Vander Vennet (2012).

Toelichting: De tabel toont regressiecoëfficiënten die zijn afgeleid uit een regressie van overmatige correlaties op een thuisland-dummy, een reeks landenspecifieke kenmerken en vaste bank-tijdeffecten. In kolom 2 wordt de thuisland-dummy vervangen door een variabele die gegevens over het EBA-risico bevat. Alle variabelen zijn gestandaardiseerd, zodat de coëfficiënten de invloed van één verandering van de standaardafwijking in de variabele weergeven. Voor meer informatie en andere resultaten, zie Tabel 10 in De Bruyckere, Gerhardt-Schepens en Vander Vennet (2012). Het teken (***) staat voor statistische significantie op een peil van 1 %.

Tabel 5 toont de resultaten van een regressie van overmatige correlaties tussen landen en banken op een reeks bankenspecifieke kenmerken en een vast tijdeffect voor het thuisland/buitenland, dit teneinde de overmatige correlatie van bank *i* op tijdstip *t* met land *j* effectief te vergelijken met de correlatie van een andere bank *k* – die in hetzelfde land gevestigd is als bank *i* – met land *j* op tijdstip *t*. Het gedeelte van de verandering dat overblijft in de correlatie tussen bank en land, kan derhalve enkel worden verklaard door verschillen in bankenspecifieke kenmerken.

Uit de resultaten blijkt dat banken met een zwakke kapitaal- en/of financieringspositie bijzonder kwetsbaar zijn voor risico-overdrachten. Vooral de omvang van de banken, het niveau van kapitaaltoereikendheid en de financieringsstructuur hadden een belangrijke invloed op de besmetting tussen banken en landen. Een toename met één standaardafwijking in de Tier 1-kapitaalratio (d.w.z. een stijging van het Tier 1-kapitaal met ongeveer 2,2 procentpunt) leidt bijvoorbeeld tot een daling van de overmatige correlaties tussen landen en banken met zowat 1,11 procentpunt. Voor de gemiddelde bank in de steekproef komt dit neer op een vermindering van de overmatige correlatie met bijna 7 %.

Zo ook vertonen banken met een groter percentage kortlopende schuld in hun totale financiering hogere overmatige correlaties tussen banken en landen. Dit bevestigt dat banken met een potentieel volatiele financiering sterker onderhevig zijn aan schokken in de kwaliteit van hun activa, wat het bestaan van het onderpandskanaal staft. Deze bevindingen beklemtonen dat het voor de

TABEL 5 OVERMATIGE CORRELATIES EN KENMERKEN VAN BANKEN

Variabelen	(1)
Omvang	1,441**
Tier 1-ratio	–1,110*
Ratio leningen-activa	–0,527
Financieringsrisico	1,802***
Inkomensdiversificatie	0,109
Constante	17,38***
R ²	0,788

Bronnen: De Bruyckere, Gerhardt-Schepens en Vander Vennet (2012).

Toelichting: De tabel toont regressiecoëfficiënten die afgeleid zijn uit een regressie van overmatige correlaties op een reeks bankenspecifieke kenmerken en een vast tijdeffect op het thuisland/buitenland. Alle variabelen zijn gestandaardiseerd, zodat de coëfficiënten de invloed van één verandering van de standaardafwijking in de variabele weergeven. Voor meer informatie en andere resultaten, zie tabel 8 in De Bruyckere, Gerhardt-Schepens en Vander Vennet (2012). De tekens (*), (***) stellen een statistische significantie op het peil van 10 en 1 % voor.

stabiliteit van het bankwezen belangrijk is dat de banken over passende kapitaalbuffers beschikken. Terwijl eerdere studies wezen op een sterke invloed van het bankkapitaal op bankenspecifieke risico-indicatoren (zie bv. Wheelock en Wilson (2000) en Altunbas, Manganelli, en Marques-Ibanez (2011)), blijkt uit de bevindingen van De Bruyckere et al. (2012) dat toereikende kapitaalniveaus ook een belangrijke buffer tegen besmetting vormen. Evenzo wijzen Demirguc-Kunt en Huizinga (2010), als ze concluderen dat de banken hun kortetermijnfinanciering grotendeels verhogen ten koste van een toenemende kwetsbaarheid van de banken, op het belang van een stabiele financiering als element om de besmetting in te dijken.

In de door Ongena voorgestelde paper (gezamenlijk werk met Jiménez, Peydró en Saurina) wordt nagegaan wat de impact is van het Spaanse stelsel van dynamische voorzieningen op het aanbod van krediet aan de bedrijven. Dynamische voorzieningen zijn op de toekomst gerichte voorzieningen die de banken ertoe verplichten buffers van eigen middelen op te bouwen uit ingehouden winsten, vooraleer afzonderlijke kredietverliezen op specifieke leningen worden vastgesteld. De invoering van dat stelsel in Spanje in het derde kwartaal van 2000, de wijziging ervan in het eerste kwartaal van 2005 en de verlaging van de ondergrens van de middelen voor dynamische voorzieningen in het vierde kwartaal van 2008 vormen drie beleidsexperimenten die zeer verhelderend zijn voor de analyse van de invloed van een anticyclisch bufferstelsel voor bankkapitaal.

Anticyclische kapitaalbuffers maken deel uit van Bazel III, het nieuw macroprudentieel regelgevend kader. Dit instrument dient een tweeledig doel: ten eerste zorgen strengere kapitaalvereisten in tijden van hoogconjunctuur voor additionele buffers bij een economische neergang, buffers die de kredietschaarste helpen temperen. Ten tweede kunnen hogere vereisten voor het eigen vermogen kredietgebonden hausses beperken, omdat de banken een groter deel van de potentiële sociale kosten van niet-terugbetaalde kredieten zullen internaliseren of hogere rentetarieven op leningen zullen aanrekenen als gevolg van de hogere kosten van het bankkapitaal. Anticyclisch bankkapitaal zou derhalve het buitensporig procyclisch effect van krediet kunnen verkleinen.

Om het effect op de kredietverlening van de banken vast te stellen, wordt in de paper informatie uit diverse Spaanse gegevensbronnen gebruikt en gecombineerd: het kredietregister met gegevens over het peil van uitstaande bedrijfsleningen, toewijzingen van kredieten aan niet-courante kredietnemers en door de toezichthouder verzamelde balansen van alle banken. De invloed op toegezegde kredietvolumes (in termen van intensieve en

extensieve marge), opgenomen kredieten, onderpand en kosten wordt nagegaan. Door deze informatie te combineren met de balansen van de bedrijven, kan ook de impact op de totale activa op bedrijfsniveau, de werkgelegenheid en de overlevingskansen worden beoordeeld. Afhankelijk van hun kredietportefeuille werden banken op verschillende wijze door de drie beleidsschokken beïnvloed, en samen met bedrijfsspecifieke effecten (om te controleren voor de vraageffecten) kan in de paper de impact van bankenspecifieke balansschokken op de beschikbaarheid van krediet worden vastgesteld.

De paper brengt aanzienlijke effecten van dynamische voorzieningen op de kredietverlening aan het licht. Banken die relatief grotere voorzieningen moeten aanleggen, gaan, na de invoering van het stelsel, toegezegde kredieten aan hetzelfde bedrijf fors verlagen dan ervoor. Die banken lijken de kredietverleningscriteria in het algemeen aan te scherpen, aangezien vergelijkbare trends merkbaar zijn voor opgenomen kredieten, de voortzetting van leningen, de looptijden van leningen en de onderpandstelling. Deze effecten op het gedrag van de afzonderlijke banken zijn kwantitatief belangrijk. Worden die additionele voorzieningen echter ingevoerd in gunstige macro-economische omstandigheden, dan worden enkel kortetermijneffecten op de door bedrijven opgenomen kredieten vastgesteld en zijn er geen negatieve gevolgen voor de financiering of de resultaten van de ondernemingen. In dergelijke macro-omstandigheden worden de bedrijven blijkbaar niet door de dynamische voorzieningen gehinderd, aangezien ze kunnen overstappen naar een andere bank of op andere kredietvormen. Deze resultaten geven aan dat dynamische voorzieningen die op het juiste ogenblik worden ingevoerd, een krachtig anticyclisch bankkapitaalinstrument kunnen zijn met minimale kosten inzake bedrijfsresultaten. Een versoepeling van de voorzieningsvereisten tijdens crisisperiodes, daarentegen, heeft niet alleen een zware invloed op de bancaire kredietverlening, maar ze sorteert ook ernstige effecten op de toegang van de bedrijven tot krediet, aangezien het in dergelijke situaties misschien moeilijk is om over te schakelen van banken met lage naar banken met hoge kapitaalbuffers. Dynamische voorzieningen kunnen dan ook, via een beperking van de procyclische invloed van de kredietcyclus, sterk positieve reële effecten opleveren.

3. Endogeen risico en macro-economische dynamiek

Vier theoretische bijdragen handelden over macro-economische modellen van endogeen risico en over de specifieke rol van de financiële intermediairs in het ontstaan van dit risico.

Een gemeenschappelijk kenmerk van alle voorgestelde modellen is dat de bankkapitaalratio en de interbancaire blootstelling belangrijke bronnen van endogeen risico zijn. Doordat ze determinanten van het endogeen risico zijn, worden die variabelen ook relevant vanuit macro-economisch oogpunt. Over dat soort van modellen kunnen twee algemene opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste lijkt er een zekere convergentie te bestaan over de soorten van variabelen en mechanismen die in de toekomstige generatie van dynamische macromodellen moeten worden opgenomen. Ten tweede staat het echter nog niet duidelijk en onomstotelijk vast welke eigenschappen die modellen precies moeten vertonen, en vanwege dit gebrek aan consensus kunnen uit deze modellen vooralsnog geen sterke beleidsconclusies worden afgeleid.

Frank Smets stelde een model voor met een niet-triviale banksector. Banken beschikken over heterogene intermediatievaardigheden, wat aanleiding geeft tot een interbancaire markt. *Moral hazard* en asymmetrische informatie op deze markt zouden oorzaak kunnen zijn van plotselinge bevrozingen van de interbancaire markt, systemische bankencrisissen, kredietchaarste en, uiteindelijk, ernstige recessies. Simulaties van een gekalibreerde versie van het model tonen aan dat typische systemische bankencrisissen uitbreken tijdens een piekperiode in de kredietverlening, die veeleer wordt gegenereerd door een opeenvolging van positieve aanbodschokken dan door een negatieve vermogensschok. Het model is in staat de procyclische kredietcyclus te koppelen aan een groeiend gevaar voor een systeemcrisis, omdat de toename van de balans en de groei van de kredietverlening het potentieel risico verhogen dat de schuld zich accumuleert op het ogenblik dat de economie begint af te koelen. Dit werk ondersteunt de visie van de BIS op het belang van kredietcycli als een nuttig early warning-sigitaal en derhalve ook als een belangrijke variabele voor de macroprudentiële regelgeving. Deze visie van de BIS werd tijdens de panel-discussie verder uitgewerkt door Claudio Borio.

Aan de hand van een geschat nieuw-Keynesiaans model met een banksector bestudeerden Robert Kollmann (en zijn medeauteurs van de Europese Commissie) de macro-economische gevolgen van programma's ter ondersteuning van de banken in het eurogebied. Het model wordt gebruikt om de effecten te analyseren van verliezen aan bancaire activa, de overheidssteun voor banken en andere budgettaire stimuleringsmaatregelen. Uit de bevindingen blijkt dat steun aan de banken een stabiliserend effect had op de productie, de consumptie en de investeringen in het eurogebied. De toegenomen overheidsaankopen hielpen de productie stabiliseren, maar verdrongen de consumptie. De hogere overdrachten aan huishoudens hadden een positieve invloed op de particuliere consumptie, maar een

verwaarloosbaar effect op de productie en de investeringen. Bankschokken en toegenomen overheidsuitgaven verklaren voor de helft de stijging van de overheidsschuld-ratio sinds de aanvang van de crisis. Tijdens de discussie had één van de vragen betrekking op de mogelijkheid dat de paper een belangrijke schakel buiten beschouwing zou hebben gelaten: overheidssteun voor de banken verslechtert de begrotingspositie, wat leidt tot een toename van de ecarts op overheidsobligaties, die op hun beurt de rentetarieven op leningen beïnvloeden, zoals in Ierland en Spanje. In dit kader zou de interactie tussen bankproblemen en overheidsschuldproblemen dus wellicht extra aandacht verdienen.

De bijdrage van Hans Dewachter en Raf Wouters biedt een praktische benadering van macro-economische modellering die berust op financieel intermediairs met kapitaalbeperkingen. Door deze benadering kunnen financiële risicopremies, kredietverleningseffecten en kapitaalposities van de financieel intermediairs in een standaard macromodel worden opgenomen. Aan de hand van dit model kan een belangrijk risicokanaal worden vastgesteld dat voortvloeit uit de risicoaversie bij intermediairs met kapitaalbeperkingen; wanneer de beperkingen het grootst zijn, passen financieel intermediairs die op de kapitaalmarkt optreden als marginale beleggers, bij de waardering van activaprijzen aanzienlijk hogere risicopremies toe. Deze gedrukte activaprijzen zwakken de investeringsimpulsen af en doen het macro-economisch klimaat verder verslechteren. Het risicokanaal draagt in hoge mate bij tot de totale financiële en macro-economische volatiliteit. Volgens de discussant is het model in staat een juiste cycliciteit te verschaffen van de risicohefboom en van de activaprijzen wanneer het risico endogeen is en het een rol speelt bij allocaties. Het voorgestelde kader maakt het mogelijk traditionele monetairbeleidsoverwegingen over inflatie en de output gap te analyseren, samen met aangelegenheden inzake financiële stabiliteit, zoals volatiliteit, risico en financiële ratio's.

Yuliy Sannikov lichtte gezamenlijk werk met Markus Brunnermeier toe, dat gebaseerd is op een gesofisticeerd model over hoe het systeemrisico op een natuurlijke wijze opduikt in een economie waar de financiële sector nodig is als intermediair om middelen van minder naar meer productieve bestedingen te sluizen. In periodes van laagconjunctuur vertonen de activaprijzen een hoge correlatie. In een omgeving met een laag exogeen risico gaan de deskundigen uit van een hogere verhouding tussen eigen en vreemd vermogen, wat het systeem gevoeliger maakt voor pieken in de systemische volatiliteit. Effectiserings- en derivatencontracten zorgen voor een betere verdeling van het exogeen risico, maar het endogeen risico wordt er ook door vergroot. Financiële experts kunnen elkaar

én de economie negatieve externe effecten opdringen door het niet-handhaven van toereikende kapitaalbuffers. Financiële matiging (langdurige periodes van lage volatiliteit), financiële regelgeving (toezicht op één sector of intermediatietype) en financiële innovaties kunnen dan ook onverwachte gevolgen hebben, die op lange termijn eerder een stimulerend dan een temperend effect op het systeemrisico kunnen uitoefenen. Derhalve is de belangrijkste conclusie die uit dit werk kan worden getrokken dat dankzij beleidsinterventies crisisperiodes minder waarschijnlijk kunnen worden, hoewel tal van schijnbaar redelijke beleidsmaatregelen de welvaart kunnen schaden. Enkel voor crisisperiodes bedoelde maatregelen, zoals die om het financieel stelsel te herkapitaliseren, kunnen de risicogeneigdheid bevorderen. Verrassender is dat eenvoudige beperkingen op de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen meer kwaad dan goed kunnen doen, aangezien ze enkel van kracht zijn bij een neergang en wellicht weinig invloed op het gedrag uitoefenen bij een hoogconjunctuur. Beleidsmaatregelen die de financiële instellingen aanmoedigen om in periodes van hoogconjunctuur hun winsten langer in te houden, lijken zeer efficiënt. Het is van cruciaal belang dat alle mogelijke gevolgen van specifieke beleidsmaatregelen zorgvuldig en diepgaand worden geanalyseerd vooraleer die maatregelen worden toegepast.

4. Paneldiscussie

Tijdens de paneldiscussie over *central banking after the crisis* ging de aandacht vooral uit naar de beleidsimplicaties van het systeemrisico en, in het bijzonder, naar de beleidsreacties op de huidige crisis. André Sapir (ULB) ging in zijn bijdrage nader in op de gevolgen van de huidige crisis voor de onafhankelijkheid van centrale banken. Sinds de ervaringen met hoge inflatiecijfers tijdens de jaren zeventig en tachtig, wordt algemeen aangenomen dat de autonomie van de centrale bank een belangrijk element is voor een geloofwaardig en efficiënt inflatiegericht monetair beleid. De financiële crisis heeft echter verduidelijkt dat samenwerking tussen de centrale bank en de begrotingsautoriteit in specifieke omstandigheden nuttig en noodzakelijk kan zijn. Dit geldt met name wanneer de centrale bank, om de financiële stabiliteit veilig te stellen, verplicht is maatregelen te nemen die, althans potentieel, aanzienlijke gevolgen hebben voor de begroting. In extreme crisissituaties zouden centrale banken zich verplicht kunnen zien op te treden als *lender of last resort* voor hun eigen overheid. In het eurogebied was de situatie ingewikkelder, aangezien de centrale bank niet te maken had met één begrotingsautoriteit, maar werd geconfronteerd met 17 autoriteiten, wat elke poging tot coördinatie bemoeilijkte. De centrale bank kampte, zoals

Sapir het noemde, met een probleem van 'eenzaamheid'. Hij was optimistisch over een oplossing ervan na de goedkeuring van het programma voor Outright Monetary Transactions (OMT's) door de ECB, met inbegrip van een voorwaardelijk optreden als *lender of last resort* (LOLR) ten aanzien van kredietwaardige staten, samen met de goedkeuring van het ESM-fonds als politiek orgaan waar de centrale bank mee kan samenwerken. Hij merkte daarentegen niet veel vooruitgang voor het probleem van de zich ophopende schuldenlast in het eurogebied en het daaraan verbonden systeem van kostendeling.

Frank Smets (ECB) blikte terug op de monetairbeleidsmaatregelen die de ECB de afgelopen vijf jaar heeft genomen ter bestrijding van de financiële crisis en de daaruit voortvloeiende crisis in het eurogebied. Hij lichtte de doelmatigheid van de verschillende gebruikelijke en onconventionele maatregelen van de ECB toe aan de hand van hun gevolgen voor de CISS-index van financiële stress in het eurogebied (zie D. Hollo et al. (2012)). Net als de langerlopende herfinancieringstransacties, het programma voor de effectenmarkten en het meer recente OMT-programma, die werden ingevoerd in periodes met recordniveaus voor de CISS-indicator, slaagden de onconventionele maatregelen er kennelijk in de financiële stress in het eurogebied daadwerkelijk te verminderen. Het monetair beleid op zich is echter niet in staat de fundamentele onderliggende problemen op te lossen en het moet duidelijk voorwaardelijk van aard zijn om geen *moral hazard* reacties uit te lokken bij de andere beleidsmakers, die moeilijke maar noodzakelijke beslissingen trachten uit te stellen of te vermijden. Vanuit een perspectief op langere termijn onderstreepte hij ook dat de financiële crisis en de daaruit voortvloeiende langdurige en dure recessie ontegenzeggelijk de noodzaak hebben aangetoond van een preventief optreden via het monetair en macroprudentieel beleid. De financiële markten bleken niet in staat zelf een toereikende regulering uit te werken, zodat beleidsinterventie noodzakelijk was. Het is in goede tijden dat macroprudentiële maatregelen in werking moeten worden gesteld om het ontstaan van onevenwichtigheden te voorkomen. Die maatregelen dienen veel symmetrischer te zijn en moeten anticyclisch werken, zowel in goede als in slechte tijden.

Claudio Borio (BIS) beklemtoonde het belang van de financiële cyclus voor de beoordeling van de algemeen-economische situatie en voor de dienovereenkomstige aanpassing van het beleid. Hij voerde aan dat het onmogelijk is conjunctuurschommelingen en de daarmee gepaard gaande beleidsvragen van de afgelopen drie decennia te begrijpen zonder inzicht te hebben in de financiële cyclus. Financiële cycli werken bovendien volgens een andere tijdschaal door dan conjunctuurcycli,

met een gemiddelde cyclus die typisch langer is dan acht jaar. Deze vaststelling vereist een heroverweging van de modelleringsstrategieën en belangrijke aanpassingen aan het macro-economisch beleid. Hij belichtte de gestileerde empirische eigenschappen van de financiële cyclus en overliep de beleidsimplicaties ervan. Tijdens de bespreking van deze beleidsimplicaties beklemtoonde hij het belang van preventieve maatregelen in periodes van hoogconjunctuur, maar erkende hij ook de beperkingen van dergelijke beleidsmaatregelen. In periodes van laagconjunctuur waren crisisbeheersing en -bestrijding eveneens van cruciaal belang om het vertrouwen en de balansen te herstellen. Belangrijke stappen in dit proces waren een volledige afboeking van geleden verliezen vooraleer een herkapitalisatie effectief kan zijn, de ondersteuning van private balansen via schuldverlichtingsprogramma's en het erkennen van de beperkingen van het monetair beleid om onbedoelde effecten of versturende prikkels te vermijden. De beleidsmakers zouden op middellange termijn moeten denken en handelen.

De bijdrage van A. Farkas (EBA), ten slotte, was vooral gericht op de rol van prudentiële instrumenten vanuit een micro- en macroperspectief. Uit microprudentieel oogpunt werden kapitaalvereisten aangewend als passief beleidsinstrument. Daarnaast is, uit macroprudentieel

oogpunt, een meer dynamisch en actief standpunt nodig om dergelijke instrumenten als preventieve middelen te gebruiken. Inconsistentie bij het gebruik van deze instrumenten voor de verschillende doeleinden moet derhalve worden vermeden. Een actief anticyclisch beheer ervan zou de bewegingsvrijheid moeten inperken, aangezien druk van de markten en de politieke druk in zowel goede als slechte tijden de tenuitvoerlegging van noodzakelijke anticyclische aanpassingen kunnen bemoeilijken. Farkas beklemtoonde dat bij de huidige hervorming van het Europees prudentieel beleidskader het macro-economisch oogpunt niet mag worden vergeten.

Mathias Dewatripont vatte de verschillende, tijdens het colloquium en de paneldiscussie toegelichte bijdragen samen met als opmerking dat er op dit ogenblik een relatief algemene consensus is bereikt over de diagnoses en de beleidsmaatregelen die nodig zijn om de huidige crisis op te lossen en om het probleem van het systeemrisico in het algemeen aan te pakken. De tenuitvoerlegging van de noodzakelijke beleidsmaatregelen is echter niet altijd even efficiënt en afdoend gebleken als mocht worden verwacht. Hij stipte aan dat deze politiek-economische dimensie van het probleem tijdens het colloquium niet ter sprake was gekomen en een belangrijke uitdaging blijft voor toekomstig onderzoek.

Bibliografie

Papers die werden toegelicht tijdens het 7de internationaal colloquium van de Nationale Bank van België over het 'endogeen financieel risico'

Baele L., G. Bekaert, K. Inghelbrecht en M. Wei (2012), *Flights to safety*, NBB Working Paper 230.

Bekaert G., M. Hoerova en M. Lo Luca (2012), *Risk, uncertainty and monetary policy*, NBB Working Paper 229.

Boissay F., F. Collard en F. Smets (2012), *Booms and systemic banking crises*, mimeo.

Boudt K., J. Danielsson, S.J. Koopman en A. Lucas (2012), *Regime switches in volatility and correlation of financial institutions*, NBB Working Paper 227.

Brunnermeier M. K. en Y. Sannikov (2012), *A macroeconomic model with a financial sector*, NBB Working Paper 236.

Castro C. en S. Ferrari (2012), *Measuring and testing for the systemically important financial institutions*, NBB Working Paper 228.

De Bruyckere V., M. Gerhardt, G. Schepens en R. Vander Vennet (2012), *Bank/sovereign risk spillovers in the European debt crisis*, NBB Working Paper 232.

Dewachter H. en R. Wouters (2012), *Endogenous risk in a DSGE model with capital-constrained financial intermediaries*, NBB Working Paper 235.

Jiménez G., S. Ongena, J.-L. Peydró en J. Saurina (2012), *Macroprudential policy, countercyclical bank capital and credit supply: Evidence from the Spanish dynamic provisioning experiments*, NBB Working Paper 231.

Kollmann R., M. Ratto, W. Roeger en J. in 't Veld (2012), *Fiscal policy, banks and the financial crisis*, NBB Working Paper 234.

Alle papers en toelichtingen van het colloquium zijn beschikbaar op de website: <http://www.nbb.be>

Andere in deze samenvatting van het colloquium aangehaalde papers

Adrian T. en M. Brunnermeier (2011), *CoVaR*, NBER Working Papers 17454, October.

Altunbas Y., S. Manganelli en D. Marques-Ibanez (2011), *Bank risk during the financial crisis: Do business models matter?*, ECB Working Paper 1394.

Angeloni C. en G. Wolf (2012), *Are banks affected by their holdings of government debt?*, Bruegel Working Paper 07.

Avdjiev S. en J. Caruana (2012), 'Sovereign creditworthiness and financial stability: an international perspective', *Banque de France, Financial Stability Review*, 16, 71–85, April.

Bernanke B. en K.N. Kuttner (2005), 'What explains the stock market's reaction to Federal Reserve Policy?', *Journal of Finance* 60 (3), 1121–1257.

BIS (2011), *The impact of sovereign credit risk on bank funding conditions*, CGFS Papers 43, July.

Bloom N. et al. (2012), *Really uncertain business cycles*, NBER Working Paper 18245, July.

Borio C. (2012), *The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt?*, BIS, mimeo.

Demirguc-Kunt A. en H. Huizinga (2011), *Do we need big banks? Evidence on performance, strategy and market*, World Bank Policy Research Working Paper 5576.

Haas M., S. Mittnik en M. Paoletta (2004), 'A new approach to Markov-switching GARCH models', *Journal of Financial Econometrics* 2, 493–530.

Holló D., M. Kremer en M. Lo Duca (2012), *CISS – A Composite indicator of systemic stress in the financial system*, ECB Working Paper 1426.

Kaminsky G., C. Reinhart en C. Vegh (2003), *The unholy trinity of financial contagion*, NBER Working Paper 10061.

Kiyotaki N. en J. Moore (2005), 'Liquidity and asset prices', *International Economic Review*, 46 (2), 317–349, May.

Popescu A. en F. Smets (2010), 'Uncertainty, risk-taking and the business cycle in Germany', *CESifo Economic Studies*, 56 (4), 596–626, November.

Rajan R. (2006), 'Has finance made the world riskier?', *European Financial Management*, 12 (4), 499–533, September.

Wheelock D. en P. Wilson (2000), 'Why do banks disappear? The determinants of US bank failures and acquisitions', *The Review of Economics and Statistics*, 82 (1), 127–138, February.

Summaries of articles

Economic projections for Belgium – Autumn 2012

Since the publication of the Bank's previous macroeconomic projections in June 2012, the global economic environment has become much less buoyant. In the euro area, economic activity is now also slowing down rapidly in countries that were previously less affected by the crisis. Against this backdrop, the Eurosystem projections for the euro area were revised substantially downwards. Annual growth in 2012 is now expected to be around -0.5% in 2012, and the midpoint of the projection range for 2013 remains in negative territory. The projections are based on a set of commonly-agreed assumptions. World demand, in particular, is expected to recover in the course of 2013, and expanding exports should pave the way for a return to higher growth in the second half of 2013, even though domestic demand will continue to be depressed by the ongoing necessary fiscal consolidation and macroeconomic adjustment processes in many euro area countries.

In Belgium, the gradual recovery that was expected by most institutions in the spring on the back of rather supportive data at the beginning of the year did not materialise, partly because of the euro crisis flare-up in late spring. Economic activity contracted sharply in the second quarter and remained flat in the third. The outlook for the immediate future is rather gloomy. This is due to both the slowing down of export markets, particularly in the euro area, and low business and consumer sentiment, that have declined further from the levels reached in the summer. Growing concerns about employment prospects (fuelled by a string of announcements of job losses due to firm closures) and, more generally, uncertainty regarding future income levels, are likely to curb domestic demand from households, which has been on a clear downward trend since early 2011. Low capacity utilisation levels and thin order books may depress private investment. All in all, the current projections point to slightly negative annual growth in 2012 (-0.2%). While a recovery is now expected for the spring of 2013, annual growth is currently projected to be around zero in that year.

The downward revision of activity growth for both 2012 and 2013 will also affect the labour market projections. Employment growth remains slightly positive in 2012, but a loss of around 15 000 jobs is expected in 2013. Reductions in average working time are expected to absorb the cyclical downturn to a lesser extent than in the 2008-2009 recession. The unemployment rate is projected to rise to 7.4% in 2012 and 8.1% in 2013.

Since peaking in mid-2011, inflation has fallen steadily in Belgium and should continue to ease, averaging 2.6% in 2012 and 1.6% in 2013. The primary factor here is the assumed fall in oil prices. Underlying inflation is set to remain high in 2012 owing to the effect of the increase in certain indirect taxes and the rise in labour costs.

These projections do not yet take into account the measures announced by the federal government on 20 November 2012 in the context of the agreement on the 2013 budget and on policies

to increase competitiveness by slowing down nominal wage growth, since the details were not known before the projection cut-off date. For this reason, no public finance projections for 2013 are presented in this article, as they will be significantly affected by the consolidation measures, in particular. In 2012 the general government deficit is estimated to fall to 2.8 % of GDP.⁽¹⁾ The public debt is set to rise further in 2012, to 100.6 % of GDP, partly owing to exogenous factors relating to the financial support for other euro area countries.

JEL codes: E17, E25, E37, E66

Key words: Belgium, macroeconomic projections, Eurosystem

Labour market integration of the population of foreign origin

The difficulties concerning integration into the labour market of people of foreign origin are of crucial importance in Belgium, especially as immigrants represent 14 % of the resident population, one of the largest proportions in the EU. While the employment rate of European immigrants is close to that for persons born in Belgium, the figure for immigrants from outside the EU is lower than in any other EU country: under half were working in 2011.

The analysis reveals that the fact of being born in another country, especially outside the EU, has a negative influence on the likelihood of having a job, even taking account of other socio-demographic variables such as age, gender and maximum level of educational attainment. Fluency in the language of the country of residence, the place where a person's qualifications were obtained, and the social network can probably explain some of the impediments to integration into employment. The fact that the direct descendants of immigrants still have a relatively low employment rate raises a number of other questions concerning, among others, the inequalities in the Belgian education system and discrimination in recruitment.

The labour force surveys also show that when people of foreign origin do find a job, its characteristics are different from those of jobs held by native Belgians. Immigrants and their direct descendants are under-represented in public administration and teaching, and are proportionately more numerous in certain branches considered to be less secure. Immigrants might be more often obliged to accept temporary contracts and involuntary part-time work.

JEL codes: F22, F66, J21, J61, J71

Key words: children of immigrants, discrimination, first generation, foreign-born population, immigrants, labour market integration, migration, nationality, native-born, over-qualification, population of foreign origin, recognition of diplomas, second generation

Belgium's progress towards SEPA - the Single Euro Payments Area

The self-regulatory nature of the SEPA has not in itself been sufficient to achieve a swift transition to the European credit transfers and direct debits. It is for this reason that the European authorities have taken the initiative to pass legislation governing the migration to the Single Euro Payments Area. The Regulation establishing technical and business requirements for credit transfers and direct debits in euro, which entered into force on 31 March 2012, sets a common end-date, 1 February 2014, after which credit transfers and direct debits must be executed in SEPA format.

(1) This estimate is based on the assumption that the capital increase of Dexia planned by the government is to be considered as a purely financial transaction. The preliminary advice given by Eurostat – after the cut-off date of the projections – indicates, however, that this transaction is to be recorded as a capital transfer.

As for progress with the migration to SEPA in Belgium, the share of European credit transfers had reached 60 % of the total number of credit transfers made in October 2012, a much higher proportion than in most other European countries. The public authorities and the majority of big-billing companies have completed their migration; it is now up to small and medium-sized enterprises to make the changeover.

The migration to the European direct debit has been more laborious. However, at the end of 2011, one of Belgium's biggest billers started it, thus boosting the proportion of European direct debits in the total of Belgian banker's direct debits to between 12 and 15 %. Only a very small number of creditors control the vast majority of direct debits. The business group which must be the focus of efforts to achieve an almost total migration is confined to a small and more easily manageable group of creditors, and this has made it possible to pursue a precisely targeted communication strategy.

Slowly but surely, the Belgian payment systems landscape is adapting to the reality of the SEPA. On the one hand, the process of unbundling is under way in the processing of card transactions. In this context, the Bancontact/Mister Cash (BCMC) domestic debit card system has been rolled over and will be adapted to the SEPA standards. And, on the other hand, the clearing system for retail payments has been outsourced to a major foreign supplier of payment services. Belgium is thus one of the first countries to have achieved the planned consolidation of clearing arrangements.

JEL codes: G10, G20, G21, G28

Key words: SEPA (Single Euro Payments Area), payment instruments, financial integration, SEPA end-date Regulation, SEPA area, SEPA credit transfer, SEPA direct debit, Centre for Exchange and Clearing, SEPA Council, IBAN, ISO 20022, SEPA milestones

Financial structure and results of firms in 2011

The article looks at the financial situation of non-financial corporations in Belgium over the period from 1 January to 31 December 2011. After briefly describing the methodology and the population studied, it presents an extrapolation of the main operating result items for 2011. It then goes on to assess the financial situation of companies as regards profitability and solvency. The article also breaks down the sectoral contributions to value added growth in each of the country's three Regions. The last section presents an analysis of companies' inventories.

JEL codes: G30, G31, G33, L60, L80, R11

Key words: firms' results, financial structure, sectoral analysis, regional analysis, inventories

2011 Social Balance Sheet

In a context of slowing economic growth in 2011, growth in employment in the companies that filled a social balance sheet in 2010 and 2011 fell from an annual average of 1.5 % to 1 % by the end of the year. The health and social work branch made the biggest contribution to this trend, followed by business services and industry. The number of full-time workers rose by 0.9 % and the number of part-time workers by 1.3 %, with a portion of the former opting for reduced working time arrangements during the course of the year. Flanders had the strongest increase in employment, at 1.3 %; the number of workers rose by 1 % in Wallonia, but was stable in Brussels. Growth in the workforce was above average at companies operating in only one region, and was negative in firms present in multiple regions. At companies which submit full-format accounts, the number of agency workers increased much more significantly than the number of workers recorded in the staff register, reaching 3.6 % of total employment.

The finance and insurance branch, which represents close to 6 % of the workforce covered by social balance sheets, was the subject of a more detailed analysis based on the full 2010 results. Most staff in this branch are employees, and 98 % of workers have a permanent contract. The proportion of high-skilled workers is much bigger than in other activities. The rate of part-time work is below average, even though it has increased substantially, along with the rising proportion of female staff. The extent of staff turnover is more limited than in other branches of activity and, among firms submitting full-format accounts, the replacement rate for permanent workers is lower. The hourly costs related to full-time personnel, on the other hand, are the highest, whereas the amount of time worked annually by these workers is below average.

JEL codes: J20, J24, J30, M51, M53, M55

Key words: employment, finance and insurance, banks, social balance sheet, staff costs, training, employment contract, full-time, part-time, temporary worker

Endogenous Financial Risk: The Seventh International Conference of the NBB

The article summarises the main contributions that were presented at the seventh biennial conference organised by the National Bank of Belgium on 11 and 12 October 2012 on the theme "Endogenous Financial Risk" (most of them are available in the NBB Working Paper series, N°s 227 to 236). Several papers presented at the conference focus on the measurement and the dynamics of systemic risk. Two papers consider models for share prices of individual financial institutions and evaluate to what extent correlation and volatility among individual stock prices can serve as useful instruments in measuring and assessing systemic risk. Two other papers document the flight-to-safety phenomenon in international bond returns, and the bank-sovereign spillover effects in credit default swap premia. The interaction between risk and uncertainty and monetary policy was also discussed. Several contributions discuss the role of financial intermediaries and endogenous risk. One contribution evaluates the impact of the Spanish dynamic provisioning system on the supply of credit by banks. Four contributions analyse this role from a macro perspective by introducing an active role for bank capital and/or bank credit in a macro model. The panel discussion on "central banking after the crisis" concentrated on the policy implications of systemic risk and in particular on the policy responses to the current crisis.

JEL codes: E44, E5, G01, G18

Key words: systemic risk, financial crisis, macroprudential policy

Abstracts from the Working Papers series

227. Regime switches in the volatility and correlation of financial institutions,
by K. Boudt, J. Danielsson, S.J. Koopman, A. Lucas, October 2012

The authors propose a parsimonious regime-switching model to characterise the dynamics in the volatilities and correlations of US deposit banks' stock returns over 1994-2011. A first innovative feature of the model is that the within-regime dynamics in the volatilities and correlation depend on the shape of the Student t innovations. Secondly, the across-regime dynamics in the transition probabilities of both volatilities and correlations are driven by macro-financial indicators such as the St. Louis Financial Stability index, VIX or TED spread. The authors find strong evidence of time variation in the regime switching probabilities and the within regime volatility of most banks. The within-regime dynamics of the equicorrelation seem to be constant over the period.

228. Measuring and testing for the systemically important financial institutions,
by C. Castro, S. Ferrari, October 2012

The paper analyses ΔCoVaR proposed by Adrian and Brunnermeier (2008) as a tool for identifying/ranking systemically important institutions and assessing interconnectedness. The authors develop a test of significance of ΔCoVaR to determine whether or not a financial institution can be classified as being systemically important on the basis of the estimated systemic risk contribution, as well as a test of dominance aimed at testing whether or not, according to ΔCoVaR , one financial institution is more systemically important than another. They provide two applications on a sample of 26 large European banks to show the importance of statistical testing when using ΔCoVaR , and more generally also other market-based systemic risk measures, in this context.

229. Risk, uncertainty and monetary policy, by G. Bekaert, M. Hoerova, M. Lo Duca,
October 2012

The VIX, the stock market option-based implied volatility, strongly co-moves with measures of the monetary policy stance. When decomposing the VIX into two components, a proxy for risk aversion and expected stock market volatility ("uncertainty"), the authors find that a lax monetary policy decreases both risk aversion and uncertainty, with the former effect being stronger. The result holds in a structural vector autoregressive framework, controlling for business cycle movements and using a variety of identification schemes for the vector autoregression in general and monetary policy shocks in particular.

230. [Flights to safety](#), by L. Baele, G. Bekaert, K. Inghelbrecht, M. Wei, October 2012

Despite broad and fast-expanding theoretical literature on flights to safety, there does not appear to exist an empirical characterisation of flight-to-safety (FTS) episodes. Using only data on bond and stock returns, the authors identify and characterise flight to safety episodes for 23 countries. On average, FTS episodes comprise less than 5% of the sample, and bond returns exceed equity returns 2 to 3%. The majority of FTS events are country-specific, not global. FTS episodes coincide with increases in the VIX, declines in consumer sentiment indicators in the US, Germany and the OECD and appreciations of the yen and the Swiss franc. The financial, basic materials and industrial industries under-perform in FTS episodes, but the telecom industry outperforms. Both money market instruments and corporate bonds face abnormal negative returns in FTS episodes. Most commodity prices fall sharply during FTS episodes, whereas the gold price measured in dollars increases slightly. Both economic growth and inflation decline right after and up to a year following an FTS spell.

231. [Macroprudential policy, counter-cyclical bank capital buffers and credit supply: Evidence from the Spanish dynamic provisioning experiments](#), by G. Jiménez, S. Ongena, J.-L. Peydró, J. Saurina, October 2012

The authors analyse the impact of the counter-cyclical capital buffers held by banks on the supply of credit to firms and their subsequent performance. Counter-cyclical “dynamic” provisioning unrelated to specific loan losses was introduced in Spain in 2000, and modified in 2005 and 2008. The resultant bank-specific shocks to capital buffers, combined with the financial crisis that shocked banks according to their available pre-crisis buffers, underpin the identification strategy. The estimates from comprehensive bank-, firm-, loan-, and loan-application-level data suggest that counter-cyclical capital buffers help smooth credit supply cycles and in bad times shore up firm credit availability and performance.

232. [Bank /sovereign risk spillovers in the European debt crisis](#), by V. De Bruyckere, M. Gerhardt, G. Schepens, R. Vander Vennet, October 2012

The paper investigates contagion between bank risk and sovereign risk in Europe over the period 2006-2011. Since this period covers various stages of the banking and sovereign crisis, it offers a fertile ground to analyse bank/sovereign risk spillovers. The authors define contagion as excess correlation, i.e. correlation between banks and sovereigns over and above what is explained by common factors, using CDS spreads at the bank and at the sovereign level. Moreover, they investigate the determinants of contagion by analysing bank-specific as well as country-specific variables and their interaction. They provide empirical evidence that various contagion channels are at work, including a strong home bias in bank bond portfolios, using the EBA’s disclosure of sovereign exposures of banks. They find that banks with a weak capital and/or funding position are particularly vulnerable to risk spillovers. At the country level, the debt ratio is the most important driver of contagion.

233. [A macroeconomic framework for quantifying systemic risk](#), by Z. He, A. Krishnamurthy, October 2012

Systemic risk arises when shocks lead to states where a disruption in financial intermediation adversely affects the economy and feeds back into further disrupting financial intermediation. The authors present a macroeconomic model with a financial intermediary sector subject to an equity capital constraint. The novel aspect of their analysis is that the model produces a stochastic steady-state distribution for the economy, in which only some of the states correspond to systemic risk states. The model makes it possible to examine the transition from “normal” states to systemic

risk states. The authors calibrate their model and use it to match the systemic risk apparent during the 2007/2008 financial crisis. They also use the model to compute the conditional probabilities of arriving at a systemic risk state, such as the 2007/2008 case. Finally, they show how the model can be used to conduct a Fed “stress test” linking a stress scenario to the probability of systemic risk states.

234. [Fiscal policy, banks and the financial crisis](#), by R. Kollmann, M. Ratto, W. Roeger, J. in’t Veld, October 2012

The paper studies the effectiveness of euro area fiscal policy during the recent financial crisis, using an estimated New Keynesian model with a bank. A key dimension of policy in the crisis was massive government support for banks -that dimension has so far received little attention in macroeconomic literature. The authors use the estimated model to analyse the effects of bank asset losses, of government support for banks, and other fiscal stimulus measures. Their results suggest that support for banks had a stabilising effect on output, consumption and investment. Increased government purchases helped to stabilise output, but crowded out consumption. Higher transfers to households had a positive impact on private consumption, but a negligible effect on output and investment. Banking shocks and increased government spending explain half of the rise in the public debt/GDP ratio since the onset of the crisis.

235. [Endogenous risk in a DSGE model with capital-constrained financial intermediaries](#), by H. Dewachter, R. Wouters, October 2012

The paper proposes a perturbation-based approach to implement the idea of endogenous financial risk in a standard DSGE macro model. Recent papers, such as Mendoza (2010), Brunnermeier and Sannikov (2012) and He and Krishnamurthy (2012), that have stimulated the research field on endogenous risk in a macroeconomic context, are based on sophisticated solution methods that are not easily applicable in larger models. The authors propose an approximation method that enables some of the basic insights of this literature to be captured in a standard macro model. They are able to identify an important risk channel that derives from the risk aversion of constrained intermediaries and that contributes significantly to the overall financial and macro volatility. With this procedure, they obtain a consistent and computationally-efficient modelling device that can be used for integrating financial stability concerns within the traditional monetary policy analysis.

236. [A macroeconomic model with a financial sector](#), by M.K. Brunnermeier, Y. Sannikov, October 2012

The paper studies the full equilibrium dynamics of an economy with financial frictions. Due to highly non-linear amplification effects, the economy is prone to instability and occasionally enters volatile episodes. Risk is endogenous and asset price correlations are high in downturns. In an environment of low exogenous risk, experts assume higher leverage making the system more prone to systemic volatility spikes – a volatility paradox. Securitization and derivatives contracts lead to better sharing of exogenous risk but to higher endogenous systemic risk. Financial experts may impose a negative externality on each other and the economy by not maintaining adequate capital cushion.

237. [Services versus goods trade: Are they the same?](#), by A. Ariu, December 2012

The author presents for the first time a qualitative and quantitative comparison between trade in services and trade in goods at firm level for the same country. He focuses first on static features of trade such as participation rates, firms’ characteristics, heterogeneity, concentration and trade variation. Secondly, he explores dynamic aspects focusing on entry, exit, firm survival and growth

strategy. On the one hand, his results reveal qualitative similarities between services and goods trade at firm level, suggesting that heterogeneous models of trade can be a good starting point for the analysis of trade in services. On the other hand, he highlights dramatic differences in quantitative terms and in some key characteristics that pose new challenges to current trade models.

238. Importers, exporters, and exchange rate disconnect, by M. Amiti, O. Itskhoki, J. Konings, December 2012

Large exporters are simultaneously large importers. The authors show that this pattern is key to understanding low aggregate exchange rate pass-through as well as the variation in pass-through across exporters. First, they develop a theoretical framework that combines variable markups due to strategic complementarities and endogenous choice to import intermediate inputs. The model predicts that firms with high import shares and high market shares have low exchange rate pass-through. Second, they test and quantify the theoretical mechanisms using Belgian firm-product-level data with information on exports by destination and imports by source country. They confirm that import intensity and market share are the prime determinants of pass-through in the cross-section of firms. A small exporter with no imported inputs has a nearly complete pass-through of over 90 %, while a firm at the 95th percentile of both import intensity and market share distributions has a pass-through of 56 %, with the marginal cost and markup channels playing roughly equal roles. The largest exporters are simultaneously high-market-share and high-import-intensity firms, which helps explain the low aggregate pass-through and exchange rate disconnect observed in the data.

239. ConCORDING EU trade and production data over time, by I. Van Beveren, A. B. Bernard, H. Vandenbussche, December 2012

The paper provides concordance procedures for product-level trade and production data in the EU and examines the implications of changing product classifications on measured product adding and dropping at Belgian firms. Using the algorithms developed by Pierce and Schott (2012a, 2012b), it develops concordance procedures that allow researchers to trace changes in coding systems over time and to translate product-level production and trade data into a common classification that is consistent both within a single year and over time. Separate procedures are created for the eight-digit Combined Nomenclature system used to classify international trade activities at the product level within the European Union as well as for the eight-digit Prodcom categories used to classify products in European domestic production data. The paper further highlights important differences in coverage between the Prodcom and Combined Nomenclature classifications which need to be taken into account when generating combined domestic production and international trade data at the product level. The use of consistent product codes over time results in less product adding and dropping at continuing firms in the Belgian export and production data.

Conventionele tekens

–	het gegeven bestaat niet of heeft geen zin
n.r.	niet representatief
p.m.	pro memorie

Lijst van afkortingen

Landen

EU15	Europese Unie, ongerekend de landen die na 2003 zijn toegetreden
VS	Verenigde Staten

Andere

ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische informatie
BACH	Banks for the Accounts of Companies Harmonised
B2B	Business-to-Business
BBAN	Basic Bank Account Number
Bbp	Bruto binnenlands product
BCMC	BancontactMisterCash
BIC	Bank Identifier Code
BIS	Bank voor Internationale Samenwerking
BVBA	Besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid
CDS	Credit default swaps
CISS	Composite indicator of systemic stress
CRB	Centraal Raad voor het Bedrijfsleven
EBA	European Banking Authority
EBA	Euro Banking Association
EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank
ECCBSO	Europees Comité van de Balanscentrales
EDP	Excessive Deficit Procedure
EER	Europese Economische Ruimte
EMV	Europay MasterCard Visa
EPC	European Payments Council
ERP	Enterprise Resource Planning
ESD	European Sectoral references Database
ESM	European Stability Mechanism
EU	Europese Unie

FAQ	Frequently asked questions
FEBELFIN	Belgische Federatie van het Financiewezen
FOD WASO	Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg
FTS	Flight-to-safety
GARCH	Gegeneraliseerde autoregressieve conditionele heteroskedasticiteit
GSCI	Goldman Sachs Commodity Index
HICP	Geharmoniseerde consumptieprijsindex
HRW	Hoge Raad voor de Werkgelegenheid
IAB	Internationaal Arbeidsbureau
IFO	Institut für Wirtschaftsforschung
IMF	Internationaal Monetair Fonds
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
Isabel	Interbank Standard Association Belgium
ISCED	International Standard Classification of Education
ISCO	International Standard Classification of Occupations
ISO	International Organization for Standardization
KMO	Kleine en middelgrote onderneming
KUL	KU Leuven
LORL	Lender of last resort
LTCM	Long-Term Capital Management
LTRO	Longer-Term Refinancing Operations
MIF	Multilateral Interchange Fee
MIR	Monetary financial institutions interest rates
NACE-BEL	Activiteitennomenclatuur in de Europese Gemeenschap, Belgische versie
NBB	Nationale Bank van België
NCB	Nationale Centrale Bank
NEET	Not in education, employment, or training
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OLO	Lineaire obligaties
OMT	Outright Monetary Transactions
PISA	Programme for International Student Assessment
RSZ	Rijksdienst voor sociale zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SCT	SEPA Credit Transfer
SDD	SEPA Direct Debit
SEPA	Single Euro Payments Area
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
S&P	Standard and Poor's
STET	Systèmes technologiques d'échange et de traitement
TED	Treasury Eurodollar

UCV	Uitwisselings-Centrum en Verrekening
ULB	Université libre de Bruxelles
VaR	Value-at-risk
VIX	Volatility index
VTE	Voltijdse equivalenten
Vzw	Vereniging zonder winstoogmerk
XML	Extensible Markup Language

Nationale Bank van België
Naamloze vennootschap
RPR Brussel – Ondernemingsnummer : 0203.201.340
Maatschappelijke zetel : de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel
www.nbb.be

Verantwoordelijk uitgever

Jan Smets

Directeur

Nationale Bank van België
de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel

Contactpersoon voor het Tijdschrift

Luc Dufresne

Secretaris-generaal

Tel. +32 2 221 24 96 – Fax +32 2 221 30 91
luc.dufresne@nbb.be

© Illustraties : Nationale Bank van België

Omslag en opmaak : NBB AG – Prepress & Image

Gepubliceerd in december 2012